

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER
(EĞİTİMİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ)
ANABİLİM DALI

OKULÖNCESİ ÇOCUKLARIN VE AİLELERİNİN
TELEVİZYON İLİNTİLİ ETKİLEŞİMLERİ

122353

Doktora Tezi

Melike Türkân Bağlı

122353

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İpek Gürkaynak

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara-2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER
(EĞİTİMİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ)
ANABİLİM DALI

OKULÖNCESİ ÇOCUKLARIN VE AİLELERİNİN
TELEVİZYON İLİNTİLİ ETKİLEŞİMLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

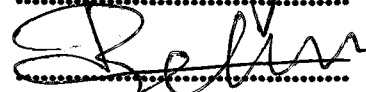
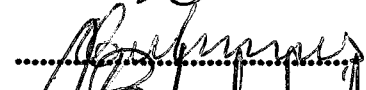
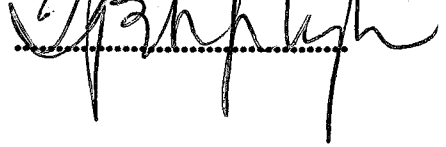

PROF. DR. İPEK GÜRKAYNAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Nükhet Sirman
Yrd. Doc. Dr. Nilüfer Timisi
Prof. Dr. Belgin Onur
Prof. Dr. Selahaddin Öğülmüş
Prof. Dr. İpek Gürkaynak

İmzası

Tez Sınavı Tarihi 25/06/2012

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no.
TABLO LİSTESİ	III
ÇİZELGE LİSTESİ	III
TEŞEKKÜR	IV
GİRİŞ	1
Televizyon, Aile ve Çocuk	2
Televizyon İzleyicisi Olarak Çocuklar	2
İzleme Bağlamı Olarak Aile	3
Ailede Televizyonun Sosyal Kullanımı	11
Anababa Aracılığı	16
Aracılık Türleri	20
Aile İletişim Örüntüleri ve Aracılık	26
Problem	31
Araştırmanın Amacı	33
Araştırmanın Önemi	34
YÖNTEM	36
Araştırma Yaklaşımı	36
Araştırma Grubu	36
Araştırmaya Katılan Ailelerin Tanıtımı	38
Şirinoğlu Ailesi	38
Çınar Ailesi	39
Öztekin Ailesi	40
Sevinç Ailesi	41
Verilerin Toplanması	42
Aile Ziyaretleri ve Gözlemler	42
Görüşmeler	50
Verilerin Analizi	51
Araştırma Sürecinde Geçerlik ve Güvenirlik Sorunsalı	51

BULGULAR VE YORUM	58
BULGULAR VE YORUM-I: Çocuklar ve Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?	59
Çocuklar Televizyonda Ne İzliyorlar?	60
Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?	67
“Çocuklar Televizyonda Ne İzliyorlar?” Sorusuna İlişkin Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	72
“Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?” Sorusuna İlişkin Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	77
BULGULAR VE YORUM-II: Ailede Televizyon Kullanımı ve Anababaların Televizyonla İlgili Tutumları	80
Ailede Televizyon Kullanımı	80
Televizyonun Bireysel Kullanımı	80
Dinlendirme	80
Eğlence, Kaçma ve Fantazi Aracı Olarak Televizyon	84
Bilgi Edindirme ve Toplumsallaştırma	85
Ardalan Sesi Olarak Televizyon	86
Başka Etkinliklere Eşlik Etmek Üzere Televizyon	87
“Güne Isınmak” İçin Televizyon	88
Kişilerarası İlişkilerde Televizyon Kullanımı	89
Arkadaş Olarak Televizyon	89
İletişim ve Paylaşma Aracı Olarak Televizyon	90
Çatışma Kaynağı, Aracı ve Yatıştırıcısı Olarak Televizyon	92
Çatışma Kaynağı Olarak Televizyon	92
Çatışma Aracı Olarak Televizyon	95
Çatışmayı Yatıştıran bir Araç Olarak Televizyon	96
İletişimi Engelleyen Bir Araç Olarak Televizyon	97
Çocuk Bakıcısı Olarak Televizyon	99
Anababaların Televizyonla İlgili Tutumları	101
Ailede Televizyon Kullanımıyla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	105

Anababaların Televizyonla İlgili Tutumlarına İlişkin Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	114
BULGULAR VE YORUM-III: Ailelerde Aracılık	117
A. Kısıtlayıcı Aracılık	117
Açık Kısıtlayıcılık	117
“Çaktırmadan” Kısıtlayıcılık	126
Açıklayıcı Kısıtlayıcılık	128
Alternatifli Kısıtlayıcılık	129
Üçüncü Kişileri Denetleyerek Kısıtlayıcılık	131
Mekânsal Kısıtlayıcılık	135
Diğer Kısıtlayıcılıklar	138
Kısıtlayıcı Aracılığın Sınırları	139
Kısıtlayıcı Aracılıkla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	145
Kim, Neden Kısıtlıyor?	145
Kısıtlayıcı Aracılık Biçimleri: Kısıtlama Nasıl Yapılıyor?	146
B. Aktif Aracılık	156
Olumlu Aktif Aracılık	157
Olumsuz Aktif Aracılık	160
Açıklayıcı Aktif Aracılık	163
Aktif Aracılıkla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	170
C. Birlikte İzleme	178
Birlikte İzlenen Programlar	179
Birlikte İzlemenin Anlamı	181
Birlikte İzlemenin Etkileri	183
Birlikte İzlemeyi Etkileyen Etmenler	185
Birlikte İzlemeyle İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum	190
TARTIŞMA	197
ÖZET, SONUÇ VE ÖNERİLER	204
SUMMARY	209
KAYNAKÇA	211
EKLER	231

TABLO LİSTESİ

	Sayfa no.
Tablo 1- Araştırma Grubunda Yer Alan Çocukların Doğum Tarihleri ile İlk ve Son Gözlemlerin Yapıldığı Tarihlerdeki Yaşları	37
Tablo 2- Ailelere Yapılan Ziyaretlerin Tarihleri, Süreleri ve Hangi Saatler Arasında Yapıldıkları	44
Tablo 3- Ziyaretler Sırasında Televizyonun Açık ve Kapalı Olduğu Sürelerin Ailelere Göre Yüzdeleri ve Dağılımı (dakika olarak)	48
Tablo 4- Televizyonun Açık Olduğu Toplam Sürede Ekranda Görünen Program Türlerine İlişkin Dağılım (dakika olarak)	49
Tablo 5- Ailelere Göre Televizyonun Açık Olduğu Toplam Sürede Ekranda Görünen Program Türlerine İlişkin Dağılım (dakika olarak)	49

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa no.
Çizelge 1- Uluç Şirinoğlu, Hakan Çınar, Cem Öztekin ve Çisil Sevinç'in Evlerine Yapılan Ziyaretlerin Süreleri ve Zamanları	45

TEŞEKKÜR

Bu araştırmaya katkılarından dolayı teşekkür edilecek birçok kişi var. Ancak öncelikle, araştırmaya katılmayı kabul eden ve bana evlerini, sofralarını, düşünce ve duygu dünyalarını açan dört aileye teşekkür etmeliyim. Onların işbirliği olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı. Onlarla geçirdiğim zaman, zevkli ve öğreticiydi. Burada, her bir aile“m”e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Hocam Prof. Dr. İpek Gürkaynak'ın rehberliğinden doktora eğitimim boyunca da yararlanabilmiş olmaktan büyük bir mutluluk ve onur duymaktayım. Her zaman olduğu gibi, benimle birlikte, bıkmadan kafa yordu. Çalışmanın, biçimi ve içeriğiyle mükemmelleşmesi için çaba harcadı. Kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Türkiye Bilimler Akademisi, Yurtdışıyla Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı (TÜBA-YBDBP) çerçevesinde, beni ve bu çalışmayı desteklemiştir. Bu desteğin, çalışmanın niteliğini doğrudan ve olumlu yönde etkilediğini belirtmek ve Türkiye Bilimler Akademisi'ne bu desteği için teşekkür etmek isterim.

TÜBA-YBDBP dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nde, University of Hartford'da birlikte çalışma imkânı bulduğum ve tecrübesinden yararlandığım Dr. Roger Desmond'a da çalışmanın biçimlenmesi ve sağlam temellere oturtulması yönündeki katkılarından ve araştırmanın her aşamasındaki yakın ilgisinden dolayı teşekkür ederim.

Arkadaşlarım Müge Artar ve Yasemin Esen, bilimsel ve duygusal desteklerini harmanlayarak; Ömay Çokluk, Deniz Gülleroğlu, Ömer Kutlu ve Nalan Sanlı, eleştirileriyle yol göstererek; Hümânur Bağlı, Şebnem Timur ve Altınay Kışlalı, “kriz” zamanlarında son derece “stratejik” önerilerde bulunarak; annem, babam, Müjgân Cumbur, Tevhide Kargın, Figen Çok ve Tülin Demir yakın ilgilerini her an

hissettirerek; Engin Öncüoğlu, Tuna Ortaylı ve Hasan Atak çalışmanın fiziksel yükünü hafifleterek bu çalışmaya katkıda bulundular. Her birine ayrı ayrı ve içtenlikle teşekkür ederim.

GİRİŞ

Son yıllarda, televizyonun gittikçe daha çok sayıda evin içine girdiği, evlerdeki televizyon cihazı sayısının arttığı, izlenebilir kanal sayısının çanak antenler ve kablolu yayınlar ile daha da fazlaştığı gözlemlenmektedir. Televizyon, gerek içeriği dolayısıyla gerekse bir iletişim aracı olarak doğasında taşıdığı kültürlenme gücüyle, ev ortamına bu derece girişinin sonuçlarının ne olabileceği ile ilgili ciddi sorular uyandırmaktadır. Bu çerçevede, televizyonun temel tüketicisi olarak değerlendirilen aile biriminin en kırılgan üyeleri olan çocukların bu özel konularıyla yakından ilgilenilmesi gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu gereklilik aşında uzun yıllardan beri hissedilmektedir; ilgili alanyazına genel olarak bakıldığında karşılaşılan manzara, televizyonun, bütün yaş grupları için, daha özelden de çocuklar için öne sürülmüş ya da kanıtlanmış etkilerinin çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Konunun toplumsal öneminin de etkisiyle, televizyonun çocukların zihin ve dil gelişimleri (örneğin, Selnow ve Bettinghaus, 1982; Harrison ve Williams, 1986; Rice, Huston, Truglio ve Wright, 1990; Prawd, 1995), sosyal gelişimleri (örneğin, Singer ve Singer, 1981; Forge ve Phemister, 1987; Centerwall, 1995) ve okul başarıları (örneğin, California Assessment Program, 1980, 1982; Fetler, 1984; Greenfield, 1984) ile çok boyutlu ilişkisi sayısız defalar araştırma ve tartışma konusu olmuştur ve olmayı sürdüreceği gibi de görünmektedir.

Bu çalışma da bu bilgi birikimine, çocuğun televizyon izleme etkinliğini, ülkemizde bugüne dek pek de yapılmamış biçimde ve pek kullanılmamış bir yöntemle, aile ve ev bağlamında, bütüncül olarak bir kez daha değerlendirip bugüne kadar

cevaplanamamış sorulardan bazılarını cevaplamaya çalışarak ve/ya da cevaplanacak yeni sorular yaratarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Televizyon, Aile ve Çocuk

Bu bölümde, televizyonun aile ortamında nasıl tüketildiğine, çocuklar ve diğer aile üyeleri bağlamında yapılan araştırmalarla yaklaşılabilecek ve ailede televizyon izlemenin kritik yönleri değerlendirilecektir.

Televizyon İzleyicisi Olarak Çocuklar

Çocuklar, televizyonun ilk yıllarından beri, yetişkinlerle beraber televizyon izleyicisidirler. 2 yaş civarında televizyon izlemeye başladıkları ve yaşla birlikte izleme sürelerinin arttığı öne sürülen çocukların (Stevenson, 1972; Levin ve Anderson, 1976), konuyla ilgili ilk çalışmalarda da (Maccoby, 1951), son çalışmalarda da (Roberts, Foehr, Rideout ve Brodie, 1999) günlük televizyon izleme miktarları oldukça yüksektir. Maccoby (1951), Amerika Birleşik Devletleri'nde 4-17 yaş grubunun günde 2.5-3.5 saat arası televizyon izlediğini belirtirken, Roberts ve ark. (1999), 2-7 yaş arası çocukların günde 3 saatten fazla televizyon izlediklerini ortaya koymuştur. Comstock ve Paik (1991) de 2-11 yaş arası çocukların günde 4 saat dolaylarında televizyon izlediklerini belirtmektedir. Söz konusu izleme süreleri, genel olarak, Türkiye için de geçerlidir; çocuklar günde yaklaşık 3 saat televizyon izlemektedirler (RTÜK, 1997). Bu çalışmalar dışındaki başka çalışmalarda da (örneğin, Scott, 1953; Blood, 1961; Lyle ve Hoffman, 1972a; Stevenson, 1972; Gunter ve McAleer, 1990; Batmaz ve Aksoy, 1995), çocukların günlük televizyon izleme ortalamaları iki saatin altında değildir ve çocuklar, haftasonları, haftaiçi olduğundan 1/2 ila 1 saat daha fazla televizyon izlemektedirler (Blood, 1961; Barney, 1973; Lyle ve Hoffman, 1972a; Batmaz ve

Aksoy, 1995; RTÜK, 1997). Cinsiyet, zekâ düzeyi, mizaç ve çocuğun diğer özelliklerinin izleme miktarını etkileyip etkilemediğine ilişkin ciddi tartışmalar (Plomin, Corley, DeFries ve Fulker, 1990) göz önüne alındığında bile, ortalama bir çocuk için belirtilen bu izleme miktarları oldukça çarpıcıdır.

Televizyonun önemli tüketicilerinden olan çocukların televizyonda ne izlediklerine bakıldığında, ülkemizde ve başka ülkelerde okulöncesi çocukların daha çok çizgi film izledikleri (örneğin, Başal, 1999), küçük ilkökul çocuklarının da durum komedilerinin izleyicileri oldukları görülmektedir (örneğin, Zongur, 1996; Singer ve Singer, 1998). Çocukların, yalnızca çocuklara yönelik programları izlemedikleri, akşam saatlerindeki yetişkinlere dönük programların da izleyicileri oldukları, ilk araştırmalardan beri ortaya konmaktadır (Himmelweit, Oppenheim ve Vince, 1958; Merrill, 1961; LoSciuto, 1972; Stein, Friedrich ve Vondracek, 1972). Çocukların büyük bölümünün yetişkin programlarını izlemesi (Himmelweit, Oppenheim ve Vince, 1958; Stein ve ark., 1972; Çaplı, 2001) ve hatta bu programları çocuk programlarına tercih etmeleri (Merrill, 1961; Dewalt ve Erickson, 1989) dikkat çekicidir. Rubin (1982), Amerika Birleşik Devletleri'nde, 5-12 yaş arası çocukların yaşla birlikte artan bir şekilde yetişkin programlarını tercih ettiklerini, çizgi filmleri ve çocuk programlarını ise daha az izlediklerini belirtmektedir.

İzleme Bağlamı Olarak Aile

Televizyon izleme, tek tek bireyler çerçevesinde değerlendirilebilecek bir etkinlik olduğu gibi, aile birimi düzeyinde de ele alınabilecek önemli bir etkinliktir. Televizyon izleme etkinliğini ev ve aile ortamında değerlendirmenin birinci gerekçesi, televizyonun “evsel bir kitle iletişim aracı” (domestic medium) olduğunu ileri süren görüşlerden destek almaktadır (Morley, 1986). Aile, bir izleme birimi olarak,

televizyonun temel tüketicisidir ve televizyonun seslendiği temel kitledir (Andreasen, 1990); bu anlamda yalnızca tek tek üyeleri temelinde değil, bir bütün olarak da dikkate alınması gereklidir (Morley, 1986). Çünkü televizyon izlemenin ev içindeki anlamını kuran ailedir; her aile, televizyonun içeriğini kendine özgü bir biçimde yorumlar ve cihazın kendisini kendine özgü bir biçimde kullanır (Goodman, 1983).

İkinci gerekçe, izleme etkinliğinin, “birlikte izleme”den etkileniyor oluşudur. Örneğin, Chaffee ve Tims (1976), Webster ve Wakshlag (1982) ve Morley (1986), birlikte izleme sırasında, aile üyelerinin kendi bireysel tercihlerinin dışında kalan programları izlediklerini ortaya koymaktadırlar. Evin bir odasında yalnız başına televizyon izleyen birey, evin diğer bölümlerindeki aile üyelerinin varlığından bile etkilenmektedir (Bryce ve Leichter, 1983). Ayrıca “birlikte izleme”, daha sonra ayrıntılı bir biçimde açıklanacağı gibi, çocuklar için özel bir önem taşımaktadır. Anababa ile birlikte televizyon izlemenin, çocuğun televizyonda izlediklerine ilişkin daha eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını kolaylaştırdığı öne sürülmektedir (Nathanson, 2001a).

Üçüncü gerekçe, aile içi etkileşim özelliklerinin televizyon izleme etkinliğini etkilediği gibi televizyon izlemeye ilişkin özelliklerin de aile içindeki genel atmosfer ve iletişim örüntüsü hakkında bilgi vermesidir; televizyon, ailedeki kural koyma, karar verme, çatışma ve başatlık örüntülerinin incelenebilmesi için iyi bir zemin oluşturmaktadır (Walker, 1996). Yani, ailenin televizyon izlemeye ilişkin davranışlarından ve özelliklerinden yola çıkarak ailedeki iletişim örüntülerini saptamak mümkündür.

Dördüncü ve son gerekçe de, televizyonun aile yaşamını köklü bir biçimde değiştirmiş olması ile ilgilidir. Aile üyelerinin tek tek ve birlikte gerçekleştirdikleri pek çok etkinliğin zamanlaması, süresi ve doğası, televizyonun eve girişinden sonra değişmiştir. Örneğin Johnson (1967; aktaran Liebert ve Sprafkin, 1988), üzerinde

araştırma yaptığı Amerikan ailelerinin %60'ının uyuma örüntülerini ve %55'inin yemek saatlerini televizyon dolayısıyla değiştirdiklerini belirtmektedir. Robinson da (1972), televizyonun gündelik yaşamın yapısını değiştirdiğini, ailelerdeki uyuma süresinin, ev dışındaki sosyal birlikteliklerin, bazı boş zaman etkinliklerinin ve ev bakımına yönelik eylemlerin azaldığını ifade etmektedir.

Televizyonun aile üyelerinin birlikteliğini artıracak ve yetişkinlerle çocuklar arasında köprü kuracak bir araç olduğuna ilişkin olumlu görüşlerle (Coffin, 1948; Riley, Cantwell ve Ruttiger, 1949) birlikte, televizyonun aileyi fiziksel anlamda biraraya getirdiği ama bu birlikteliğin bir "psikolojik birliktelik" olmadığı yolundaki düşünceler de (McDonagh, 1950; Maccoby, 1951; Himmelweit, Oppenheim ve Vince, 1958; Bronfenbrenner, 1975) günümüze kadar çeşitli şekillerde, görgül araştırmalarla da desteklenerek defalarca dile getirilmiştir. Örneğin, Hamilton ve Lawless (1956), bir olasılıkla televizyonun "harika icat" olarak değerlendirildiği dönemin de etkisiyle, televizyon izlemenin bütün aile üyelerinin birlikte katıldıkları etkinliklerden biri olduğunu ifade etmekte ve televizyonu, aileyi "aile" yapan şey olarak görmektedir. Bronfenbrenner (1975) ise, çağdaş ailede anababa ile çocuk arasındaki etkileşimin azlığını vurgulayarak, bu durumun kısmen mesleki ve sosyal gerekliliklerin anababa ve çocuk üzerinde yarattığı baskıya, kısmen de aile üyelerinin fiziksel çevreyi etkileşimi azaltacak şekilde yapılandırmalarına bağlamaktadır. Televizyonu bu bağlamda değerlendiren Bronfenbrenner (1975), anababaların ve çocukların evde oldukları zamanın büyük bölümünü birbirleriyle değil, televizyon izleyerek geçirdiklerini belirtmektedir.

Çocuklar sözkonusu olduğunda ise, aile, toplumsallaşmanın televizyon izleme ile ilgili boyutlarının gerçekleştiği ortam olması (Anderson ve Collins, 1988; St. Peters, Fitch, Huston, Wright, Eakins, 1991a) dolayısıyla daha da önem taşımaktadır. Erken

yaşlarda televizyon izlemeye başlayan çocukların ilk izleme ortamı da ailedir. Okulöncesi çocukların toplam izleme sürelerinin büyük bir bölümünün (1/3 ile 2/3 arasında değişen oranlarla) anababaları ve kardeşleri eşliğinde geçtiğine ilişkin çok sayıda araştırma bulgusu vardır (Friedson, 1953; Lyle ve Hoffman, 1972b; McDonald, 1986; Carpenter, Huston ve Spera, 1989; St. Peters ve ark.1991a; RTÜK, 1997).

Aile üyeleriyle birlikte televizyon izleme konusu daha ayrıntılı ele alındığında, anne ve babanın, izleme eşleri olarak önemleri yadsınamayacak olmakla birlikte kardeşlerin, en çok tercih edilen izleme eşleri oldukları ve kardeşler ile birlikte televizyon karşısında geçen sürenin anababayla birlikte televizyon izlenen süreden çok daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır (Lyle ve Hoffman, 1972a; Rubin, 1986; Field, 1988).

Aile ortamında televizyon izlemenin ilginç boyutları vardır. Bunlardan biri, televizyon izleme etkinliğinin genel olarak başka etkinliklerle birlikte gerçekleşiyor olmasıdır. Bausinger (1984), genel olarak kitle iletişim araçlarının ne tam olarak ne de tam bir dikkatle kullanıldığını belirterek televizyon kullanımının başka etkinliklerle birlikte gerçekleşen doğasına gönderme yapmaktadır. Brody ve Stoneman (1983), televizyon programlarının birçoğunun, televizyon içeriğini kaçırmaksızın başka etkinliklerde bulunmayı kolaylaştıracak şekilde hazırlandığını dile getirmekte, böylece televizyon izlemenin başka etkinliklerle birlikte gerçekleşebiliyor olmasının televizyon içeriğiyle ilgili temelini de vurgulamaktadır.

Aslında ilk çalışmalar (örneğin, Maccoby, 1951), bunun aksini göstermektedir. Maccoby (1951), televizyonun açık olduğu sürenin %60 civarındaki bir bölümünde yalnızca televizyon izlendiğini belirtmektedir. Daha sonraki araştırmalarda yalnızca televizyon izlenen sürenin düştüğü görülmektedir. Yaklaşık otuz yıl sonra, Hopkins ve Mullis (1985), annelerin toplam izleme sürelerinin %36'sında yalnızca televizyon

izlediklerini göstermiş ve bunu da televizyon izlerken aynı zamanda başka etkinliklerin de gerçekleşiyor olmasına bağlamıştır. Bu iki araştırmanın çelişik bulguları, Amerika Birleşik Devletleri örneğinde televizyon izleme örüntüsünün zaman içinde değiştiğini gündeme getirmektedir. Hobson (1982; aktaran Abercrombie, 1996) izleyicilerin, belli bir televizyon programının ancak yarısını izlediklerine, aynı anda ev işleriyle uğraştıklarına ilişkin bir değerlendirme yapmaktadır. 1950’li yıllar için “yeni” olan cihaz, zaman geçtikçe artık alışıldık hale gelmiş, bir ardalana yaratacak, dahası aynı anda başka etkinliklerin de oluşmasına izin verecek şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bu, aslında televizyonun gündelik yaşamın içine nasıl girdiğini de göstermektedir.

Televizyon izlemenin gündelik yaşamın içine biz farkında bile olmadan nasıl nüfuz ettiği, bireylerin televizyon izleme eylemini tanımlama biçimlerinden de belli olmaktadır. Kişiler, televizyonu aktif bir biçimde seyretmedikleri halde, eylemlerini “televizyon izlemek” olarak tanımlayabilmektedirler (Bechtel, Achepohl ve Ackers, 1972). Ayrıca televizyon çoğu zaman açıktır, ama çoğu kez açık olduğu zamanın tamamında izlenmemektedir. Bu nedenlerden dolayı televizyon izleme ya da bireylerin “televizyon izleme” olarak tanımladıkları etkinlik ile başka etkinlikler birbirlerinin içine “sızmış” durumdadırlar.

Anneler için televizyon izleme, babalara göre, çok daha fazla oranda başka etkinliklerle birlikte gerçekleşmektedir. Hopkins ve Mullis (1985), annelerin toplam izleme süresinin, yalnızca %36’sında televizyon izlediklerini, babalar için ise bu oranın %55 olduğunu belirtmektedir. Aynı farklılık, daha az olmakla birlikte Maccoby’nin (1951) araştırmasında da gözlemlenmiştir (anneler için %59, babalar için %65). Bu durum kadın ve erkeğin eviçi rol dağılımlarının ve toplumsal cinsiyet kalıplarının bir yansıması olarak görünmektedir. Çünkü, Maccoby’nin (1951) araştırması bize, kadınların televizyon izledikleri süre içinde yaptıkları diğer etkinliklerin, dikiş ve ütü

gibi evişlerini de içeren bir dökümünü vermektedir. Erkeklerin televizyon izlemelerine eşlik eden etkinlikler ise, yemek yeme ve okuma gibi, daha çok “kendileri için” olan etkinliklerdir.

Kadınlar ve erkeklerin etkinliklerine yansıyan bu farklılık aslında daha çok kimin çocukla birlikte televizyon izlediğini de etkilemektedir. Bazı araştırmacılar (örneğin Field, 1988) çocukların daha çok anneleriyle birlikte televizyon izlediklerini belirtirken, bazı başka araştırmacılar da (örneğin, Bryant ve Bryant, 2001) çocukların, annelerinin eviçi sorumluluk ve uğraşlarının fazlalığı dolayısıyla daha çok babalarıyla birlikte televizyon izleme olasılıklarını gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, genel olarak anneler, çocuklarıyla daha sık bir biçimde televizyon izlemektedirler. Babaların, çocuklarının izleme davranışlarına ilişkin daha az şey biliyor olmaları da (Eron, 1963) bu durumun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Annenin mi babanın mı çocukla birlikte daha çok televizyon izlediği ile ilgili tartışma gibi, annenin ve babanın çocukla birlikte televizyon izlerken farklı rolleri gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri de önemli bir başka tartışma konusudur. Brody ve Stoneman (1983), çocukla etkileşimde, babanın “oyun arkadaşı”, annenin de “yönetici” ya da “gözetmen” rolünü üstlendiğini, bu açıdan bakıldığında babanın “izlemeye daldığı”nı, anababalık rolünün de anneye kaldığını belirtmektedirler.

Televizyon izlemenin başka etkinliklerle birlikte gerçekleşmesinin çocuklar için de geçerli olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Lyle ve Hoffman (1972a), birinci sınıfa giden çocuklar arasında “televizyon izlerken başka bir şey yapmıyorum” diyenlerin oranının %19 olduğunu belirtmektedir. Çocuklar, televizyon izlerken aynı zamanda yemek yemekte, televizyonda izlediklerini taklit etmekte, ders çalışmakta, kitap okumakta, oyun oynamakta ve konuşmaktadırlar (Maccoby, 1951; Lyle ve Hoffman, 1972a).

Televizyon izleme sırasında gerçekleşen eylemlerin çeşitliliğine karşın, anababa ve çocuklar arasındaki etkileşim fazla değildir. Maccoby (1951), araştırma grubundaki kişilerin %58'inin televizyon izleme sırasında az etkileşimde bulduklarını ya da hiç etkileşimde bulunmadıklarını belirttiklerini kaydetmektedir¹. Brody, Stoneman ve Sanders (1980), deneysel araştırmalarında, ailelerin televizyon izleme sırasında, birlikte oyun oynadıkları zamana göre daha az etkileşimde bulduklarını gözlemlemişlerdir. Aynı araştırmacıların gözlemlerine göre, çocuklar, televizyon izlerken daha pasiftirler ve babaları ile daha az konuşmaktadırlar. Babaların televizyon izleme sırasındaki yüz ifadeleri daha az olumludur (Brody ve ark., 1980). Bu araştırmanın ilginç bir yanı, televizyon izleme etkinliği sırasında aile üyelerinin daha az sözel etkileşimde bulunurlarken daha fazla fiziksel etkileşime (örneğin, dokunma, sarılma) girdiklerini gözler önüne sermiş olmasıdır. Gunter, Furnham ve Lineton (1995) da, gözlemledikleri ailelerde, aile üyelerinin televizyon karşısında oldukları sürenin yalnızca %15'inde sözel etkileşimde bulunmuş olduklarını belirtmektedirler.

Televizyon izlemede kimin kararının etkili olduğu meselesi önemli olmakla birlikte, Comstock (1980; aktaran Lull, 1982) Amerikan ailelerinin yarısından fazlasının herhangi bir seçim yapmadan, daha önce bir başkası tarafından açılmış bir programı izlediklerini belirtmektedir. Yine de, televizyon izlemenin, hangi programların izleneceğinin belirlenmesinin, uzaktan kumanda aletini kullanmanın çeşitli ayrıntıları, eviçi televizyon kullanımı üzerinde hangi aile üyelerinin etkili olduğunu göstermektedir. Başatlık örüntülerinin anlaşılması için de ilginç ipuçları içeren araştırmaların sonuçları çelişkilidir.

¹ Bu araştırmanın bulgularını yorumlarken, televizyonun o dönem için "yeni" oluşunun yarattığı cazibeyi de unutmamak gerekir. Bu "yeni" oluş, televizyonun tam bir dikkatle izlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Niven (1960), evde program seçiminin gün içinde daha çok tek tek bireyler tarafından, akşam saatlerinde de ortaklaşa yapıldığını ortaya koymuştur. Özel olarak program seçimine bakıldığında, çocukların en çok program tercihinde bulunan grup olduğu; çocukları babaların, babaları da annelerin izlediği görülmüştür. Başka bir araştırmada ise (Smith, 1961), evde gece izlenen programların %45'ini kadınların, %23'ünü erkeklerin ve yalnızca %14'ünü çocukların seçtiği gözlemlenmiştir. Wand'ın (1968) araştırmasına göre, babanın, aile üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından televizyon cihazının kontrolünü elinde bulunduran kişi olarak görüldüğünün bildirilmesine karşın, annelerin televizyonda neyin seyredileceğini belirlemede daha başat oldukları gözlemlenmiştir. Lull'ın (1982) bulguları ise, babaların aile içinde televizyon cihazını kontrolü altında tutan kişi olarak algılandığını ve gözlemlerin de bu algıyı desteklediğini ortaya koymaktadır. Çocuklar, televizyon ve kanal/program seçiminin kontrolü konusunda babaları izlerken, anneler en güçsüz gruptur.

Genel olarak annelerin, ailenin diğer bireyelerine göre daha az televizyon izledikleri de bilinmektedir. Bu durum, kısmen, toplumsal cinsiyet olgusunun belirlediği rol, beklenti ve davranış biçimleri ile ilgilidir. Gershuny ve Jones (1987, aktaran Abercrombie, 1996), tüm gün dışarıda çalışan kadınların yine tüm gün dışarıda çalışan erkeklere göre daha az süreyle televizyon izlediklerini belirtmektedir. Gerçekten de, gün boyunca ev dışında bulunan kadının evde bulunduğu saatlerini de evle ilgili işler doldurmaktadır. Belki de bu durumdaki kadın, her halükârda daha az televizyon izlemekte ve zamanının başka etkinliklerle daha dolu olması dolayısıyla da fazla ısrarcı olamamaktadır. Ev dışında çalışmayan kadınlar için durum farklıdır. Ev dışında çalışmayan kadınların televizyonun temel tüketicisi oldukları, bu yüzden de izleyici grubu olarak önemsendikleri bilinmektedir (örneğin, Bryant ve Bryant, 2001). Gündüz saatlerinde, çocuklarının ve eşlerinin yokluğunda, ev dışında çalışmayan kadınların

kendi tercih ettikleri biçimde televizyon izledikleri, bu ayrıcalıklarını da akşam saatlerinde eşlerine ve çocuklarına bıraktıkları kestirilebilir.

Babaların ve çocukların televizyon izleme ile ilgili konuları da annelere ilişkin tartışmayı tamamlayıcı bir biçimde yürütülebilir. Ancak, televizyonun hangi aile bireyi tarafından daha çok seyredildiği ve kimin tercihinin daha fazla dikkate alındığı ile ilgili olarak toplanan verilerin televizyon kullanımının tüm boyutlarını yansıtmadığı, resmin yalnızca bir parçasını gösterdiği ileri sürülebilir. Zira, yukarıda sözü edilen araştırmalarda, kişilerin televizyon izleme ile ilgili sözkonusu durumlarını nasıl değerlendirdikleri ve mevcut konularını nasıl anlamlandırdıkları bilinmemektedir. Bu da, izleyiciler için izleme etkinliğinin nasıl bir anlamı olduğuyula ilgilidir.

Ailede Televizyonun Sosyal Kullanımı

Televizyonun aile üyeleri arasındaki iletişime olumlu etkiler yaptığını ortaya koyan araştırmacıların dile getirdikleri olumluluk gerekçeleri arasında en önemlileri, televizyonun -içeriği aracılığıyla- aile üyeleri arasındaki iletişimi, tartışmayı, konuşmayı artıracak fırsatlar sağlaması (Appell, 1960; Walters ve Stone, 1971); aile içinde gerginliği azaltması (Brody ve Stoneman, 1983) ve kalabalık ailelerde kişilere mahremiyetleri için özel bir alan sağlamasıdır (Lindlof ve Traudt, 1983).

Televizyonun konuşma ve sohbet için uygun bir zemin oluşturması, izleyiciler için izleme sırasında ortak bir zaman ve mekân sağlamasından kaynaklanmaktadır. Ancak televizyonun sözel etkileşim için oluşturduğu uygun zemin, izleme anıyla sınırlı değildir. İzleyiciler için ortak bir yaşantı sağlaması, televizyon içeriğinin, izleme sonrasında da hem aile içinde hem de aile dışında konuşma konusu ve iletişim gerekçesi olma olasılığını artırmaktadır (Hoggart, 1983; aktaran Morley, 1986).

Ancak, televizyon, aileye iletişim için olanaklar sunabildiği gibi, çatışmaya ve gerginliklere de zemin hazırlamaktadır (Streicher ve Bonney, 1974). Televizyonun aile içinde çatışma kaynağı olması, televizyonun kullanımına yönelik ayrıntılarla ilgilidir. Aile üyeleri aynı anda farklı programları izlemek isteyebilirler ve bu, üyeler arasında çatışma doğurabilir. Televizyonun bir başka çatışma nedeni oluşu, eviçi etkinliklerin düzenine ilişkindir. Özellikle çocukların uyku saatleri ile yemek düzenleri, televizyon dolayısıyla sorun kaynağı olabilmektedir (Maccoby, 1951). Okula giden çocukların ise, ders çalışma saatlerinin ve sürelerinin televizyondan etkileniyor oluşu, anababalarla çocuklar arasında çatışma yaratmaktadır (Bryant ve Bryant 2001).

Televizyonun, aileiçi ilişkilere “olumlu” ve “olumsuz” etkilerinin ötesinde, daha geniş bir çerçeve içerisinde nasıl kullanıldığı ve aileiçi etkileşimdeki yeri konusu, Lull (1990b) tarafından “sosyal kullanımlar tipolojisi” olarak kavramsallaştırılmıştır. Lull (1990b), televizyonun aile içindeki kullanımını ikiye ayırmaktadır: “Yapısal kullanımlar” (structural uses) ve “ilişkisel kullanımlar” (relational uses).

Yapısal kullanımlar kavramıyla kastedilen, ailenin televizyona genel eviçi rutinlerin kurulmasında ve sürdürülmesinde verdiği düzenleyici roldür. Yapısal kullanımlar iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan birincisi, televizyonun “çevresel kullanımı”dır. Buna göre, televizyon sabit bir ardalana gürültüsü yaratır ve evdekiler için episodik bir eğlence kaynağı olur. Cihaza (ardalana) yönelik dikkat, aile üyeleri televizyonu televizyon karşısında olmadan da takip edebildikleri için, başka etkinliklere de sıklıkla kayabilmektedir. Bu anlamda, televizyon başka etkinliklere de eşlik eden bir özelliğe sahiptir. İkinci yapısal kullanım şekli “düzenleyici kullanım” olarak adlandırılmaktadır. Bu kullanım biçimi de aracın gündelik yaşam örüntüsünü oluşturan etkinlikleri “uyardığı/uyandırdığı” fikrine dayalıdır. Yani, televizyon, aile üyelerinin evde geçirdiği süre içinde, yemek yeme, çalışma ve aile üyeleriyle birlikte

olma gibi etkinliklerin ortaya çıkışına hizmet eder. Bu anlamda, televizyonun bir “saat” işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

İlişkisel kullanımlar olarak adlandırılan olgu ise, televizyonun aile üyeleri arasındaki ilişki içerisinde nasıl kullanıldığıdır. Aşağıda, dört temel ilişkisel kullanım biçimi yer almaktadır.

“İletişimi kolaylaştırma”: Televizyon, sosyal ortamlarda kişilerarası ve zorunluluk gerektirmeyen bir gündeme katılmayı sağlayarak başkalarıyla birlikte zaman geçirme olanağı yaratır. Ayrıca, izleme sırasında ve sonrasında konuşma ve etkileşim için fırsat oluşturur.

“Yakın ilişki/kaçınma”: Bu kullanım biçimi verilen addan da anlaşılabilirliği gibi iki uçlu olabilmektedir; yani televizyon izleme diğer insanlarla temas kurmak ya da temastan kaçınmak için kullanılır. “Yakın ilişki” kullanımı sözkonusu olduğunda, televizyon izleme, sıklıkla aile üyelerinin fiziksel bir mekânı paylaşmaları, sohbet etmeleri ve birbirlerine dokunmaları anlamına gelmektedir. “Yakın ilişki” boyutuna ilişkin etkiler, televizyonun içeriğinden çok biçimle ilgilidir. Televizyon izleme, programlara karşı ortak duygusal tepkileri pekiştirebilir. Bu da aile birlikteliğine ve uyumuna ilişkin bir duygunun yaratılmasına yardımcı olur. Televizyon, evin içinde, “ev”in doğası gereği hareket halinde olan aile üyeleri için bir tür “aile istasyonu” olarak hizmet eder. “Kaçınma” kullanımında, televizyonun aile üyeleri tarafından aralarındaki etkileşimi azaltmak için kullanılması sözkonusudur. Duygusal olarak rahatlamak için televizyon izlemeyi tercih etmenin, aile üyeleriyle olan mevcut etkileşimi azalttığı da görülür.

“Sosyal öğrenme”: Televizyonun değerler, davranış biçimleri ve toplumsal yaşamın çeşitli yönlerine ilişkin bilgiler veren bir bilgi kaynağı olarak kullanılması sözkonusu olabileceği gibi, televizyonda izlenenleri, anababanın çocuklarını

toplumsallaştırma çabaları içinde, izleme sırasında ya da izleme sonrasında onaylaması veya reddetmesi de bu kullanım çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu kullanım, daha sonra açıklanacak olan anababanın çocuklarının televizyon izleme etkinliklerine, onların televizyonun doğasını gerçekçi bir biçimde anlamaları için müdahale ya da aracılık etme denemelerinin temelini oluşturan kullanım biçimidir.

“Yeterlik/başatlık”: Televizyon, aile üyelerinin belirli bir alanda yeterliklerini gösterme çabalarına, hatta baskı ve otorite kurma denemelerine hizmet edebilir. Örneğin anababa, çocuğunun televizyon izlemesine ilişkin kurallar koyarken sadece onları yönlendirme çabası içinde değildir; aynı zamanda önemli bir anababalık rolünü de yerine getirmekte, “iyi” anababa olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla televizyon, bu örnek çerçevesinde, anababaya otoritesini sergileme fırsatını vermektedir. Benzeri bir durum, televizyondaki içeriği, bilgiyi sergilemek için kullanmak sözkonusu olduğunda da gözlemlenebilir.

Başka yazarlar da, televizyonun aile içindeki kullanımı ile ilgili, kimi Lull’ın modeli içerisinde değerlendirilebilecek görüşler ileri sürmektedirler. Goodman (1983), aile sistem bakış açısından bakarak, televizyonun bir kontrol mekanizması olarak kullanılabileceğini söylemekte, Lull’ın (1990b) “televizyonun çevresel kullanımı” kavramıyla dile getirdiği olguya ek olarak sosyal bir “kontrol”dan da bahsetmektedir. Goodman (1983), aile üyelerinin birbirlerini televizyon aracılığıyla kontrol edebileceklerini ve televizyonu bir pazarlık aracı olarak kullanabileceklerini belirtmektedir. Goodman (1983), televizyonu pazarlık aracı olarak kullanmanın yanısıra, televizyonun, özellikle çocukların ödüllendirilmelerinde ve cezalandırılmalarında kullanılabilmesine de işaret etmektedir. Goodman’ın (1983) sözünü ettiği bir başka kullanım şekli, çıkan çatışmaların nedeni olarak televizyonu görüp onu “günah keçisi” olarak değerlendirmektir. Bu, ailenin daha büyük bir

çatışmadan ve sorunlarla yüzleşmekten kaçınmasının bir yolu olarak kullanılabilir. Televizyonun bir diğer dengeleyici işlevi, kuşaklar arasında birleştiriciliktir. Anababadan biri çocuğun televizyon izlemesini kısıtlamaya çalışırken diğeri çocuktan yana çıkarak onun ne isterse seyretmesine izin verecek şekilde davranabilir ve böylece çocukla, çocuktan yana çıkan kişi birlik oluşturmuş olurlar.

Bausinger (1984), televizyon kullanımının anlamı üzerinde durarak bir kişinin televizyonun düğmesine basmasının, basit bir biçimde “televizyon izlemek istediği” anlamına gelmeyeceğini, bu hareketin bazen “hiçbir şey duymak ve kimseyle konuşmak istemiyorum” anlamı taşıyabileceğini, bazen de bir izleme eşi varsa bu eşle birlikte olma isteğini yansıtabileceğini söylemektedir.

Televizyon izlemenin aile bağlamında incelenmesi kendi başına bir anlam taşımakla birlikte, bu bağlamın ayrıntıları da önemlidir. Brody ve Stoneman (1983), televizyonun bağlamsallığının anlaşılabilmesi için, davranış (kişinin eylemleri), kişi (kişinin bilişsel ve duygusal durumu) ve çevre (sosyal ve fiziksel) değişkenlerini birbirleriyle etkileşim içinde ele almaktadır. Örneğin, kişinin bir televizyon programının eğlence değeri ile ilgili inançları (kişisel değişken) o kişiyi televizyon izlemeye yönlendirilebilir (davranışsal değişken). Kişinin televizyon izlemeye yönelmesi de bir başka aile üyesiyle (çevresel değişken) etkileşiminin artması ya da azalması olasılığını etkileyebilir.

Brody ve Stoneman (1983) bu çerçevenin üç temel varsayımı olduğunu belirtmektedir: (1) Televizyon izleme bağlamı, aile üyeleri arasındaki alışverişi etkileyecek düzenleyici bir işleve sahiptir. İlgi çekici bir programı izlemekte olan bir kişi diğer aile üyelerine daha az tepkide bulunacak ve onlarla daha az etkileşim başlatacaktır. (2) Aile üyeleri, televizyon izleme bağlamındaki davranışlarını bir ölçüde belirleyen bazı rolleri olduğunu varsaymaktadırlar. Anne, baba ve kardeşler farklı rolleri

olduğu varsayımıyla hareket ederler. (3) Aile farklı alt sistemlerden (eşler alt sistemi, kardeşler alt sistemi ve anababa-çocuk alt sistemi) oluşmuştur ve bu alt sistemlerin herhangi birindeki değişme diğer alt sistemleri de etkileyecektir.

Anababa Aracılığı

Çocuğun toplumsallaşmasını etkileyen etmenler dikkate alındığında, aile ve arkadaş grubu gibi birincil sosyal gruplarla birlikte, televizyon da önemli bir toplumsallaştırma aracı olarak öne çıkmaktadır (Fortman, Clarke ve Austin, 1998). Üstelik televizyon okuma-yazma becerisi gerektirmediğinden, çocuk için ulaşılabilirliği çok yüksektir. Bu nedenle araç, bir anlamda yetişkinlerle çocukları eşitlemektedir; çocuklarla yetişkinlerin erişebildikleri arasında zaman zaman hiç fark kalmamaktadır (Postman, 1982). Elkind (2001), çağımızda çocukların, daha önceden, çocukların tanığı olmadıkları dehşet verici olaylara televizyon aracılığıyla maruz kaldıklarını ve bir anlamda yetişkinliğe doğru “acele ettirildiklerini” belirtmektedir.

Televizyon, toplumsallaştırmaktadır ancak bu toplumsallaştırmanın yönü ve değeri oldukça tartışmalıdır. Eğitsel gizilgücü ve olumlu sosyal davranışları kazandırmada değerli bir araç oluşuna karşın, televizyon, şiddet ve benzeri olumsuz davranışların öğrenilmesini kolaylaştırması (Paik ve Comstock, 1994; Dubow ve Miller, 1996); kalıpyargıların ve önyargıların edinilmesinde rol oynaması (McGhee ve Frueh, 1980; Morgan, 1982; Ridley-Johnson, Chance ve Cooper, 1984) ve çocuklarda çeşitli korkular yaratması (Cantor, 1996) dolayısıyla eleştirilmektedir.

Televizyon, çocuğun yaşamındaki en önemli toplumsallaştırıcılar olan anababanın etkisiyle zaman zaman yarışan bir etkiye sahiptir (Meyrowitz, 1985). Bununla birlikte, çocuğun televizyonla ilişkisini belirlemenin ve biçimlendirmenin de ancak anababanın gerçekleştirebileceğı bir görev olduğu dile getirilmektedir. Witty

(1961), okul kurumuyla birlikte anababanın da çocuğun televizyon izlemesine rehberlik etmesi gerektiğini belirterek sorumluluğu öncelikle çocuğun en yakın çevresindeki yetişkinlere yüklemektedir. Brody ve ark. (1980), televizyonun çocuk üzerinde doğrudan etkide bulunmak yerine, anababa-çocuk ilişkisini etkileyerek dolaylı bir etkiye neden olabileceğini söylemektedir. Bu görüş, Desmond, Singer, Singer, Calam ve Colimore (1985) tarafından da dile getirilmektedir; yazarlar, çocuğun yaşamındaki “önemli başkaları”ndan söz ederek, anababanın çocuğun televizyonla ilişkisindeki rolünü ifade etmektedirler. Yaklaşık otuz yıldır yapılan çalışmalar, gerçekten de anababaların, etkileşim tarzları aracılığıyla, çocuklarının arkadaşları tarafından kabul edilmelerine, akademik başarılarına ve ahlaksal gelişimlerine katkıda buldukları gibi (Burleson, Delia ve Applegate, 1995), çocuklarının televizyon aracılığıyla edindikleri bilgi ve davranışları yönlendirebileceklerini ve onların televizyonu ve doğasını doğru bir biçimde anlamalarını sağlayabileceklerini göstermektedir.

“Mediation” kavramı genel olarak “aracılık” ve “araya girme” anlamına gelmektedir². Anababa aracılığı (“Parental mediation”) kavramı ise, alanyazında, bu genel anlamı ve bunun uzantılarını içerecek şekilde kullanılmaktadır. Televizyon-çocuk-aile ilgili araştırmalarda, “aracılık” terimiyle, bazen “tartışma-açıklama” (Desmond, Hirsch, Singer ve Singer, 1987), bazen “kural koyma-sınırlandırma” (Abelman, 1990), bazen de basit bir biçimde “çocukla birlikte televizyon izleme” (Dorr, Kovaric ve Doubleday, 1989; Haefner ve Wartella, 1987) kastedilmektedir.

“Aracılık” kavramı ayrıca, “süzme”, “rehberlik etmek”, “yönlendirmek”, “denetlemek”, “müdahale etmek”, “sınırlandırmak”, “kısıtlamak”, “engellemek”, “biçimlendirmek” gibi birbiriyle az ya da çok ilişkili bir dizi olguya göndermede

² Çatışma çözme ve müzakere alanyazınında da, “mediation”, “arabuluculuk” (örneğin, “peer mediation”, “akran arabuluculuğu”) olarak geçmektedir.

bulunmak için de kullanılmaktadır. Bu metinde “aracılık” kavramı, bundan sonra, sözü edilen bu anlamların birini, birkaçını ya da genel olarak tümünü içerecek şekilde kullanılabilir. Alanyazında “aracılık” kavramının bu çok anlamlılığı, olgunun kendisinin çok ilgi çekmesinden ve bir dizi değişik davranışın “aracılık” başlığı altında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Yaklaşık otuz yıldır araştırma konusu olan “aracılık” kavramı, son yıllarda sistematik bir biçimde kavramsallaştırılmaya çalışılmaktadır.

Messaris (1983), televizyonla ilgili olarak, anababaların çocuklarına üç süreçle ilgili görevi yerine getirirken yardımcı olabileceklerini belirtmektedir: Televizyonun gerçek dünyayı yansıtmayı yansıtmadığını ve nasıl yansıttığını göstermek (kategorileme), daha spesifik olarak televizyondaki şeylerin kesinliği ve temsil ediciliği hakkında çocuklarıyla tartışmak (geçerlilik) ve çocuğa televizyondan edinilen bilginin gerçek dünyada ek bilgilerle desteklenerek nasıl kullanılacağını göstermek (destekleme). Bu süreçler, Gerbner’in (1973), sosyal göstergeler kategorisindeki “varlık (nedir?)”, “öncelikler (önemli olan nedir?)”, “ilişkiler (ne neyle ilişkili?)” kavramsallaştırmalarına karşılık gelmektedir. Berger ve Luckmann (1966) da “sosyal olarak kurulmuş gerçeklik” kategorisinde, “önceden düzenlenmiş dünya”, “kişinin deneyimleri tarafından geçerlenmiş ve değiştirilmiş varlık” ve “bireyin etkileşimle öğrendiği, başkalarıyla paylaşılan öznelarası dünya”dan söz ederek, Messaris’in (1983), anababaların çocuklarına televizyondaki gerçeklikle ilgili yardımcı olabileceklerini öne sürdüğü noktalara paralel bir kavramsallaştırma sunmaktadır.

Leifer, Gordon ve Graves (1974), çocukların daha olgun izleyiciler olmalarının yolunun, anababaların çocukların izleme biçimlerine dahil olmalarından geçtiğini belirterek televizyonu eleştirel bir biçimde izlemeyi yalnızca çocukların değil, anababaların da öğrenmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Yazarlar, çocuklara

televizyonun rolünü, sunduğu bilgi türlerini ve hangi tür bilgiyi sunduğuna ilişkin ipucunu nereden alabileceğimize dair yolları öğretebileceğimizi; bu bilgilerin de çocukların belirli bir televizyon içeriğini kendi yaşamlarıyla ilişkilendirmelerine yardımcı olabileceğini ortaya koymaktadırlar.

Barcus (1969), anababaların çocuklarının televizyon izlemelerine nasıl dahil olduklarını değerlendirmek üzere bir model önermektedir. “Yapısal anababa müdahalesi” adını verdiği bu modelde, denetimin ve müdahalenin ne zaman yapıldığı ve denetimin türü değerlendirilebilmektedir. Denetimin ne zaman yapıldığı dikkate alındığında, üç durumla karşılaşmaktadır: İzlemeden önce, izleme sırasında ve izleme sonrasında. Bu zamanlama, hangi tür denetimler yapılabileceğini de beraberinde getirmektedir. İzleme öncesinde, “seçme”, izleme sırasında “açıklama” ve izleme sonrasında da “tartışma”, anababanın çocuğun televizyon izlemesine yapabileceği katkılardır. Ayrıca anababa, biçimsel ve biçimsel olmayan denetim biçimleriyle de çocuğun izlemesini ve izlediklerinden edindiği şeyleri etkileyebilir. Barcus’un (1969) “biçimsel denetim” dediği olgu, izlemeye ilişkin kurallar koymayı içermektedir; “biçimsel olmayan denetim” ise çocukla birlikte izlemeyi ve onunla programlar üzerine tartışmayı kapsar.

Austin (1993), çocukların televizyona verdikleri tepkileri anababaların etkileyebilmelerinin iki yolu olduğundan bahsetmektedir. Birinci yol, doğrudandır, anababa amaçlı ve dolayısıyla daha fazla kontrol sahibidir. Buna göre, anababa izlemeye ilişkin kurallar koyar ve/ya da çocuğun izleme deneyimine aracılık eder. İkinci yol, dolaylıdır, anababa kasıtlı olarak öyle davranmamaktadır ve dolayısıyla sonuçlardan haberdar olmayabilmektedir. Buna göre, anababa kendi izleme davranışları ile çocuğuna model olabilir ve/ya da ailedeki iletişim normları aracılığıyla çocuğun bilgi arama örüntülerini etkiler.

Aracılık Türleri

Aracılık teriminin tanımı ve içeriğiyle ilgili yukarıda yapılan tartışmalara, aracılığın türleri ve biçimleri ile ilgili bir boyut da eklenebilir. Bybee, Robinson ve Turow (1982), “kısıtlayıcı rehberlik”, “değerlendirici rehberlik” ve “odaklanmamış rehberlik” olmak üzere üç tür aracılık faktörü olduğunu, geliştirdikleri ölçek aracılığıyla görgül biçimde ortaya koymuşlardır. Buna göre, kısıtlayıcı rehberlik, televizyon izlemeye konulan kısıtlama ve kuralları; değerlendirici rehberlik, televizyondaki karakterlerin ortaya koyduğu iyi ve kötü davranışlarla televizyondaki olayların ya da kişilerin gerçek olup olmadıkları hakkında yapılan açıklama ve tartışmaları; odaklanmamış rehberlik ise, birlikte televizyon izleme sırasında yapılan yapılandırılmamış yorum ve değerlendirmeleri içermektedir. Değerlendirici rehberlik ile odaklanmamış rehberlik arasındaki temel fark, değerlendirici rehberlikte tartışmanın ve yorumlamanın kasıtlı ve geniş kapsamlı, odaklanmamış rehberlikte ise anlık, kasıtsız ve dar kapsamlı oluşudur.

Valkenburg, Krcmar, Peeters ve Marseille (1999), Bybee ve ark. (1982) tarafından geliştirilen ve birçok başka araştırmada da (örneğin, Van der Voort, Nikken ve van Lil, 1992; Weaver ve Barbour, 1992) sıklıkla kullanılan ölçeğin faktör yapısına ilişkin sorunları ortaya koymuşlardır. Valkenburg ve ark. (1999)’a göre, Bybee ve ark. (1982) kısıtlayıcı ve değerlendirici rehberlikleri açıklayan faktörlerin dışında kalan maddeleri ayrı bir biçimde “odaklanmamış rehberlik” olarak kavramsallaştırmakla aslında gerçekte olmayan yapay bir faktör türetmişlerdir. Valkenburg ve ark. (1999), odaklanmamış rehberlik yerine “birlikte izleme” olarak adlandırdıkları bir aracılık türünü önermektedirler. Birlikte izleme, basit bir biçimde, anababalarla çocukların birlikte televizyon izlemeleri anlamına gelmektedir.

Anababaların çocuklarıyla birlikte izlemeleriyle çocukların çeşitli davranışları arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalardan birinde Salomon (1977), annelerin Susam Sokağı'm çocuklarıyla birlikte izlemelerinin çocukların bu programdan öğrendiklerinin düzeyini olumlu etkilediğini bulmuştur. Birlikte izlemenin öğrenmeyi artırma nedenlerini açıklamak üzere Salomon (1977), birlikte izlemenin çocukların programa yönelik duygusal tepkileri ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu araştırmada annenin varlığı, bir uyarılma kaynağı olmuş, bu da öğrenme ortamındaki tepkileri ortaya çıkarmış olabilir. Annelerin çocuklarıyla birlikte televizyon izlerken ne tür etkileşimlerde bulduklarını değerlendirmek mümkün olmamakla birlikte Salomon (1977) annelerin varlığının çocuklara içeriğin dikkate değer olduğu mesajını verdiğini öne sürmektedir.

Dorr ve ark. (1989), 2, 6 ve 10. sınıfa giden çocuklarla yaptıkları araştırmalarında, anababalarıyla aile dizilerini birlikte izlemeye eğilimli çocukların, bu dizileri kaçma değil, öğrenme amaçlı olarak izleme olasılıklarının fazla olduğunu bulmuşlardır. Bu da Salomon'un (1977) anababaların izleme sırasındaki varlıklarının, çocuklara, izlenen programların önemli ve onlar için yararlı olduğu mesajını ilettiğine ilişkin görüşüyle paraleldir.

Birlikte izlemenin olumlu etkilerinin yanısıra olumsuz etkileri de gözlemlenmektedir. Araştırmalara göre, birlikte izleme, saldırgan davranışlarla (Nathanson, 1997; Nathanson, 1999), cinsiyet kalıpyargılarıyla (Rothschild ve Morgan, 1987), televizyon karakterlerinin gerçek dünyadaki insanları temsil edici olduklarına daha çok inanmayla (Messaris ve Kerr, 1984) olumlu ilişki göstermektedir. Annelerin program hakkında yapacağı yorumlardan bağımsız olarak, çocukların, anneleriyle birlikte izleme durumunda, ekranda sunulan bilgilere karşı daha dikkatli ve açık olmaları olasılığı (Salomon, 1977) bu bulguları açıklamada yardımcı olabilir. İkinci

açıklama, çocuklarıyla birlikte olumsuz içerikteki programları seyreden ve bu içeriği onaylamadıklarını belirtmeyen anababaların, çocuklarına, alttan alta bu içeriği onayladıkları mesajını verme olasılıklarını içermektedir. Yani, çocuğun gözünden bakıldığında, birlikte izleme, içeriğin onaylandığı anlamını taşıyabilir. Anababalarının birtakım içerikleri onayladığına inanan çocuklar da bu materyale ilişkin olumlu ve kabul edici bir yönelim geliştirebilirler (Nathanson, 2001a).

Birlikte izleme ile ilgili araştırmaların sonucu ne yönde olursa olsun, birlikte izleme sırasında, o andaki birlikte izleme etkinliği dışında ne yapıldığına (örneğin, konuşmak, tartışmak) ilişkin soru her zaman gündemdedir. Çünkü, birlikte izlemenin “olumlu” ya da “olumsuz” sonuçlarının arkasındaki nedenleri açıklamanın yolu, bu soruyu cevaplamaktan geçmektedir. Dolayısıyla aslında, birlikte izlemenin kendisi bir aracılık türü olmaktan çok, başka aracılık davranışlarına zemin hazırlayan bir izleme etmeni gibidir. Birlikte izleme, bu aracılık türünün içeriğini oluşturan, izlenenler hakkında yorum ve değerlendirme yapmak için gerekli ortak yaşantıyı sağlar. Bybee ve ark.’ın (1982) kavramsallaştırmasına dönülecek olursa, birlikte izleme, örneğin değerlendirici rehberliğin bir hazırlayıcısı olabilir gibi görünmektedir.

Aracılık olgusuna ilişkin alanyazındaki kavramsal ve yapısal çeşitliliği değerlendiren Nathanson (2001a), aracılık kavramını, farklı davranışları kuşatan üst düzey bir yapı olarak ele almanın yararlı bir strateji olacağı düşüncesiyle, birlikte izlemenin yanısıra aktif aracılık ile kısıtlayıcı aracılıktan da söz ettiği üç boyutlu bir kavramsallaştırma önermekte ve mevcut araştırmaları buna göre değerlendirmektedir. Bu kavramsallaştırmada, “kısıtlayıcı aracılık” Bybee ve ark.’ın (1982) önerdiği “kısıtlayıcı rehberlik” kavramına karşılık gelirken, aktif aracılık da “değerlendirici rehberlik” kavramına denk düşmektedir.

Kısıtlayıcı aracılık, televizyonun ne zaman, nasıl ve ne kadar izleneceğine ve televizyonda hangi içeriğin izleneceğine ilişkin kurallar koymaktır (Weaver ve Barbour, 1992). Doğal olarak, kuralların varlığı kadar, bu kuralların ne derece sıkı bir biçimde uygulandığı da kısıtlayıcı aracılığın önemli bir parçasıdır.

Kısıtlayıcı aracılık kavramsallaştırması içinde yer alan davranışlar, televizyonun izlenmesini düzenlemeye dönük uygulamalar içinde sıklıkla yer bulmaktadır (Bower 1973, aktaran Buerkel-Rothfuss ve Buerkel, 2001; Weaver ve Barbour, 1992; Peri, 1997). Kısıtlayıcı aracılık, daha çok, televizyonun olumsuz sonuçları hakkında endişeleri olan eğitim düzeyi yüksek anneler tarafından uygulanmaktadır ve kısıtlayıcı aracılık uygulamalarına küçük çocukların daha fazla maruz kaldıkları belirtilmektedir (Bybee ve ark., 1982).

Kısıtlayıcı aracılığın varlığının ya da yokluğunun önemli doğurguları vardır. Örneğin, Singer, Singer ve Rapaczynski (1984) izlemelerine ilişkin az kural konan, evlerinde birden fazla televizyon olan ve anababaları çok televizyon izleyen çocukların daha saldırgan, daha rahatsız ("restless"), kendilerini daha az kontrol edebilen, okula daha az uyum sağlayan ve dünyanın korkulacak bir yer olduğunu daha fazla düşünen çocuklar olduklarını ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Desmond ve ark. (1985), anababaları tarafından televizyon izlemeleri kısıtlanan çocukların, laboratuvar ortamında gösterilen bir televizyon programını daha iyi anlayabildiklerini, gerçek dünyayla televizyon arasında daha iyi ayırım yapabildiklerini bulmuştur.

Kısıtlayıcı aracılık, çocukları, televizyon aracılığıyla verilen mesajlara karşı daha dirençli kılmaktadır. Rothschild ve Morgan (1987), anababaları televizyon izlemelerini kısıtlayan çocukların daha az kültürlenmiş ("cultivation-like") algı ve tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Örneğin bu çocuklar cinsiyet rollerine kalıpyargılardan daha uzak bakabilmektedirler ve dış dünyaya ilişkin korkuları daha azdır. Reid (1979)

anababaları tarafından televizyon izlemelerine ilişkin kurallar konan çocukların, anababalarından, televizyonda reklamı yapılan ürünlerin satın alınmasını daha az istediklerini ve dolayısıyla bu konuda daha az çatışma yaşadıklarını göstermiştir.

Kısıtlayıcı aracılık, tutumları etkilediği gibi davranışları da etkilemektedir. Nathanson (1999), anababaları saldırganlık içeren programlar konusunda daha kısıtlayıcı olan çocukların daha az saldırganlık gösterdiklerini bulmuştur. Ancak bu araştırmada, çok fazla kısıtlayıcılığın da yüksek düzey saldırganlıkla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu da, kısıtlayıcılığın “geri tepen” bir yanının da olabileceğini düşündürmektedir. Bu düşünce, belirli bir davranışı kontrol etmeye ya da kısıtlamaya yönelik girişimlerin, davranışı kısıtlanmaya çalışılan kişinin özgürlüğünü ortaya koyma çabası dolayısıyla, istenenin tersi yönde sonuçlanabileceğine ilişkin kestirimlerde bulunan “karşı tepki oluşturma kuramı”nda dile getirilmektedir (Brehm ve Brehm, 1981).

Kısıtlayıcı aracılığın bu etkilerini açıklamak üzere Nathanson (2001a), anababanın bu yolla araya girişinin ve müdahale edişinin, televizyonun bir bilgi kaynağı olarak, çocuğun gözünde değerini düşürecek bir eylem olduğunu düşünmektedir. Anababanın televizyon izlemeyi kısıtlaması, çocuğun televizyona ve içeriğine daha şüpheli bir tavırla yaklaşmasına yol açmaktadır. Desmond, Singer ve Singer (1990) da, kurallar koymamanın çocuğa, onu televizyonun değil, anababanın yetiştirdiği mesajını verdiğini söylemektedirler. Genel olarak kısıtlayıcı aracılık, çocuğun, mesajları anababanın koyduğu sınırlar içinde almasına yardımcı olduğu için, Desmond ve ark.’ın (1990) öne sürdüğü bu görüş haklılık taşıyor gibi görünmektedir.

Aracılıkla ilgili birçok araştırma, anababaların çocuklarıyla televizyon hakkında konuşmalarını “aktif aracılık” olarak adlandırmaktadır (örneğin, Austin, 1993; Nathanson, 1999; Valkenburg ve ark., 1999). Aktif aracılık ölçümleri, anababanın şu

davranışları gösterip göstermediğini gözlemleyerek ya da sorarak yapılmaktadır. Programın gerçekliğini tartışmak, televizyonda izlenen davranışlar hakkında eleştirel yorumlar yapmak, televizyonda sunulan bilgilere ek ve destekleyici bilgiler sağlamak (Nathanson, 2001a).

Anababalar, çocuklarıyla televizyona ilişkin konuşurken, izlenen programa da bağlı olarak televizyonun içeriğini olumlayabilirler, onaylayabilirler ya da onaylamayabilirler. Anababaların çocuklarıyla televizyona ilişkin yaptıkları konuşmanın televizyona ilişkin olumlu mesajlar verenleriyle (olumlu aracılık), olumsuz mesajlar verenlerinin (olumsuz aracılık) çocuklar üzerindeki etkilerinin farklı olduğu belirtilmektedir. Çünkü, bu iki davranış biçimi birbirinden farklı güdülerle başlamaktadır (Austin, Fujioka, Bolls ve Engelbertson, 1996). Olumlu aktif aracılık, televizyondaki karakterlerin ortaya koydukları olumlu davranışlara dikkat çekme, televizyondaki mesajları onaylama, çocuğun televizyondaki karakterlerin davranışlarını örnek alması için teşvik etme, karakterlerin gerçekçiliğini gösterme davranışlarını içermektedir. Bu tür yorumlar, televizyon içeriğinin onaylanmasına hizmet eder ve çocuğun gördüklerini kabul etmesi ya da taklit etmesi olasılığını artırabilir (Nathanson, 2001a). Olumsuz aktif aracılık, televizyondaki karakterlerin ve davranışlarının olumsuz yönlerine çocuğun dikkatini çekme, televizyonun mesajlarına katılmadığını ifade etme, çocuğun televizyondaki karakterlerin davranışlarını örnek almasını önlemek üzere onu uyarma ve karakterlerin gerçekçi olmadığını açıklama davranışlarını içermektedir (Nathanson, 2001a). Böyle yorumlar da anababaların somut televizyon içeriğini, çocuklarına hangi davranışların “kabul edilemez” olduğunu açıklamak için kullanmalarını sağlar. Çocuklar, bu sayede televizyonda izledikleri şeyler hakkında daha eleştirel olurlar ve televizyonda izledikleri davranışları ve karakterleri taklit etme olasılıkları düşer.

Aktif aracılık, daha çok anneler (van der Voort ve ark., 1992; Valkenburg ve ark., 1999) ve eğitim düzeyi yüksek anababalar (van der Voort ve ark., 1992) tarafından uygulanmaktadır. Olumlu aktif aracılık, televizyona ilişkin olumlu tutuma ve televizyonun iyi bir öğrenme aracı olduğuna ilişkin görüşlere sahip olmakla ilişkili gibi görünürken, olumsuz aktif aracılık, televizyona ilişkin şüpheli bir bakışa sahip olmakla ilişkili gibi görünmektedir (Austin ve ark., 1996). Birçok araştırma, aktif aracılığın çocuğun yaşına ve cinsiyetine bağlı olmadığını göstermiştir (Bybee ve ark., 1982; van der Voort ve ark., 1992; Valkenburg ve ark., 1999).

Aktif aracılık, diğer aracılık türlerine göre hem deneysel olarak hem de surveylerle daha çok araştırılan aracılık türüdür. Genel olarak araştırmacılar, anababaları aktif aracılık gösteren çocukların daha sofistike ve daha az kırılgan televizyon izleyicileri olduklarını ortaya koymuştur. Bu sonuç, çocukların televizyon materyalinden daha çok şey öğrenmeleri ya da bu materyali daha iyi anlamaları ve tutumları, algıları ve davranışları üzerinde gözlemlenmektedir (Nathanson, 2001a)³.

Collins, Sobol ve Westby (1981), yetişkinlerin televizyonla ilgili yorumlarının çocukların bir televizyon programının parçalarını anlamak için gerekli akıl yürütme biçimini geliştirmelerine olumlu yönde etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde, Colder-Bolz ve O'Bryant (1978), Colder-Bolz (1980), Watkins, Calvert, Huston-Stein ve Wright (1980), Desmond ve ark. (1985), Valkenburg, Krcmar ve de Roos (1998), yaptıkları araştırmalarda, yetişkinlerden, izledikleri programlar hakkında ek bilgi alan ve/ya da bu programların yetişkinler tarafından yorumlandığını duyan

³ Daha formel aktif aracılık çalışmaları, okul ders programları aracılığıyla, "medya okuryazarlığı" (media literacy) adı altında yapılmakta ve çocuklara televizyonu eleştirel bir biçimde izlemek konusunda gerekli beceriler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalar bu yolla yapılan aktif aracılık çalışmalarının etkililiğini ortaya koymaktadır (Roberts, Christenson, Gibson, Mooser ve Goldberg, 1980; Singer, Zuckerman ve Singer, 1980; Rapaczynski, Singer ve Singer, 1982; Abelman ve Courtright, 1983; Hobbs ve Frost, 1997). Dorr, Graves ve Phelps (1980), televizyonla ilgili

çocukların, içeriğe ilişkin daha çok şey hatırladıklarını ve daha çok şey öğrendiklerini göstermişlerdir.

Reiser, Tessmer ve Phelps (1984), çocuklara izlenen program ile ilgili soru sormanın da bir tür aktif aracılık olabileceğini, soruların çocukların dikkatlerini programın önemli bölümlerine ve yönlerine odaklamalarını ve bunun da içeriği daha iyi anlamalarını sağlayacağını ileri sürmektedir. Bu görüşü sınamak üzere, araştırmacılar, okulöncesi çocuklara soru sormanın onların “Susam Sokağı”ndaki eğitsel içeriği ne derece edindikleri üzerindeki etkisini araştırmışlar ve kendilerine programla ilgili soru soran ve cevabın doğru ya da yanlış olmasından bağımsız olarak doğru cevabı söyleyen ya da tekrarlayan bir yetişkinle beraber programı izleyen çocukların, herhangi bir soru sormayan ve herhangi bir geribildirim vermeyen bir yetişkinle beraber programı izleyen çocuklara göre anlama testinden daha yüksek puanlar aldıklarını bulmuşlardır.

Reiser, Williamson ve Suzuki (1988), kendilerine hem geribildirim verilen hem de soru sorulan ya da yalnızca soru sorulan çocukların, “şunu seyredelim hadi!”, “bu iyi bir bölüm gibi görünüyor!” gibi sözlerle programın önemli yönlerine dikkatleri çekilen ve hiçbir yetişkin yorumu duymayan çocuklara göre, programın içeriğini daha iyi öğrendiklerini bulmuşlardır. Bu sonuçlar, çocuklara soru sormanın, çocuğun öğrenmesini artırmada önemli olduğunu göstermiş; ayrıca, içerik hakkında sorular duymamanın, çocuğun öğrenmesine yardımcı olmak açısından, soruların cevaplarını duymak kadar yararlı olduğunu ortaya koymuştur.

Reiser ve ark.’ın (1988) yaptıkları araştırma, neden aktif aracılığın eğitsel içeriğin öğrenilmesini artırdığını açıklamak için de yararlı olabilir. Anılan araştırmacılar, izleme sırasında çocuğa soru sormanın, izlerken program için harcanan çabayı artırmış

olabileceğini ileri sürmekte ve soruların, çocuğun programın önemli ve ciddiye alınması olduğunu düşünmesine yol açmış olabileceğini belirtmektedirler. Araştırmacılar, aktif aracılığın, spesifik içeriği nedeniyle değil, ancak çocuğa izlenen içeriğin önemli olduğu ve ne kadar da dikkat gerektirdiği mesajını iletmesi nedeniyle de önemli olduğunu söylemektedirler.

Colder-Bolz (1980), aktif aracılığın, çocukların, cinsiyet rolleri konusunda daha az geleneksel ve daha az kalıpyargısal tutumlara sahip olmalarında etkili olduğunu ve Messaris ve Kerr (1984) de, anababaların çocuklarına televizyonun “mış gibi” olduğunu söylemeleriyle çocukların televizyonun gerçek dünyayı temsil edici olduğuna inanmaları arasında olumsuz bir ilişki olduğunu göstererek, aktif aracılığın algı ve tutum üzerindeki etkisini ortaya koymuşlardır.

Nathanson (1999), anababaları saldırgan içerikli televizyon konusunda aktif aracılık yapan 2 ila 6. sınıf çocuklarının hem gündelik doğal ortamlarında hem de laboratuvar ortamında saldırganlık içeren bir çizgi film izledikten sonra daha az saldırganlık gösterdiklerini bulmuştur. Öyle görünmektedir ki, anababanın aktif aracılığı, çocukları televizyondaki saldırganlığa karşı, çocuklar televizyonu anababaları olmadan izleseler bile daha güçlü kılmaktadır. Söz konusu içeriğin fazla önemli olmadığı görüşünü taşımak da daha az saldırganlığa yol açmaktadır. Reiser ve ark. (1984) ile Reiser ve ark.’ın (1988) öne sürdükleri gibi aktif aracılık, çocuklara belli tür programların değerli ve önemli olmadığını öğretebilmektedir. Böyle düşünmeyi öğretmenin sonuçları da söz konusu içeriğe ilişkin davranışlarda değişmeye yol açmaktadır.

Aracılık türlerine ilişkin araştırmalardan anlaşılmaktadır ki, kısıtlayıcı aracılık olarak kavramsallaştırılan, çocuğun televizyon izlemesine kurallar ve sınırlandırmalar getirilmesi ve aktif aracılık olarak kavramsallaştırılan, çocukla izlediklerine ilişkin

konusulması ve tartışılması çocuğu duygusal, davranışsal ve eğitsel açıdan etkilemektedir. Birlikte izleme olgusu, daha önce de değinildiği gibi, aracılık kavramsallaştırmaları arasında farklı ve tartışmalı bir yere sahiptir. Birlikte izlemenin aracılık değerinin saptanması, daha dikkatli ve ayrıntılı çalışmalara gerek duyurmaktadır.

Aile İletişim Örüntüleri ve Aracılık

Televizyonun çocuğa etkisine ilişkin olarak anababanın yapabileceklerini, aileiçi iletişimin özelliklerinin bir parçası olarak görmek de mümkündür. Bu konu üzerinde duran araştırmacılar (örneğin, Austin, Roberts ve Nass, 1990), aracılık olgusunun, aileiçi iletişimden doğrudan etkilendiğini imâ edecek biçimde, televizyon izleme örüntü ve alışkanlıklarının ve televizyonu yorumlama biçiminin aileiçi iletişimin bir “sonucu” olduğunu ifade etmektedirler.

Chaffee ve McLeod (1972), alanyazında çocukların televizyon kullanım örüntü ve miktarının kısmen kişilerarası ilişkiler tarafından belirlendiğine ve kişilerarası etmenlerin çocuğun televizyon içeriğine ve bu içerikle bağlantılı davranışlara ilişkin yorumlarını yönlendirebileceğine ve değiştirebileceğine dair araştırmaların (örneğin, Barcus, 1969) varlığından yola çıkarak, aileiçi iletişim örüntüleri ile televizyon kullanımı arasında bağlantı kurmaya katkıda bulunan bir model geliştirmişlerdir.

Bu modele göre, anababa-çocuk iletişim yapısındaki farklılıkları yansıtan iki tür yönelim vardır: Sosyal yönelimli (socio-oriented) aile ve kavram yönelimli (concept-oriented) aile. Sosyal yönelimli aile, çocuğun uyumlu ilişkileri sürdürmek doğrultusunda yönlendirildiği, çatışmadan kaçınılan, duyguların ve düşüncelerin ifade edilmesinin onaylanmadığı ailedir. Bu aile tipinde, yetkecilik, bir konudaki görüşlerin sınırlılığı, bir davranışın yalnızca doğru ya da yalnızca yanlış olarak değerlendirilmesi ve

düşüncelerin özgürce ifade edilememesi ile ortaya çıkmaktadır. Kavram yönelimli aile, düşüncelerin ön planda tutulduğu, dolayısıyla çocuğun düşüncelerini ifade etmesine izin verilen ve çatışmayla yüzyüze gelinebilen ailedir. Anababanın, çocuğunun, kendi görüş ve inançlarına karşı çıkmasını onaylaması, ailede bir şey tartışılırken çocuğun da görüşünün sorulması, anababanın çekişmeli (ihtilâflı) bir konu hakkında tartışabilmesi, ve çocuğuna, bir karara varmadan önce konunun diğer yanını da dikkate alması gerektiğini söylemesi, kavram yönelimli aileleri betimleyen durumlardır.

Chaffee ve McLeod (1972), bu iki yönelimin çeşitli derecelerde etkileşerek dört ayrı tip aileyi ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Özgürlükçü aile, her iki tipi de (sosyal yönelim ve kavram yönelim) öne çıkaran bir özellik göstermez. Çocuklar anababalarının görüşlerine karşı çıkmaktan alıkonmazlar, ancak birbirine karşı düşüncelerle karşı karşıya da bırakılmazlar. Koruyucu ailede sosyal yönelim baskındır. Çocuk, başkalarıyla iyi geçinmeye yönlendirilir; ancak ne düşüncelerini ifade etmesine izin verilir ne de düşüncelerine temel olabilecek bilgileri edinebileceği ortam kendisine sağlanır. Çoğulcu aile, genel olarak kavram yönelimi göstererek çocuğa, sosyal kısıtlamalardan bağımsız olarak, güçlü ve çeşitlilikler içerecek bir biçimde, yeni düşünceleri keşfedebileceği ve tartışabileceği bir ortam sunar. Çocuk, kendi düşüncelerini anababasıyla ilişkilerinin bozulması tehdidi olmaksızın geliştirebilir. Uzlaşmacı aile, hem kavram yöneliminin hem de sosyal yönelimin vurgulandığı ailedir. Çocuk çekişmeli konularla karşı karşıya kalırken, içinde bulunduğu sosyal ilişkilerle uyumlu görüşler geliştirmeye zorlanır. Yani anababasının görüşlerini ve değerlerini öğrenmeye özendirilir.

Burada açıklandığı biçimiyle kavram yönelimlilik ve sosyal yönelimlilik, farklı bilişsel süreçleri çağrıştırdığı gibi (McLeod ve Brown, 1976; aktaran Gunter ve McAleer, 1990); sosyoekonomik düzey olgusunu düşündürmektedir. Kavram yönelimli

ailedeki iletişim örüntüleri “orta sınıf”la, sosyal yönelimli ailedeki iletişim örüntüleri ise “çalışan sınıf”la ilişkilendirilmektedir (Wade, 1973; aktaran Gunter ve McAleer, 1990).

Kavram yönelimli aileler ile sosyal yönelimli ailelerin, televizyon konusunda da farklılaştıkları noktalar vardır. İzleme miktarı, kavram yönelimli ailelerde genel olarak daha düşüktür (Lull, 1982). Başkalarının program tercihine duyarlılık, kavram yönelimli ailelerde daha fazladır; yine bu tür ailelerde herhangi bir aile üyesi tarafından seçilmemiş programları izleme, televizyonu açık olduğu için izleme ve belirli bir programı değil televizyonu izleme daha az gözlemlenmektedir (Lull, 1982). Kavram yönelimli aileler televizyonu sosyal bir kaynak olarak daha az kullanmaktadırlar (Lull, 1980) ve bir aile eğlencesi olarak televizyondan daha az tatmin olmaktadır (Lull, 1982). Koruyucu ailelerden gelen çocukların, dört tür içinde en çok televizyon izleyen grubu oluşturduğu, çoğulcu ailelerden gelen çocukların da en az televizyon izleyen çocuklar oldukları bilinmektedir (Chaffee ve McLeod, 1972).

Kavram yönelimli ve sosyal yönelimli ailelerin ne kadar aracılık etkinliğinde bulduklarına bakıldığında, kavram yönelimli ailelerde anababaların çocuklarının televizyon izleme davranışları konusunda daha duyarlı oldukları ve daha fazla aracılık ettikleri gözlemlenmektedir (Lull, 1982). Özgürlükçü ailelerin, en az aracılık yapılan aile grubunu oluşturdukları, bu aile tipini, koruyucu, uzlaşmacı ve çoğulcu ailelerin izlediği dikkati çekmektedir (Austin, 1993).

Problem

Televizyon ile aile içi süreçler arasındaki etkileşimi incelemeyi hedefleyen her türlü araştırma, karmaşık bir görüngüyle karşı karşıyadır. Aile, çocuk ve televizyonla ilgili etmenler, yukarıda da anlatıldığı gibi gündelik yaşamda içiçe geçmiştir ve son derece karmaşıktır. Televizyon, modern toplumda zamanın ritmini vuran bir sayaç

olarak, gündelik yaşamın her anında, pek çok etkileşim için zemin oluşturan yaygın ve geniş bir etkinlik alanı yaratmaktadır. Televizyonun, kendi içinde büyük bir karmaşıklık ve dinamizm taşıyan bir toplumsal kurum olan “aile”nin gündelik yaşamında önemli bir yer tutuyor olması da, televizyon izleme etkinliğini ve bunun aile bireyleri açısından doğurgularını karmaşık bir hale getirmektedir.

Bu karmaşık görüngenü, görüngenünün araştırılması için kullanılan yöntemsel yaklaşım güçlüklerini de beraberinde taşımaktadır. Deneysel araştırmalarla ortaya çıkarılan neden-sonuç ilişkileri, görüngenünün karmaşıklığı dolayısıyla kontrol edilememiş ve zaman zaman da edilmesi mümkün olmayan değişkenlerin olası ya da gerçek varlığı dolayısıyla yalın ve net olmaktan uzaktır. İlişkisel araştırmalar için de durum bundan farklı değildir.

Bütün bunlarla birlikte, televizyon ve aileiçi süreçler hakkında hiçbir şey de bilmiyor değiliz. Deneysel çalışmalarla ve survey araştırmaları, televizyon, aile ve çocukla ilgili değişkenleri olabildiğince ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaya çalışmışlar ve değişkenler arasında ilişkiler önermişlerdir. Ekolojik ve etnografik temelleri olan araştırmalar da (örneğin, Morley, 1986; Lull, 1990a), televizyonun ailenin gündelik yaşamında ve aileiçi etkileşimlerdeki yerini değerlendirmişlerdir.

Genel olarak tüm davranışsal ve sosyal olguların anlaşılması için geçerli olabilecek, ekolojik ve etnografik vurgulamaları olan bir yaklaşım, televizyon ve aileiçi süreçler ile ilgili olarak özellikle doğru görünmektedir. Ancak bu tür yaklaşımları olan araştırmaların da sorunları vardır; küçük çaplı ve dar kapsamlıdır, üstelik çok fazla emek gerektirdiklerinden sıklıkla gerçekleştirilemezler.

Son yıllarda hız kazanan aracılık ile ilgili çalışmalara bakıldığında, deney ve surveylerle aracılık olgusuna yoğun bir biçimde odaklanıldığı ve bunun sonucu olarak da aracılığa ilişkin değişkenlerle ilgili modellerin ve kavramsallaştırmaların önerildiği

görülmektedir. Sözkonusu çalışmalar, daha çok aracılığın ne olduğuna ışık tutmaktadır. Aracılığın ne gibi türleri ve biçimleri olduğuna ilişkin bilgi birikimine bakıldığında ise, yapılan tür ve biçim belirlemelerinin, tanımların ve betimlemelerin yüzeysel ve yetersiz olduğu dikkat çekmekte, özellikle aracılığın “nasıl” gerçekleştirildiğine ilişkin bilgilerin eksik olduğu görülmektedir. Örneğin, kısıtlayıcı aracılık ile ilgili ölçümler, “Belirli programları ne sıklıkta yasaklıyorsunuz?”, “Ne sıklıkla çocuğunuzun televizyon izlemesini yasaklıyorsunuz?” gibi ölçek maddelerine alınan yanıtlarla yapılmaktadır (örneğin, Bybee ve ark., 1982). Bu yanıtların hiçbiri de nasıl kısıtlayıcılık yapıldığına ve kısıtlayıcılık eylemlerini çevreleyen bağlamın ne olduğuna ilişkin bilgi vermemektedir. Benzer bir durum, aktif aracılık için de sözkonusudur. Genel biçimde “çocukla televizyon hakkında konuşma” olarak tanımlanan aktif aracılığın bağlamı ve gerçekleştirilme biçimleri fazla bilinmemektedir.

Bu çalışma, aracılık eylemlerinin aileiçi etkileşimlerdeki yeriyle, aracılığın bağlamsal ve niteliksel boyutlarına ilişkin bilgi boşluğunu araştırma problemi olarak ele almaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, okulöncesi dönemdeki çocukların ve anababalarının, televizyon-ilitimli etkileşimlerini, bu etkileşimlerin aracılık işlevleri ve gizilgüçleri bağlamında incelemek ve değerlendirmektir. “Televizyon-ilitimli etkileşim” kavramıyla kastedilen, televizyonun konu olduğu, konu edildiği, televizyon dolayısıyla, televizyon nedeniyle ve/ya da televizyonun kullanılmamasıyla gerçekleşen her türlü etkileşimdir.

Etkileşimleri çevreleyen izlemeye ilişkin sosyal bağlamı da saptamak adına, aile bireylerinin televizyonda ne izledikleri, anababaların televizyona ilişkin tutumları, ailede

televizyonun kullanımının özellikleri gibi temel konularda da veri toplanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Yukarıda da belirtildiği gibi, televizyon izlemek, önemli bir aile etkinliği olarak değerlendirilmekte ve anlamlandırılmaktadır. Televizyon izlemenin bu özelliği, aile içindeki dinamiklerin bu etkinlikten önemli ölçüde etkilenebileceği olasılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca televizyon izlemenin, başka etkinliklerle eşzamanlı olarak gerçekleşmesi, televizyonun ailenin günlük yaşamı ve davranışları üzerindeki etkisinin, bilincinde olunmadan-farkına varılmadan da gerçekleşebileceğini düşündürmektedir.

“Televizyonla yaşama”yı okulöncesi çocuklar açısından ayrıntılı bir biçimde betimlemek ve çocukla televizyon arasındaki ilişkinin davranışsal boyutlarını, ailenin etkisini de dikkate alarak incelemek, televizyon izlemenin olduğu sosyal bağlamın daha iyi anlaşılmasına ve çözümlenmesine izin verecek, böylece televizyon izlemenin ve televizyonu aile içinde ilişkisel bir nesne olarak kullanmanın dinamikleri ortaya konmuş olacaktır. Bu araştırma sonucunda ortaya çıkacak bulguların, televizyonun izlendiği ortamın gelişimsel olarak daha olumlu sonuçlara yol açacak biçimde yeniden düzenlenmesinde de kullanılabilirliği unutulmamalıdır.

Bu araştırmanın asıl önemi, televizyonun olumsuz etkileri ile başa çıkmada çeşitli avantajları bilinen aracılık olgusunu, aracılık eylemlerinin oluşumuna ilişkin sosyal bağlamın betimlenmesini ve anlaşılmasını sağlayan bir biçimde ele almasında yatmaktadır. Böyle bir ele alış, hem gözlemler hem de anababalarla yapılan görüşmeler yoluyla, aracılık eylemlerinin ortaya çıktıkları bağlama, nedenlerine ve bu eylemlere yüklenen anlamlara ilişkin bilgi elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bilgilerin,

alanyazındaki aracılık kavramsallaştırmalarını yeniden gözden geçirerek düzeltmede kullanılabilme olasılığı ve potansiyeli araştırmanın önemini pekiştirmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Yaklaşımı

Bu çalışma, genel çerçevede olarak, niteliksel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yürütülmüştür. Dolayısıyla, niteliksel araştırma yaklaşımının, bireylerin kendi eylemleri ile ilgili bakışaçılarını anlama güdüsü; davranışın içinde olduğu bağlamı ve doğal ortamı dikkate alan temeli; araştırmacının kendisini bir veri toplama aracı olarak değerlendiren boyutu ve araştırılan konu ile ilgili olarak olabildiğince ayrıntılı ve betimleyici bir anlatının ortaya konabilmesine ilişkin vurgusu (Bogdan ve Biklen, 1992) bu çalışmada dikkate alınmış ve gerekleri yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Grubu

Bu araştırmada, okulöncesi dönemde çocuğu olan, anababaların yüksek öğrenim görmüş olduğu ve üst sosyo-kültürel düzeyden gelen ailelerle çalışılması hedeflenmiştir. Araştırmacı, çevresinde, böyle bir araştırma için yukarıda belirtilen özellikleri taşıyan, işbirliği yapabileceği aileleri⁴ sormuştur ve çeşitli ailelerle görüşmüştür⁵. Araştırma amacını “çocukların televizyon izleme etkinliklerini doğal ortamları olan evlerinde gözlemlemek ve ev ortamında televizyon ile ilgili olup bitenler hakkında bilgi edinmek” olarak açıklayan araştırmacı, çalışmanın, ileride ayrıntıları anlatılacak veri toplama tekniklerine (gözlem ve görüşme) ilişkin olarak ailelere bilgi vermiş ve aileye gözlem amaçlı olarak yapacağı ziyaretler sırasında, aile bireylerinin gündelik yaşam akışlarını ve alışkanlıklarını, araştırmacının varlığı dolayısıyla

⁴ Aile ile uzun süreli beraber olmayı gerektiren bu tür araştırmalarda ailenin araştırma için işbirliğine açık olması son derece önemlidir.

⁵ Araştırmacının, pratiklik ve hız kazandırması açısından, yakın ve ulaşılması kolay olan kişi ve grupları seçmesi olgusu “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” (convenience sampling) olarak adlandırılmaktadır (Patton, 1987; Yıldırım ve Şimşek, 1999).

değiştirmemelerinin özellikle önem taşıdığını vurgulamıştır. Araştırmanın hangi koşullar altında yürütüleceğine ilişkin yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda aydınlatılan “aday” ailelerden araştırmaya katılmayı kabul eden dört aile araştırma grubunu oluřturmuřtur⁶.

Ailelerden ikisi, iki çocuklu, ikisi de tek çocukludur; ancak araştırmada, her aileden tek bir çocuk, “odak çocuk” olarak alınmıştır. “Odak çocuk”, içinde bulunduğu televizyon-ilitili etkileşimlerin ayrıntılı değerlendirmesinin yapılacağı çocuktur. Tablo 1’de sözkonusu odak çocukların adları⁷, doğum tarihleri, ilk ve son ziyaret tarihlerindeki yaşları verilmiştir. Çocuklara ve ailelerine ilişkin ayrıntılı bilgiler daha sonra verilecektir.

Tablo 1
Araştırma Grubunda Yer Alan Çocukların Doğum Tarihleri ile İlk ve Son Gözlemlerin Yapıldığı Tarihlerdeki Yaşları

Çocuğun Adı	Doğum Tarihi	İlk Ziyaret Tarihi	İlk Ziyaret Tarihindeki Yaşı	Son Ziyaret Tarihi	Son Ziyaret Tarihindeki Yaşı
Uluç Şirinoğlu	10.07.1996	15.11.2000	4 yaş 4 ay 5 gün	25.01.2001	4 yaş 6 ay 15 gün
Hakan Çınar	24.08.1996	30.10.2000	4 yaş 2 ay 6 gün	12.04.2001	4 yaş 8 ay 19 gün
Cem Öztekin	01.04.1995	18.07.2000	5 yaş 3 ay 17 gün	28.02.2001	5 yaş 10 ay 27 gün
Çisil Sevinç	13.06.1995	13.11.2000	5 yaş 5 ay	16.04.2001	5 yaş 10 ay 3 gün

Tablo 1’den anlaşılabilceği gibi, odak çocuklar, 4,5 ila 5,5 yaşları arasındadırlar ve bunlardan üçü erkek, biri de kızdır.

⁶ Başlangıçta beş olan aile sayısı, ailelerden birinin, çocuğun çok sık hasta olması, bu yüzden de ailenin gündelik rutininin bozulması ve araştırmacıyı eve kabul edemeyecek durumda olması nedeniyle araştırma grubunun dışarıda bırakılması sonucunda dörde inmiştir.

⁷ Burada ve bundan sonraki bölümlerde, odak çocukların, ailelerindeki bireylerin ve aile bireyleri ile ilişkileri dolayısıyla sözü edilen diğer kişilerin adları ve soyadları, gizlilik ilkesine uygun biçimde değerştirilerek kullanılmıştır.

Araştırmaya Katılan Ailelerin Tanıtımı

Bu bölümde, araştırma kapsamında üzerlerinde çalışılan dört aile, ayrıntılı bir biçimde ayrı ayrı tanıtılacaktır. Bu tanıtımda, aile bireylerinin özelliklerine ve genel gündelik yaşam akışlarına ilişkin bilgiler yer alacaktır. Ayrıca, ailelerin yaşadıkları evlerin fiziksel özellikleri ile evdeki televizyon cihazlarına ve diğer teknolojik aletlere ilişkin bilgiler de tanıtımın bir parçasını oluşturacaktır.

Sirinoğlu Ailesi

41 yaşındaki Gürkan ve 37 yaşındaki Gül Şirinoğlu, üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadırlar. Gürkan jeolog, eşi Gül ise eğitimcidir. Şirinoğlu çiftinin iki oğulları vardır: 10.07.1996 doğumlu Uluç ve 15.04.2000 doğumlu Derya. Uluç, annesinin işyerine bağlı bir okulöncesi kuruma gitmektedir. Sabahları babası, annesini ve Uluç'u okula bırakmaktadır. Akşamları da genellikle Gül, Gürkan ve Uluç hep birlikte 17:30 dolaylarında eve dönmektedirler. Bazı akşamlar Gürkan, bazı akşamlar da Gül, işyerlerinde daha uzun süreyle çalıştıkları için eve daha geç gelmektedirler. Uluç'un kardeşi Derya'ya, alt katlarında oturan anneannesi bakmaktadır. Gül ve Gürkan, genellikle akşam yemeklerini yemeden önce, Derya'yı doyurup bir yandan da kendileri için yemek hazırlamaktadırlar. Derya yemeğini yedikten sonra Gürkan onu uyutmak üzere yatak odalarına götürmekte, bu arada da Gül ve Uluç, mutfakta akşam yemeklerini yemekte-dir. Gürkan, genellikle yemeğin sonuna yetişmektedir.

Şirinoğlu ailesi, üç oda-bir salon bir apartman dairesinde oturmaktadır. Üç odadan biri Uluç ve Derya'nın odası olarak, biri Gül ve Gürkan'ın yatak odası olarak ve sonuncusu da çalışma odası ve nadiren de oturma odası olarak kullanılmaktadır. Evde, biri salonda, biri de mutfakta olmak üzere iki televizyon cihazı bulunmaktadır. Salondaki televizyon, diğerinden daha büyük ekranlıdır ve kendisine bağlı video cihazı

ile birlikte bir set oluşturmaktadır. Mutfakta bulunan televizyon, mutfak tezgâhının üstünde durmaktadır. Araştırma ziyaretlerinin yapıldığı süre boyunca salonda bulunan televizyonu çanak antene bağlı olan aile, ziyaretlerin tamamlanmasından yaklaşık üç ay sonra Digitürk kablolu yayınına abone olmuştur. Digitürk yayınına yalnızca salondaki televizyon bağlanmıştır. Evde, çalışma odasında bulunan bilgisayar, zaman zaman Uluç tarafından oyun oynamak için kullanılmaktadır. (Şirinoğlu ailesinin oturduğu evin krokisi ve televizyon cihazlarının konumları Ek 1’de görülebilir).

Çınar Ailesi

Hem Çiğdem Çınar hem de Ekrem Çınar mimar olarak çalışmaktadırlar. 33 yaşındaki Ekrem’in bir mimarlık bürosu vardır; 34 yaşındaki Çiğdem ise tam zamanlı olarak çalışmamaktadır ve zaman zaman eşinin bürosunda bazı projelere katkıda bulunmaktadır.

Çiğdem ve Ekrem Çınar’ın tek çocukları Hakan, 24.08.1996 doğumludur. Hakan, bir okulöncesi kuruma devam etmektedir ve okula servisle gidip gelmektedir. Hakan, 15:30-16:00 arasında eve dönmekte ve bakıcısı Zeynep ya da annesi tarafından karşılanmaktadır. Zeynep, haftaiçi günlerde Hakan okuldan geldikten sonra evde onunla ilgilenmektedir.

Ekrem’in işleri genellikle yoğunudur ve işi dolayısıyla sık sık şehir dışında ya da yurtdışında bulunmaktadır. Ekrem akşamları eve, genel olarak 20:00-20:30 civarında gelmektedir. Çiğdem ve Hakan, Ekrem gelmeden akşam yemeklerini yemiş olmaktadır.

Çınar ailesi bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Evde Hakan’a ve Ekrem ile Çiğdem’e ayrılan iki odanın dışında, salon ve gereksiz eşyaların konulduğu, belirli bir amaçla kullanılmayan bir oda bulunmaktadır. Evde iki televizyon cihazı vardır. VCD,

DVD ve video cihazlarına da bağlantıları olan salondaki televizyonla birlikte Çiğdem ve Ekrem'in yatak odalarında da küçük bir televizyon vardır. Televizyonlar Türk Telekom'un kablolu yayınına bağlıdır. Ailenin evde yararlandığı bilgisayar Ekrem'e ait bir dizüstü bilgisayardır. Bu bilgisayar, Ekrem tarafından, internete bağlanmak, Hakan tarafından da oyun oynamak için kullanılmaktadır. (Çınar ailesinin oturduğu evin krokisi ve televizyon cihazlarının konumları Ek 2'de görülebilir).

Öztekin Ailesi

Hümeysra Öztekin bir avukatlık bürosunda avukatlık yapmaktadır; eşi Muharrem Öztekin ise fotoğrafçıdır, bir fotoğrafçı dükkânı vardır. Muharrem, 42, Hümeysra ise 38 yaşındadır. Öztekin çiftinin oğulları Cem 01.04.1995 doğumludur ve bir okulöncesi kuruma gitmektedir. Onu sabahları okula annesi ya da babası bırakmakta, akşamları da çoğunlukla annesi almaktadır. Cem ve Hümeysra 17:30-18:00 dolaylarında evde olmaktadır; Muharrem'in ise eve gelmesi 21:00'i bulmaktadır. Muharrem eve geldiğinde, Hümeysra ve Cem genellikle akşam yemeklerini yemiş olmaktadır; Muharrem için Hümeysra, ayrıca yemek hazırlamaktadır.

Öztekin ailesi, üç oda-bir salon bir apartman dairesinde oturmaktadır. Çalışma odası ve Cem'in odası salona açılmaktadır. Evdeki tek televizyon cihazı salonda yer almaktadır. Bu televizyona bağlı bir de video vardır ve televizyon Türk Telekom'un kablolu yayınına bağlıdır. Televizyona bağlı olarak kullanılan video, zaman zaman Cem'in izlemek istediği bazı çizgi filmleri ona izletmek amacıyla ya da daha önceden kaydedilmiş kimi programların yeniden gösterimi amacıyla kullanılmaktadır. Ütü ve çamaşır odası olarak da kullanılan çalışma odasında bir bilgisayar bulunmaktadır. Bilgisayarın internet bağlantısı olmakla birlikte Hümeysra bu bağlantının sık sık

kesildiğini ve bilgisayarını internet amacıyla kullanmadıklarını söylemektedir (Öztek'in ailesinin oturduğu evin krokisi ve televizyon cihazının konumu Ek 3'de görülebilir).

Sevinç Ailesi

Şenay Sevinç, bir büyükelçiliğin ticari işlerle ilgili bölümünde çalışmaktadır. Eşi Ergün Sevinç ise, sanat tarihçisidir ve bir antika atölyesi vardır; antika ticareti ve onarımı ile uğraşmaktadır. Şenay 38, Ergün ise 42 yaşındadır.

Sevinç çiftinin iki çocukları vardır: Kızları Çisil, 13.06.1995; oğulları Tuncay ise 26.06.1998 doğumludur. Çisil, bir okulöncesi kuruma devam etmektedir; onu sabahları annesi okula götürmektedir. Çisil akşamüzerleri, 15:00-15:30 dolaylarında eve servisle dönmektedir. Çisil, aynı zamanda kardeşi Tuncay'a da bakan Ergün'ün teyzesi Yıldız tarafından karşılanmaktadır. Şenay, 17:30-18:00 dolaylarında işten eve dönmekte ve akşam yemeği hazırlıklarını yapmaktadır. Ergün eve 20:00-20:30 civarında ulaşmakta ve genellikle yemeğin sonuna yetişebilmektedir.

Sevinç ailesi dubleks bir evde oturmaktadır: Salon ve mutfak alt katta, yatak odaları ve banyo üst katta bulunmaktadır. Çisil'in ve Tuncay'ın ayrı ayrı odaları vardır. Şenay, bu eve "çocuklar için" taşındıklarını söylemekte ve evin bulunduğu sitenin trafikten uzak olmasının, çocukların güvenliği açısından önemli bir avantaj olduğu düşüncesini taşımaktadır. Sevinç ailesinin evindeki tek televizyon cihazı salondadır. Ziyaretlerin yapıldığı süre boyunca televizyonun yeri, Şenay ve Ergün tarafından, daha az izlenmesini sağlayacağı düşüncesiyle bir kere değiştirilmiştir. Sözkonusu televizyon, evin bulunduğu sitenin, sakinler tarafından seçilen kanalların izlenmesini sağlayan çanak antenine bağlıdır. Sevinç ailesinin evinde, Şenay ile Ergün'ün yatak odalarında duran ve Ergün tarafından, programlarının eksikliği yüzünden kullanılmadığı ifade edilen bir

bilgisayar vardır. (Sevinç ailesinin oturduğu evin krokisi, televizyon cihazının eski ve yeni konumları Ek 4’de görülebilir).

Verilerin Toplanması

Daha önce de belirtildiği gibi, niteliksel araştırma yaklaşımında araştırmacının kendisi veri toplama aracıdır. Araştırmacı, kısa ya da uzun dönemli olarak araştırmadaki öznelerin yaşamlarına girer (Marshall ve Rossman, 1995); öznelerle kurduğu ilişki ve katılımı, veri toplamasını sağlayan şeydir. Niteliksel araştırma yaklaşımının odağında bulunan, bireylerin kendi anlam çerçevelerinin çözümlenmesi ve anlamlandırılması amacı (Bogdan ve Biklen, 1992) araştırmacının, öznelerin yaşamına yakın bir konumda olmasını gerekli kılmaktadır. Bu gerekliliği karşılamak üzere araştırmacı, katılım temelli süreçlere başvurur. Bunlardan biri olan katılımcı gözlemcilik, araştırmacının alandaki insanların gündelik etkinliklerine dahil olmasını ve aynı zamanda bu etkinliklere ilişkin kayıt tutmasını gerektiren bir veri toplama tekniğidir (Schensul, Schensul ve LeCompte, 1999).

Aile Ziyaretleri ve Gözlemler

Bu çalışmanın ilk aşaması da, araştırmacının katılımcı gözlemci konumunda, araştırma grubundaki aileleri evlerinde ziyaret etmesini kapsamaktadır. (Tablo 2’de, ziyaretlerin tarihleri, süreleri ve hangi saatler arasında yapıldıklarına ilişkin bilgi verilmiştir. Çizelge 1’de de ziyaretlerin günün hangi saatinde gerçekleştirildiği, ailelere göre karşılaştırmalı bir biçimde verilmiştir). Ziyaretlerin amacı, aileleri doğal yaşam ortamlarında gözlemleyerek araştırmanın amaçları doğrultusunda veri toplamaktır. Ziyaretler sırasında araştırmacı, yaptığı gözlemleri küçük bir deftere kısa notlar halinde kaydetmiştir. Notların, genel olarak, ziyaret sırasında gerçekleşen olayları ve

etkileşimleri, gerçekleştikleri fiziksel ve sosyal bağlamla birlikte yansıtması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamına giren olay ve etkileşimler (örneğin, konusunu televizyonda izlenen bir programın oluşturduğu konuşmalar, aile bireylerinin televizyon izlerken gösterdikleri davranışlar, televizyonun kullanımına ilişkin tartışmalar, vb.) ise küçük öykücükler halinde daha ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Aile bireyleri ile araştırmacı arasında geçen, bireylerin televizyonla ilgili tutum, duygu ve düşüncelerini aktardıkları ve/ya da evde televizyon kullanımı ile ilgili uygulamalarını anlattıkları konuşmalar da notlarda yer almıştır. Ziyaretin hemen ardından araştırmacı, elde ettiği verileri, notlarını gözden geçirerek ve izlenimlerini de ekleyerek raporlaştırmıştır.

Tablo 2
Ailelere Yapılan Ziyaretlerin Tarihleri, Süreleri ve Hangi Saatler Arasında Yapıldıkları⁸

ŞİRİNOĞLU AİLESİNE YAPILAN ZİYARETLER			
Ziyaretler	Ziyaret Tarihi	Ziyaretin Yapıldığı Saatler	Ziyaret Süresi
I. Ziyaret	15.11.2000 Çarşamba	17:45-20:45	3 saat
II. Ziyaret	22.11.2000 Çarşamba	17:30-19:45	2 saat 15 dakika
III. Ziyaret	30.11.2000 Perşembe	17:30-21:30	4 saat
IV. Ziyaret	20.12.2000 Çarşamba	17:20-21:20	4 saat
V. Ziyaret	19.01.2001 Cuma	17:30-21:45	4 saat 15 dakika
VI. Ziyaret	25.01.2001 Perşembe	19:45-22:45	3 saat
TOPLAM ZİYARET SÜRESİ			20 saat 30 dakika
ÇINAR AİLESİNE YAPILAN ZİYARETLER			
Ziyaretler	Ziyaret Tarihi	Ziyaretin Yapıldığı Saatler	Ziyaret Süresi
I. Ziyaret	30.10.2000 Pazartesi	17:20-19:45	2 saat 25 dakika
II. Ziyaret	16.11.2000 Perşembe	16:15-19:45	3 saat 30 dakika
III. Ziyaret	18.12.2000 Pazartesi	18:15-21:30	3 saat 15 dakika
IV. Ziyaret	01.02.2001 Cuma	19:45-21:45	2 saat
V. Ziyaret	12.04.2001 Perşembe	16:50-19:25	2 saat 35 dakika
TOPLAM ZİYARET SÜRESİ			14 saat 45 dakika
ÖZTEKİN AİLESİNE YAPILAN ZİYARETLER			
Ziyaretler	Ziyaret Tarihi	Ziyaretin Yapıldığı Saatler	Ziyaret Süresi
I. Ziyaret	18.07.2000 Salı	18:00-22:00	4 saat
II. Ziyaret	11.10.2000 Çarşamba	17:25-21:00	3 saat 35 dakika
III. Ziyaret	23.11.2000 Perşembe	20:20-23:20	3 saat
IV. Ziyaret	08.01.2001 Pazartesi	19:45-20:55	1 saat 10 dakika
V. Ziyaret	07.02.2001 Çarşamba	20:15-23:15	3 saat
VI. Ziyaret	28.02.2001 Çarşamba	20:15-22:55	2 saat 40 dakika
TOPLAM ZİYARET SÜRESİ			17 saat 25 dakika
SEVİNÇ AİLESİNE YAPILAN ZİYARETLER			
Ziyaretler	Ziyaret Tarihi	Ziyaretin Yapıldığı Saatler	Ziyaret Süresi
I. Ziyaret	13.11.2000 Pazartesi	19:55-21:45	1 saat 50 dakika
II. Ziyaret	28.11.2000 Salı	18:40-20:50	2 saat 10 dakika
III. Ziyaret	11.01.2001 Perşembe	19:15-20:55	1 saat 40 dakika
IV. Ziyaret	26.02.2001 Pazartesi	18:30-20:15	1 saat 45 dakika
V. Ziyaret	23.03.2001 Cuma	19:00-22:10	3 saat 10 dakika
VI. Ziyaret	03.04.2001 Salı	15:30-17:40	2 saat 10 dakika
VII. Ziyaret	16.04.2001 Perşembe	15:45-17:45	2 saat
TOPLAM ZİYARET SÜRESİ			14 saat 45 dakika

⁸ Çınar ailesine 10.10.2000 tarihinde 18:00-19:45 saatleri arasında 1 saat 45 dakika süren, Sevinç ailesine de 10.11.2000 tarihinde 19:45-21:45 saatleri arasında 2 saat süren bir tanışma ziyareti yapılmıştır. Şirinoğlu ve Öztekin ailelerine tanışma ziyaretleri yapılmamasının nedeni, araştırmacının bu ailelerle ev ortamları dışında daha önce tanışmış olmasıdır.

ÇİZELGE 1: Uluç Şirinoglu, Hakan Çınar, Cem Öztekin ve Çisil Sevinç'in Evlerine Yapılan Ziyaretlerin Süreleri ve Zamanları

Ziyaret Saatleri																		
Çocuk Adı	Z	N	15:30	16:00	16:30	17:00	17:30	18:00	18:30	19:00	19:30	20:00	20:30	21:00	21:30	22:00	22:30	23:00
			16:00	16:30	17:00	17:30	18:00	18:30	19:00	19:30	20:00	20:30	21:00	21:30	22:00	22:30	23:00	
Uluç	1							17:45		(3 saat)		20:45						
	2						17:30	(2 saat 15 dakika)		19:45								
	3						17:30		(4 saat)					21:30				
	4						17:30		(4 saat)					21:20				
	5						17:30		(4 saat 15 dakika)					21:45				
	6										19:45			(3 saat)				22:45
Hakan	1					17:20		(2 saat 25 dakika)		19:45								
	2				16:15		(3 saat 30 dakika)		19:45									
	3							18:15		(3 saat 15 dakika)				21:30				
	4										19:45		(2 saat)		21:45			
Cem	5				16:50		(2 saat 35 dakika)		19:25									
	1							18:00		(4 saat)					22:00			
	2						17:35		(3 saat 35 dakika)					22:00				
	3												20:20					23:20
	4										19:45	(1 saat 10 dakika)	20:55					
	5												20:15		(3 saat)			23:15
	6												20:15		(2 saat 40 dakika)			22:55
Çisil	1										19:55	(1 saat 50 dakika)		21:45				
	2							18:40	(2 saat 10 dakika)		20:50							
	3									19:15	(1 saat 40 dakika)		20:55					
	4							18:30	(1 saat 45 dakika)		20:15							
	5									19:00	(3 saat 10 dakika)				22:10			
	6		15:30	(2 saat 10 dakika)		17:40												
	7		15:45	(2 saat)		17:45												

1 ZN: Ziyaret numarası

Araştırmacı, aileleri, haftaiçi günlerde, genellikle akşamüzeri ya da akşam saatlerinde başlamak üzere ve her seferinde önceden sözleşerek ziyaret etmiştir. Haftasonlarının dışarıda bırakılmasının nedeni, haftasonlarında, sabahları, çocukların, anababaları henüz uyurken televizyon izlemeye başladıklarına ilişkin ön bilgi edinilmesi ve bu nedenle de haftasonlarındaki ziyaretin ailenin gündelik doğal yaşam akışını bozacağı ve gözlemler yoluyla geçerli veri toplanamayacağı düşünülmesidir. Ziyaretlerin akşamüzeri ya da akşam saatlerinde başlamasının nedeni, bu saatlerin, anababaların da çocukların da evde bulunma olasılıklarının en yüksek olduğu zaman diliminin başlangıcı olmasıdır. Her ailenin “evde buluşma” saati farklı olduğundan, standart bir “ziyaret başlangıç saati” belirlenmemiştir. Tablo 2’den anlaşılacağı gibi, eve ulaşma saatleri anababalarinkinden farklı olduğu için ya da başka nedenlerle, anababalarının yokluğunda da -ancak bakıcılarının eşliğinde- evde zaman geçiren Hakan Çınar ve Çisil Sevinç, zaman zaman diğer çocuklara göre daha erken saatlerde gözlemlenmişlerdir. Bunun nedeni, bu çocukların anababalarının yokluğunda ve bakıcılarının varlığında televizyonla ilişkilerini gözlemleyebilmek ve dolayısıyla gündelik yaşamlarının televizyonla ilişkili diğer bölümleri hakkında da bilgi sahibi olabilmektir.

Araştırmada standart bir ziyaret başlangıç saati belirlenemediği gibi, standart bir ziyaret süresi de belirlenememiştir. Ailelerin yaşamlarının dinamik ve önceden kestirilemeyen gelişmelere açık oluşu böyle bir belirlemeyi olanaksız kılmıştır. Standart bir ziyaret süresinin belirlenmemesinin bir öncekiyle ilişkili bir başka nedeni de, araştırma ortamının “ev” olması ile ilgilidir. Ev, aileler her ne kadar araştırmacıya kapılarını açmışlarsa da, mahrem bir alandır ve araştırmacı, varlığıyla “evdekilerin” “rahatını kaçırmamayı” önemsemiştir. Bu nedenle araştırmacı, evlerde “belirlenmiş” bir süre ile değil, her seferinde bir saatten az olmamak üzere, ailelerin “uygun oldukları”

müddetçe kalmayı yeğlemiştir. Bu durum, kaçınılmaz olarak, Tablo 2'den de izlenebileceği gibi, ailelerin farklı sürelerde ziyaret edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak, ailelere farklı sürelerde ziyaret yapılması, doğrudan doğruya farklı zenginlikte gözlemler yapılması anlamına gelmemektedir. Çünkü yaşantı ve gözlemler, ziyaret süresine, homojen olarak dağılmamaktadır. Araştırmacı olabildiğince uzun süreyle ailelerle birlikte olmayı tercih etmesine karşın, araştırma yaklaşımından da kaynaklı bir durum olarak, süreden çok, elde edilen gözlemlerin zenginliği önemli görülmüştür.

Araştırmacı, ziyaret süresince, bazen sadece "ortamda bulunmuş", aile bireylerine eşlik etmiş; bazen de daha aktif bir biçimde ailenin etkinliklerine katılmıştır (örneğin, yemek hazırlıklarına yardım, vb.). Araştırmaya katılan bütün ailelerdeki yetişkinlerin, ilk bir-iki ziyarette, görece çekingen ve araştırmacıyı "dışarıdan biri" olarak gören bir yaklaşım (sofranın her zamanki gibi mutfığa değil, salona kurulması; akşam yemekleri için, araştırmacının geldiği günlere özel olduğu etkileşimler sırasında anlaşılan, farklı "menü"ler sunulması, vb.) içinde oldukları söylenebilir. Ancak bu yaklaşım, ilk ziyaretlerden sonra, ailelerin, normal yaşam düzenlerine geri döndüklerini hissettiren bir atmosferle yer değiştirmiştir.

Tablo 3'te ziyaretlerde televizyonların açık ve kapalı olma süreleri ve bu sürelerin toplam ziyaret süresine oranı yüzde olarak belirtilmiştir. Buna göre, televizyonların, toplam ziyaret süresinin %57.72'sinde açık bulunduğu görülmektedir. Ailelere ayrı ayrı bakıldığında, ziyaret süresine oranla televizyonun açık kalma yüzdesinin en fazla olduğu aile Öztekin ailesidir (%64.59). Öztekin ailesini, sırasıyla, Sevinç (%56.49), Şirinoğlu (%55.69) ve Çınar (%53.34) aileleri izlemektedir⁹.

⁹ Televizyonların açık kalma süreleri belirlenirken, iki televizyonları bulunan Şirinoğlu ve Çınar ailelerindeki birer televizyon dikkate alınmıştır. İki aile için de dikkate alınan televizyon, salonda bulunan televizyonları olmuştur. Çünkü bu televizyonlar aile üyelerinin tamamı tarafından kullanılmaktadır. Çınar ailesine yapılan ziyaretlerde, Çiğdem ile Ekrem'in yatak odalarında bulunan ikinci televizyonun kullanıldığına hiç tanık olunmamıştır. Şirinoğlu ailesinin mutfaklarında bulunan

Tablo 3
Ziyaretler Sırasında Televizyonun Açık ve Kapalı Olduğu Sürelerin Ailelere Göre Yüzdeleri ve Dağılımı (dakika olarak)

AİLELER	Televizyonun Açık Olduğu Süre ve Yüzdesi		Televizyonun Kapalı Olduğu Süre ve Yüzdesi		Toplam Ziyaret Süresi	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%
Şirinoğlu Ailesi	685	55.69	545	44.31	1230	100
Çınar Ailesi	440	53.34	385	46.66	825	100
Öztekin Ailesi	675	64.59	370	35.41	1045	100
Sevinç Ailesi	500	56.49	385	43.51	885	100
TOPLAM	2300	57.72	1685	42.28	3985	100

Televizyonların açık ve kapalı oldukları zamanların ziyaretlere göre dağılımı ve süreleriyle, televizyonların açık bulunduğu süre içinde ekranda görünen programların neler olduğu Şirinoğlu ailesi için Ek 5, Çınar ailesi için Ek 6, Öztekin ailesi için Ek 7 ve Sevinç ailesi için de Ek 8'deki çizelgelerde görülebilir. Çizelgeler oluşturulurken, kanaldan kanala gezme ("zaplama") sırasında hızla geçilen ve/ya da çok kısa süreyle (0-5 dakika arası) açık kalan programlar değerlendirmeye alınmamıştır¹⁰. Ekranda görel olarak sabit bir biçimde görünen program ve kanallar, çizelgelerde yer almıştır.

Yapılan ziyaretlerde, televizyonun açık olduğu zamanlarda ekranda görünen program türlerine ilişkin bilgiler, Tablo 4 ve Tablo 5'de verilmiştir. (Bu tablolar oluşturulurken izlenen yaklaşım, Ek 5, 6, 7 ve 8'deki çizelgelerin oluşturulma yaklaşımı ile paralellik göstermektedir).

Tablo 4'te ailelerin tümü dikkate alındığında, televizyonun açık olduğu toplam sürede, ekranda görünen program türlerine ilişkin dağılımın ne olduğu görülmektedir.

ikinci televizyon ise, kullanıldığı gözlemlenmekle birlikte, bu televizyonu kullanan, daha çok Uluç'un babası Gürkan'dır.

¹⁰ Örneğin, Öztekin ailesine yapılan III. ziyaret sırasında izlenen *İkinci Bahar* dizisinin reklam aralarında, başka bir kanalda yayınlanan *Kim 500 Milyar İster?* adlı yarışma programı açılmıştır. Bu program, çizelgede, açık kalma süresinin kısıtlılığı yüzünden yer almamıştır.

Tablo 4
Televizyonun Açık Olduğu Toplam Sürede Ekranda Görünen Program Türlerine İlişkin Dağılım (dakika olarak)¹¹

	Belgesel	Çizgi Film	Çocuk Programı	Dizi	DVD-Video	Film	Haber	Müzik	Spor	Karışık
n	110	485	120	405	30	145	645	145	165	50
%	4.79	21.09	5.23	17.61	1.30	6.30	28.04	6.30	7.17	2.17

Toplam=2300 dakika

Tablo 4'te görüldüğü gibi, en çok süreyle açık olan program türü haberlerdir (%28.04). Haberleri sırasıyla çizgi film (%21.09), dizi (%17.61), spor (%7.17), film (%6.30), müzik (%6.30), çocuk programı (%5.23) ve belgesel (%4.79) izlemektedir. Belli bir programın yoğun bir biçimde seyredilmediği ve kanallar arasında sıkça gezinilen durum ise, "karışık" olarak adlandırılmış ve bu kategori %2.17 oranında ekranda görünmüştür. DVD-Video ise %1.30 oranında kullanılmıştır.

Tablo 5
Ailelere Göre Televizyonun Açık Olduğu Toplam Sürede Ekranda Görünen Program Türlerine İlişkin Dağılım (dakika olarak)

Aileler		Belg.	Çizgi Film	Çocuk prog.	Dizi	DVD Video	Film	Haber	Müzik	Spor	Karışık	Toplam
Şirinoğlu	n	-	70	80	15	-	100	390	-	30	-	685
	%	-	10.22	11.68	2.19	-	14.60	56.93	-	4.38	-	100.00
Çınar	n	-	195	40	-	30	45	45	85	-	-	440
	%	-	44.32	9.09	-	6.82	10.23	10.23	19.31	-	-	100.00
Öztekin	n	-	185	-	170	-	-	75	60	135	50	675
	%	-	27.41	-	25.18	-	-	11.11	8.89	20.00	7.41	100.00
Sevinç	n	110	35	-	220	-	-	135	-	-	-	500
	%	22.00	7.00	-	44.00	-	-	27.00	-	-	-	100.00

Toplam=2300 dakika

Tablo 5'de, ailelere göre, televizyonun açık olduğu toplam sürede ekranda

¹¹ Tablo 4'de, DVD ya da videoda izlenen çizgi filmler ve çocuk programları kendi kategorilerinde değerlendirilmiştir.

görünen program türlerine ilişkin dağılım görülmektedir. Şirinoğlu ailesinde en fazla süreyle açık kalan program türü, %56.93 ile haberlerdir. Çınar ve Öztekin ailelerinde en fazla süreyle açık kalan program türü ise çizgi filmlerdir (Çınar ailesi için %44.32, Öztekin ailesi için %27.41). Sevinç ailesinde, dizilerin en uzun süreyle ekranda olduğu görülmektedir (%44.00).

Görüşmeler

Çalışmanın ikinci aşamasını, evleri ziyaret edilen ailelerdeki anababalarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler oluşturmuştur¹². Bu görüşmelerin amacı, anababaların televizyon ile ilgili duygu, düşünce, görüş, anlayış ve uygulamaları hakkında daha ayrıntılı sözel bilgi ile gözlemsel verileri bütünleyecek ve doğrulayacak (ya da yanlışlayacak) veriler toplamaktır. Görüşme formu, anababaların, kendileri de dahil olmak üzere aile bireyleri için televizyonun anlamı, çeşitli kullanım biçimleri ve televizyon ile ilgili aracılık yöntemleri hakkında bilgi toplamak için oluşturulmuştur (Ek 9'da görüşme formu görülebilir). Sözkonusu görüşme formu, araştırmaya katılan ailelerin çocuklarına yakın yaşta çocuğu olan iki anneyle ayrı ayrı yapılan görüşmelerle araştırma öncesinde denenmiş, soruların anlaşılabilirliği ve ilgili bilgilere ulaşmak için etkili olup olmadığı açısından değerlendirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Son halini alan görüşme formu, ziyaretlerin tamamlanmasından sonra, araştırmaya katılan anne ve babalarla yapılan görüşmelerde kullanılmıştır. Anne ve babalarla, ayrı ayrı, bireysel olarak görüşülmüş ve görüşmeler bir kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Görüşmeler, 45 dakika ile 90 dakika arasında sürmüştür. Bant kayıtları daha sonra

¹² Yarı-yapılandırılmış görüşme de, niteliksel araştırma yöntemleri arasında sıklıkla başvurulanlardan biridir ve öznelere bakışaçılarını yakalamak için gerekli yapıyı ve esnekliği sağlamaktadır (Bogdan ve Biklen, 1992).

yazılı hale dönüştürülmüştür.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, yukarıda da açıklandığı gibi, iki veri toplama tekniği kullanılmıştır: Aile ziyaretleri sırasında yapılan gözlemler ve anababalarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler. Verilerin toplanması tamamlandıktan sonra, gözlem notları ve görüşme metinleri, araştırmacı tarafından birçok defa okunarak tema başlıkları oluşturulmuş ve gözlem notlarıyla görüşme metinleri bu tema başlıkları çerçevesinde çözümlenerek değerlendirilmişlerdir.

Araştırmacı, gözlem ve görüşme verilerini ayrı ayrı çözümlemek ve bulguları geldikleri veri kaynağına göre ayrı ayrı ele almak yerine, yukarıda anlatılan biçimde birarada değerlendirmeyi tercih etmiştir. Bu tercihin mantığı, araştırmacının ailelerle, ev ziyaretleri dolayısıyla yaşamış olduğu, yakın, doğrudan ve gündelik yaşamlarını paylaşan birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Sözkonusu birliktelik, araştırmacının, gözlem ve görüşmeleri, sadece yazılı metinleri üzerinden değil, ailelerle yaşantıları sonucunda edindiği bütüncül bir izlenim üzerinden de değerlendirmesini ve yorumlamasını zorunlu kılmaktadır. Araştırmacı sözkonusu bütüncüllük adına, gözlemlerini görüşmeler, görüşmeleri de gözlemleri çerçevesinde anlamlandırmayı ve yorumlamayı kaçınılmaz bulmuştur. Gözlem notlarında yer alan ve araştırma açısından önemli olduğu halde görüşmelerden çıkarılan tema başlıkları altında bulunmayan konular, ayrıca değerlendirilmiştir.

Araştırma Sürecinde Geçerlik ve Güvenirlik Sorunsalı

Yaygın olarak kabul gören anlayışa göre, güvenirlik, araştırma sonuçlarının tekrarlanabilirliğine gönderme yaparken; geçerlik, ölçülmek istenenin ne derece

ölçülebildiği ile ilgilidir. Bazı araştırmacılar, geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerinin, dayandığı paradigmanın farklılığı, duruma özgü, esnek, kişisel yorum ve anlayışlara yer verme özellikleri dolayısıyla, niteliksel araştırmalara uygulanamayacağını öne sürerlerken, bazıları da, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili tartışmalara standart olandan farklı bir bakış açısıyla yönelmeyi önermektedirler (Schensul, Schensul ve LeCompte, 1999). Burada ikinci yaklaşım tercih edilecek ve araştırma sürecinde, izlenen yaklaşımın özelliklerine uygun çerçevede, geçerlik ve güvenilirlik adına yapılabilenler ve yapılamayanlar aktarılacaktır.

Katılımcı gözlemcilik, öznelerin yaşamlarına “dışarıdan biri”nin girmesini gerektirmekte ve öznelerin davranışlarının doğallığı kuşkusuz bundan etkilenmektedir. Bu durum, temel olarak bir geçerlik sorunudur. Araştırmacı bu sorunu olabildiğince azaltmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan biri, anababalara, doğal yaşam akışlarını bozmamalarının önemini vurgulamış olmasıdır; istediği, onların özellikle, “her zaman oldukları gibi olmaları”dır. Bir diğeri, araştırmacının, araştırma ziyaretlerine başlamadan önce, tanışıklığının bulunmadığı ailelere, evlerinde, “tanışma ziyaretleri” yapmasıdır. Tanışma ziyaretleri, tanışmanın yanısıra aile bireylerinin araştırmacıya alışmalarının ve işbirliği sürecinin ilk aşaması olmuştur.

Araştırmacı, ev yaşamının içine girmeye çalışırken, “araştırmacı” görüntüsünden de olabildiğince sıyrılmak için çaba göstermiştir. Araştırmacı, gözlemler sırasında not tutmak için kullandığı defterlerin özellikle çocukların dikkatini çektiği ve onların davranışlarının doğallığını etkilediği izlenimini edinmiş ve bunun üzerine kullandığı defterlerin boyutunu küçülmüş; zamanla, gözlem notlarını da, aile bireylerinin bulunduğu mekânlarda değil, onların bulunmadığı mekânlarda ve daha kısa sürede kaydeder duruma gelmiştir. Böylece araştırmacı, araştırmacı kimliğinin görselliğini azaltmaya çalışmıştır.

Araştırmacının ailelerin yaşamındaki varlığı, sosyal beğenirlik ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada sosyal beğenirlik kavramı, anababaların, normal davranışlarından farklı olarak sosyal açıdan istenir ve beğenilir davranışlar ortaya koymaları ya da en azından buna çabalamaları olasılığına gönderme yapar. Böyle bir durumdan kaçınabilmek ve anababaların, “üniversiteden”, “psikoloji ile ilgili bir bölümden” ve televizyon gibi “hassas bir konu”da araştırma yapan biri tarafından değerlendiriliyor ve yargılanıyor olduklarını düşünmemeleri için -ki, yapılmak istenen de zaten bu değildir-, araştırmacı, ziyaretler başlamadan önce, objektif bir “doğru” üzerinden hareket etmediğini ve amacının, var olan durumu anlamaya çalışmak olduğunu vurgulamıştır.

Araştırmacı, anababalarla yaptığı görüşmenin sonunda, ziyaretler boyunca onların evlerindeki doğal akışı yakalamaya çalıştığını, ancak “dışarıdan biri” olması dolayısıyla, normal olarak, evdeki doğal akışı bozmuş olabileceğini düşündüğünü belirtmiş ve anababalardan, kendisinin, “evlerinin normal”ni ne kadar yakaladığını belirlemeye çalışmalarını istemiştir. Aşağıda, bu konuyla ilgili soruya alınan bazı yanıtlar yer almaktadır:

“Aslında biz kendimizdik. Ama yine de şöyle bir yan vardır bizim toplumumuzdaki yaşantı tarzında: Dışarıdan biri geldiğinde sanki biraz daha kendimiz olamayız gibi. Ben kendi adıma öyle değildim ama bir parça normal değildik, ama samimiydik yani. [...] %85-90 bizdik, o ilk görüşmeler dışında. Onu da geçirdik galiba.” (Hümeyra Öztekin)

“En doğal biçimde davrandığımızı [düşünüyorum]. Yani sen olmadan oraya video koysaydım [...] bir şey değişmezdi. Hiçbir şey değişmezdi. Yalnız, çok seyrek de olsa şeye dikkat etmeye çalıştım: [...] Ev çok dağınık olmasın; [...] yürüyecek yer olsun hani. [...] Yani değişiklik olduysa %10-20 açısından böyle bir değişiklik oldu.” (Gül Şirinoğlu)

“Valla herhalde normalini yakaladın gibi geliyor bana. Çünkü yani, çok ekstra, olduğun için bir şey olmadı yani sen geldin diye. Hani, en [fazla] iyi bir yemek pişmiştir belki.” (Gürkan Şirinoğlu)

“Valla çoğunu yakaladığımı düşünüyorum. [...] Sen olmasaydın ne olurdu bize? ...[...] Aşağı yukarı öyle olacaktı. Yani, eee, Ergün, sen varken de öyle yapıyordu değil mi; yemeği yedikten sonra televizyonun başına oturuyordu? Ergün gene öyle yapacaktı. [...] Ben ne yapacaktım? Ben de işleri bitirdikten sonra onların yanına katılıp bir süre sonra çocukları alıp yukarı çıkacaktım.” (Şenay Sevinç)

“[...] %75-80’ini yakaladığımı[...] düşünüyorum. [...] En doğal halimizi yakalamaya geldiğini[...] bildiğimiz için en normali olmaya çalışıyoruz. Belki ben [...] kimsenin yanında yapmayacağım şakayı senin yanında da yapmıyorum. Kimsenin yanında [söylemeyeceğim] sözleri -belki bazan Tuncay’a küfrediyorum ben- [senin yanında da söylemiyorum]. [...] Çoğunlukla size de yardımı olsun diye normal olmaya çalıştık. Ama bilinçaltı bir otomasyon var ki orda da, belki daha usturuplu oturuyor, kalkıyor olabiliriz.” (Ergün Sevinç)

Ziyaretlerle ilgili olarak ortaya çıkan “doğal davranmama” sorununu çözmenin bir yolu, araştırmacının ilk birkaç ziyaret sırasında yaptığı gözlemleri ve tuttuğu notları verilere dahil etmemesidir. Araştırmacı, bu çalışmada, Çınar ve Sevinç aileleri için böyle bir uygulamaya gitmiş ve ilk birer ziyareti “tanışma ziyareti” olarak adlandırmıştır. Araştırmacının, daha önceden tanışıklığının bulunduğu Şirinoğlu ve Öztekin aileleri için böyle bir uygulamanın gerekli olmayacağı düşüncesiyle bu ailelere tanışma (ve alışma) ziyaretlerinin yapılmamış olmasının geçerlik açısından uygun olmadığı, anababalardan alınan ilk ziyaretlerdeki yabancılık duygusuna ilişkin geribildirimlerden anlaşılmaktadır.

Anababalar ziyaretlerle ilgili başka durumlara da değinmektedirler. Örneğin, Şenay Sevinç, “Sadece şöyle bir olumsuzluk olabilir: [Çisil], evin dışından biri olduğu zaman, [...] benle çok zaman geçirdiği için o gelen kişi, [...] geriliyor ve bir şekilde yansıtıyor bunu. [...] Yani o açıdan, ekstradan bir gerginlik olmuş olabilir. [...]

Ekstradan bir-iki şey sen varken oldu da, çok yüksek dozda olmadı” diyerek Çisil’in bazı öfkeli davranışlarını araştırmacının varlığına bağlamaktadır.

Araştırmacının varlığının, aile bireylerinin gündelik yaşamının doğallığını olumsuz olarak etkilediğine ilişkin yukarıdaki bazı gerekçelere karşın, anababaların genel görüşü, alıntılardan da izlenebileceği gibi, araştırmacının, evlerindeki doğal yaşam akışını ve doğal davranışları yakalayabildiği yönündedir. Hümeysra Öztekin, “Senin yabancılığın, yabanılığın yoktu. Başlarda belki bir kere geldiğinde ya da iki kere geldiğinde... İkincide de onu hissetmedim. Ama bir tanışıklık şeyinden sonra, onu kırdık galiba karşılıklı¹³” ve “Cem’in sevdiği bir şey getirdin işte, [...] o düşünceliliğin bizim zincirimizin içine girmeni sağladı” diyerek araştırmacının, bu konuda başarılı olduğu noktaları vurgulamaktadır. Bu noktalar, “doğal olan”ı yakalamak isteyen araştırmacının kendisinin de doğal ve rahat olması, “yabanıl olmaması” ve temel bir “sıcaklığı” verebilmesi gerektiği ile ilgili vurguyu bir kez daha yapabilme şansını vermektedir¹⁴. Araştırmacının katılımcılarla kurduğu doğal ve sıcak ilişki, “mesafeyi azaltan, kaygıyı yatıştıran” ve “katılımcıların, araştırmanın gerektirdiği konularda daha fazla bilgi vermesini sağlayan” bir işlev gördüğü için değerlidir (Glesne ve Peshkin, 1992, s. 94).

Yukarıda ayrıntılı şekilde anlatılan çabalar ve anababaların, araştırmacının, evlerindeki doğal yaşam akışını ve doğal davranışları yakalayabildiğine ilişkin genel görüşleri, kimi sorunlara karşın, gözlemlerin geçerliği ile ilgili bir tür kanıt olarak değerlendirilebilir.

¹³ Hümeysra Öztekin, araştırmacı kendisini üçüncü ziyaret için gün belirlemek için aradığında, “sen yabancı değilsin, bizim evin horantasındansın” diyerek, araştırmacı ile arasındaki görel yabancılığın kırıldığına dair de bir ipucu vermiştir. Kırılmalara ilişkin benzer ipuçları, öbür aileler için de söz konusu olmuştur.

¹⁴ Araştırmacı, veri toplama sürecinde de doğal ve şeffaf olmaya çalışmıştır. Örneğin, Hümeysra Öztekin, ilk ziyaret sırasında, araştırmacının notlarına ne yazdığını merak etmiş ve araştırmacı tuttuğu notları kendisine göstermiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında birden fazla veri toplama yöntemine başvurulması, toplanan verilerin birbirini destekleyip desteklemediğini görmek açısından yararlı olmakta ve verilerin birbirini desteklediği durumlar, geçerlik ile ilgili kanıtlar olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Bu çalışmada da veri toplamak için, gözlemlerin yanısıra görüşmelere de başvurulmuştur. Görüşmelerin ve gözlemlerin birbirleri için, bir anlamda, geçerlik denetimi yaptıkları söylenebilir. Araştırmacı, gözlemler sırasında odaklandığı konuları görüşmeler sırasında da gündeme getirmiş ve gözlem ve görüşme verilerinin tutarlılık derecesini görmeye çalışmıştır¹⁵.

Güvenirlilik sorununa ilişkin olarak bu çalışmayı merkeze alacak tartışmalar, geçerlik ile ilgili olana göre biraz daha genel niteliktedir. Gözlem sürecinde birden fazla gözlemcinin ya da işaretleyicinin bulunması, kodlama kategorilerinin ya da temaların geliştirilmesinde ve/ya da kullanılmasında, yine işaretleyiciler arasındaki tutarlılığın sağlanması, güvenirliliği artıracak hususlardır. Bu çalışmada güvenirliliği artırmak üzere böyle yollara başvurulmamıştır. Zira, araştırmacı, bütüncül bir biçimde değerlendirilmesi gereken bir araştırma süreci izlemiştir. Bu süreç, verilerin toplanmasını, analizini ve yazım sürecini kapsamaktadır. Araştırmacı, izlenimlerinin ve süreçle ilgili yaşantılarının, süreçteki basamakları birbirine bağlayan şey olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla, herhangi bir basamaktaki işlemlerin gerçekleştirilmesinde yer almayan bir kişiyi bir başka basamağa, oradaki işlemler için taşımayı (örneğin, aileleri tanımayan birinin gözlem notlarını değerlendirmesi) uygun bulmamıştır. Araştırmacının, güvenirlilik sorununu çözmek için başvurduğu yollardan biri, görüşmelerin hem anneler hem de babalarla yapılmasıdır. Onların aynı konuya ilişkin ifadeleri arasındaki tutarlılık, bir güvenirlilik göstergesi olarak değerlendirilebilir.

¹⁵ Görüşmelerin geçerliği ise, daha önce de belirtildiği gibi, görüşme formunun önceden denenerek gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Aslında, standart bir görüşme formu oluşturulmuş olması da, kendi başına, güvenilirliği artıran bir husus olarak görülebilir.

Schensul, Schensul ve LeCompte (1999), veri toplama sürecine, araştırmacının konumuna, araştırma ortamına ilişkin ayrıntılı bilgi vermenin, güvenilirliği artırıcı yönü üzerinde durmaktadır. Sözkonusu konularla ilgili ayrıntılı bilgiler, araştırmanın tekrarlanabilirliğine ilişkin ipucu verir. Bu bölümde baştan beri yapılmaya çalışılan da budur.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulguları ve yorumlar, üç ana bölümde ele alınacaktır. Her bir ana bölümün sonunda, o bölümde aktarılan bulgular özetlenecek ve yorumlanacaktır. İlk bölümde, çocukların ve anababaların televizyonda ne izlediklerine ilişkin bulgular; ikinci bölümde, ailelerde televizyon kullanım amaçları ve özellikleri ile anababaların televizyonla ilgili tutumları konusundaki bulgular ve üçüncü bölümde ise ailelerde uygulanan aracılık biçimlerine (kısıtlayıcı aracılık, aktif aracılık ve birlikte izleme) ilişkin bulgular ve yorumları aktarılacaktır.

BULGULAR VE YORUM-I

Çocuklar ve Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?

Bu bölümde, araştırma grubundaki çocukların ve anababalarının televizyonda ne izlediklerine ilişkin bulgular ve yorumları yer alacaktır. “Televizyonda ne izlendiği” sorusu, yanıtlanması aslında görüldüğü kadar basit olmayan bir sorudur. Çünkü, “izleme”, karmaşık ve tanımlanması zor bir davranıştır. Ekranaya yönelen dikkatin açıkça ve her zaman “izleme” olarak tanımlanamadığı bilinmektedir (Salomon ve Cohen, 1978).

İzleme davranışına ilişkin tartışmalarda, ekrana dönük olarak birden fazla düzeyde “dikkat”in sözkonusu olabileceği gündeme gelmektedir. Bechtel ve ark. (1972), yaptıkları araştırmada altı televizyon izleme tipi saptamıştır:

1. İzlenen programın içeriğine aktif olarak tepki vermek -programla ilgili olarak konuşmak vb.-
2. Televizyonu pasif bir biçimde, içeriğe tepki vermeksizin izlemek.
3. Televizyon izlerken aynı anda başka etkinliklerde bulunmak.
4. Televizyon izlemek üzere (bedensel olarak) pozisyon almak.
5. İzleme alanında -televizyonun bulunduğu odada- olmak, ancak izleme için pozisyon değiştirmek zorunda olmak (örneğin, arkası televizyona dönük olmak).
6. İzleme alanında olmamak¹⁶.

Bu çalışmada, çocukların ve anababaların televizyonda ne izledikleri sorusu bağlamında “izleme” ile, kişilerin bedensel ve zihinsel olarak, kısa ya da uzun süreyle

¹⁶ Bechtel ve ark. (1972), bu araştırmada, televizyon izlemekle ilgili “dikkat düzeylerini” derecelenmişlerdir. Bu çerçevede, “televizyon izleme alanında olmamak” da televizyona gösterilen dikkat düzeyinin bir derecesi olarak ele alınmıştır.

ekrana yönelmeleri durumu kastedilmektedir. Bu çerçevede izleme, yukarıdaki modeldeki ilk üç tipi içerecek biçimde ele alınmaktadır.

Aşağıda, önce çocukların, sonra da anababaların televizyonda ne izlediklerine ilişkin bulgular verilecektir.

Cocuklar Televizyonda Ne İzliyorlar?

1. Çizgi Filmler

Araştırma grubundaki çocukların, televizyonda, sıklıkla izledikleri program, çizgi filmlerdir. Uluç, 6 ziyaretin 3'ünde; Cem, 6 ziyaretin 2'sinde; Hakan, 5 ziyaretin 5'inde; Çisil, 7 ziyaretin 1'inde, televizyon, DVD ya da videodan, bir ya da birden fazla çizgi film izlemişlerdir. Dolayısıyla, çocukların, daha sonra daha ayrıntılı bir biçimde anlatılacağı gibi, "televizyon izleme diyetleri"nde çizgi film dışındaki programlar da bulunmakla birlikte, en çok çizgi film izlediklerini söylemek mümkündür.

Araştırma amacının konuşulması için kendisi ile ilk bağlantı kurulduğu zamanlarda, Gül Şirinoğlu, oğlu Uluç'un "yalnızca çizgi film izlediğini" belirtmiştir. Bu ilk ifade, daha sonra yapılan ziyaretlerde ve Gül ve Gürkan ile yapılan görüşmelerde büyük ölçüde doğrulanmıştır. Evlerine yapılan ziyaretlerin tamamlanmasından sonra, aile, aralarında *FoxKids*'in de bulunduğu bir dizi kanalı taşıyan Digitürk'e üye olmuştur. Annesiyle babasının görüşmelerde, belirttiklerine göre, Uluç'un televizyonda temel olarak izlediği kanal, yayınının büyük bölümünü çizgi filmlerin oluşturduğu *FoxKids*'tir.

Uluç'un *FoxKids*'te hangi programları izlediği sorulduğunda, Gül ve Gürkan, *Pinokyo*, *Düğme Burun*, *Neden Neden Ailesi*, *Spiderman*, *Bobby*, *Hatch Arı* ve *Canavar Robotlar*'ı saymışlardır. Digitürk'e üye olunmadan önce Uluç, annesinin

belirttiğine göre, cumartesi sabahları, *Pofuduk Ayı* ile *Barney*'i izlemektedir. Gül Şirinoğlu, Uluç'un, videoya kaydettikleri bazı çizgi filmleri de izlediğini belirtmektedir. *Pofuduk Ayı* ve *Pokemon*, bu çizgi filmlerdendir. Video kasetleri satın alınan bazı çizgi filmler de (örneğin *Çizmeli Kedi*), annesinin belirttiğine göre Uluç tarafından, özellikle Digitürk'e abone olunmadan önce zaman zaman izlenmiştir.

Ziyaretlerden elde edilen verilere göre, Uluç'un, Digitürk'e üye olunmadan önce, izlediği gözlemlenen tek çizgi film, *Pokemon*'dur. Annesi tarafından Uluç'un günde yalnızca bir tek çizgi film izlemesine izin verildiği ziyaretlerin yapıldığı dönemde, Uluç 6 ziyaretten ilk 3'ünde *Pokemon*'u izlemiştir. Uluç, diğer 3 ziyaret sırasında çizgi film izlememiştir¹⁷.

Hakan Çınar da, anababasının belirttiğine göre, en çok *FoxKids* kanalındaki çizgi filmleri izlemektedir. Çiğdem ve Ekrem Çınar, *Life with Louie*, *Spiderman*, *Neden Neden Ailesi* ve *Süper Köpekler*'i, Hakan'ın izlediği *FoxKids* çizgi filmleri arasında saymaktadırlar. Hakan da, II. ziyaret sırasında, araştırmacıya *FoxKids* kanalını "Burada çok çizgi film var. Hava kararınca da çizgi film var. Bitince *FoxSports* başlıyor" diyerek tanıtmış, kanala ilişkin ilgisini ve bilgisini göstermiştir. Ekrem ve Çiğdem'in, Hakan'ın *FoxKids* kanalındakiler dışında seyrettiğini söyledikleri çizgi filmler ise, *Pokemon* ve *Digimon*'dur. Anababası, Hakan'ın DVD'den de çizgi film izlediğini belirtmektedirler. Hakan'ın, yapılan ziyaretler sırasında, televizyonda *Pokemon* (I. Ziyaret), *Life with Louie*, *Müfettiş Gadget*, *Spiderman* (II. Ziyaret), *Küçük Denizkızı* (IV. Ziyaret), *Küçük Bacaksız* ve *Digimon* (V. Ziyaret) çizgi filmlerini izlediği gözlemlenmiştir. Hakan, DVD'den ise, *Goofy* (III. Ziyaret) çizgi filmini izlemiştir.

¹⁷ Son 3 ziyaret sırasında *Pokemon* yayından kaldırılmış durumdadır.

Anne ve babasının bildirdiğine göre Cem Öztekin de FoxKids'deki çizgi filmleri izlemektedir. Hümeysra Öztekin, Cem'in izlediği FoxKids çizgi filmleri arasında, *Life with Louie*'yi, *Bobby*'yi, *Canavarlar Çiftliği*'ni ve *Spiderman*'i saymaktadır. Yapılan ziyaretlerde, Cem'in *Pokemon* (I. Ziyaret), *Müfettiş Gadget*, *Spiderman*, *Pinokyo*, *Peter Pan* (II. Ziyaret) çizgi filmlerini izlediği gözlemlenmiştir. II. ve III. ziyaretler sırasında Cem videodan da çizgi film izlemiştir.

Çisil Sevinç, diğer çocuklardan farklı olarak, anababası tarafından öncelikle ve çoğunlukla çizgi film izlediği ifade edilen bir çocuk değildir. Çisil, daha sonra da açıklanacağı gibi başka türdeki televizyon programlarına daha çok ilgi göstermektedir. Çisil'in, çizgi film olarak, *Pokemon*'u (I. Ziyaret) ve tve adlı İspanyol kanalındaki bir çizgi filmi (IV. Ziyaret) kısa süreyle izlediği gözlemlenmiştir. Annesi ve babası tarafından belirtildiğine göre Çisil cumartesi sabahları, Show TV'de yayınlanan çizgi filmleri de izlemektedir.

Çizgi film kavramı çocuklar için geniş bir çerçevede değerlidir; çizgilerle yapılmış herhangi bir "animasyon" çocukların ilgisini çekebilmektedir. Bu olgunun ilginç bir örneği, Sevinç ailesine yapılan ziyaretlerden birinde gözlemlenmiştir:

Televizyonda atv kanalındaki anahaber bülteni var. Aile sofrada. Haberler sırasında Çisil ve Tuncay, televizyona bir iki defadan fazla bakmadılar. Haberlerin bir parçası olarak sunulan siyasi içerikli çizgi film animasyonu *Bizim City*'nin başladığını duyunca ikisi birden ekrana dönüp baktılar ve animasyonu sonuna kadar izlediler. *Bizim City* bitince dikkatlerini tekrar sofraya yönelttiler (II. Ziyaret).

Yine Sevinç ailesine yapılan ziyaretlerden birinde (IV. ziyaret), Çisil'in İspanyol tve kanalındaki bir çizgi filmi, dilini anlamadığı halde ve kısa süreyle de olsa izlediği dikkati çekmiştir. Benzeri bir olayda, Cem Öztekin de *Tatlı Cadı* dizisinin jeneriğindeki

animasyonları büyük bir dikkatle izlemiş, ancak dizi başlayınca ilgisini kaybetmiştir (IV. Ziyaret).

2. Çocuk Programları

Gözlem ve görüşme verileri, çocukların çocuk programlarını fazla izlenmediğini ortaya koymaktadır. Anababalardan yalnızca Gül Şirinoğlu, oğlu Uluç'un "TRT1'deki çocuk programı"nı izlediğinden bahsederken, araştırma grubundaki çocuklardan yalnızca Uluç ile Hakan'ın çocuk programı izledikleri gözlemlenmiştir. Uluç, evlerine yapılan VI. ziyaret sırasında, videoya kaydedilmiş olan *Açıl Susam Açıl*'ı, Hakan da BBC Prime'da yayınlanan *Insides Out* adlı çocuk programını izlemiştir (V. Ziyaret).

3. Diziler

Çocukların izledikleri programlar arasında, diziler de önemli yer tutmaktadır. Bu durum, özellikle Çisil ve Cem için böyledir.

Çisil, babasının ifadesine göre, "kendi yaşına uygun basit Türk dizilerini" izlemektedir. Aynı diziler için, anne Şenay Sevinç, "şu garip Türk dizileri" ifadesini kullanmaktadır. Ergün ve Şenay, sözkonusu diziler arasında *Üvey Baba*, *Bücür Cadı* ve *Küçük Besleme*'yi saymaktadırlar. Son zamanlarda Çisil'in *İkinci Bahar*'ı da izlediğini belirten Şenay, bu diziyi olumlu bulmakta, ve dolayısıyla "garip Türk dizileri" arasında değerlendirmemektedir.

Şenay'ın ifadesine göre, *Pokemon*'un hemen öncesinde yayınlanan Latin Amerika pembe dizisi -"telenovela"- *Rosalinda* da Çisil'in izlediği belirtilen programlar arasındadır. Şenay, Çisil'in, *Pokemon* yayından kaldırıldıktan sonra, -yayın saati *Pokemon*'un yayın saatine denk düşen- *Küçük Besleme* dizisini izlemeye başladığını söylemektedir. Annesi, Çisil'in ayrıca *Üvey Baba* dizisini de izlediğini belirtmektedir.

Gündüzleri Çisil ile Tuncay'a bakan Yüksel ise, Çisil'in televizyon ile ilişkisi konusunda özellikle dizileri gündeme getirmektedir:

"Eve gelince Çisil televizyonu açıyor. Görsen, bütün dizileri biliyor. Ben televizyonu kapatınca buradan, o oradan sesleniyor 'kapatma' diye. Saatini kaçırırız diye." (VI. Ziyaret).

Çisil, öğleden sonra kuşağında, Yüksel'in "Çisil'in dizisi" olarak nitelendirdiği *Ferhunde Hanım ve Kızları* dizisini izlemektedir.

Sevinç ailesine yapılan ziyaretler sırasında, Çisil'in, çizgi filmler dışında izlediği bütün programların (5-10 dakika süre ile izlediği Discovery Channel hariç) diziler olduğu dikkati çekmiştir. Bu diziler, *Mahallenin Muhtarları* (II. Ziyaret), *İkinci Bahar* (III. Ziyaret), *Küçük Besleme* (IV. Ziyaret), *Gölge Çiçeği* (VI. Ziyaret), *Büçür Cadı* (VII. Ziyaret) ve *Luz Maria*'dır (VI. ve VII. Ziyaretler). Bu dizilerin tümü, sonuncusu dışında, yerli dizidir.

Dedem, Gofret ve Ben, Yılan Hikâyesi ve İkinci Bahar, anne ve babası tarafından, Cem Öztekin'in izlediği yerli diziler arasında sayılmıştır. Cem'in izlediği gözlemlenen diziler, *İkinci Bahar* (III. Ziyaret), *Yılan Hikâyesi* (III. Ziyaret) ve *Tatlı Cadı*'dır (IV. Ziyaret).

Hakan'ın, babası ile birlikte CNBC-e kanalındaki *Married with Children* dizisini seyretmeyi sevdiği, annesi tarafından belirtilmektedir. Çiğdem Çınar, Hakan'ın zaman zaman *Yılan Hikâyesi* dizisine "göz attığını" söylemektedir.

Gül ve Gürkan, oğulları Uluç'un dizi izlediğine ilişkin herhangi bir şey söylememişlerdir. Uluç, yalnızca bir kere, Kanal D'de bir yerli diziyi çok kısa süreli olarak (5-10 dakika) ve fazla ilgi göstermeyerek izlemiştir.

4. Filmler

Uluç Şirinoğlu, çoğunlukla çizgi film izlemekle birlikte, başka program türlerine de ilgi göstermektedir. Uluç, V. ziyaret sırasında, Kanal D’de yayınlanan, fantastik özellikleri olan bir filmin bir bölümünü 15-20 dakika boyunca izlemiştir.

Hakan’ı küçük yaşlardan beri sinemaya götürdüklerini, dikkat düzeyinin “insanları şaşırtacak kadar yüksek” olduğunu, arada bir DVD’den birlikte film izlediklerini belirten Çiğdem, Hakan’ın, yakın bir geçmişte *Taxi* filminin DVD’sini izlediğini söylemektedir. Ekrem Çınar da, Hakan’ın, küçükken *Hayat Güzeldir* filmini sinemada sonuna kadar seyrettiğini, onunla *Matrix*, *James Bond* ve *Taxi* filmlerine birlikte gittiklerini belirtmektedir. Hakan’ın ziyaretler sırasında iki kez film izlediği gözlemlenmiştir. Hakan, Kanal D’de, bilgisayar animasyonlu bir film olan *Karınca Z’yi* (IV. Ziyaret) ve DVD’de de *Nightmare Before Christmas*’ı (I. Ziyaret) izlemiştir.

Çisil Sevinç’in film izlediği gözlemlenmemiş olmakla birlikte, annesinin -V. ziyaret sırasında- söylediğine göre, son zamanlarda akşam saatlerinde, anahaber bültenlerinden sonra yayınlanan “*Kemal Sunal filmleri*” ile “*Ayşecik-Ömercik filmleri*”ne ilgi duymaya ve onları seyretmeye başlamıştır.

5. Yarışma ve Eğlence Programları

Annesi Şenay Sevinç’in belirttiğine göre, Çisil, 2001 yılının başına kadar, öğleden sonra kuşağında, şarkıcı Aydın’ın sunduğu bir stüdyo eğlence programı olan *Aydın Havası*’nı izlemektedir. Babası, Çisil’in ayrıca haftasonlarında *Şahane Pazar* adlı stüdyo eğlence programını izlediğini belirtmektedir.

Cem Öztekin, III. ziyaret sırasında, Show TV’deki “*Kim 500 Milyar İster?*”; Uluç Şirinoğlu da, IV. ziyaret sırasında, Kanal D’deki *Çarkifelek* adlı yarışma programını çok kısa süreli olarak izlemiştir. Bununla birlikte her iki çocuk için de,

anababaları tarafından, yarışma ve eğlence programları izlediklerine ilişkin bir açıklamada bulunulmamıştır.

Hakan ile Uluç için, yarışma ve eğlence programları izlediklerine ilişkin gözlem ve görüşme verisi elde edilmemiştir.

6. Belgeseller

Çiğdem Çınar, oğlu Hakan'ın National Geographic kanalındaki hayvan belgesellerini izlediğini belirtmektedir. Hümeysra ve Muharrem Öztekin de Cem'in yoğun olarak National Geographic ve Discovery Channel'da belgesel izlediğini söylemektedirler.

Babası tarafından, başka programlardan başka belgesel izlemeye davet edildiği ifade edilen Çisil Sevinç'in I. ziyaret sırasında anne ve babasıyla birlikte Discovery Channel'da belgesel izlediği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte belgeseller, Çisil'in yoğun ve "tipik" bir biçimde izlediği programlar arasında sayılmamıştır.

Belgesel izlediği gözlemlenmeyen ve anababası tarafından belgesel izlediği belirtilmeyen tek çocuk, Uluç'tur.

Çocukların televizyonda ne izlediği ile ilgili bulgular toparlanacak olursa, çocukların çeşitli program türlerinin izleyicisi oldukları ve bunlar arasında çizgi filmlerin ağırlık taşıdığı dikkat çekmektedir. Hakan Çınar, Uluç Şirinoğlu ve Cem Öztekin, çizgi film izleyicisi çocuklar olarak değerlendirilebilirler. Çünkü bunlar, hem ziyaretlerde hem de anababalarından elde edilen bilgilere göre, düzenli olarak ve ilgiyle çizgi film izlemektedirler. Hakan'la Uluç'un çizgi filmleri daha sık izledikleri ve diğer program türlerine göre çizgi filmlere daha çok ilgi gösterdikleri görülmektedir. Özellikle Uluç, aşağı yukarı sadece çizgi film izlemektedir. Buna karşılık Hakan ise,

çizgi filmlerle birlikte filmleri de izlemektedir. Film izleme eğiliminde olan öteki çocuk ise Çisil'dir.

Dizilerin de çocukların sıklıkla izledikleri programlar arasında olduğu görülmektedir. Diziler, çoğunlukla Çisil Sevinç ve Cem Öztekin tarafından izlenmektedir. Elde edilen gözlem ve görüşme verilerinden, yarışma ve eğlence programlarının, belgesellerin ve çocuk programlarının, çocuklar tarafından, diğer programlara göre, daha az ilgi gördüğü söylenebilir.

Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?

1. Filmler

Anababaların televizyonda en çok film izlemeyi tercih ettikleri görülmektedir. Anababalarla yapılan görüşmelerden film tercihinine işaret eden ifadeler aşağıda yer almaktadır:

“Filmleri seviyorum, özellikle ödüllü filmleri seyretmeyi seviyorum.” (Gül Şirinoğlu)

“Ondan sonra da, işte, film izlemek.” (Gürkan Şirinoğlu)

“Son zamanlarda film seyretmek dışında televizyon seyretmez oldum öyle çok fazla.” (Çiğdem Çınar)

“Sinema seyretmeyi çok seviyorum mesela. [...] [Akşam] 8:30'dan sonra yakalarsam film seyrediyorum.” (Ekrem Çınar)

“Çarpıcı filmler[i] seyrediyorum. [...] Tek şeyim sinema. [...] Kendim için seyrettiğimde sinema seyrediyorum eğer varsa, güzel bir şey yakalamışsam.” (Hümeyra Öztekin)

“Kaçırduğım bir filmi televizyona gelmişse mecburen televizyondan izliyorum. [...] Benim için önemli olan filmleri izliyorum.” (Muharrem Öztekin)

“Filmler[i] izliyorum]. [...] Güzel bir film olduğunda [izliyorum].” (Şenay Sevinç)

Film izlediklerini söyleyen anababalardan, televizyonda tek bir program izleyecek olsalar bunun film olacağını ifade edenler, Gül Şirinoğlu, Hümeysra-Muharrem Öztekin ve Şenay Sevinç'tir. Yani filmler, anababaların yarısının ilk tercihini oluşturmaktadır. Sözkonusu kişilerin çoğunluğunun kadın olduğu dikkati çekmektedir.

Gül ve Gürkan Şirinoğlu'nun, VI. ziyaret sırasında film izledikleri gözlemlenmiştir. Bunun dışında, ailelerin, gözlemler sırasında film izlediklerine rastlanmamıştır.

2. Diziler

Diziler de anababaların izlediklerini söyledikleri programlar arasındadır: Ekrem Çınar, “Sit-com komedileri çok seviyorum” diyerek, Hümeysra Öztekin de “*Üzğünüm Leylâ* ve ondan sonrası¹⁸[nı]” seyrettiğini ifade ederek dizilere yönelimlerini ortaya koymaktadırlar. Ekrem Çınar, durum komedilerinin kendisinin birincil izleme tercihi olduğunu belirtmektedir.

Dizi izlediğine ilişkin herhangi bir şey söylemeyen Ergün Sevinç, eşinin “komik dizileri” izlediğini belirtmiş olmakla birlikte Şenay, kendisi için böyle bir durumu ifade etmemiştir.

¹⁸ Hümeysra'nın “ondan sonrası” ile kastettiği *Yedi Numara* adlı yerli dizidir.

Öztekin ailesine yapılan III. ziyaret sırasında *İkinci Bahar* dizisinin Hümeysra tarafından, *Yılan Hikâyesi* dizisinin de hem Hümeysra hem de Muharrem tarafından izlendiği gözlemlenmiştir. Sevinç ailesine yapılan II. ziyaret sırasında, Ergün ve Şenay'ın, çocuklarıyla birlikte *Mahallenin Muhtarları* dizisini izledikleri saptanmıştır. Diğer ailelerde dizi izlendiğine ilişkin bir gözlemde bulunulmamıştır.

3. Belgeseller

Gül-Gürkan Şirinoğlu, Hümeysra-Muharrem Öztekin, Çiğdem Çınar ve Ergün Sevinç, televizyonda belgesel de izlediklerini anlatmaktadırlar. Belgeseller, daha çok, sadece belgesel yayınlayan kanallarda izlenmekte ve bu bağlamda da National Geographic ile Discovery Channel kanallarının adları zikredilmektedir.

Belgesel izlemek özellikle Ergün Sevinç için önemlidir. Ergün, “Discovery kanalındaki herhangi bir şey”in, kendisi için en öncelikli program olacağını söylemektedir. Discovery Channel'daki “araç-gereçli” belgesel programları, Ergün için en çekici programlardır.

Gül Şirinoğlu ile Hümeysra Öztekin, belgesel programları arasında, belirli bir türe gönderme yapmaktadırlar:

“Ha şeyi seyrediyorum: Şu dedektiflik hikâyeleri ile ilgili programları. Özellikle de tıbbî dedektifler var Discovery’de.” (Gül Şirinoğlu)

“Keyif alacağım bir şeye o belgesel programlara şey yapıyorum. Orada da bazan böyle değişik programlar oluyor. Mesela cinayetleri çözüyor.” (Hümeysra Öztekin)

Bu belgeseller, temelde belgesel olmalarına karşın, dramatik kurguları dolayısıyla Gül ve Hümeysra'nın ilgisini çekiyor gibi görünmektedirler. Dolayısıyla,

örneğin Ergün'ün belgeselleri tercih etme nedenleriyle Hümeysra ve Gül'ünkiler birbirinden farklılaşıyor gibi görünmektedir.

4. Haberler

Gül-Gürkan Şirinoğlu ve Hümeysra Öztekin haberleri izlediklerini belirtmektedirler.

Haberlerin Gürkan Şirinoğlu için özel bir önemi vardır; Gürkan, televizyonda tek bir program izlemek durumunda kalsa bunun "haber saatinde bir haber" olacağını söylemektedir. Gürkan, "haber" merakının İngiltere'de okuduğu yıllardan kaldığını belirtmektedir. O zamanlar İngilizcesini geliştirmek için haber izlediğini ve daha sonra bunun alışkanlığa dönüştüğünü anlatmaktadır. Gürkan'ın haberlere olan ilgisi, Gül tarafından da ifade edilmektedir: "Bütün kanallardaki bütün haberleri dinlemezse bir eksiklik duyar." Şirinoğlu ailesine yapılan ziyaretler sırasında, Gürkan'ın, haberleri düzenli bir biçimde izlediği gözlemlenmiştir. Gürkan salonda bulunduğu zaman salondaki televizyonu, mutfakta bulunduğu zaman da mutfaktaki televizyonu açarak çeşitli kanallardaki haberleri arka arkaya izlemiştir. Gürkan böylece, evin içindeki hareketliliğine karşın, televizyonu ve haberleri "sabitlemiş" görünmektedir.

Gül Şirinoğlu, haber izleyişini, "yurttaş" olmasıyla bağlantılandırmaktadır. Haberler, Gül'ün, sevdiği ve izlemeyi tercih ettiği bir program türü değildir; Gül, bir yurttaş olarak "haberdar olmak için" haber izlemektedir. Gürkan'ın yoğun bir haber izleyicisi olmasından da yararlanmakta ve "haberleri Gürkan'dan almakta"dır.

Hümeysra Öztekin, "TRT'nin haberleri"ni izlediğini belirtmekte ve özellikle ShowTV'nin haberlerini eleştirmektedir. Ayrıca Hümeysra, haberleri gazeteden okumayı tercih ettiğini de söylemektedir.

Ergün ve Şenay Sevinç, haberleri izlediklerine ilişkin bildirimde bulunmamış olmakla birlikte bu aileye yapılan II. ve IV. ziyaretler sırasında, Ergün ve Şenay'ın akşam yemeği sırasında haberleri izledikleri gözlemlenmiştir.

5. Müzik programları

Ekrem Çınar ve Muharrem Öztekin "MTV'de müzik dinledikleri"ni belirtmektedirler. Ekrem'in, V. ziyaret sırasında salondaki televizyonda MTV kanalını açarak yatak odasına geçtiği gözlemlenmiştir.

6. Spor Programları

Anababalardan hiçbiri, herhangi bir spor programını izlediğine ilişkin bir bildirimde bulunmamıştır. Bununla birlikte Hümeysra Öztekin, eşi Muharrem'in futbol maçlarını izlediğini belirtmektedir. Gerçekten de, Öztekin ailesine yapılan II., V. ve VI. ziyaretler sırasında Muharrem televizyonda futbol maçı izlemiştir. Benzeri şekilde, Gürkan Şirinoğlu'nun da VI. ziyarette futbol maçı izlediği gözlemlenmiştir.

Anababaların televizyonda ne izlediği ile ilgili bulgulara topluca bakıldığında, anababaların en çok film izlemeyi tercih ettiklerini ifade ettikleri görülmektedir (Ergün Sevinç'le Gürkan Şirinoğlu dışındaki tüm anababalar, televizyonda film izlemeyi sevdiğini söylemişlerdir). Filmler, televizyonun sevilme nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Filmlerle birlikte diziler de Şirinoğlu ailesi dışındaki bütün ailelerdeki yetişkinlerin izledikleri programlar arasındadır. Diziler için -özellikle de yabancı durum komedileri için- özel ilgisi olduğu görülen kişi, Ekrem Çınar'dır. Belgeseller aşağı yukarı bütün ailelerde ortalama düzeyde bir ilgi görüyor gibidir. Spor ve müzik programları, kısmen ve yalnızca erkekler tarafından izleniyor görünmektedir. Gürkan Şirinoğlu ile Muharrem Öztekin televizyonda futbol maçı izlemişler; Ekrem Çınar da

müzik kanalına ilgi göstermiştir. Haberler ise, Gürkan Şirinoğlu dışındaki anababaların hiçbiri tarafından hararetle vurgulanmamıştır; bununla birlikte, Sevinç ailesi de Şirinoğlu'larla birlikte, haber izleyen aileler arasındadır.

“Çocuklar Televizyonda Ne İzliyorlar?” Sorusuna İlişkin

Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Çocukların izledikleri belirtilen ve gözlemlenen programların büyük çoğunluğunu çizgi filmlerin oluşturduğu görülmektedir. Çizgi filmler, okulöncesi çocukların izleme “diyet”lerinin önemli bir parçasıdır. Daha önce de değinildiği gibi, çocuklar herhangi bir çizgi-animasyona da ilgi göstermektedirler. Örneğin Çisil, atv anahaber bültenin sonunda yayınlanan ve çoğunlukla siyasal içeriğe sahip olan *Bizim City*'yi ve dilini anlamadığı İspanyol kanalı tve'deki çizgi filmi izlemiştir. Cem'in de, *Tatlı Cadı* dizisinin jeneriğindeki animasyonu, -dizisinin kendisiyle fazla ilgilenmediği halde- ilgiyle izlediği gözlemlenmiştir.

Araştırma grubundaki çocukların genel olarak çizgi film izliyor olduklarına ilişkin bulgu, çizgi filmlerin okulöncesi çocukların yoğun bir biçimde izledikleri bir program türü olduğuna ilişkin alanyazındaki görgül araştırma bulgularıyla (örneğin, Huston, Wright, Rice, Kerkman, St. Peters, 1990; Başal, 1999) tutarlı görünmektedir. Çocukların anlamadıkları bir dildeki çizgi filmleri bile izliyor olmaları, “görüntü”nün “dil”e üstünlüğü ile açıklanabilir. Anderson, Lorch, Field, Collins ve Nathan (1986), görüntünün dil kadar güçlü olduğunu, çocukların, tersinden ya da yabancı dilde dublaj yapılmış görüntüleri bile izlediklerini gözlemledikleri araştırmalarının bir sonucu olarak ortaya koymaktadırlar. Çizgi filmler, görüntü açısından başka programlara göre daha da güçlüdürler. Görüntülerdeki renk ve hareket, ses efektleri ve her bir eylemin ilgi çekici bir biçimde gösterilmesi, çocukların genelde dağınık olan dikkatlerini filmde

toplamlarına ve böylece filmi daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır (Condry, 1993).

Çocukların çizgi film izlemelerini kolaylaştıran bir etmen, evlerde, kablolu yayın düzeneklerinin çizgi film taşıyan kanalları içermesi gibi görünmektedir. Araştırma grubundaki dört aileden üçünün evindeki kablo sistemi, çizgi film yayını yapan FoxKids kanalına sahiptir. FoxKids, saat 20:00'ye kadar yayın yapmaktadır ve FoxKids'in yayınları çocukların izlemelerini kolaylaştıracak saatlerdedir. Huston ve ark. (1990), kablolu yayın olanağının bulunduğu evlerdeki çocukların, daha çok çizgi film izlediklerini belirlemişlerdir. St. Peters, Oppenheimer, Eakins, Wright ve Huston (1991b) da kablo yayına bağlı televizyonun bulunduğu evlerdeki çocukların, çizgi filmleri de içeren "çocuklara dönük eğlence programları"nı diğerlerine göre iki kat daha fazla izlediklerini belirtmektedirler. Schmitt (2000), annelerin, çocuklarının daha az televizyon izlemesini sağlamak üzere, kablolu yayına abone olmamayı bir yol olarak gördüklerini aktarmaktadır.

FoxKids yayınının saat 20:00'de sona ermesi, bazı ailelerde, çocuklara, o saatle birlikte çocuklara yönelik yayının sonlandığı mesajını vermektedir. Örneğin Gürkan Şirinoğlu, daha önce aralarında tartışma konusu olan, Uluç'un, haber saatine denk gelen çizgi film ısrarlarının FoxKids'le birlikte bittiğini anlatmaktadır:

"Ha, evet o kaset koyma durumu, o pazarlıklar falan hepsi bitti. Bize o FoxKids'i seyrettikten sonra, 'kaset koyacağım', 'kaset izlemek istiyorum', 'Pokemon izlemek istiyorum' falan şeyleri bitti yani. [...] Bu FoxKids [akşam] saat 8:00'de bittiği için ondan sonra [...] 'illa da şu kaseti de koyun, bunu da seyredeceğim' demiyor. Ondan sonra zaten anahaber bültenleri filan, [akşam] 8:00'de başlıyor filan, bizi ondan sonra rahat rahat, hani..."

Görüldüğü gibi, araştırmamızda FoxKids, dolaylı biçimde, yetişkinlere, kendi programlarını daha rahat izleyebilmeleri için kesintisiz bir zaman dilimini sağlamaktadır.

Yetişkinlerin, bu uygun zaman diliminin “yüzü suyu hürmetine” FoxKids’in yayın saatleri boyunca daha hoşgörülü ve FoxKids’in izlenmesini dolaylı ve gizil bir biçimde pekiştirir yönde davrandıkları tahmin edilebilir. Krendl, Troiano, Dawson ve Clark (1993), etnografik araştırmalarında, gün içinde çocukların televizyon izlemesine ayrılmış belirli zamanlar olduğunu gözlemlemişlerdir. Araştırmacılar, böyle zamanlarda, televizyonun tamamen onların izlemesine “tahsis edildiğini” ve hiçbir şekilde kanaldan kanala gezmenin sözkonusu olmadığını belirtmektedirler. Bizim araştırmamızda da, FoxKids’in böyle bir “tahsisli zaman” yarattığı düşünülebilir.

Araştırmadaki çocukların çok az çocuk programı izliyor oldukları dikkat çekmektedir. Çocukların izledikleri saptanan çocuk programlarına bakıldığında, Uluç’un videodan *Açıl Susam Açıl*’ı, Hakan’ın da BBC’deki çocuk programını izlediği görülmektedir. Gül Şirinoğlu, Uluç’un TRT1’deki bazı çocuk programlarını izlediğini belirtmektedir. Cem ile Çisil’in anababaları, çocuklarının çocuk programı izlediğine ilişkin herhangi bir bildirimde bulunmamışlardır.

Çocukların çok az çocuk programı izliyor olmaları, ülkemizde çocuk programlarının genel olarak çok az üretilmesinden ve yayınlanmasından başlayan bir dizi nedenle ilgilidir. Anababalar ve çocuklar çocuk programları yönünden kısıtlı bir kaynağa sahiptirler (Çaplı, 2001). Yapımcıların çocuk programı üretmeyi kârlı bulmamaları, çocuklara yönelik programları azaltmış görünmektedir.

Hakan’ın ve Uluç’un sınırlı sayıda olan çocuk programlarını izlemelerinde annelerinin önemli bir rolünün olduğunu görülmektedir. Çiğdem Çınar da, Gül Şirinoğlu da önceden saptadıkları bu programları izlemeleri için çocuklarını yönlendirmektedirler. Bu yönlendirmede eğitsel amaçlar ön planda tutulmaktadır. *Açıl Susam Açıl* kısa bir süre yayınlandığı için, videoda “tespit edilmiş”/“yakalanmış”tır. BBC’deki çocuk programı da, yabancı dilde yayınlanmaktadır. Hakan’ı bu programı

izlemeye ikna etmek, kolay olmamaktadır¹⁹. Dolayısıyla Çiğdem'in de Gül'ün de sınırlı bir kaynağı etkili bir biçimde kullanmak için ek bir çaba göstermeleri gerekmektedir.

Yaşları görel olarak daha büyük olan Cem ile Çisil'in, Hakan ve Uluç'a göre daha fazla yetişkinlere yönelik program (dizi, film, yarışma ve eğlence programları) izlediklerine ilişkin gözlem ve görüşme verileri, alanyazındaki bilgileri desteklemektedir. Doğrudan çocuklara yönelik olmayan program izleme olgusu için en önemli açıklayıcının, yaşa bağlı izleme eğilimleri olduğu düşünülebilir. Çocukların okulöncesi yaşlardan itibaren, giderek artan biçimde yetişkinlere yönelik programları da izlemeye başladıklarına ilişkin araştırma bulgularının (örneğin, Stein ve ark., 1972; Rubin, 1982; Çaplı, 2001) bu araştırmada da yinlendiği görülmektedir. Nielsen (1998; aktaran Schmitt, 2000), 2-12 yaşları arasındaki çocuklar arasında en popüler 20 programın içinde yetişkinlere yönelik programlar da olduğunu belirtmektedir.

Bu doğrultuda, yetişkinlerin izlediklerini çocukların da izlemesinde toplumsallaşmanın önemli bir rolü var gibi görünmektedir. St. Peters ve ark. (1991a), boylamsal bir araştırma yaparak birlikte izlemenin, temel olarak, çocuklar anababalarının en sevdikleri programları izlerken oluştuğunu göstermişlerdir. Yani birlikte izleme, anababalar çocuk programlarını değil, çocuklar yetişkin programlarını (örneğin, durum komedileri, pembe diziler, varyete şovları, haberler gibi) izlerken oluşmaktadır. Bu da, çocukların, yetişkinlerin izleme ilgilerini paylaşmak yolunda toplumsallaştıklarını ve anababaların, çocukların izleme ilgilerine yönelik fazla çaba harcamadıklarını göstermektedir. Bu açıklama, araştırma boyunca, yetişkinlere yönelik olduğu kabul edilen programlara daha çok ilgi gösteren ve yaşları görece büyük olan

¹⁹ Hakan'ı ikna etmek konusunda bir zorluk, babası Ekrem Çınar tarafından dile getirilmektedir. Ekrem, Hakan'ın bütün gün İngilizce'yle içiçe olduğu için, okuldan gelince İngilizce programlar izlemeye direndiğini belirtmektedir.

Çisil ve Cem için geçerli olabilir; zira adigeçen çocuklar, diğerlerine göre daha fazla “toplumsallaşmış” durumdadırlar.

Bu araştırma yalnızca dört çocuk ve aileleri üzerinde yapıldığı için ve çocuklardan yalnızca biri kız olduğu için, kız ve erkek çocukların izledikleri programların farklılaşıp farklılaşmadığını söylemek mümkün değildir. Ancak edinilen izlenim odur ki, bu araştırmadaki kız çocuk Çisil, erkeklerin izlediklerinden farklı programlar izlemektedir. Çisil’in izlediği programlara bakıldığında, bunların büyük bölümünün diziler olduğu görülmektedir. Çisil, hatırlanacağı gibi, *Ferhunde Hanım ve Kızları*, *Üvey Baba*, *İkinci Bahar* ve *Gölge Çiçeği* gibi dizilerin izleyicisidir. Hatta Çisil, konukları ve hedef kitlesi kadınlar olan *Aydın Havası* adlı stüdyo eğlence programını da izlemektedir. Çisil’in bu programları izlemesine yol açabilecek ortamsal koşullar hakkında gözlem yapmak olanağı olmadığı halde, henüz okula gitmeyen bir kız çocuğunun “kadın programları”²⁰ nı izlemek yönünde toplumsallaştığının ipuçlarını görmek ilginçtir.

Kız ve erkek çocukların farklılaştığı bir başka konu da çizgi film izlemedir. Örneğin, Alvarez, Huston, Wright ve Kerkman, (1988) erkek çocukların daha fazla çizgi film izlediklerini belirtmektedir. Bu araştırmada da, Çisil’in, geri kalan üç çocukla karşılaştırıldığı zaman az sayıda çizgi film izlediği gözlemlenmektedir.

²⁰ Burada “kadın programları” kavramı, kadınların tipik bir biçimde izledikleri bilinen programlara gönderme yapmak için kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyetle ilgili değerlendirmeler, asıl, anababaların izledikleri programlara ilişkin “özet ve yorum”larda yer alacaktır.

“Anababalar Televizyonda Ne İzliyorlar?” Sorusuna İlişkin

Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Anababaların televizyonda izledikleri gözlemlenen ve belirtilen programlar, filmler, diziler, belgeseller, haberler, müzik programları ve spor programlarıdır. Bu programlar arasında anababaların öncelikle tercih ettikleri, filmler ve dizilerdir.

Anababaların izledikleri programlara bakıldığında kadınların ve erkeklerin farklı programları tercih ettikleri ve izledikleri görülmektedir. Kadınların dramatik ve öykü anlatımı biçiminde kurgulanan programlara yöneldiklerini söylemek mümkündür. Bu çerçevede kadınlar, öncelikle ve özellikle filmleri ve daha sonra da dizileri seviyor görünmektedirler. Bu programların yanısıra, belgeselleri de sevdiklerini belirten kadınlardan ikisi (Hümeysra ve Gül), belgeseller arasından dramatik özellik taşıyanları ilginç bulduklarını söylemektedirler. Bu da, dramatik özelliklere yönelmenin, özünde dramatik olmayan programlar bağlamında da olabileceğini göstermektedir. Batmaz ve Aksoy (1995), kadınların, erkeklerle karşılaştırıldığında daha fazla yerli ve yabancı film izlediklerini ve Barwise ve Ehrenberg (1988; aktaran Abercrombie, 1996) de kadınların daha fazla pembe dizi izlediklerini ortaya koymaktadırlar. Bu bilgiler, bu araştırmadaki kadınlar arasında gözlemlenen ve yukarıda aktarılan olgu ile uyumlu görünmektedir.

Anababaların izledikleri programlardan biri haberlerdir. Anababalar arasında haberleri takip etmek konusunda en güdülenmiş olan, Gürkan Şirinoğlu'dur. Pek çok kanaldaki haber bültenini takip etmeye çalışan Gürkan'ın bu tercihi, “Yöntem” bölümünde de görüldüğü gibi, Şirinoğlu ailesinde ekranda en fazla görünen program olarak haberlerin ortaya çıkmasına yol açıyor gibidir; bu durum, bütün aileler dikkate alındığında, haberlerin ekranda görünen programlar arasındaki oranını artıran bir etmen olarak belirlemektedir (Haberlerin ekranda görüldüğü toplam sürenin %60.46'sı Şirinoğlu ailesinde geçmiştir).

Batmaz ve Aksoy (1995), yetişkinlerin en çok haberleri izlediklerini ve haberleri tercih ettiklerini bildirdiklerini belirtmektedirler. Bu araştırmaya göre, erkekler, daha fazla haber programı izlemektedirler. Erkeklerin “haber alma”ya dönük ilgisi, başka iletişim araçları sözkonusu olduğunda da, kadınlara göre daha fazladır. Örneğin, erkekler, haber ağırlıklı internet sitelerini de daha fazla ziyaret etmektedirler (Conventional Wisdom[...], 1998). Rosenstein ve Grant’in (1997) aktardıklarına göre, Levy (1978), erkeklerin haberlerle adeta “randevulaştıklarını” bildirmektedir.

Bu araştırmada saptanan haber izleme tercihi, alanyazındaki bilgilerle karşılaştırıldığında, o denli yüksek değildir. Gürkan Şirinoğlu dışındaki hiçbir kişi için, haberler en önemli ya da en tercih edilen program değildir. Hümeysra Öztekin, -kısmen haberlerin niteliksiz ve “şiddet dolu” olduğu gerekçesiyle- haberleri gazeteden okumayı tercih ettiğini ve Ekrem Çınar da haberleri internetten takip etmenin kolaylığını dile getirerek farklı haber edinme araçlarını gündeme getirmektedirler. Dolayısıyla haberler, farklı yollarla da her an “ulaşılabilir” durumdadır. Haberlerin televizyonda izlenmemesi, dünyaya ve ülkeye ilişkin bilgilerden uzak kalmak anlamına gelmemektedir.

Bu araştırmada izlenen spor programlarının tümünün futbol içerikli olduğu ve bu programlara yalnızca erkeklerin ilgi gösterdiği gözlemlenmiştir. Batmaz ve Aksoy (1995) ve Barwise ve Ehrenberg (1988; aktaran Abercrombie, 1996), erkeklerin daha çok spor programı izlediklerini saptayan araştırmacılardan yalnızca birkaçıdır. Spor ve özellikle futbol programları, öyle görünüyor ki batıda olduğu gibi ülkemizde de tipik bir biçimde “erkek” programlarıdır.

Morley (1986), erkeklerin izlemeyi tercih ettikleri haber ve belgesel gibi programları “gerçekçi”, kadınların izlemeyi tercih ettikleri dizi ve film gibi programları da “kurgusal” olarak nitelendirmektedir. Ang (1996), kadınlarla erkekler arasındaki program tercihi farklarını açıklamak üzere, kadınların, kadın kurgusunu toplumsal

cinsiyet kalıplarına göre yeniden üreten programlara (özellikle filmlere) yöneldiklerine ilişkin savların varlığından söz etmekte ve bu savları eleştirmektedir. Aynı yazar, kadın olmanın homojen bir durum olmadığını, kadın kimliğinin alt boyutlarının (etnik köken ve cinsel yönelim gibi) dikkate alınması gerektiğini ve dolayısıyla kadınlarla erkekler arasında görülen program tercihi farklılıklarının toplumsal cinsiyet olgusu dışındaki olgularla -örneğin spor programlarını izlemede görülen cinsiyet farklarının, yalnızca toplumsal cinsiyetle değil, ulus ve ulusalcılık söylemleriyle- açıklanabileceğini söylemektedir.

BULGULAR VE YORUM-II

Ailede Televizyon Kullanımı ve Anababaların Televizyonla İlgili Tutumları

Ailede televizyon kullanımı ve televizyona yönelik tutumlar, anababaların aracılık eylemlerini anlamak için betimlenmesi gereken izleme atmosferi değişkenleridir. Bu bölümde, ailelerde televizyon kullanım amaçları ve özellikleri ile anababaların televizyonla ilgili tutumları konusundaki bulgular ve yorumları yer alacaktır.

Ailede Televizyon Kullanımı

Televizyon, bireylerin birtakım gereksinmelerini karşılamak ve bazı yararlar elde etmek üzere kullandıkları bir araçtır. Bu bölümde, televizyonun aile bireyleri tarafından hangi amaçlarla kullanıldığına ilişkin olarak toplanan veriler değerlendirilecektir. Televizyon kullanımı, bireysel ve ilişkisel boyutları çerçevesinde incelenecektir.

Bu başlıklar oluşturulurken, herhangi bir başlığın altında değerlendirilen olgunun diğer başlıklar altında incelenen olguları dışarıda bırakması zorunlu kılınmamıştır. Yani, aşağıda yer alan başlıklar birbirini karşılıklı olarak dışlıyor (mutually exclusive) değildir. Böyle bir yaklaşım, ele alınan görüngünün daha canlı, zengin ve gerçekliğin yaşandığı biçimiyle aktarılmasına izin verdiği için yeğlenmiştir.

Televizyonun Bireysel Kullanımı

1. Dinlendirme

Araştırma grubundaki ailelerde, televizyonun önde gelen işlevlerinden biri, kişilerin dinlenme ve rahatlama gereksinimlerini karşılamaktır. Televizyonun

dinlendirici işlevi, ziyaret edilen ailelerin yetişkin bireyleri tarafından “dinlenme”, “kafayı (ya da beyni) boşaltma”, “stresten arınma” ve “rahatlama” gibi sözcük ve deyimlerle dile getirilmiştir.

Çiğdem Çınar, televizyon için “Dinlendirici oluyor herhalde” derken, eşi Ekrem, “Benim işimin yoğunluğu arasında [sitcomlar] beynimi boşaltmama yarayan şeyler oluyor” demekte ve televizyondaki belli bir türe vurgu yaparak, televizyonun dinlendirme işlevine göndermede bulunmaktadır. Ekrem Çınar, bu kullanımın bilinçli olduğunu da ifade etmektedir: “Ben televizyonu seyrettiğim zaman belli bir amaçla izliyorum: “[...] Kafamdaki problemleri boşaltayım [diye]”. Ekrem Çınar gibi, Muharrem Öztekin de, kafası “karışık ve stres yüklü” olduğunda, televizyonu dinlenmek için kullandığını şöyle dile getirmektedir:

“Sırf ben düşünmeyeyim diye, bir şey olsun diye bir film açarım ya da bir dizi izlerim. Ama sadece gözlerim izler, beynim dinlenir.”

Muharrem’in, televizyonu dinlenmek için kullandığını eşi Hümeysra da, şu sözlerle doğrulamaktadır: “Bazen ben [Muharrem’e] ‘ne seyrediyorsun?’ dediğimde, ‘bilmiyorum ki’ diyor. [...] Ne seyrettiğini bile bilmiyor ama onları izlemek [kendisini] rahatlatıyor diye [izliyor].” Hümeysra Öztekin, kendisinin de “günlük stresten arınmak için” “gözünü dolduracak” bir program bulursa izlediğini anlatmaktadır.

Şenay Sevinç, kendisi adına televizyonun dinlendirici işlevinden söz etmiş olmamakla birlikte, eşi Ergün, onun için böyle bir işlevin var olduğunu söylemektedir: “Eğleniyor. Dinlenme ihtiyacı var, eğleniyor. [...] Daha fazla eğlenme. Biraz dağılma, dinlenme, yorgunluk atma, kendinin dışına çıkma. Yani iş ortamından uzaklaşma, stresten falan gibi.”

Görüldüğü gibi, dinlenmek ve rahatlamak için televizyon izlemenin anlamı, bedensel olmaktan çok zihinseldir. Bu bağlamda, Öztekin çiftinin konuya yukarıdaki yaklaşımı ilginçtir. Hümeysra, “günlük stresten arınmak için” “göz”ünü dolduracak bir şeyler ararken, eşi Muharrem düşünmemek için, yalnızca “göz”lerinin izleyeceği, programları takip etmektedir. Çift, dinlenmek için izlemenin, özellikle, yalnızca “göz”le olması özelliğini dile getirerek zihinsel olarak çaba sarfetmemenin bu bağlamdaki önemine dikkat çekmektedir. Zihin, seçmek için bile kullanılmamaktadır. Muharrem, eşinin televizyonu dinlenmek için kullanabildiğini anlatırken, “Sözkonusu olan rahatlamaksa, seçmesine gerek yok zaten, konu da önemli değil” diyerek bu olguyu dile getirmektedir.

Anababalar, televizyonun dinlendirme ve rahatlatma işlevinin çocukları için de geçerli olabileceği görüşünü taşımaktadırlar. Örneğin, Hümayra, Cem’in televizyonu bu amaçla kullandığını söylemektedir:

“Aslında o anda boşalıyor. Orda bir şeylere bakarak rahatlıyor diye düşünüyorum ben, ya da bazen o da öyle ifade ediyor. [...] Bir rahatlama aracı olarak istiyor aslında. [...] O da benim gibi kullanıyor bir parça televizyonu; dinlenmek ya da bir şey katacak bir şeyler...”

Hümeysra, Cem’in, özellikle okuldaki hareketli temponun ardından, televizyonu dinlenmek için kullandığını ve kendisinin de bu kullanımı desteklediğini söylemektedir:

“Yani okuldan geldiği zaman yorgunluğunu, o okul temposunun biraz dingin hale gelmesi için bilerek açıyorum; kendi açıyor zaten, izin veriyorum ona.”

“Temponun düşürülmesi” ile ilgili konu, Çiğdem Çınar tarafından da ortaya konulmaktadır. Çiğdem, televizyonun çocuklar için, dinlendirmenin ötesine geçen bir

“sakinleştirme” işlevi olduğunu ve televizyonu bu amaçla kasıtlı olarak kullandığını söylemektedir:

“Mesela çocuklar bile bazen, ağladıklarında, aslında o iyi bir metod oluyor. Şöyle bir dinlendirip... Ben onu uyguluyorum valla. Onları dinlendirmek için. [...] Sakinleştirmek için. Azıyorlar bazan. ‘Oturun, hadi size film koyuyorum, seyredin’ falan diyorum. Dikkatlerini, fiziksel şeylerini... Ama azdıklarında. [İşe] yarıyor tabii. Ama en azgınlarında yaramıyor bile bazan. Zaten onun karşısında anlıyorsun uykusunun falan geldiğini. O yüzden azdığını anlıyorsun. Ama en azgınlarında, hiç, bazan işe yaramıyor. [...] Yani, onu biz uyguluyoruz. [...] Genelde anneleri, birkaç arkadaş falan. [...] Hatta zorla ben oturtup şey de seyrettirdiğim de oluyor yani, film. Şey yapsınlar diye. Biraz böyle ‘calm down’²¹ olsunlar diye. Yaptığım zamanlar oluyor.”

Televizyonun çocukların hareketliliğini azaltacak (“pasifize edici”) ve dolayısıyla, bakımlarından sorumlu kişilerin yükünü hafifletecek bir biçimde kullanılması olgusu, televizyonun “çocuk bakıcısı” olarak kullanılması konusu anlatılırken de değerlendirilecektir.

Televizyonun dinlendirme işlevinin “uykuya yatırma/ uyutma/ uyumayı kolaylaştırma”ya kadar uzadığı da dikkat çekmektedir. Bu durum, iki anababa tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan biri Ergün Sevinç’tir. Ergün için televizyonun temel anlamlarından biri budur: “[Televizyon] iki üç senedir [benim için] uyku ve dinlenme aracı.” Ergün için televizyon, yalnızca karşısında uyuyakaldığı bir araç da değildir; eşi Şenay’ın da söylediği gibi televizyon, son zamanlarda, Ergün’ün uyuyabilmesini *sağlayan* şeydir. Ergün bu konuyu şöyle ortaya koymaktadır:

“O olmayınca uyuyamamaya başladım epeydir. [...] Birazcık da hoşuma gidiyor yani. Mesela yüzde doksan uyuyorum. Her şeyde, özellikle ışıklar sönüp televizyonun karşısına geçtikten onuncu dakikada veya en fazla yirminci dakikada gidiyorum.”

²¹ İngilizce’de “to calm down”, “yatışmak” anlamına gelmektedir. Çiğdem de sözcüğü, bu anlamına uygun olarak kullanmaktadır.

Benzer bir durum, Çiğdem Çınar için de sözkonusudur. Çiğdem, “Bir ara benim uyku problemim vardı. [...] Yatakta ışık problemi de olacağı için... Çok fazla okuyamadığımda televizyona şey yapıyordum böyle...” diyerek televizyonu uykuya dalma sorununu çözmek için kullandığı bir dönemine ilişkin bilgi vermektedir²².

Televizyonun dinlendirme işlevine ilişkin buradaki tartışma, ilginç bir görünüm sunmaktadır. Televizyon, aşama aşama, sakinleştirmekte, rahatlatmakta, dinlendirmekte ve sonunda da uyutmaktadır.

2. Eğlence, Kaçma ve Fantazi Aracı Olarak Televizyon

Anababalar, televizyonun dinlendirme ve rahatlatma işlevi ile bağlantılı olarak eğlendirme işlevinden de söz etmektedirler. Televizyonun eğlendiriciliği, ilk bakışta, dinlendiriciliği ile karşıt gibi görünmekle birlikte, rahatlamamanın ve dinlenmenin öncelikle zihinsel olması ve “kendinin dışına çıkma”nın bu bağlamda önemli bir aracı olması, bu karşıtlığı ortadan kaldırmaktadır.

Gül Şirinoğlu, televizyonun kendisi için ne ifade ettiği ile ilgili soruyu yanıtlarken televizyonun “eğlenme amaçlı bir alet” olduğunu belirtmiş ve oğlu Uluç için de bu işlevin geçerli olduğunu söylemiştir. Televizyonun eğlendirici işlevini Şenay Sevinç de dile getirmiştir.

Muharrem Öztekin ve Ergün Sevinç, televizyonun dinlendirici yönlerine değinirken aynı zamanda da eğlendiriciliğini ortaya koymaktadırlar. Örneğin Ergün, eşi

²² Çiğdem Çınar, televizyonun, oğlu Hakan için, tersine, “uykuyu açma” işlevinden bahsetmektedir. Buna göre, Hakan, uykusu geldiği zaman, uyumak istemiyorsa televizyon izlediğini söyleyerek uyuklamaktadır ve bu, aslında “uyumamak için”dir: “Eskiden akli ermediğinde, daha kararlı davranıyordum. Ben[im] kapattığım zamanlar oluyordu. Şimdi de uyumak istemediği zamanlarda onu kullanıyor mesela. Onun karşısında, dediğim gibi, öyle uyukluyor. Seyretmiyor aslında o arada. [...] Uykusunu açıyor o zaman. Uyumuyor, uykusunu açıyor.”

için televizyonun anlamının ne olduğuna dair “Eğleniyor. Dinlenme ihtiyacı var, eğleniyor. [...] Daha fazla eğlenme. Biraz dağılma, dinlenme, yorgunluk atma, kendinin dışına çıkma. Yani iş ortamından uzaklaşma, stresten falan gibi” demektedir.

Muharrem Öztekin de “[...] dünya[sının] dışında bir şeyi izlemek için ve [kendi] dünya[sın]dan kopmak için izlediği [...] şeyler”den söz ederek televizyonun, “kaçış” ve “fantazi” işlevlerine gönderme yapmaktadır.

3. Bilgi Edindirme ve Toplumsallaştırma

Televizyonun dile getirilen bir diğer işlevi, bilgi edinme ve öğrenme ile ilgilidir:

“Eğlenme ve bilgilenme amaçlı bir alet diye düşünüyorum” (Gül Şirinoğlu)

“Haber alma kaynağı olarak bakıyorum ben ona. Daha sonra da, yani ikinci şeyi de, öğrenme gibi yani.” (Gürkan Şirinoğlu)

“Bir bilgi aracı. Artı [...] eğlenilebiliyor. Bir eğlence aracı.” (Şenay Sevinç)

Muharrem Öztekin ve Gül Şirinoğlu, televizyonun bilgilendirme işlevini çocuklarıyla ilişkili olarak da dile getirmişlerdir. Muharrem, Cem’in belgeselleri “bilgilenmek için” izlediğini söylerken, Gül öğrenmenin daha çok toplumsallaşma ile ilgili boyutunu şöyle ortaya koymaktadır:

“Uluç, çok fazla duygusal ve hiçbir saldırganlık davranışını göstermeyen bir çocuk. Öyle de bir ikilemi yaşıyorum. Kendisinden büyük ya da kendisinden küçük çocuklardan sürekli saldırganlığa maruz kalıyor ve ağlıyor. Bunları seyretmesinin ne[deni], hani Pokemonlar[’a] biraz izin, biraz fazla izin vermemin nedeni de azıcık öğrensin dünyayı diye.”

4. Ardalan Sesi Olarak Televizyon

Televizyonun ardalan sesi ile ilgili işlevi de anababalarla yapılan görüşmelerde yer bulmuştur. Gürkan Şirinoğlu'nun bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Hani hiçbir şey seyredilmese bile, sesinin varlığı [...] evin içinde bir boşluğu dolduruyormuş gibi geliyor. [...] Yani, çok böyle sessiz bir ev hiç hoşuma gitmiyor. Yani ya radyo açık olacak, ya televizyon açık olacak.”

Hümeysra Öztekin de, eşi Muharrem için şunları söylemektedir:

“Bazen televizyon açık mesela. Muharrem, müzik programında ya da müzik kanalında [...] içerde ders çalışıyor. Yani teyp yerine kullanıyor televizyonu.”

Bu örneklerde, Gürkan ve Muharrem, televizyonu, televizyonu televizyon yapan temel özelliklerinden biri için, yani görselliği için kullanmamaktadırlar. Muharrem, Gürkan'dan farklı olarak müzik dinlemek için televizyonu kullanmaktadır. Bu haliyle televizyon, Hümeysra'nın da dediği gibi, bir “teyp”dir. Ekrem Çınar da müzik kanallarını, “ardalandaki müzik” yaratmak üzere kullandığını belirtmektedir. Ekrem'in MTV müzik kanalını bu biçimde kullanmasına, evlerine yapılan V. ziyaret sırasında tanık olunmuştur. Ekrem eve geldikten bir süre sonra MTV'yi açmış ve hiçbir şekilde izlemeden içerdeki odada başka işlerle uğraşmıştır. Gürkan, Muharrem ve Ekrem'den farklı olarak, hem radyoyu hem de televizyonu, doğrudan doğruya bir ardalan sesi yaratmak üzere kullanmaktadır.

5. Başka Etkinliklere Eşlik Etmek Üzere Televizyon

Ekrem Çınar, “[Televizyonun] esasında, ‘background’²³’da durması da ilginç, yani sizi oyuyor. Siz izlemiyor olsanız bile, başka bir şeyle ilgileniyor olsanız bile, ‘background’da ilginizi çeken bir şey olunca iki-üç dakika bırakıyorsunuz, sonra gene dönüyorsunuz” diyerek televizyonun başka etkinliklerin arasına nasıl girebileceğini dile getirmektedir. Bu bağlamda Gürkan Şirinoğlu da, “Mesela ben iş yapıyor olurken, mutfakta bulaşık makinası doldurup boşaltırken [...] bir taraftan haber dinliyor oluyorum. Genellikle o saatlere denk getiriyorum. Hem iş yapıyorum bir taraftan, hem de bir gözüm ya da kulağım, [...] televizyonda oluyor. Böylelikle haber seyretme ihtiyacını gidermiş oluyorum. [...] O zaman Gül’ün kontrolü dışında oluyor; çünkü söyleyecek lafı da olmuyor. Evin işi yapılmış oluyor” diyerek gülmektedir.

Gül Şirinoğlu yukarıdaki örneğin içeriğine paralel olarak, eşinin, televizyon karşısında, yıkanmış çamaşırları ayırıp katladığını aktarmakta ve benzer bir kullanımdan söz etmektedir:

“Dinlerim daha doğrusu. Seyretmekten çok benimki bir dinleme. Çünkü mutfakta açarım. Haberleri iş yaparken dinlerim. Radyo gibi kullanıyorum yani televizyondaki haberleri.”

Gürkan Şirinoğlu, yukarıdaki örnekte, ev işi ile televizyon izlemeyi birarada gerçekleştirmektedir. Buna göre, zorunlu olan bir iş, o işin kendi içindeki sıkıcılığını ya da yoruculuğunu giderecek başka bir etkinlikle birleştirilmekte, her iki etkinlik de gerçekleştirilmiş olmakta ve eşin denetimi dışına çıkılmaktadır. Buradaki dikkat çekici nokta, bu birleştirmenin amaçlı ve planlı olması ve sonuçlarının öngörülmesidir. Gül

²³ “Ardalan” sözcüğünün İngilizce’deki karşılığı.

Şirinoğlu ise, kendi kullanımına ilişkin açıklama yaparken, izleme-dinleme ikiliğini ortaya koymaktadır.

Televizyonun seyredilmediği halde açık bulundurulması olgusu da televizyonun başka etkinliklere eşlik etmek için kullanılması çerçevesinde önemlidir. Bu kullanım, televizyonun, eviçi varoluşun ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Gürkan Şirinoğlu'nun, "Hani hiçbir şey seyredilmese bile, sesinin varlığı [...] evin içinde bir boşluğu dolduruyormuş gibi geliyor" demesi, bunun ifadesidir.

Çiğdem Çınar, Hakan'ın televizyonu böyle kullandığına ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır: "Dediğim gibi, onun karşısında oynar. Arada bakar falan. Oturup put gibi öyle saatlerce seyretmez." Çiğdem Çınar'ın Hakan için yaptığı saptama genel olarak geçerli gibi görünmektedir. Yapılan gözlemler, bütün çocukların, televizyonu, televizyonla başka etkinlikler arasında "gidip gelerek" izlediklerini göstermektedir. Yalnızca Uluç, televizyon izlediği zamanlarda başka etkinliklere fazla katılmamıştır.

6. "Güne Isınmak" İçin Televizyon

Ekrem Çınar, Hakan için, "Sabah kalkınca ben de öyle yaparım. Kendime gelene kadar biraz televizyona bakarım. O da öyle. Şimdi sabah kalkıyor, açıyor. Birazcık... Hani kahvaltıya kadar gazete okur gibi onunla oyalanıyor" derken hem kendisi için hem de Hakan için televizyonun "güne ısındırıcı" işlevinden söz etmektedir. Hümeysra ve Muharrem Öztekin de, Cem için benzer bir olguyu dile getirmektedirler:

"Sabahları süt içerken mesela onun karşısında içer, çizgi filmler karşısında. Bu genelde sabahları 3 ya da 2 bazen 4 [çizgi film]. Bizim hazırlanış durumumuza göre. O çizgi film kanallarında onların karşısına geçip keyif alarak, kıyafetlerini de orda giyerek..." (Hümeysra Öztekin)

"Sabah uyanır, sütünü alır eline. Doğru çizgi filme..." (Muharrem Öztekin)

Kişilerarası İlişkilerde Televizyon Kullanımı

1. Arkadaş Olarak Televizyon

Televizyonun çocuklar için onlara arkadaş olarak eşlik edici özelliği, “Televizyonun çocuğunuz için anlamı ne?” sorusuna karşılık olarak, iki baba tarafından belirtilmiştir. Ekrem Çınar, televizyonun oğlu Hakan için eşlik işlevini ortaya koymaktadır:

“Bir yerde arkadaş onun için. Arkadaş, çünkü günün belli bir bölümünü evde [geçiriyor]. İşte, ben olmuyorum, Çiğdem belli bir süre ilgileniyor. Ondan sonra da ona arkadaşlık ediyor. Kardeşi de olmadığı için. Dışarıda da kışın çok fazla bir vakit geçiremiyor. Apartmanda da çok fazla arkadaşı yok ne yazık ki, yaşıtı yok daha doğrusu. Öyle olunca işte aşağıya inip çıkması da çok fazla şey ifade etmiyor. Dolayısıyla da ona bir yerde arkadaş oluyor. [...] Ben yatarken, Çiğdem yoksa ya da ikimiz de yatıyorsak, o oturuyor televizyonun başına. Sıkılınca televizyonu kendisine arkadaş ediniyor.”

Görüldüğü gibi, “Evde tek başına” olmak, televizyon izlemeyi ve televizyonu “arkadaş” olarak kullanmayı artıran bir olgu olarak düşünülmektedir. Muharrem Öztekin de aynı olguyu şöyle dile getirmektedir:

“Yalnız ya çocuk olarak, [televizyon] bir arkadaş gibi bir şey. Yani çizgi film izlerken de yani işte onlarla arkadaş oluyor. Çizgi film kahramanlarıyla. O, onu oyalıyor, oyun arkadaşı oluyor. Çünkü zamanını onunla geçiriyor, oyun arkadaşı gibi düşünüyor. [...] Yani bu evde ikinci bir çocuk olsa ya da sık sık eve gelen bir başka çocuk olsa, ya da sokakta oynayabileceği [...] bir arkadaş olsa daha az televizyon seyreder. [...] Bir arkadaşı varsa, asla izlemez zaten. Onunla oyun oynamayı tercih eder. Ben, [...] evde bir arkadaşı varsa, oyun arkadaşı, televizyon seyrettiğini [...] hiç hatırlamıyorum. Belki istisnaları vardır ama hiç hatırlamıyorum. E niye? Arkadaş varken televizyonu ne yapsın? Çünkü onun için arkadaş televizyon. Ee, şöyle bir zorlamaya da gidemezsin; arkadaş ihtiyacındaysa, oyun ihtiyacındaysa, o ihtiyacını televizyon ile karşılıyorsa o an ‘oğlum, yeter artık’ diyemezsin. [...] Daha az izler arkadaş ya da kardeş problemini çöze. [...] Yani arkadaş o yaştaki çocuk için çok önemli:

Çevresinde bulamadığı ölçüde, e haklı, çünkü çocuk için arkadaş ve oyun çok önemli, başka bir şey yok hayatında, onun yerine koyabileceği bir şey ise televizyon, yani hiç kimse diyemez ki, yani ben diyemem ki, televizyon bu kadar izlenmesi zararlı diye. Yok öyle bir şey. Çünkü o, arkadaş açlığı çekiyor; işte, kardeş açlığı çekiyor. O açlığını gidermezse başka bir biçimde patlak verecek. O açlığını giderecek. Alternatif sunamadığın ölçüde yapacak bir şey yok. [...] [Evden televizyon çıkarsa] Cem [televizyonu] arar. Niye arar? Arkadaşı elinden alınmıştır.

2. İletişim ve Paylaşma Aracı Olarak Televizyon

Anababaların televizyonun kişilerarası ilişkilerdeki yeri ile ilgili görüşleri, televizyonun olumlu yaşantılar için de fırsat yaratabileceği doğrultusundadır.

Muharrem Öztekin ve Ergün Sevinç, televizyonun aile bireyleri arasındaki paylaşımı artıran bir etmen olabileceğini dile getirmişlerdir. Muharrem Öztekin “Paylaşma duygusu, aslında ya da paylaşmanın kendisi, bir iletişim. O anlamda [televizyonun] böyle bir yeri var” demekte ve televizyonun aile bireyleri arasındaki birlikteliği güçlendiren bir yanı olduğunu söylemektedir. Ergün Sevinç de, kendisine göre, televizyonu olumlu ve yararlı yönde kullanmanın en iyi yolunun ne olduğunu şöyle anlatmaktadır: “Ha, birazcık eğlence şeyi olabiliyor. Bana göre [bu] televizyonun en iyi kullanım yolu; araç olarak en iyi bu şekilde kullanabilirsiniz kendi yararınıza. Çocuklarınızın yararına. [...] Soru sora sora, hep beraber, neşe, sevinç içerisinde seyretme, gülüşme, gülmeye, heyecanlanmaya katılma, o sırada bir şeyler yeme, hoplama-zıplama ve film bittiğinde de üzülme.”

Ergün, televizyonun eşiyile paylaşımlarını da zenginleştirecek fırsatlar sunduğunu söylemektedir: “İlginç bir film, güzel bir film. İkimizin de ortak sevdiğimiz. Yani film seyretmek hoş oluyor tabii ki. Tartışıyoruz, konuşuyoruz. Fikirlerimiz hemen hemen birbirine yakın gibi olduğu için, dolayısıyla daha çok zevk alıyoruz bu filmden. İki kişi seyretmek daha hoştur.”

Şenay Sevinç, televizyonu, genel olarak, olumsuz etkileşimlere yol açan; tek olumluluğu paylaşım sağlaması olan bir araç olarak değerlendirmektedir. “Bir tek olumluluğu, birlikte bir şeyler paylaşabilme ve onları, yani çocukları eğitici olduğu anda olumlu bir tarafı var.”

Hümeýra Öztekin, televizyonun olumlu etkisi olarak şunları belirtmektedir: “O küçük dizilerin sonundaki duygu birlikteliği. [...] Birlikte seyrettiğimiz zaman, hayata dair bir şeyi birlikte görüyorsun, birlikte etkileniyorsun. Onun sonunda bir duygu birlikteliği yakaluyorsun.”

Aşağıdaki örnek, iletişim kurmanın bir parçası olarak evle bütünleşmenin bir aracı olmak üzere televizyonun nasıl kullanıldığını göstermektedir:

Muharrem 22:30 dolaylarında eve geliyor. *Yılan Hikâyesi*'ni izlemekte olan Hümeýra ve Cem'e “Ne oldu ‘Hanım Ağa’da?” diye soruyor²⁴. Hümeýra, “Aaa... Onu seyretmen lazım. Müthişti!” diyerek heyecanla bilgi veriyor. Muharrem, bu sefer de *Yılan Hikâyesi*'ni kastederek “*Memoli*'de ne oldu?” diye soruyor (III. Ziyaret)

Görüldüğü gibi Muharrem, televizyon aracılığıyla, evde, kendisinin yokluğunda sürüp gitmekte olan yaşama katılmaktadır. Televizyon, bu çerçevede bir ilgi gösterme aracı olarak da kullanılabilir:

Salonda televizyon açık. Televizyonda *Yılan Hikâyesi* var. Eve yeni gelmiş olan Muharrem diziyi seyrediyor. Hümeýra ve Cem de diziyi seyrediyorlar. Cem bir ara odasına gidiyor. Hümeýra, Muharrem'e bakarak, “İlgi bekliyor galiba” diyor. Muharrem'den Cem'e ilgi göstermesini bekler gibi. Muharrem hareketlenmiyor. Hümeýra, “Kim gösterecek o ilgiyi? Ben göstereyim bari” diyerek Cem'in odasına gidiyor. Cem salona dönüp koltuğa oturduğu zaman, Muharrem, Cem'i okşuyor ve “Ne yaptı oğlum Meltem Cumbul?” diyerek diziyi ilgili soru soruyor. (III. Ziyaret)

²⁴ Muharrem'in “Hanım Ağa” ile anlatmak istediği *İkinci Bahar* dizisidir. Muharrem, “Hanım Ağa” sözüyle *İkinci Bahar*'daki *Hanım* karakterine gönderme yapmaktadır.

3. Çatışma Kaynağı, Aracı ve Yatıştırıcısı Olarak Televizyon

Televizyonun aileiçi çatışmalarda üç boyutlu bir işlevi olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, televizyonun doğrudan doğruya çatışmanın kaynağı olduğu durumlarla ilgilidir. Yani çatışma, televizyon yüzünden çıkar (“çatışma kaynağı olarak televizyon”). İkinci boyut, televizyonun mevcut çatışmalar içinde araç olarak kullanıldığı durumlara ilişkindir. Burada televizyon çatışmanın asıl nedeni değildir; çatışma sürecini, çatışmanın asıl kaynağından bağımsız olarak işletir (“çatışma aracı olarak televizyon”). Üçüncü boyut, televizyonun çatışmaları yatıştırma ve kişilerarası ilişkilerdeki gerginlikleri azaltma işlevi ile ilgilidir (“çatışmayı yatıştıran bir araç olarak televizyon”).

a) Çatışma Kaynağı Olarak Televizyon

Muharrem Öztekin, televizyonun aileiçi ilişkilerdeki yerini değerlendirmek üzere sorulan soruları yanıtlarken televizyonun çatışma kaynağı olduğu durumları şöyle aktarmaktadır: “Herkesin aynı saatte [farklı] bir yeri izlemek gibi bir durumu varsa, o zaman kavga çıkıyor..” Muharrem, Cem’in, “kavga”yı genellikle, “yaptığı cazla” kazandığını belirtmektedir. Hümeysra Öztekin, Cem’le Muharrem’in ilişkisinde televizyonun “bazen kavga nedeni” olduğunu söylemektedir. Hümeysra, Cem ve Muharrem’in farklı kanal ve program tercihleri yüzünden çatışma yaşadıklarını, kendisinin de bu yüzden ikinci bir televizyon almayı zaman zaman düşündüğünü belirtmektedir. Hümeysra da Muharrem gibi, Muharrem ile Cem arasındaki çatışmaların “her zaman Cem’in zaferiyle sonuçlandığını” söylemektedir. Hümeysra, “zafer” sözcüğü ile ne kastettiğini şöyle aktarmaktadır:

“Valla orda şöyle bir çözüm de buluyorlar Cem’in başarısı derken. O an mesela bir haber dinleyecek, onun bitmesi gerekiyor. Yeni bir haber dinlemesine de Cem’in tahammülü yok; [Muharrem] ‘Cem, şu haber bittiğinde ben senin kanalına geçireceğim’ diye bir şey getiriyor. Cem, genelde öfkesine devam ediyor ama izin de veriyor onun onu bitirmesine. Böyle suratı asık bekliyor onun bitmesini (gülüyor) ama bitince de zafere ulaşıyor yani. [...] Zafer dediğim o.”

Hümeýra, Muharrem’le farklı programları ya da kanalları izleme konusunda aralarında çatışma olmadığını, çünkü kendisinin televizyon izlemediğini söylemektedir. Hümeýra, kendisiyle yapılan görüşmede Cem’le aralarında televizyon yüzünden çıkan çatışmalara ilişkin olarak, “Cem bizim istediklerimizi izlememize izin vermiyor, demokratik davranmıyor” demektedir. Yapılan ziyaretlerde böyle iki olaya tanık olunmuştur:

Cem ve Hümeýra TRT3’teki *Tatlı Cadı* dizisini kısa bir süre izledikten sonra, Cem videoda çizgi film izlemek istedi. Hümeýra, *Tatlı Cadı*’yı izlemeye devam etmek istiyordu. Cem’in dikkatini dizideki bazı olaylara çekerek onun biraz daha izlemesini ve dolayısıyla videoyu açmamasını sağlamaya çalıştı. Ancak Cem, videoyu açma hazırlıklarını tamamladı ve videoyu açtı. Hümeýra, itiraz etti. Şikâyet dolu bir ses tonuyla, “İkiye birsin²⁵; demokrasi değil bu, bize haksızlık yapıyorsun” dedi. Cem, oralı olmadı. (IV. Ziyaret)

Cem, videoda *Bugs Bunny* çizgi filmini izliyor. Hümeýra, birazdan TRT1’de “Perran Kutman’ın dizisi” *Üzgünüm Leyla*’nın başlayacağını söylüyor ve Cem’den, dizi başlayınca diziyi açmalarını istiyor: “TRT1’de Perran Kutman’ın dizisi geldiğinde onu izleyebilir miyim?” Cem, kısa ve kesin bir şekilde “Hayır” diyor. Hümeýra rica ediyor: “Lütfen...” 10-15 dakika sonra Hümeýra, dizinin başlayıp başlamadığını kontrol etmek için kanalı TRT1’e getirmek istiyor. Cem, “İzin vermiyorum!” diyor. Hümeýra ısrar ediyor. Cem, tehdit eder gibi, “Sen aptal değilsin anneciğim” diyor. Hümeýra, “Biliyorum, bir bakacağım” diyerek kanalı TRT1’e getiriyor. Dizinin başlamadığını görerek tekrar videoyu açıyor. Aradan 10-15 dakika daha geçiyor. Hümeýra, Cem’in çizgi filme olan ilgisinin dağıldığını farkederek, -Cem, içine ekmek kırıntısı kaçtığı için soyunmuş, odanın içinde oradan oraya koşturmaktayken- “Seyretmiyorsun işte” deyip TRT1’i açıyor. (IV. Ziyaret)

²⁵ Hümeýra, araştırmacıyı da, görüş belirtmediği halde, kendisiyle birlikte “iki” olarak saymıştır.

Gürkan Şirinoğlu da, “FoxKids’i seyretme saatinde siz değiştirmek isterseniz bir şeyi, o zaman inatlaşır” diyerek çatışma durumunun, izlenmek istenen farklı programlardan kaynaklandığı koşulu dile getirmektedir. Gürkan, aileye yapılan ziyaretler sırasında gözlemlenen, kendisinin haberleri izleme isteği ile Uluç’un videoda çizgi film kaseti izleme isteğinin çatıştığı durumların, Digitürk’e abone olunduktan sonra artık sözkonusu olmadığını ve bir tür uzlaşmaya varıldığını anlatmaktadır:

“Ben kesinlikle [FoxKids] [akşam] 8:00’de bittiği için [...], yani ondan sonra seyredebeyeceği için, ben hakkımdan vazgeçmiş durumdayım. Hakkımdan vazgeçmiş değil de yani (gülüyor), sonuçta ben seyretmiyorum hani. 8:00’e kadar televizyon Uluç’a ait. [...] Anahaber bültenleri filan 8:00’de başlıyor. Biz de ondan sonra rahat rahat, hani... haberleri izliyoruz.”

Ekrem Çınar, oğlu Hakan’la televizyon dolayısıyla yaşadığı sorunları şöyle anlatmaktadır:

“Bizim paylaşmayla ilgili sorunlarımız oluyor. Onun Fox Kids’i oluyor da benim bilmemneyim başlıyorsa, ‘sit-com’um başlıyorsa, ya da VCD seyrediyor oluyor da, DVD gelmiş oluyor. Diyorum ki ben, ‘bak 7:30’da benim dizim başlayacak, ona kadar seyret’, bilmem ne. [...] Bazan diyorum ki ben, ‘sen içerdeki televizyonu aç, devam et.’ Ya da ben içerdeki televizyonu açıyorum. Ama bu genelde DVD’de oluyor. televizyondan değil de yeni bir DVD geldiği zaman şey yapıyor çünkü. Benim seyrettiğim saat diyelim ki 8:00 civarı. Gene bizim DVD’cimiz geldiği zaman, işte o DVD’yi getirip işte kendisi seçip alıp seyretmek istiyor. O sırada da benim izlemeyi düşündüğüm bir dizi başlıyor. Bazan ben terkedip salonu, içeride yatak odasında [...] seyrediyorum televizyonu, çünkü o DVD’de başka türlü seyredilmiyor. Ya da onu... evde iki televizyon olunca alternatif bulunuyor.”

Ergün Sevinç, televizyonu kapatmak istedikleri zaman Çisil’in kendilerine karşı çıktığını söylemektedir:

“Direkt kanalı kapatırsanız karşı çıkıyor, tepki gösteriyor, kavga çıkıyor. [...] Kanalları kendi seçiyor. Kumandayı da alıyor. O konuda hâkim de. Hatta o konuda kavga da çıkartır. Çok sert de yapar bize.”

“Çisil beni bastırıp dominant olup elimden kumandayı alıp istediği programı seyrediyor. Çok ilgi çekici bir program seyrediyorsam da, heyecanlı, yani maç bile olsa [...] Çisil şey yapabiliyor bazen. Maçta kesin kavga çıkartıyorum. [...] Çünkü annesi de benim o maçı kaçırmamam gerektiğini hissediyor. Benim yüzümden anlıyor ki o zaman Çisil’i yavaş yavaş kenara çekiyor ama sonuçta Çisil son altı yedi aydır ya da bir senedir elimden alıyor kumandayı. Yani biliyorum ki, sonunda kavga çıkacak ve kavgada o ağlayacak, bas bas bağırarak, istenmeyen şeyler olacak ama hiçbir zaman benim kanalımı vermeyecek.”

“Kumandayı kaçırdı. Bahçelerde gezdirdi, sonra geri getirdi. Sonra kayboldu. Sonra dedim ki herhalde bahçede şey yaptı. Ha öyle birşey oluştu , kumandayı ele almak filan gibi.”

Hümeyra, televizyonun eşiyle arasında kullanım farklılığı yüzünden çatışma kaynağı olabildiğini söylemektedir:

“Dedim ya teyp gibi kullanıyor ya da müzik dinlemek için kullanıyor televizyonu, o zamanlarda çatışma kaynağı. ‘Bunu bu kadar yüksek sesle dinleme, beni yoruyor’ noktasında çatışma kaynağı oluyor.”

Gürkan Şirinoğlu, eşiyle zaman zaman “çelişkili duruma” düştüklerini belirtmektedir; söylediğine göre, Gül, zaman zaman Gürkan’ı fazla televizyon izlemekle “suçlamaktadır.” Gürkan, eşinin, ev işlerini aksatmasında televizyon izlemesinin payı olduğunu düşündüğünü söylemektedir.

b) Çatışma Aracı Olarak Televizyon

Ergün Sevinç, Çisil ile çatışmalarında televizyonun yerini şöyle anlatmaktadır: “Şimdi aslında birazcık da Çisil’le bizim aramızda inatlaşma gibi bir şey oldu bu galiba. Hâkimiyeti ele geçirme gibi bir şey. [...] Dolayısıyla seyretmeyeceği program da olsa

bana seyrettirmemek için kumandayı kaçırıyor. Bazan beni sinirlendirmek için. Bilerek yani. [...] Yoksa sakın televizyonu kimseye kaptırmayayım, bütün programları ben seyredeceğim, sadece ben seyredeceğim ve en önemli olan televizyondur gibi değil yani. [Bu] onun benle kişisel hesaplaşması.” Şenay Sevinç de bu konuya değinerek, “[Kumandayı kaçırma olayı] biraz da babasıyla didişme aracı aslında” demekte ve Ergün’ün, Çisil’le olan çatışmasının nedeni olarak Ergün’le aynı teşhisi koymaktadır. Şenay, televizyonun Çisil ile Tuncay arasındaki çatışmalarda da bir araç olarak kullanıldığını söylemektedir: “Didişme anında televizyon bir araç oluyor onların didişmelerinde. Başka zaman da bir oyuncak olabilir. Bahane oluyor televizyon”

Ergün Sevinç, televizyonun eşiyile çatışma yaşamasında da rolü olduğunu düşünmektedir: “Biraz olumsuz tabii benim bazan fazla dalıp birazcık böyle, Şenay da biliyordur, eşim de, bazan böyle pejmürde şekilde kanepede uyuyakalıp üzerime battaniye bile almadan, hatta pantolonla bile uyuduğum olmuş oluyor. O tabii, kötü etki. O istemiyor böyle bir şeyi. İşte hatta bazan diyor ki ‘acaba yatak odasına televizyon mu koysak da orda seyretsek?’ Ama o zaman hepimiz televizyon kuşu oluruz. Çünkü çocuklar uyumaz. Benim aşağıda uyuyakalmış olmamdan hoşlanmıyor.”

Ergün Sevinç’in, televizyon yüzünden, kimi zaman ev işlerini aksatması da çatışma nedeni olarak aktardığı bir etmendir: “Televizyona dalıp da bazan yemekten sonra şöyle bir rahavet çökünce biraz televizyonun karşısında uyuşayım diye oturduğum zaman birazcık işten kaytarmış oluyorum. Orda bir olumsuz bir etkisi var.”

c) Çatışmayı Yatıştırılan bir Araç Olarak Televizyon

Çiğdem Çınar, televizyonun olumlu etkisi olarak, ailedeki gerginlikleri gideren yönünü göstermektedir: “Tabii, mesela gerginsin, karşısına geçersin. Herkes kendi

aleminde... Öyle değil mi yani? Öyle olur. Diyelim ki karı-koca gergin. Herkes işte, kendi aleminde, artık kafasından neler geçiyorsa, ortak bir tane görüntüye bakıyor.”

Ekrem Çınar da, eşinin görüşlerine paralel düşünmektedir: “Her ailede olduğu gibi bizde de bazan... ne denir, ortamın gergin olduğu durumda, işte konuşmadan, bir şey yapmadan, televizyon seyredip şey yapıyoruz. O zaman geçiriyor. Dolayısıyla sizin [...] ateşiniz düşüyor. [...] Ya da komik bir şeyse iyice gerginliği [azaltıyor]. Beraber gülmeye başlayınca ya da [...] aynı duygusal motivasyonu aldığımız anda iletişim kurmanızı kolaylaştırabiliyor.”

4. İletişimi Engelleyen Bir Araç Olarak Televizyon

Ergün Sevinç, televizyonun aile bireyleri arasında iletişimi azaltan bir etkisi olduğunu düşünmektedir:

“İletişim azlığı tabii ki. [...] Yani o gün ben konuşmak istemiyorsam başka bir şey düşüneneceğim varsa, bir fikrim, kafamda düşündüğüm bir şey, bir iş, ya da başka bir şey varsa, televizyonun karşısına geçip seyrediyormuş gibi yapıp düşünebilirim. ‘Seyrediyormuş gibi’ değil de doğru terim, onun karşısında daha rahat düşündüğümü düşünüyorum.”

Şenay Sevinç de son derece açık biçimde televizyonun aileiçi iletişimi azalttığını belirtmektedir: “Yani kesinlikle engelliyor aileiçi iletişimi. Kesinlikle olumsuz.”

Çiğdem Çınar da, televizyonun iletişimi azaltan yönüne değinmektedir:

“Ailedeki bireyleri de belki birbirinden koparıyor gibi. Öbür türlü daha böyle birbirinle sohbet ediyorsun belki. Bir şeyler buluyorsun.”

Çiğdem’in eşi Ekrem de, televizyonun aileiçi ilişkilerdeki yerini değerlendirirken, “Bazan epey negatif olabiliyor. Çünkü ben, çok konsantre [olarak]

seyrediyorum. Yani filmi, diziyi, şunu, bunu... Çiğdem içeriden bir şey sorduğu zaman, konsantrasyonum bozulduğu için ‘bir saniye susun’ deyip onların kurmaya çalıştığı iletişimi engellediğim oluyor” demekte ve izleme biçiminin bu konudaki önemini vurgulamaktadır. Ekrem, bu durumun genellikle film ya da diziler için geçerli olduğunu, magazin programlarında ya da belgesellerde böyle durumlar yaşanmadığını da eklemektedir.

Gürkan Şirinoğlu, televizyonun aileiçi iletişimi azalttığını ve eşi Gül’ün de bir olasılıkla bunu “engellemeye çalıştığını” düşünmektedir. Ziyaretlerden birinde, Gül’ün, “Bizim de televizyon kadar ilgiye hakkımız var” dediği gözlemlenmiştir.

Hümeysra Öztekin, Muharrem için televizyonun ne anlam ifade ettiğini anlatırken şöyle demektedir: “Muharrem, gündüz yorgun olduğu zaman televizyonu açıp karşısına oturduğunda bağları kopuyor evle.” Muharrem Öztekin ise, televizyonun iletişimi azalttığına dair argümanı kendi ailesini gündeme getirmeyerek ancak kendi ailesini kastettiği izlenimini vererek sorgulamaktadır: “Şu iletişimsizlik değildir: İşte, üç kişi var evde. Bir kişi televizyon seyrediyor. İkisi başka şeyle ilgileniyor. [...] Biri televizyon seyrediyor diye diğerleriyle iletişimi kopuyor diye bir şey yok. Yani, sonuçta aile de olsan, aynı şeylerden hoşlanmak zorunda değilsin. Anlamlı bir aile de olmaz zaten. [...] Bu anlamda zaten aile bireylerinin hepsinin aynı şeyden hoşlanması gerekmiyor. Hoşlanmadığı için de herkesin farklı zamanlarda farklı programları izliyor olması bir iletişimsizlik yaratmıyor.”

Görüldüğü gibi, Hümeysra ve Muharrem, televizyon izlemenin aileiçi iletişimle bağlantısı konusunda farklı görüşler taşımaktadırlar. Hümeysra’nın, Muharrem’in televizyona fazla ilgi gösterdiğine ilişkin “eleştiri”sine yol açan durumlar, aileye yapılan ziyaretlerden birkaçında gözlemlenmiştir:

Cem salonda, yerde oyuncaklarıyla oynuyor. Muharrem televizyonda futbol maçı izliyor. Cem, babasıyla oynamak istiyor, ancak Muharrem, televizyona bakmaya devam ederek “Birazdan” diye karşılık veriyor. Cem, oyununu sürdürüyor. Bir müddet sonra, babasının bir dergiye baktığını görüyor ve “Ama [televizyona] bakmıyorsun baba” diyor yakınlıkla. Muharrem, hemen televizyona dönerek “Bakıyorum oğlum” diyor (V. Ziyaret).

Muharrem televizyonda Atilla İlhan’la yapılacak söyleşiyi bekliyor. Bu süre içerisinde Cem, babasının ilgisini kendi oyunlarına ve kendisine çekmeye çalışıyor. Babasının dikkatini çekebildiği durumlar kısa süreli ve geçici oluyor. (VI. Ziyaret)

Cem, salonda, yerde tangramıyla oynuyor. Muharrem televizyon izliyor. Cem, oyununu sürdürürken “Baba, buraya gelir misin?” diyor. Muharrem televizyona bakmaya devam ediyor ve hemen cevap vermiyor. Birkaç saniye sonra, “Oraya gelmem için bir neden yok, oğlum” diyor. Cem bir şey söylemiyor. (I. Ziyaret)

5. Çocuk Bakıcısı Olarak Televizyon

Televizyonun çocuk bakıcısı olarak kullanılması, aslında neredeyse geleneksel sayılabilecek bir kullanım biçimidir ve alanyazındaki pek çok kaynak televizyonun bu kullanımını ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya katılan anababaların da, televizyonu, durumdan fazla da hoşnut olmayarak, çocuk bakıcısı olarak kullandıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Gül Şirinoğlu, güvenlik gerekçesi ile Uluç’u ekranın karşısında tutacak yollara başvurduğunu söylemektedir:

“Gönlüm isterdi ki oğluma daha fazla zaman ayırabileyim [...] Yani yemek yapmak zorundayım ya da ufaklığı yıkamak zorundayım. N’apıyorum? Her tarafın kapısını kilitliyorum, camları kapatıyorum. [...] Uluç’a da [video] kaset[i] koyuyorum.”

Gürkan Şirinoğlu'nun televizyon ile Uluç'u başbaşa bırakmalarına ilişkin ifade ettiği gerekçe, Gül'ün belirttiği gerekçeye paralel bir içerik taşımaktadır. Ancak Gürkan'ın ifadesinin odağı, yalnızca güvenlik ile ilgili değildir:

“Mesela çok acil bir işimiz olduğu zaman, Uluç'un da bir yere fiiks olması gerektiği zaman mesela, FoxKids açılıyor.”

Gürkan, evlerinden televizyonun çıkarılması durumunda da Uluç'la daha çok ilgilenmek durumunda kalacaklarını düşündüğünü belirtmektedir: “Yani o daha çok paçamıza yapışır herhalde. ‘Benimle oyun oyna’ filan gibi. O seyrettiği iki saatte biz onunla çok fazla ilgilenmeme durumundayız. Hani yapılacak diğer işleri organize etme durumundayız falan.”

Şenay Sevinç, “Benim için şey önemli: Çocukların belirli saatlerde bir şeylerle oyalanmaları. [...] Dolayısıyla bu [...] belli saatlerde çocukların oyalanabileceği bir şey” ve “Bir şeylerle uğraşırken çocukların izleyebileceği bir program varsa çok güzel oluyor” sözleriyle, Gül ve Gürkan'ın belirttiği gibi, bazı zamanları çocukların oyalanmaları gereken zamanlar olarak değerlendirdiğini göstermekte ve “*Pokemon*'un yemek hazırlığı için şahane” olduğunu söylemektedir: “Tuncay jenerikten sonra ayağıma dolanmaya başlıyor ama Çisil tamamını seyrediyor” (II. Ziyaret).

Çiğdem Çınar, kendi çocuğuyla birlikte, eve gelen arkadaşlarının çocuklarının da, hareketliliklerini azaltmak amacıyla televizyonu kullandığını belirtmektedir:

“Mesela çocukları bile bazen, ağladıklarında, aslında o iyi bir metod oluyor. Şöyle bir dinlendirip... Ben onu uyguluyorum valla. Onları dinlendirmek için. [...] Sakinleştirmek için. Azıyorlar bazan. ‘Oturun, hadi size film koyuyorum, seyredin’ falan diyorum. Dikkatlerini, fiziksel şeylerini... Ama azdıklarında. [İşe] yarıyor tabii. Ama en azgınlarında yaramıyor bile bazan. Zaten onun karşısında anlıyorsun uykusunun falan geldiğini. O yüzden azdığını anlıyorsun. Ama en azgınlarında, hiç, bazan işe yaramıyor. [...] Yani, onu biz uyguluyoruz. [...] Genelde anneleri birkaç arkadaş falan. [...] Hatta zorla ben oturtup şey de

seyrettirdiğim de oluyor yani, film. Şey yapmayın diye. Biraz böyle ‘calm down’ olsunlar diye. Yaptığım zamanlar oluyor.”²⁶

Televizyonun çocuk bakıcısı olarak kullanılmasının yanısıra, anneye yardımcı bir konumda kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Bu tür bir kullanım için en temel örnek, televizyonun karşısında yemek yedirmektir. Çiğdem Çınar’ın ve Hümeysra Öztekin’in, oğullarına televizyonun karşısında yemek yedirdikleri gözlemlenmiştir.

Anababaların Televizyonla İlgili Tutumları

Anababaların televizyonla ilgili tutumlarına bakıldığında annelerin genel olarak televizyonla ilgili olumsuz değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Gül Şirinoğlu, televizyonun kendisi için “fazla bir şey ifade etmediğini” belirtmekte ve evlerinden televizyonun çıkması durumunda gözleri önünde canlanan manzarayı şöyle betimlemektedir: “Aile içinde bir sürü şey değişir. İşler bir kere vaktinde biter hep. Ev daha derli toplu olur. Başka etkinliklere belki zaman artar. Ne bileyim ben, arkadaş ziyareti, belki akşamüstü birlikte bir gezinti, yürüyüş falan daha çok artar.”

Gül, televizyona ilişkin olumsuz düşüncelerini ziyaretler sırasında da zaman zaman belirtmiştir. Özellikle televizyonun sesinin kendisini rahatsız ettiğini ve televizyonu sevmediğini söylemektedir. Ayrıca televizyonun eşi tarafından fazla ilgi görmesinden de rahatsızdır:

Gül: Geçen akşam kumandayı sakladım.

Araştırmacı: Neden?

Gül: (Gülerek) Televizyon kadar ilgi görmeye lâayık biz de varız; ben de varım.
(I. Ziyaret)

²⁶ Çiğdem Çınar’ın bu ifadesine daha önce de yer verilmiştir.

Gürkan Şirinoğlu, eşi için televizyonun ne ifade ettiğine ilişkin olarak şunları söylemektedir: “Valla Gül için televizyon pek [anlamlı] değil. Her an kapatabilir, her an vazgeçebilir. Hiçbir özelliği yok gibi geliyor bana Gül için.” Gürkan, Gül’ün her türlü iş “hallolduktan ve çocuklar uyuduktan sonra” televizyon izleyebildiğini belirtmektedir.

Çiğdem Çınar, fazla televizyon izlemediğini ve televizyonun “tiryakisi” olmadığını söylemektedir. (Ekrem Çınar’ın eşinin televizyonla ilişkisi hakkında söyledikleri de bunlara paraleldir: “Eşim pek seyretmiyor.”) Çiğdem şöyle devam etmektedir: “[Televizyon] sürekli açılınca sinirlerim bozuluyor. Sesinden dolayı sevmiyorum. Evde sürekli televizyonun sesi. Hani kimisi açar ya sabahtan akşama kadar, bir ses olsun [diye]; ben onu sevmiyorum.”

Hümeysra Öztekin de televizyona “bağımlı” olmadığını söylemekte ve şunları eklemektedir: “Televizyonun benim için aşırı bir odağı yok [...] kaçırmak istemediğim programlar, bilmemne yok. [...] Ben çoğu zaman başkaları izlerken takılıyorum. [...] Televizyon benim yaşamımın odağında değil. Kenarının kenarında bir yerlerde. Çok çok kenarlarda bir yerlerde. Önemi de kenarlarda.” Muharrem, eşi için televizyonun ne ifade ettiğini şöyle anlatmaktadır: “Aslında Hümeysra pek televizyon izlemiyor desem yeridir. ... Hiçbir şey ifade etmediğini düşündüm şimdi. Daha önce hiç... Aslında hiçbir şey ifade etmiyor yani. O televizyonu kullanmıyor... Dolayısıyla yararlanmıyor. Dolayısıyla hiçbir şey ifade etmiyor.”

Şenay Sevinç televizyonla ilgili yaklaşımını şöyle ifade etmektedir: “Yani bende birazcık [...] tepki oluştu televizyona karşı. Yani artık iyi ifade edemeyebilirim televizyonun benim için ne anlama geldiğini. Çünkü hakikaten şey oluştu bende. Tepki oluştu. [...] Mümkün olduğunca kapalı tutmaya çalışıyorum.” Şenay Sevinç, bu tepkinin nedeninin biraz da “Ergün’ün evdeki yaşantısının televizyona bağlı olması” olduğunu belirtmektedir. Anlaşılan o ki, Şenay, Ergün’ün televizyonu kullanım biçimine

öfke duymaktadır. Araştırmacı ile Şenay arasında, I. ziyaret sırasında, Şenay'ın televizyona öfkesini yansıtan şöyle bir konuşma geçmiştir:

Şenay: Bir ara kabloyu kesmeyi düşündüm. Tamiri de zahmetli olur diye.

Araştırmacı: Hangi durum sizi o noktaya getirdi? Bunu size söyleten ne?

Şenay: Pazar günü uyanıyoruz televizyon sesiyle. Gelir gelmez televizyon açılıyor. Gece yatarken televizyon sesi.

Ergün Sevinç ise, eşi için televizyonun anlamı sorulduğunda, eşinin televizyon hakkında olumsuz tutuma sahip olduğundan hiç bahsetmemiş ve eşinin televizyonu belirli programlar için ve kendisine kıyasla daha fazla zevk alarak izlediğini anlatmıştır.

Annelerin açık şekilde televizyona karşı olumsuz tutum içinde olmalarına karşılık, babalar televizyonla ilgili olarak daha nötr ya da biraz daha olumlu görünmektedirler. Anneler, televizyona ilişkin olumsuz tavırlarını açık bir şekilde ortaya koyarlarken, babaların, tam olarak ne olumlu ne de olumsuz yönde konuşmalarını dikkat çekicidir. Ancak “Kendinizi eşinizle karşılaştırdığınızda hanginizin televizyona daha yakın olduğunu söyleyebilirsiniz?” sorusuna alınan yanıtlar, erkeklerin televizyona yönelik tutumlarının daha olumlu olduğuna işaret etmektedir. Erkeklerin tümü, kendilerini eşlerine göre televizyona daha yakın bulduklarını ifade etmektedirler. Yine kadınların tümü, eşlerini televizyona daha yakın bulmaktadırlar. Bu soruya alınan yanıtlar da oldukça nettir.

Gürkan Şirinoğlu, televizyonda sevdiği programlardan (haberler, belgeseller ve filmler, vb.) bahsetmekte, eşinin de kendisine “Mutlaka sen seyredecek bir şey bulursun” dediğini belirtmektedir. Gül Şirinoğlu'nun eşinin, eşinin televizyonla ilişkisi hakkında söyledikleri de, Gürkan'ın ifadesi ile tutarlıdır: “Sevecek bir şey bulur o. Boş vakti varsa, televizyonda muhakkak sevecek bir şey bulur.” Gürkan, erkeklerin ilgi

alanlarının daha geniş olduğunu, dolayısıyla kendisinin de televizyonda seyredecek daha fazla şey bulunduğunu söyleyerek, bu görüşe katıldığını belli etmektedir.

Ekrem Çınar televizyonda, ilgi duyduğu çeşitli alanlarla ilgili programları izleme fırsatı bulunduğunu gündeme getirmekte ve bunu televizyonun olumlu bir yönü olarak değerlendirmektedir. Çiğdem, eşinin televizyonu rahatlama aracı olarak kullandığını belirterek, eğer evden televizyon çıksa Ekrem'in bu duruma alışamayacağını düşündüğünü ifade etmektedir.

Muharrem Öztekin de televizyonu sinemada izleyemediği bazı filmleri izlemek ve müzik dinlemek için kullandığını ve televizyonu bu yönleriyle sevdiğini söylemektedir. Muharrem, olumsuz bulunduğu programları da izlemeyerek televizyonun olumsuz yönünden uzak kalabildiğini belirtmektedir. Hümeysra Öztekin de, Muharrem'in televizyonu rahatlamak amacıyla kullanmasının onun için önemli ve vazgeçilmez olduğunu anlatmaktadır.

Ergün Sevinç, televizyon konusunda biraz "tiryaki" olduğunu söyleyerek bununla mücadele ettiğini dile getirmektedir. Bu mücadelede seçtiği yol, "sadece bir yeri [kanalı] izlemek"tir (Bu kanal da, yine Ergün Sevinç'in belirttiğine göre belgesel kanalıdır). Ergün, eşi Şenay'ın ifadesine göre, eve gelir gelmez televizyonu açmakta ve televizyonsuz uyuyamamaktadır. Şenay, televizyonun Ergün için önemli bir yeri olduğunu söylemektedir.

Anababaların televizyonla ilgili tutumlarına ilişkin bulguların en kısa özeti, annelerin, babalarla karşılaştırıldıklarında daha olumsuz tutumlara sahip olduklarıdır. Anneler, bildirdiklerine göre, daha az televizyon izlemektedirler ve televizyonun sesinden, eşlerinin ilgisini üzerinde toplamasından yakınmaktadırlar. Babaların televizyonu kullanım amaçları, çeşitli zevklerine hizmet etmektedir. Bu konuya televizyon kullanımlarının ele alındığı bölümde de değinilecektir.

Ailede Televizyon Kullanımıyla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Anababaların ve onların bildirimleri ve yapılan gözlemler dikkate alınarak çocuklarının televizyonu hangi amaçlarla kullandıkları değerlendirildiğinde, iki temel kullanım alanı göze çarpmaktadır: Televizyonun bireysel kullanımı ve ilişkisel kullanımı. Bu iki temel kullanım alanı ve altlarında yer alan kullanım amaçları ya da işlevleri de şöyle gruplanmaktadır:

A) Televizyonun bireysel kullanımı

- a) Dinlendirme
- b) Eğlence, kaçma ve fantazi aracı olarak televizyon
- c) Bilgi edindirme ve toplumsallaştırma
- d) Ardaan sesi olarak televizyon
- e) Başka etkinliklere eşlik etmek üzere televizyon
- f) “Güne ısınmak” için televizyon

B) Televizyonun kişilerarası ilişkilerde kullanımı

- a) Arkadaş olarak televizyon
- b) İletişim ve paylaşma aracı olarak televizyon
- c) Çatışma kaynağı, aracı ve yatıştırıcısı olarak televizyon
- d) İletişimi engelleyen bir araç olarak televizyon
- e) Çocuk bakıcısı olarak televizyon

Televizyon kullanımlarıyla ilgili bu bulgular, iki temel yaklaşıma dayalı olarak değerlendirilebilir. Bunlardan biri, “kullanım ve doyum (uses and gratifications) yaklaşımı²⁷”, diğeri de Lull’ın (1990b) “sosyal kullanımlar tipolojisi”dir.

Odağını “medyanın insanlara ne yaptığında çok, bireylerin medyayla/medyaya ne yaptığı” noktasına yönelten kullanım ve doyum yaklaşımına (Katz ve Foulkes, 1962) göre izleyici, belirli bir gereksinme ve amaçla televizyon izlemektedir ve bunun çoğunlukla farkındadır (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1974). Bu çerçevede, sözkonusu yaklaşım, izleyicinin gereksinimlerini, doyum kaynaklarını ve televizyonu nasıl kullandığını bilmenin, onun neyi seçip izleyeceğini, izleme yoğunluğunu ve izlediklerinden nasıl etkileneceğini kestirebilmek için yardımcı olacağını öne sürer (Rubin, 1994). Kullanım ve doyum yaklaşımını esas alarak yapılmış çalışmalara göre, televizyonun en çok kullanıldığı doyum alanları, kaçma, eğlence, kişisel ilişkiler (eşlik etme), kimlik ve gözetimdir (Williams, Strover ve Grant, 1994).

Elliot (1974), kullanım ve doyum yaklaşımının, zihinsel durumları ve süreçleri ele aldığını ve bireyiçi süreçleri değerlendirdiğini belirtmektedir; yaklaşım, bu çerçevede, bireyselcidir. Lull’ın (1990b), sosyal kullanımlar tipolojisi de temelini, kullanım ve doyum yaklaşımından alır. Ancak, televizyonun kendisinden ve izleme ortamından kaynaklanan ve gündelik etkileşimlerin “içine gömülü bulunan” sosyal kullanımları etnografik bir çerçeve içinde tanımlar ve vurgular. Bunlar, “Giriş” bölümünde de açıklandığı gibi, temel olarak “yapısal kullanımlar” (structural uses) ve “ilişkisel kullanımlar”dır (relational uses).

Araştırmadaki aileler, televizyona yaşamlarında, hem kullanım ve doyum yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilebilecek bireysel gereksinimleri dolayısıyla, hem de

²⁷ “Uses”, sözcüğünü “kullanımlar” yerine “yararlar” olarak da tercüme etmek mümkündür. Yaklaşımın kendisi aslında “yararlar”ı da ele almaktadır; ancak “kullanımlar” sözcüğü, “yararlar”ı da

sosyal kullanımlar tipolojisi çerçevesindeki yapısal ve sosyal kullanım biçimleriyle yer vermektedirler.

Bu araştırmada, anababaların, televizyonun “dinlendirme” başlığı altında işlenen işlevinden yoğun bir biçimde yararlandıkları görülmektedir. Televizyonun dinlendiriciliği, özellikle babalar için -hem kendileri hem de eşleri tarafından vurgulandığı üzere- önemli görünmektedir. Ev, toplumsallaşma örüntüleri ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü olgusu dolayısıyla, erkek için bir dinlenme ve rahatlama merkeziyken, kadın için (evdışında çalışan kadın için bile) hâlâ çalışma gerektiren bir alandır (Morley, 1986). Bu durum, erkeklerin, evle mekânsal olarak birleşen televizyona bir dinlendiricilik işlevi yüklemeleri olasılığını artırıyor olabilir.

Dinlendiricilik, çocuklar için sözkonusu olduğunda, farklı bir tartışma konusu haline gelmektedir. Bazı anneler, çocuklarının da, televizyonu dinlenmek için kullandıklarını belirtmektedirler. Bu anneler, çocuklarını dinlendirmek için, zaman zaman onların televizyon izlemesine “izin vermektedirler” ya da doğrudan doğruya onlara televizyon “izlettirmektedirler.” Televizyonun, çocuğu için dinlendirici ve yatıştırıcı olduğundan söz eden annelerden biri olan Çiğdem Çınar, Hakan’ın, onu “pusete koyduğu günlerdeki” gibi olmadığını, artık “çok enerjik” olduğunu ifade etmektedir. Gül Şirinoğlu da, televizyonun, çocukları için bir dinlendirici olduğunu imâ etmemekle birlikte, daha sonraki bölümde görülebileceği gibi, çeşitli durumlarda çocuklarının hareketliliğini kısıtlamak istemektedir. Dolayısıyla, çocukların televizyon izlemesi, annenin gözüyle, “çocuğun dinlenmesi”; ancak başka bir açıdan da, “hareketsizlik” ve “pasifize olmak” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, televizyonun sık sık dile getirilen ve eleştirilen pasifize edici yönünün, bir bakıma anababalar

içine alabilecek daha geniş bir anlam içerdiğinden tercih edilmiştir.

aracılığıyla nasıl pekiştirilebileceğine ilişkin spekülative bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Bu araştırmadaki ailelerde televizyonun bir eğlence ve kaçış aracı olarak görülmesi, aslında alanyazında üzerinde en sıklıkla durulan bir kullanım biçimine işaret etmektedir. Kullanım ve doyum yaklaşımı, temelde, bireyin medyayı, stresten, yabancılaştırıcı sosyal koşullardan ve doyumsuz ilişkilerden dolayı “kaçmak” için kullandığına ilişkin görüşlerle belirginleşmektedir. Bu yaklaşım, Freudcu anlamda bir “hazcılık” da içermektedir (Luke, 1990). Özellikle çocukların televizyonun fantazi içeriğini kaçmak için kullanabilecekleri, okul ve evdeki doyumsuz yaşamları dolayısıyla engellenmiş çocukların bu yüzden daha fazla televizyon izledikleri belirtilmektedir (Maccoby, 1954). Harrison ve Scriven (1969) da, televizyonun, gündelik yaşamın rutininden ve engellemelerden kaçmak için çok iyi bir fırsat sağladığını belirtmekte ve Colder-Bolz (1982) da, görüştüğü ailelerin televizyonu en çok eğlence amacıyla kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Televizyonun, dinlendirme ve eğlendirme işlevleri, birbirini tamamlamaktadır ve toplam olarak bir tür “rekreasyon” anlamı taşımaktadır. Anababalarla yapılan görüşmeler sırasında, ailece gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerine ilişkin olarak da bilgi edinilmek istenmiş ve anababaların söz ettikleri serbest zaman etkinliklerinin sınırlı olduğu öğrenilmiştir. Dolayısıyla, televizyon, araştırmadaki anababalar tarafından açık bir biçimde belirtildiği gibi, öncelikle dinlendirme amacına hizmet ediyorsa, bu, ailelerin serbest zaman etkinliklerinin sınırlılığı ile de ilgili olabilir.

Anababaların sözünü ettikleri bir diğer televizyondan yararlanma alanı, bilgi edinme ve toplumsallaşmayla ilgilidir. Lull (1990b), bir ilişkiel kullanım biçimi olarak “sosyal öğrenme”yi gündeme getirmektedir. Sosyal öğrenme, televizyonun değerler, davranış biçimleri ve toplumsal yaşamın çeşitli yönlerine ilişkin bilgiler veren bir kaynak

olarak kullanılmasını ve anababanın, çocuklarını toplumsallaştırma çabaları içinde, televizyonda izlenenleri onaylamasını ya da reddetmesini içermektedir (Lull, 1990b). Dolayısıyla bu kullanım biçimi, kavramsal olarak, aracılık olgusuna en yakın kullanım biçimidir.

Gül Şirinoğlu'nun, oğlunun saldırgan davranışları televizyon aracılığıyla "öğrenmesini" sağlamaya çalışması, ilginç bir "tersten aracılık" örneğidir. Zira, aracılık davranışının özü, çocukla televizyonun "arasına" girmektir; ancak burada, kasıtlı bir biçimde "aradan çekilme"nin sözkonusu olduğu görülmektedir. Ayrıca, geleneksel olarak, genelde öğretilmeye çalışılan, saldırgan davranmamadır (Nathanson, 1999). Ancak bu tutumun, kendi çerçevesi içinde işlevsel olduğu söylenebilir. Anne ya da baba, "pasif kalarak", "geride durarak", "karışmayarak" belirli bir toplumsallaşmayı gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Görünürde çocuğun saldırgan davranışları öğrenmesini ya da bunlardan haberdar olmasını sağlayan anababa olmamaktadır; ancak anababa bu amaçla "aradan çekilmektedir".

Televizyonun, ardaan sesi yaratmak üzere, başka etkinliklere eşlik etmek üzere ve "güne ısınmak" için kullanılması, Lull'ın (1990b) "yapısal kullanımlar" başlığı altında ele aldığı çevresel ve düzenleyici kullanımlarla ilgilidir. Yapısal kullanımlar, genel eviçi rutinlerin kurulmasında ve sürdürülmesinde, ailenin televizyona verdiği düzenleyici rolle ilgilidir. Bunlardan birincisi, televizyonun "çevresel kullanımı"dır. Buna göre, televizyon sabit bir ardaan gürültüsü yaratır ve episodik bir eğlence kaynağı oluşturur. Cihaza (ardalana) yönelik dikkat, aile üyeleri televizyonu televizyon karşısında olmadan da takip edebildikleri için, başka etkinliklere de sıklıkla kayabilmektedir. Bu anlamda, televizyon başka etkinliklere de eşlik eden bir özelliğe sahiptir. Görüldüğü gibi, Lull'ın (1990b) "çevresel kullanım" kavramı, televizyonun, ardaan sesi yaratmak ve başka etkinliklere eşlik etmek üzere kullanılmasını etkileşimli bir biçimde açıklamaktadır.

Bu araştırmada, daha çok erkeklerin, televizyonu ardalan sesi olarak kullandıkları görülmektedir. Kadınların da en önemli yakınma nedenlerinden biri, televizyonun sesidir. Televizyonun sesi, televizyonun ardalan sesi olarak kullanılmasıyla daha da “işitilir” duruma gelmektedir ve bu durum, eşler arasında bir anlaşmazlık nedenidir.

Televizyonun başka etkinliklere eşlik etmek üzere kullanıldığı, bu araştırmaya katılan anababalar tarafından ifade edilmiştir ve yapılan gözlemler bu kullanım biçiminin, bütün aile bireyleri için ayrı ayrı sayılıp değerlendirilemeyecek kadar sık oluştuğunu göstermektedir. Televizyonun bu kullanım biçimi, bazı anababaların bildirdiğine göre, son derece işlevseldir ve bazı ev işlerini daha “katlanılır” kılmaktadır. Televizyon izlemenin başka etkinliklerle birlikte gerçekleşmeye uygun yönü, birçok araştırmada değerlendirilmiş ve bu kullanım biçiminin ailelerde sıklıa başvurulan bir kullanım biçimi olduğu gözlemlenmiştir (rneğin, Colder-Bolz, 1982).

İkinci yapısal kullanım biçimi “düzenleyici kullanım” olarak adlandırılmaktadır (Lull, 1990b). Bu kullanım biçimi de cihazın gündelik yaşam örüntüsünü oluşturan etkinlikleri “uyardığı/uyandırdığı” fikrine dayalıdır. Yani, televizyon, bir “saat” gibi işler ve aile üyelerinin yemek yeme, çalışma ve diğer aile üyeleriyle birlikte olma gibi etkinliklerinin ortaya çıkışına hizmet eder. Bu araştırmada saptanan “güne ısınmak” için televizyon izleme olgusu, bu bağlamda bir anlam taşımaktadır. Ekrem ınar’ın, oğlunun sabah kalkınca televizyon izlemesi için kullandığı “kahvaltıya kadar gazete okur gibi” betimlemesi de, bu bakımdan manidardır. Morley ve Silverstone (1990), gazetenin ve televizyon yayıncılığının, kamusal ve özel alanları birbirine “bağlamak” konusundaki işlevlerini dile getirmektedirler. Bu çerçevede, “güne ısınmak”, yavaş yavaş, günün kamusal alana ait bölümüne geçmek anlamına gelmektedir. Bu, daha çok

yetişkin için böyledir, ancak çocuk da yetişkin çerçevesinden bu kullanım biçimine yakınlığıyla değerlendirilmektedir.

Araştırmamızın, televizyonun kişilerarası ilişkilerdeki rolünü betimleyen bulgularına göre, televizyon, aile içi iletişimde önemli bir yere sahiptir. Lull (1990b), “ilişkisel kullanımlar” kavramı ile, televizyonun aile üyeleri arasındaki ilişki içerisinde nasıl kullanıldığına işaret eder. Lull’ın (1990b) ortaya koyduğu ilişkisel kullanım biçimlerinden “iletişimi kolaylaştırma”, “yakın ilişki/kaçınma” ve “yeterlik/başatlık”, bu çalışmada “televizyonun kişilerarası ilişkilerde kullanımı” başlığı altında incelenen kullanımlarla yakından ilişkilidir.

Televizyonun “iletişim ve paylaşma aracı” olarak kullanımı, Lull’ın (1990b) “iletişimi kolaylaştırma” (televizyonun, izleme sırasında ve sonrasında konuşma ve etkileşim için fırsat oluşturması) kavramıyla ilişkili görünmektedir. Örneğin, Muharrem Öztekin’in, eve geldiği zaman, televizyon izlemekte olan oğluna ve karısına, izledikleriyle ilgili sorular sorarak yönelmesi ve evle bütünleşmeyi başlatması, bu kullanım için iyi bir örnektir. Televizyon izleme, bu tür anlık etkileşimlerin dışında, genel bir “ait olma” atmosferinin oluşmasında da önemlidir.

Birlikte televizyon izleme, paylaşma duygusunun en çok yaşandığı anların kaynağıdır. Hümeysra Öztekin, birlikte izleme olgusuyla ilgili bulgularda da görülebileceği gibi, televizyonla ilgili paylaşma anlarını şöyle anlatmaktadır: “Belki de farklı şeyler düşünüyoruz her olayın karşısında, farklı şeyler duyuyoruz, ama o an için ordayız. Çıtırdatıyoruz işte çekirdek; çekirdek çıtlamak gibi bir şey. O sesi duyuyorsun o kadar.” Televizyon, izlenmesi sırasında “çekirdek çıtlanarak” da -yani hiç etkileşime girmeden de- bir paylaşma anlamı taşıyabilmektedir.

Televizyonun “iletişim ve paylaşma aracı” ve “iletişimi engelleyen bir araç” olarak kullanımı, Lull’ın (1990b) “yakın ilişki/kaçınma” (televizyonun diğer insanlarla

temas kurmak ya da tam tersi, temastan kaçınmak için kullanılması) kavramı ile ilişkilidir. Bu araştırmada gözlemlenen ve yukarıda açıklanan bu iki kullanım biçimi, “yakın ilişki/kaçınma” kavramındaki çift uçluluğu içermektedir. Televizyon, yukarıda açıklandığı gibi, iletişimi başlatmak ve sürdürmek için olduğu gibi, iletişimden kaçınmak için de kullanılmaktadır. Araştırmada televizyonun çatışma yatıştırıcısı olarak kullanılması da, “kaçınma” ucunda değerlendirilebilir. Örneğin, Muharrem Öztekin, televizyonu, ailesiyle bütünleşme aracı olarak kullandığı gibi, aktif olarak izlemediği halde “televizyon izlediğini” belirttiği örnekte görüldüğü üzere, oğluyla etkileşimden kaçınmak için de kullanabilmektedir.

Televizyon, iletişim açısından farklı kişiler için farklı gizilgüçler taşıyabilir. Williams, Smart ve Epstein (1979), deneysel çalışmalarında, televizyonun bulunduğu koşulda anababaların, televizyonun bulunmadığı koşulda da çocukların daha çok etkileşim başlattıklarını saptamışlardır. Dolayısıyla, televizyonun iletişime yol açtığı ya da iletişimi engellediği koşulların daha yakından incelenmesi gerekmektedir.

Televizyonun çatışma kaynağı ve aracı olarak kullanımı, Lull’ın (1990b) tipolojisindeki “yeterlik/başatlık” (televizyonun, aile üyelerinin belirli bir alanda yeterliklerini gösterme çabalarına ve baskı ve otorite kurma denemelerine hizmet amacıyla kullanılması) olgusunun içinde değerlendirilebilir.

Araştırmanın bulguları, televizyonla ilgili çatışmaların, daha çok babalarla çocukları arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Anababa ile çocuk arasındaki çatışmalar, aynı anda farklı kanallardaki programlar izlenmek istendiği ve/ya da anababanın, çocuğun herhangi bir programı izlemesini engellemeye çalıştığı durumlarda çıkmaktadır.

Annelerle babalar arasındaki çatışmalara bakıldığında, bu çatışmaların bir nedeninin, televizyonun sesinin anneleri rahatsız etmesiyle ilgili olduğu görülmektedir.

Ancak, her zaman açıkça ifade edilmeyen bir çatışma nedeni de, eşin ilgisinin televizyona yönelmesi gibi görünmektedir.

Farklı program tercihlerinden kaynaklanan çatışmaların çözülmesinde kullanılan birinci ve en kestirme yol, ikinci televizyonu kullanmaktır (Örneğin Ekrem Çınar, kendisinin ya da oğlunun yatak odasına giderek televizyon izlediğini söylemektedir). İkinci televizyonun bulunmadığı evlerde de, ikinci bir televizyon cihazı edinmenin ilk anda akla gelen çözüm yolu olduğu görülmektedir (Örneğin, Hümeysra Öztekin, eşi ile oğlunun çatışmalarından dolayı bazen ikinci televizyonu almayı düşündüğünü belirtmektedir). Çatışmaların dolaylı bir biçimde çözülmesi ise, yetişkinlere dönük programlarla (ya da kanallarla) çocuklara dönük programların (ya da kanalların) yayın saatlerinin ayrılaşması sonucunu doğuran kablolu yayın olanağından yararlanmayla gerçekleşmektedir. Gürkan Şirinoğlu, Digitürk'ten sonra, oğluyla arasındaki çatışmaların azaldığından söz etmektedir.

Yine görülen odur ki, anababalarla çocuklar arasında yaşanan televizyon kaynaklı çatışmalarda ciddi bir pazarlık süreci söz konusudur ve çocuklar bu pazarlıkta hiç de güçsüz değildirler. Bu araştırmaya göre çocuklar, başka çalışmaların (Wand, 1968; Lull, 1982) bu konuda, çocuklar için söz ettiğinden daha fazla bir güce sahip gibi görünmektedirler. Her ne kadar bu araştırma dört aile üzerinde yürütülmüşse de, çocuklar için gözlemlenmiş olan güç düzeyi, genelde çocukların kitle iletişim araçlarının kullanımında sahip oldukları güç düzeyi ve bunun uzantıları hakkında düşünmeyi gerektirmektedir. Bu durum, özellikle üst sosyokültürel düzeyden gelen ailelerde çocuk yetiştirmede demokratik ve çoğulcu tutumların hızla benimsenmesinin etkisiyle de açıklanabilir. Özellikle Hümeysra Öztekin'in, televizyonla ilgili aile içi karar süreçlerinde Cem'in "demokratik" davranmıyor olduğuna ilişkin açıklamaları, buna ilişkin ipuçları vermektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, daha ziyade çocuk için ifade edilen “arkadaş olarak televizyon”, anababanın gözünden, çocuğun arkadaş gereksinimini ve televizyonun bu gereksinimi gidermedeki rolünü ifade etmektedir. Rubin (1979) de, çocukların televizyonu eşlik gereksinimlerini doyurmak için kullandıklarını belirtmektedir. İki baba tarafından vurgulanarak ifade edilen bu kullanım biçimi, çeşitli koşullar altında (arkadaş bulamama, sokağa çıkamama, vb.) “meşru” görülmektedir. Bu durumla ilgili bir meşruiyet gerekçesi de, “kardeşi olmamak”tır (babaları tarafından, televizyonu “arkadaş” olarak kullandıkları belirtilen çocuklar, -Cem ve Hakan- “tek çocuk”lardır).

Araştırmanın bulgularına göre, “çocuk bakıcısı olarak televizyon” kullanımı ise, anababanın çocuğun bakımı için “televizyonla yardımlaşması”nı içerir ve temel olarak, çocuğun değil, anababanın gereksinimlerinden kaynaklanır. Anababanın “acil işleri” ve ev işleri (yemek hazırlığı, vb.), televizyonu çocuk bakıcısı olarak kullanma gerekçeleridir. Bu araştırmada, “çocuk bakıcısı olan” birtakım kanalların ve programların varlığı dikkati çekmektedir. Bunlar, çocukların en çok ilgisini çeken kanal (FoxKids) ve programlardır (*Pokemon*). Televizyonu çocuk bakıcısı olarak kullanmak da, anababalar tarafından zaman zaman çeşitli gerekçelerle meşru bir kullanım biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Anababaların Televizyonla İlgili Tutumlarına İlişkin

Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Anababaların televizyonla ilgili tutumları değerlendirildiğinde, ne annelerin ne de babaların televizyona ilişkin güçlü bir olumlu tutumu olduğu görülmektedir. Annelerle babaların tutumlarına ayrı ayrı bakıldığında, annelerin televizyona ilişkin görüşlerinin ve duygularının daha olumsuz olduğu dikkat çekmektedir. Bu araştırmada

tutumlarla ilgili bulgular, alanyazındaki benzer bulgularla desteklenmektedir. Örneğin, Krendl ve ark. (1993), annelerin, televizyon konusunda daha olumsuz görüşler belirttiklerini ortaya koymaktadırlar.

Anababaların olumsuz görüşleriyle birlikte belirttikleri gerekçeler, televizyonun ev işlerinin zamanında bitmesini engellemesi, sesinin rahatsız ediciliği ve eşin ilgisini üzerinde toplaması ile ilgilidir. Özellikle, “televizyonun sesinden rahatsız olma” olgusu, dört annenin üçü tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca anneler, görüşmeler ve ziyaretler boyunca, televizyon programlarındaki olumsuz içerikten de daha sık söz etmişlerdir. Babalar, televizyonun anlamı üzerinde konuşurlarken, televizyonda ilgi duydukları programları gündeme getirmişler ve televizyonun sevdikleri yönlerini anlatmışlardır.

Annelerin, kendilerini televizyona uzak hissettiklerine ilişkin veriler dikkat çekicidir. Bu durum, hem eşleri hem de kendileri tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca araştırma boyunca, annelerin, program adlarını ve/ya da yayın gün ve saatlerini kesin bir şekilde hatırlayamadıkları görülmektedir ve bu durum, annelerin televizyona uzak oluşlarının bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir²⁸.

Araştırma sürecinde, annelerin daha az ve daha kesintili bir biçimde televizyon izlediklerine ilişkin bir izlenim edinilmiştir. Böyle bir durum, başka yazarlar tarafından da ifade edilmektedir (örneğin, Modleski, 1984; aktaran Abercrombie, 1996). Kesintili ve daha az dikkatle izleme, kadınların eviçi sorumluluklarının yoğunluğu ile açıklanabilir (Morley, 1986). Anneler için televizyon izleme, yapılması gereken bir dizi evişinin arasına “serpilmiş” bir etkinlik olarak gerçekleşebilmektedir (bkz. Maccoby,

²⁸ Aşağıda Hümeysra Öztekin’le yapılan görüşmeden bu konuya ilişkin bir bölüm sunulmuştur (Hümeysra’nın hatırlamaya çalışıp hatırlayamadığı programın adı *Yedi Numara*’dır):

Hümeysra: [...] Şey seyrediyoruz ailecek... [...] Pazartesi günleri oynuyor. Birçok öğrenciler bir evde kalıyorlar ve üç kız, üç erkek... Ev sahipleri de var filan... Bir numaralı bir şey...

Araştırmacı: TRT’de o.

Hümeysra: TRT’de, TRT’de... [...] *Üzgünüm Leyla* ve sonrası...

1951). “Daha az programı daha az bilmek” sonucunu doğurma gizilgücü olan yukarıdaki durum, bir yandan annelerin televizyona yakın olmayışlarıyla, ama bir yandan da zorunluluklardan kaynaklanan ve annelere özgü gibi görünen kesintili izleme biçimiyle açıklanabilir. Bu tür bir izleme, öykünün ve görüntünün takibini ve programların tam olarak anlaşılmasını sınırlandıracak bir etmen olarak ortaya çıkabileceği gibi, dolaylı olarak, televizyonu izlemeyi daha az “sevdiyecek” ya da belirli bir programı tanıyıp onu takip etmeyi istemeyi sağlayacak ortamın oluşmasını daha az hazırlayacak bir olgu gibi de görünmektedir. Fazla sevilmeyen bir etkinlik de, doğal olarak fazla gerçekleştirilmeyecektir. Yani, kesintili izleme ile televizyona karşı olumsuz tutumlar, birbirini besleyebilir. Bu olasılık, bu tür bir izleme biçimine sahip anneler için daha geçerli görünmektedir.

BULGULAR VE YORUM-III

Ailelerde Aracılık

Bu bölümde, ailelerde uygulanan aracılık biçimlerine (kısıtlayıcı aracılık, aktif aracılık ve birlikte izleme) ilişkin bulgular ve yorumları aktarılacaktır.

A. Kısıtlayıcı Aracılık

Giriş bölümünde de açıklandığı gibi, televizyon ile ilgili alanyazında, kısıtlayıcı aracılık kavramı ile, televizyon izleme süresinin, zamanının ve televizyonda izlenecek içeriğin sınırlandırılmasına ilişkin uygulamalara gönderme yapılmaktadır (Nathanson, 2001a). Bu anlamda, kısıtlayıcı aracılık, genel olarak yasaklamalarla ve kurallarla ilişkilidir. Bu araştırmada kısıtlayıcı aracılık kavramı ile, genel olarak, çocuğun televizyon izlemesinin sınırlandırılmaya ve azaltılmaya çalışıldığı her türlü durum ve uygulama kastedilmektedir. Aşağıda bunlar, ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Buradaki inceleme sırasında da, televizyon kullanımları ile ilgili bulguların ele alındığı bölümdeki gibi, başlıklar oluşturulurken, başlıkların birbirini karşılıklı olarak dışlıyor (mutually exclusive) olmaması yoluna gidilmiştir.

1. Açık Kısıtlayıcılık

Açık kısıtlayıcılık kavramı ile, belirli bir programa ya da içeriğe getirilen, izleme süresi, zamanı ve ortamına ilişkin doğrudan ve açık sınırlandırmalar kastedilmektedir. Başka bir deyişle, televizyonun ne kadar, ne zaman ve nasıl izleneceği ile televizyonda ne izleneceği konusundaki kurallar ve düzenlemeler, açık kısıtlayıcılığın kapsamını oluşturmaktadır. Buna göre, anababa, çocuğun televizyonda hangi programları izleyeceğini, ne kadar süre ile ve hangi zamanlarda televizyon izleyeceğini belirler. Bu

belirleme, önleme, kısıtlama ya da yasaklama içerebilir. Önleme, kısıtlama ya da yasaklama niyeti, anababa tarafından çocuğa açık bir biçimde ifade edilebilir, ancak kısıtlamanın amacına ve mantığına ilişkin fazla açıklama yapılmaz. Temel amaç, anababanın koyduğu sınırlandırmalar çerçevesinde çocuğun televizyon izlememesini ya da daha az izlemesini sağlamaktır. Bazı kısıtlamaların içeriği önceden belirlenmiştir; bazı kısıtlamaların içeriği de izleme sırasında ortaya konabilmektedir.

Aileler arasında, çocuğun izleme miktarına, izleme zamanlarına ve neyi izleyip neyi izlemeyeceğine ilişkin olarak açık ve sistematik bir şekilde kısıtlama getirdiği gözlemlenen, Şirinoğlu ailesidir. Gül Şirinoğlu'nun Uluç'un televizyon ile ilişkisine ilişkin belirttiği ilk şey, "Uluç'un fazla televizyon seyretmediği, çünkü seyrettirmedikleri" olmuştur. Bu ifade, Uluç'un televizyon izlemesinin kısıtlandığı hakkında genel bir ipucu vermektedir. Gül, kendisi ile yapılan görüşmede, televizyon ile ilgili olarak Uluç'a kazandırmaya çalıştıkları yaklaşımı, "her zaman televizyon seyredemeyeceği, televizyondan daha güzel etkinliklerin de, daha hoş etkinliklerin de yapılabileceği" olarak tanımlamaktadır. Bu ifadenin Uluç'un her zaman televizyon izleyemeyeceğine ilişkin ilk kısmı, Şirinoğlu ailesindeki kısıtlayıcı düzenlemelere işaret eden bir başka göstergedir.

Şirinoğlu ailesine yapılan ziyaretler sırasında, Uluç'un televizyon izlemesine ilişkin uygulama, yine Gül Şirinoğlu'nun ifade ettiğine göre, Uluç'un "günde bir kere ve bir tane çizgi film" izleyebileceği yönündedir. Yapılan gözlemler, Gül Şirinoğlu'nun ifadesini desteklemektedir. Ziyaretlerin tamamlanmasından sonra Şirinoğlu ailesinin evine giren Digitürk, Uluç için de önemli bir yeniliği, FoxKids'i, getirmiş görünmektedir. Gül ve Gürkan Şirinoğlu ile yapılan görüşmelerden anlaşılan odur ki, Uluç, FoxKids'in düzenli bir izleyicisidir ve haftaiçi her gün, okuldan geldikten sonra, eve girme saati olan yaklaşık 18:00'den FoxKids'in günlük yayını tamamlama saati

olan 20:00'ye kadar bu kanalı seyretmektedir. Dolayısıyla, Digitürk'ten sonra, Uluç'un izlemesine izin verilen televizyon yayını miktarı artmış görünmektedir.

Gül ve Gürkan Şirinoğlu ile yapılan görüşmelerde, özellikle Gül, Uluç'un televizyon izlemesine dönük kısıtlamaların ayrıntılarını ortaya koymaktadır. Gül, "Kurallara gelince ne yapıyorum? İçeriğini kontrol etmeye çalışıyorum. Çok kötüyse, [...] seyrettirmemeye çalışıyorum", "Belli süreleri aşmamaya çalışıyorum" ve "[...] seyrettiği programları kontrol ediyorum" diyerek hem içerik hem de süreyle ilgili bir kısıtlamaya gittiğini belirtmektedir.

Gül'ün, Uluç'un televizyon izlemesine ilişkin kısıtlamalarına genel olarak bakıldığında, bu kısıtlamaların oldukça geniş bir alana yayılmış, ayrıntılandırılmış ve yapılandırılmış olduğu dikkati çekmektedir. Uygulamalardan biri, Gül'ün, Uluç'un sosyal etkinliklerini ve oyun etkinliklerini televizyon izleme ile karşı karşıya koyduğunu göstermektedir:

"[...] Arkadaşı geliyor mesela, 'gel beraber FoxKids seyredelim' diyor. Şu kuralı getirmeye çalışıyorum son zamanlarda: Eğer evde arkadaş varsa, televizyon yok. Ya oyun oyna, ya da [...] arkadaşlarıyla biraraya gelme. Arkadaşlarıyla biraraya geliyorsan birlikte oyun oynayın. [...] Diyor ki, mesela, Kadir'i var, son zamanlardaki, apartmanda bir arkadaş. 'Ama anne' diyor; 'Kadir' diyor, 'televizyon seyretmek istiyor'. 'O da istiyorsa' diyorum, [...] 'evinde televizyon seyredebilir, sen de Kadir olmadan burada seyredebilirsin. Ama biraraya geldiyseniz oyun oynamak istiyorsunuz muhtemelen. Ama oyun oynamak istemiyorsanız oynamayın' diyorum. 'O zaman da biraraya gelmeyin'. O zaman oyunu tercih ediyor. Ama serbest bırakılsa yine Kadir'le birlikte olmayı tercih ediyor ama Kadir'le birlikte televizyon seyretmeyi tercih ediyor. [...] Ama daha çok, koyduğum kural şöyle ilgili: Arkadaşları varken televizyon yok. Arkadaşlarıyla oynarken, öğreneceği, yapacağı... Hiçbir şey öğrenmesine de gerek yok hani, yine onlarla da eğlenilmeyi öğrensin, birlikte olmayı... [...] Televizyon varsa, oturuyorlar, hep birlikte televizyon seyrediyorlar. Hep beraber seyredeceklerse, hepsi ayrı ayrı evlerinde de seyredebilirler. O zaman biraraya gelmelerinin de anlamı yok, diye düşünüyorum".

“Ya da [...], mesela bir oyuncak aldıysak, o gün, hayır, televizyon yok, gibi. [...] Çünkü oyuncuğun da tadını çıkarırsın, oyuncakla da [...] oynasın. Böyle belki tam da tadını çıkarmak olmuyor. Televizyon belki daha çekici hale geliyor.”

Gül, Uluç’un yemek düzenlemeleri ile televizyon izlemeyi de, belli bir açık kısıtlayıcılık anlayışı içinde, ilişkili bir biçimde el almaktadır:

“[...] Haftasonları değişik, haftaiçi değişik. Mesela, haftasonları kahvaltayı televizyon karşısında, FoxKids’in karşısında, [...] [yapabilir]. Ama haftaiçi seyrederiz. Haftaiçi kahvaltısını mutfakta yapıp gitmek zorunda. Ya kahvaltayı tercih edecek ya da kahvaltı yapmayacak. [...] ‘O zaman kahvaltı yok’ dediğimde [kahvaltayı] tercih ediyor.”

Gül, video ve televizyonda izlenecek çizgi filmlerin miktarı ile ilgili sınırlama koymakta ve video ile televizyonda seyredilen çizgi filmlerin miktarını da toplam olarak değerlendirmektedir:

“[...] Video-kasetten iki çizgi film birden seyrederiz. Bir tane seyredebilir.”

“FoxKids’i seyrettiyse videodan çizgi film seyrederiz.”

Gül, ayrıntılandırılmış kısıtlama düzenlemelerini arka arkaya saydıktan sonra, gülererek, “Gestapo görünümlü bir anne oldum” demektedir.

Gürkan’la yapılan görüşme, kısıtlayıcı aracılığın aileye özgü bir aracılık biçimi olmadığını, daha çok Gül’e özgü bir aracılık biçimi olduğunu göstermektedir. Gürkan, ilginç bir biçimde, daha sonra aksi yönde açıklamalar yapsa da, ilk ağızda, evlerinde Uluç’un izleme süresini ve içeriği kısıtlamaya dönük uygulama olmadığını belirtmektedir: “Yok. Öyle zaten seyrettiği zaman belli, hafta içinde. Haftasonunda tabii bu süre uzayabiliyor, hani bizim meşgul olma-olmama durumumuza göre de değişebiliyor.” Gürkan, görüşmenin ilerleyen bölümlerinde, bazı kısıtlamalara

değınmekte ve her değınışında de neredeyse otomatik bir biçimde Gül'den de bahsetmektedir:

“Genellikle annesi düzenliyor onun saatlerini. ‘Şu saatten şu saate FoxKids seyredilecek, ondan sonra seyredilmeyecek’ diye. Yani aralarında bir anlaşma var annesiyle.”

“FoxKids geldikten sonra yani [...] işte [akşam] 6:00’dan 8:00’e kadar, bir [iki] saatlik izleme şeyi var. Ama ona da bir kısıtlama getirmiyor gördüğüm kadarıyla Gül de zaten.”

“Gül[’ün], daha ziyade Uluç[...] yemek yerken televizyon seyretmesin diye özel bir çabası var herhalde.”

“Yani Gül’le aralarında bir anlaşma var onların. Yani eğer haftasonu ve haftaıçinde kahvaltı sırasında FoxKids seyredilmişse, haftasonu kahvaltı sırasında, yani sabahdan FoxKids seyredilmiyor. Ya da haftaıçi seyredilmemişse haftasonu seyredilmesine izin veriliyor. Yani o dengeyi Gül kuruyor yani, şey olarak. Onun izleme saatleri açısından.”

“Yani benim getirdiğim bir şey yok. Ama annesinin yaptığı bir düzenleme var yani.”

Şirinoğlu ailesinde kısıtlayıcı aracılığa ilişkin uygulamaları daha çok Gül’ün yönlendirdiği, aşağıdaki gözlem notuyla da ortaya çıkmaktadır:

Uluç, haberlerden sonra, saat 20:00 dolaylarında videoda “*Sinbad*” çizgi filmi izlemek istedi. Gürkan, Uluç’a “annene sordun mu?” diye sordu (III. Ziyaret).

Gürkan tarafından ifade edilmemiş olmakla birlikte Gül, Gürkan’ın, bir ara robotlarla ilgili bir çizgi filmin Uluç tarafından izlenmesini sınırlandırmaya çalıştığını söylemektedir: “Robotlar var böyle. Korkunç bir program. İşte robotlar, ateşler çıkıyor. Bilmemne. Onları eşim seyrettirmiyor. Onlar iyi değil oğlum, vs. [...] diye.

‘Yok baba’ diyor Uluç da. ‘Ben onlara inanmıyorum, onlar gerçek hayatta olmaz’ diyor.”

Uluç, televizyon izlemek konusunda annesinden olduğu gibi, babasından da izin istemektedir. IV. Ziyaret sırasında, televizyonda başlayan film için, Uluç babasına “Filmi izleyebilir miyim?” diye sormuştur.

Çınar ailesinden de kısıtlayıcılık uygulamalarına dair işaretler alınmaktadır. Çiğdem Çınar, kendisiyle yapılan görüşmede, Hakan’a “çok sık [televizyon] seyrettirmemeye çalıştığını”, “[Hakan’ın] çok fazla televizyon seyretmesinin doğru olduğuna inanmadığımı” belirterek ve “yani, ben, kendim, elimden geldiğince müdahale etmek istiyorum” diyerek bir tür kısıtlamaya gittiği izlenimini vermektedir. Çiğdem, ayrıca, “Belli bir saatten sonra [Hakan’a] [televizyonu izlemek] konusunda izin vermediklerini” söylemekte, kısıtlamaların zamanla ilgili boyutuna değinmektedir.

Sistematik olmamakla birlikte, Çiğdem’in kısıtlayıcı aracılık yaptığına ilişkin gözlemlerde bulunulmuştur. Aşağıda, bu tür bir açık kısıtlayıcılık girişiminin direnmeyle karşılaşan bir örneği yer almaktadır:

Saat 17:30 dolayları. Çiğdem, Hakan’ın odasında araştırmacıya Hakan’ın fotoğraf albümünü gösteriyor. Hakan, salonda FoxKids kanalını izliyor. Bir ara, Çiğdem salona gidiyor ve Hakan’a “Artık kapatalım” diyor. Hakan “*Spiderman*’i de seyretmek istiyorum” diyor. Çiğdem, “o zaman *Spiderman*’i seyrettikten sonra kapatacağız” diye karşılık veriyor. Hakan yine karşı çıkıyor. Bu sefer de Çiğdem direniyor, “Hayır!” diyor; “Tekrar et. *Spiderman*’i seyrettikten sonra kapatacağız”. Hakan “Hayır” diye bağırıyor. Çiğdem “evet söyledin, duydum!” diyerek salondan ayrılıyor (II. Ziyaret).

Öztekin ailesinde Cem’in televizyon izlemesi konusunda, sistematik ve içeriği önceden belirlenmiş bir kısıtlamaya gidilmemektedir. Hümeysra, Cem’in “[...] televizyona bir bağımlılığı olmadığından, [...] izlediklerinde seçici olduğundan” söz ederek “müdahale[nin] gereksiz olduğu[nu]” söylemektedir.

Hümeysra Öztekin, yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı gibi, Cem'in televizyon izlemesini kısıtlamaya gerek duymamaktadır. Ayrıca Hümeysra, "bunu seyredemeyiz, bunu bu kadar uzun seyredemezsin, ikinci kere seyredemezsin dediğiniz durumlar oluyor mu?" sorusunu, "Öyle katı kurallar koymuyorum" diye yanıtlamıştır. Buradan da Hümeysra'nın, bu tür belirgin biçimde ve açıkça ifade edilmiş kural koymaları "katı" olarak nitelediği ve uygun bulmadığı görülmektedir.

Sevinç ailesinde açık kısıtlayıcılığın yerinin ne olduğuna bakıldığında, Ergün Sevinç'in "başta Şenay olmak üzere, [Çisil'i] televizyondan uzaklaştırmaya ve [televizyon] seyretmemesini sağlamaya çalıştıkları"nı ifade etmesi, televizyon izlemenin genel olarak kısıtlandığına ilişkin bir durumu ortaya koymaktadır. Şenay Sevinç de, televizyonun olumsuz etkilerini önleyebilmek için yaptıkları arasında "kontrol"u ve "seçici olmaya çalışma"yı saymaktadır.

Şenay, evde süre konusunda bir kısıtlamaları olmadığını söylemektedir. Ergün de evlerindeki süre kısıtlaması konusunda şunları söylemektedir: "Pek kesin bir süre kısıtlaması yok ama Şenay genellikle çocukları alıp akşam 10:00-10:30 civarında odalarına çıkarmaya çalışıyor." Şenay da, Çisil'in, uyku saatiyle çakışan bazı programları izlememesi için çaba harcadığını belirtmektedir.

Şenay, "program seçimi konusunda" bir kısıtlamaya gittiklerini söylemektedir. Sevinç ailesine yapılan ziyaretlerdeki gözlemler ile Şenay ve Ergün Sevinç'in görüşmelerdeki ifadeleri, Çisil'in televizyon izlemesine ilişkin aracılık uygulamaları içerisinde, açık kısıtlayıcılığın bazı programlar için sözkonusu olabildiğini göstermiştir. Şenay'ın anlattığına göre, *Üvey Baba*, daha önceden, bilerek ve planlayarak izlenmesi kontrol edilmeye çalışılan tek programdır. Bunun dışında Şenay, program konusunda yaptıkları kısıtlamaların neler olduğunu şöyle anlatmaktadır: "Hani izlememesi gereken tipik şeyler oluyor. Onları değiştiriyoruz. Şiddet çok olursa değiştiriyoruz. Tabii ısrar

edebiliyorlar, bir şekilde ikna etmeye çalışıyoruz.” Şenay’ın “tipik şeyler” sözüyle cinsel içerikli sahneleri kastettiği anlaşılmakta ve şiddet olgusu ile birlikte diğer anababaların da yoğun şekilde kaygı duyduğu noktaları ortaya koyduğu görülmektedir.

Televizyon izlemeye ilişkin olarak Çisil’e uygulanan kuralları genelde kendisinin koyduğunu anlatan Şenay, Ergün ile kaygı duydukları içeriğin Çisil tarafından izlenmesini, sözkonusu içerik ekranda görüldüğü anda önlemeye çalıştıklarını söylemektedir.

Bir Açık Kısıtlayıcılık Biçimi Olarak Video Aracılığıyla Kısıtlayıcılık

Burada kısıtlayıcılık, televizyondan anababanın çocuk için uygun bulduğu programların kaydedilmesini ve çocuğun, video-kasetlerdeki bu kayıtları, kısıtlama içeriği çerçevesinde, uygun olan zamanlarda ve uygun sürede izlemesinin sağlanması yoluyla yapılmaktadır. Video aracılığıyla, izleme süresi, izleme zamanı ve izlenecek şeyin içeriği kontrol edilebilmektedir.

Şirinoğlu ailesinde kısıtlayıcı aracılığın gerçekleştirilmesindeki en önemli yardımcılarından biri, videodur. *Pokemon*’un kaldırılmasını takiben, Uluç akşamüzerleri videoda daha önceden kaydedilmiş çizgi filmleri izlemeye başlamıştır. Bundan önce de video, Uluç için uygun görülen -kimi televizyondan kaydedilmiş, kimi kasetleri satın alınmış- çizgi filmlerin onun izlemesine sunulduğu bir araç olarak kullanılmıştır. Videoda kaydedilmiş filmin izlettirilmesi anababaya, Uluç’un televizyon izlemesini denetlemek için çeşitli fırsatlar sunmaktadır.

Video cihazı, özellikleri dolayısıyla, Uluç’un televizyon kadar kolay açıp kapayabileceği, manipüle edebileceği bir araç değildir. Ayrıca, videoya takılacak kasetin içinde ne olduğu, kasetlerin üzerinde herhangi bir resmin de bulunmaması nedeniyle, Uluç’un anababasına sormadan öğrenebileceği bir şey değildir. Video,

kullanımının zor olması ve izlenecek materyalin seçiminin okuma-yazma gerektirmesi dolayısıyla, Gül ve Gürkan yerine Uluç'u otomatik olarak kontrol eden bir araç olarak işlevde bulunmaktadır.

Gül, Uluç'a, eğer Derya'ya içeride yemek yedirecekse ve Gürkan evde değilse, "pencereden filan sarkmasın diye" videoya bir çizgi film koyarak izlettirdiğini de belirtmektedir. Böylece, video, izleme süresini, zamanını ve içeriğini kontrol altında tutmaya yardımcı olduğu gibi, anababanın Uluç'un hareketliliğini kısıtlamak için kullandığı bir araç olarak da hizmet etmektedir²⁹.

Televizyon ve video, doğaları itibariyle "aynı" değildirler. Televizyon, bir yayın akışı içermektedir; kendisine özgü bir zaman akışı vardır. Video ise, kullanımı, izleyiciye bağlı olarak değişen bir özellik sunmaktadır. Şirinoğlu ailesinde videonun yukarıda belirtilen amaçlar için kullanımı, televizyonun kendine özgü zaman akışını, videonun kontrole daha çok izin veren yönüyle kırmak içindir. Yani video, Şirinoğlu ailesinde, televizyonun döngüsünü kırmak için, akışı kesintiye uğratmak için kullanılmaktadır. Bu yönüyle, televizyon formatını "ehlileştirmektedir". Cem Öztekin'in evindeki video kullanımı, Uluç'unkinden çok farklıdır. Cem, videoyu, bazı kasetlerdeki çizgi filmleri defalarca izlemek için kullanmıştır. Video, televizyonun kullanımını azaltmamaktadır; yalnızca onun bir devamı/uzantısı/genişleticisi niteliğindedir. Üstelik, Cem, videoyu kendi başına ayarlayarak kullanabilmektedir de. Hakan Çınar'ın evindeki DVD, teknolojik olarak viedodan farklı olmakla birlikte, videonun kullanımına benzer olanaklar sunmaktadır. Çiğdem ve Ekrem Çınar çifti çocuklarına, daha fazla ve çeşitli çizgi filmler "sunabilmek" şansını bu araç sayesinde bulmaktadırlar.

²⁹ Gül'ün, hareketliliğinin azalmasını istediği kişilerden biri de küçük oğlu Derya'dır:

Uluç, televizyonda *Pokemon* izliyor. Gül de *Pokemon*'un ilk dakikalarında Derya ile birlikte salonda. Bir ara gülerken, küçük oğluna dönüp "Oğlum, sen de seyretsen ne güzel olur!" diyor (I. Ziyaret).

Şirinoğlu, Çınar, Öztekin ve Sevinç ailelerinden açık kısıtlayıcılık ile ilgili olarak elde edilen verilere topluca bakıldığında, bu aracılık biçiminin en fazla Şirinoğlu ailesinde uygulandığı görülmektedir. Çınar ve Sevinç aileleri de, açık kısıtlayıcılığı, Şirinoğlu'lar kadar sistematik olmamakla birlikte, zaman zaman uyguluyor görünmektedirler. Öztekin ailesinde, herhangi bir şekilde açık kısıtlayıcılık yapıldığına ilişkin veri elde edilmemiştir.

2. “Çaktırmadan” Kısıtlayıcılık³⁰

“Çaktırmadan” kısıtlayıcılık, anababanın, kısıtlamalarını, çocuğun kısıtlandığını farketmemesini sağlamak amacıyla göz önüne alarak ve kısıtlama niyetini açıkça ortaya koymayarak gerçekleştirilmesidir. “Çaktırmadan kısıtlayıcılık”ta temel amaç, çocuğun dikkatini izlenmekte olduğu programdan başka bir programa ya da etkinliğe kaydırmaktır.

Açık kısıtlayıcılık uygulamasının görüldüğü Şirinoğlu ailesinde, Gürkan, Uluç'un seyretmesini uygun bulmadıkları sahnelerde nasıl davrandıkları sorusuna, bu tür durumlarla pek karşılaşmadığı yanıtını vermektedir. Böyle durumlar için hatırladığı çözüm yolunu da şöyle anlatmaktadır:

“Biz bir şey seyrederken öyle bir şey olduğu zaman, çaktırmadan kanal da değiştiriliyor olabilir. [...], ama o tür sahnelere daha henüz, hani çok fazla ilgi göstermiyor. Çok farketmedim [...] ben en azından.”

³⁰ Bu kısıtlayıcılık biçimini adlandırırken, “örtülü kısıtlayıcılık” denebilecekken, argo sayılabilecek olmasına karşın, “çaktırmadan” niteliğinin kullanılmasının nedeni, burada anlatılan olguyu, anababaların kullandığı bu sözcüğün iyi karşıladığının düşünülmesidir. Ayrıca araştırma öznelerinin özgün seslerine, oluşturulan kavramlarda da yer verilmesi, araştırmanın yaklaşımına uygun düşmektedir.

Ergün Sevinç de, özellikle Çisil'in direnç göstereceği bazı durumlarda, "çaktırmadan kanal değiştirmek"ten söz etmektedir. Görüldüğü gibi, Gürkan ile Ergün'ün ifadelerinde, "çaktırmadan" sözcüğü ilginç bir biçimde çakışmaktadır. Ekrem Çınar da "çaktırmadan" sözcüğünü kullanmaksızın ancak sözcüğün anlamına başka sözel ifadeler içinde değinerek benzeri bir uygulamayı dile getirmektedir: "Yani biz genelde ona uygun olmadığı zaman kanal değiştiriyoruz, televizyondaysa. DVD ya da VCD'deyse hızla geçiyoruz o sahneyi hissediyor hissetmez. Ya da ilgisini hemen başka yere çekmeye çalışıyoruz."

Çiğdem Çınar, Hakan'ın, izlemesinin engellendiği durumlardaki tavrına ilişkin olarak "Aç aç yapıyor mesela. Değiştiriyoruz. Anlıyor. Kanal değiştiriyoruz. DVD'de atlıyoruz. Seyretmemesi gereken bir şey olduğunda. [O da] hissediyor yani izlememesi gereken bir şey olduğunu. [...] Cinsel içerikli şeylere ilgisinin olduğu bir dönem. Seks, cinsel içerikli şeyler. Onda, 'niye geçtin? Ben oradaki şeye bakacaktım, bilmemneye bakacaktım'. Mesela böyle uyduruyor ama." Ergün Sevinç de dikkatin izlenen şeyden uzaklaştırılmasının kolay olmadığını belirterek, bunun için "konu değiştirme"yi gündeme getirmektedir: "Ve ondan sıyrılmıyor. Yani zorlarsanız da. Konuyu değiştirmeyi başarırız, bir şekilde olabiliyor... ama etkilenme süreci var tabii."

Böyle durumlarda neden açıkça engelleme yapılmadığına ilişkin bir açıklamayı Çiğdem Çınar yapmaktadır: "Bir şey demiyoruz. Açıklama yapmıyoruz yani. Açıklama yaparsan batıyorsun çünkü."

Ergün Sevinç'in açıklaması da, "farkettirmeden ve açıklama yapmadan" kanal değiştirmenin ailedeki gerginliği azaltmaya yönelik işlevini ortaya koymaktadır: "Önce direkt kanalı kapatırsanız karşı çıkıyor. Tepki gösteriyor, kavga çıkıyor. Başka bir şekilde kandırırsak, başarılı oluyoruz. O sırada çaktırmadan kanal değiştirebiliriz diye düşünüyorum."

Ergün, “çaktırmadan” kanal değiştirmek için uygun ortamın, çocuğun ilgisinin dağıtılmasını gerektirdiğini belirtmektedir: “İlgi dağıtma gibi bir şey. O anda ne aklınıza gelirse, basit bir şey. Çok önemli bir kozumuzun olduğunu bilmiyorum ama ilgi dağıtacak herhangi bir şey yakalar yakalamaz hemen o kanaldan [...] yani vazgeçmesini sağlıyoruz.”

3. Açıklayıcı Kısıtlayıcılık

Açıklayıcı kısıtlayıcılık, açık kısıtlayıcılık çerçevesinde yapılan uygulamaların gerekçelendirilerek gerçekleştirilmesidir. Yani, anababa, çocuğun izleme saatini, süresini ve içeriğini yine belirlemeye çalışır, ancak bu amacını çocuğa gerekçeli olarak açıklar.

Çiğdem, Hakan’a “Seyretmeyeceksin! Hayır!” türünden daha “sert” ve “direktif” uyarılar yapmak yerine, “Kapat artık, çok seyretme; çocuklara zararlı, çok iyi değilmiş” dediklerini ve Hakan’ın da, isteklerine uyararak televizyonu kapattığını anlatmaktadır. Burada, Çiğdem’in aslında, kısıtlayıcı aracılık yapmanın, buyurgan/başat olmayan görünümünü dile getirdiği görülmektedir. Yine bu örnekle, kısıtlayıcı aracılığın, aktif aracılık ile birleşen ya da birleşebilecek bir yönü ortaya çıkmaktadır. Aktif aracılığın sözkonusu olan “açıklama” ve “değerlendirme”, kısıtlayıcı aracılığın, kısıtlamaların neden yapıldığının buyurgan ve başat olmayan bir tavırla çocuğa iletilmesinde önemli bir rol oynayabilir gibi gözükmektedir. Çiğdem Çınar, Hakan’ın televizyon izlemesine, önceden belirlenmiş süre ve program kısıtlamaları getirdiklerine dair herhangi bir şey belirtmemiştir.

Şenay da *Üvey Baba* dizisi için koydukları açık kısıtlayıcılık ile birlikte aynı diziyi seyretmemesi için Çisil’i ikna etmeye çalıştıklarını anlatmaktadır: “Biz çok anlattık işte: Çok aptalca bir dizi, falan filan. Bir tek onda koyduk belirgin olarak.”

Ergün de, onaylamadıkları programlar için “Bunu kapatalım, çok kötü, iğrenç. Aptalca bir şey” diyerek Çisil’e sözkonu programları izlememesi için etkide bulunmaya çalıştıklarını dile getirmektedir.

Muharrem Öztekin, açıklamanın önemini ve mutlak değerini şöyle belirtmektedir:

“Şimdi ben hep şeyden yanayım. Hani bir şey kötüdür, sen çocuğa kötü dersin... O ikna olmaz...Sen onu yapması için zorlarsın filan. Benim politikam farklı. Anlatırım. İkna etmeye çalışırım. İkna edememişsem, varsın zararlı olanı da yapısın. Aslolan ikna etmek, edebilmek. Edemiyorsan bu senin sorunun, çocuğun sorunu değil.”

“[...] İki yöntem vardır. Bir, empoze etmek bir şeyi. Sifatından yararlanarak, makamından yararlanarak; babası, annesi ya da başka bir şeyi ama onun büyüğün, ona söz geçiren birisin. Onu kullanarak yapmak var. Bir de onu eşitin olarak görüp becerilerini yeteneklerini ikna yolunda sarf etmek var. İşte şu kötüdür, filan, sana zararlıdır. Sana zarar verir biçiminde. İkna edebildinse ettin, edemedinse varsın kendine zarar versin, o zararlı şeyden etkilensin.”

Şenay ve Ergün, Çisil’in, açıklayıcı kısıtlayıcılık karşısındaki tavrının direnme olduğunu söylemektedirler. Ergün, “*Üvey Baba*’ysa mesela ısrar ediyor”, Şenay da, “Tabii ısrar edebiliyor[...], bir şekilde ikna etmeye çalışıyoruz” diyerek sözkonusu aracılık uygulamasının sonuçları hakkında bilgi vermektedirler.

Şenay, Çisil’i ikna etmekte zorlandıkları bir başka konunun da “şiddet filmi ya da işte... muzur bir film” olduğunda kanalı değiştirmek olduğunu anlatmaktadır.

4. Alternatifli Kısıtlayıcılık

Alternatifli kısıtlayıcılık, televizyon izlemeye ilişkin kısıtlamanın, televizyona alternatifler göstermek yoluyla yapılmasıdır. Alternatifli kısıtlayıcılık, televizyon yerine

başka etkinlikler önerilerek gerçekleştirileceği gibi, belirli bir program ya da kanal yerine başka program ya da kanal önermek yoluyla da yapılmaktadır.

Hümeyra Öztekin, oğlu Cem'e, televizyon izlemeye alternatif olabilecek etkinlik önerileri götürdüğünü anlatmaktadır: "Biraz ben bu koşulları zorluyorum galiba. Üçüncüyü seyrederken ben bir şey çıkarıyorum. Hadi gel banyoya girelim ya da havuzda bilmemne yüzdürelim."

Sevinç ailesinde ise, sadece çocuklar için değil, televizyonun evdeki konumunu değiştirmek için genel düzenlemeler yapılması hep gündemde olmuştur. Ergün, televizyonun yerine, onunki gibi fonda sürekli olarak açık bulunacak bir başka şeyi, müziği koymayı denediklerini ancak başarılı olamadıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte, Şenay, ziyaretlerden birinde, o hafta içinde, televizyonu kapatıp yerine radyoda güzel müzikler bularak evde çocuklarla dansettiğini anlatmış ve sonuçlarından memnun kaldığını söylemiştir. Ergün ve Şenay'ın, televizyona bir alternatif olmak konusunda işe yarayıp yaramayacağını sorguladıkları bir başka aracın da "internet" ya da "bilgisayar" olduğu, yine tanışma ziyareti sırasında Şenay tarafından belirtilmiştir. Ancak Şenay, "Ayrıca o da ekranın karşısına geçme meselesi. Bir kere ekranın karşısına geçince, bu sefer de oradan ayrılmayacak. [...] Nasıl kullanıldığı önemli" diyerek, yaptıkları sorgulamanın bir bölümünü hemen görüşmede yansıtmaktadır. Ayrıca, Şenay, arkadaşlarından birinin, "nasıl olsa çocuklar hemen tanışıyorlar bilgisayarla; bu kadar erken başlatmanın bir anlamı yok" dediğini de aktararak bilgisayar ile ilgili şüphesini ortaya koymaktadır.

Televizyona genel olarak alternatifler bulmak yerine, belirli bir televizyon içeriği yerine başka bir televizyon içeriği önermek de bir yol olarak gösterilmektedir. Ergün, "O programlardansa [Ergün'ün onaylamadığı programlar: "şiddet, reklamlar, büyükler için film"] onu [Discovery Channel'ı izlemeye yönlendiriyorum]; yoksa direkt hiçbir

televizyonu seyretmeyi özendiriyorum” diyerek bu duruma ilişkin bir örnek oluşturmaktadır. Ergün, açıklamalarına şöyle devam etmektedir: “[...] Birincisi daha yumuşak bir kanala geçiş. O kötü şeyi, kötü olarak algıladığımız şeyi, daha yumuşak bir kanala geçerek... Daha ilginç bir şey bularak seyrettirmiyoruz.”

Ergün, Çisil’in izlemesini istemediği programlar yerine başka programları önerirken izlediği süreci şöyle anlatmaktadır: “Görüyorsun, hepsi kötü. Bu, işte, şiddet içeriyor; bu, burada reklamlar var. Reklamlar her yerde reklamdır. Burada anlayamayacağın, büyüklerin seyredeceği bir film. Gel bak bunu seyredelim’ diyorum. Onu da seyrettirmeye çalışıyorum [...]. Onun için daha pek çok programdan; yani, mankenlerin dizilerinden [iyi].”

Ergün, Çisil’in bu aracılık biçimine yönelik tepkisini de şöyle dile getirmektedir: “Ama hiçbir şekilde kabul etmiyor. Bir tepki doğdu.”

5. Üçüncü Kişileri Denetleyerek Kısıtlayıcılık

“Üçüncü kişiler” kavramıyla görüşme yapılan kişinin dışında çocuğun yaşamının bir parçası olan başka kişi ya da kişiler anlatılmak istenmektedir. Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık, çocuğun televizyonla ilişkisinde davranışlarıyla ya da doğrudan doğruya varlıklarıyla etkili olma potansiyeli olan üçüncü kişilerin yönlendirilmeye ve etkilenmeye çalışılması yoluyla çocuğun izlemesinin sınırlandırılması çabasıdır.

Hümeysra Öztekin, izleme kısıtlaması uygulamalarında eşi Muharrem’i önemli bir faktör olarak görmektedir. Muharrem, televizyon konusunda daha az kaygı duymakta ve bunu da davranışlarına yansıtmaktadır. Hümeysra, Muharrem’in evde bulunmadığı zamanların televizyonun daha az açık olduğu zamanlar olduğunu söylemektedir. Hümeysra, ayrıca, Cem’in televizyonu belli bir süre izledikten sonra

kapattığını, yani bu açıdan “kontrollü” olduğunu, ancak “babası açtığı zaman çok kontrol etmediğini, ne gelirse seyrettiğini” belirtmektedir. Hümeýra bu konuda Muharrem’i uyarmaktadır: “[Cem’in] görmemesi gereken görüntülerde uyarıyorum, ‘Muharrem, başka kanala çevir’ diye filan, ben oradaysam.” Hümeýra, bu durumların bir kısmının, Muharrem’in, “çok dalmış” olduğu için seyrederken “[Cem’in] orda olduğunu farketmediği” durumlar olduğunu söylemektedir. Hümeýra, kendisinin izleme ortamında olmadığı durumlarda ise Cem’in “izlememesi gereken” şeyler izlediğinden endişe etmektedir.

Hümeýra, “Muharrem’in evde azlığı aslında Cem’in benim gibi olmasını sağlıyor³¹” diyerek, kendisinin televizyonu hayatının odağına koymayışının, Muharrem’in yokluğunda Cem için daha etkili bir örnek oluşturduğunu savunmaktadır. Hümeýra, Muharrem’in televizyon ile ilgili farklı tutumunun aralarında çatışma yarattığını belirtmektedir: “Muharrem’le çatışmam var mesela bu konuda; onun biraz daha denetimli izlemesini sağlamak için. Onunla daha ciddi konuşmalar yapabilirim yani. Yapabileceğim şeyler ama ne dereceye kadar geçerli olur ya da sağlam; onda bir şeyler değiştirir?”

Şenay Sevinç’in de, Hümeýra gibi, eşinin televizyonla ilgili yaklaşımının çocuklarını etkilediğine ilişkin görüşleri vardır. III. ziyaret sırasında Şenay, son üç gündür fazla televizyon izlemediklerini ve televizyonu kapalı tutmayı “denediklerini” belirttikten sonra, bunun nedenini soran araştırmacıya “Ergün son üç gündür eve geç geliyor. Ondan böyle. O evdeyken açık olmasını tercih ediyor. O, bunu dinlenme aracı olarak kullanıyor” diyerek, ortamda televizyonun açık olmasına yol açan ve yokluğu,

³¹ Hümeýra, televizyonu yaşamının odağına koymayan bir tavır olduğunu ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Cem’in, “kendisi gibi olması”ndan kastettiği bu tavır ile ilgilidir.

bir anlamda, televizyonun da yokluğu anlamına gelen üçüncü bir kişinin, eşinin, etkisinden söz etmektedir.

Çiğdem, Hakan'ın televizyon izlemesini genel olarak kendisi denetlemeye çalıştığı gibi, Hakan'ın bakıcısı Zeynep'i de bu konuda kontrol altına almaya çalışarak denetlemektedir. Çiğdem, bakıcıya, Hakan için "televizyon seyretmesin. Yani eğer bir şeyi varsa, onu seyretsin. Ondan sonra kapatın, oynayın. [...] Oyna, ona eşlik et" dediğini anlatmaktadır. Şenay Sevinç de bakıcının denetimi aracılığıyla bir kısıtlayıcılığa gitmektedir: "Teyzeye tembih ediyorum. Sürekli televizyon açık olmasın, belirli programları seyretsinler. Sabahları çocuklara var, bir de akşam üzeri var. Hani bir o ikisini seyretsinler."

Araştırma sürecinde araştırmacının kendisinin de, üçüncü bir kişi olarak anababaların, televizyon izleme düzenlemelerinde dikkate alındığı gözlemlenmiştir. Bu durum, en açık şekilde, Şirinoğlu ailesi için geçerli olmuştur.

Gül, Uluç'un izleme miktarını ayarlarken, Uluç'un diğer etkinliklerini de değerlendirmektedir. Eğer Uluç o gün daha çok oyun oynama fırsatına sahipse, Gül, önceden onunla konuşarak o günkü televizyon izleme miktarını düşürmektedir. Uluç'un, araştırmacının varlığı dolayısıyla onunla birlikte geçirdiği zaman da hesaba katılan etmenler arasındadır:

Uluç, akşam yemeğinden sonra videoda *Pinokyo* kasetini izlemek istedi. Gül, "olmaz; bugün Melike seninle oynadı, bu yüzden seyredemezsin" diyerek buna karşı çıktı (IV. Ziyaret).

Araştırmacının konumunun, Uluç'un izleme düzenlemeleri ile ilgili olarak çok daha planlı bir şekilde değerlendirildiği, bir sonraki ziyaret (V. Ziyaret) sırasında yaşanan şu olaydan daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır:

Mutfaktaki akşam yemeği hazırlığı sırasında, araştırmacı, Gürkan ile, Uluç'un *Pokemon* kaldırıldıktan sonra ne izlediğine ilişkin konuşuyor. Gürkan, KanalD'de bir-birbuçuk hafta "*Açıl Susam Açıl*" adıyla "*Susam Sokağı*"nın yayımlandığını, bunları videoya çektiklerini anlatıyor ve göstermeyi teklif ediyor. Uluç da odasından çıkarak babasının gösterdiği "*Açıl Susam Açıl*"ı seyretmek istiyor. Gül, Gürkan'ın bunu kabul etmesine öfkeleniyor ve "bana sorsana" diye sitem ediyor. Sonradan anlaşıldığına göre, Gül, o gün araştırmacının evlerine gelecek olmasını -ve araştırmacının da Uluç'la oyun oynayacak olma ihtimalini³²- konu ederek, Uluç'la video/televizyon izlemeyeceğine dair bir sözleşme (Gül, "Bugün video izlemeyip Melike Abla'nla oynamak istersen Melike Abla bize gelecek" demiş ve Uluç da bunu kabul etmiş) yapmıştır ve bu fiili durum da bu anlaşmayı bozmaktadır (V. Ziyaret).

Gül, "Uluç'la ilgilenme fırsatları olmadığında ona televizyon izlettirdiklerini" söylemektedir. Araştırmacı, Gül'ün gözünde, Uluç için, televizyon izlemenin yerine geçecek başka etkinlik olasılıklarını beraberinde taşımaktadır. Bu çerçevede, araştırmacının varlığının ve Uluç için yaratacağı olası zengin deneyimlerin, Uluç'u televizyondan uzak tutmak için kullanılması da, kısıtlamanın mekanizmasını göstermek üzere ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Uluç da, araştırmacının, "kısıtlama" için kullanıldığının farkındadır. Televizyon izlemeyi tercih ettiğini belli ettiği ziyaret günlerinden birinde bu olgu açık bir biçimde gözlemlenmiştir:

Uluç, salonda "*Açıl Susam Açıl*"ı izlemekteydi. Gül, saat 20:20 civarında, Uluç'a televizyonu "artık" kapatmaları gerektiğine ilişkin bir uyarıda bulundu ve Uluç'un seyretmekte olduğu bölüm bitince televizyonu kapatmayı önerdi. Uluç karşı çıktı ve "Geceyarısına kadar açık kalsın!" dedi. Ardından da "Melike Abla gidecek mi?" diye sorarak araştırmacının varlığının o andaki tartışmanın sonucuyla ilgili etkisinin farkında olduğunu gösterdi (VI. Ziyaret).

³² Araştırmacının varlığı, özellikle ilk ziyaretlerde, çocuklar için olası bir oyun arkadaşı anlamını taşımış ve araştırmacının çocuklar için taşıdığı bu anlam anababalarınca da kimi zaman çeşitli biçimlerde değerlendirilmiştir.

Aileler, kısıtlayıcılık konusunda, kişilerle birlikte yayıncıları da “üçüncü” bir taraf olarak görmektedirler. Hümeysra Öztekin, genel olarak televizyonlar için “bir denetim mekanizmasının gerekli olduğu”ndan söz etmekte ve kendi yapacağı girişimlerden çok, televizyonda daha az olumsuz nitelikte yayın yapılması isteğini ortaya koymaktadır:

“İyi bir denetim mekanizması olan bir ülkede yaşasaydık herhalde bu kadar denetlemek zorunda kalmazdık haberleri”.

“Haberler gerçekten sürekli izlemek istediğim... ama o zaten kendim için de yapmayı istediğim bir şey. Şiddetten arınmış... Ne yapabilirim diye? Sanki kontrollü bir düğme olsa da süzse gelmeden onları. Ben de rahatsız oluyorum çünkü o programlardan.”

“Seyrettirmemek değil de nasıl söyleyeyim... Acıma duygusuna ya da direkt insanlığına saldıran programları hiç yayınlamamak yani.”

“Niye bu kadar kontrollü olayım diye düşünüyorum ya da [...] ben televizyona odaklı değilim ama en azından haber programlarını izlemek isterim.”

6. Mekânsal Kısıtlayıcılık

Mekânsal kısıtlayıcılık, eviçi mekânın özellikleri ya da televizyon izlenen ve izlenmeyen mekânlar arasındaki ilişkileri kullanarak televizyon izlemeyi genel olarak azaltma çabasına işaret etmektedir.

Ergün Sevinç, tanışma ziyareti sırasında belirttiğine göre, Türkiye’deki birçok ailenin televizyona “esir düştüğü” görüşündedir. Televizyonun kendi evlerindeki hâkimiyetinden de şikâyetçi olduğunu söyleyen Ergün, “Şu anda televizyona bakmıyor olsam bile, bakabilirim. Baktığım zaman da takılabiliyorum” demektedir. Ergün, televizyon konusunu eşiyle konuştuğunu ve televizyonun yerini değiştirmeyi düşündüklerini belirtmiştir: “Belki yeri değiştirilirse sese, görüntüye takılmayabiliriz.

Açık olsa bile, yeri farklı olursa, gözüm takılmayacak”. Ergün, televizyonun yerini değiştirmeyi, yasaklamaya alternatif olarak gördüğünü, yasaklamanın televizyonun çekiciliğini artıracığını söylemektedir.

Şenay da evlerinin iki katlı oluşunun ve çocukların odalarının üst katta bulunuşunun bir “dezavantaj” olduğunu anlatmaktadır: “Burada [mutfakta] onlarla daha [fazla] bağlantıda oluyorum. ‘Hadî odamıza çıkalım’ için ekstra bir şey gerekiyor. Mesela şimdi Tuncay ‘yukarı çıkalım’ diyor. Bu da ekstra bir şey gerektiriyor. Düz bir ev olsa farklı olurdu. Tuvalet bile şey oluyor. Temizlik için üşeniyorum. ‘Dur, geliyorum. Dur, geliyorum’ diyorum. Burada oyalanıyorum” (III. Ziyaret). Sevinç ailesinin evlerinin yapısı ve Şenay’ın yukarıdaki ifadesinden anlaşılabilceği gibi eviçi mekânlar arasındaki geçişleri kolaylaştırmıyor olması, Şenay’ın, çocukları, televizyonun seyredildiği ortamdan uzaklaştırmaya yönelik çabalarını desteklememektedir.

Şenay, televizyonla ilgili kaygılarını uygun yollar bularak gidermek konusunda oldukça istekli ve güdülenmiş görünmektedir. Araştırmacıya, IV. ziyaret sırasında “Geçende ne düşündüm: Yatak odasına televizyon. Çünkü Ergün’ün televizyon karşısında uyuma alışkanlığı var. Burada da rahatsız bir şekilde uyuyakalıyor” diyerek televizyonla ilgili mekânsal başka bir düzenlemeyi gündeme getirmektedir.

Evlerine yapılan ziyaretler sırasında Çiğdem Çmar, Hakan’ın yalnız kalmaktan hoşlanmadığını ve evdeki kişiler nerede bulunuyorlarsa oralarda olmayı tercih ettiğini belirtmektedir (II. Ziyaret). Salonun, temel yaşama alanı oluşu, aileyi, televizyonun bulunduğu bu mekâna taşımaktadır. Buna ek olarak, Hakan’ın, annesi tarafından belirtilen bu özelliği, bu durumu daha da pekiştiriyor gözükmektedir. Hakan, annesi yatak odasına gittiği zamanlarda da annesini izlemektedir ve yatak odasında da bir televizyon bulunmaktadır.

Mekânsal kısıtlayıcılık anlamına gelebilecek bir başka durum da, doğrudan doğruya “evden uzak kalmak”la ilgilidir. Örneğin, Gül, şiddet içeriği olan ve robotlarla ilgili bir çizgi filmi Uluç’un izlemesini önleyemediklerinde başvurdukları yolu şöyle anlatmaktadır: “Ama onu engelleyemediğimizi anladığımız anda ne yapıyoruz onun yerine? Gidiş saatimizi geciktirip robotları öyle telafi ediyoruz. [...] Şimdi robotlar var, hadi alışverişe gidelim diyebiliyoruz [Gürkan’la] kendi aramızda. Robotları seyrettirmemek için.”

Okul da ev dışında olmayı sağladığından, bir mekânsal kısıtlayıcılık biçimi olarak değerlendirilebilir. Kasıtlı olarak uygulanmamakla birlikte “okulöncesi kurum”, kısıtlama işlevi görmektedir. Hakan’ın annesi Çiğdem Çınar, durumu şöyle dile getirmektedir:

“Okul, [televizyondan] koruyor. Gerçekten... Okul olmasa, çocuklar buna esir olur. Ben bunu geçen [Hakan’ın, hasta olduğu için evde kaldığı] üç günde anladım. Okul, bir şey veriyorsa da vermiyorsa da oyalıyor. Çünkü çocuklarda enerji çok. Hakan, küçükken olduğu gibi değil; çok enerjik. Ne güzel, pusete koyuyordum bir zamanlar...” (II. Ziyaret).

Kuşkusuz, çocuklar, televizyondan “korunsunlar diye” okula gönderilmemektedirler. Ancak, televizyonun “avlayıcılığı” karşısında, okulun dile getirilen bu dolaylı işlevi, anababaların televizyon algısına ilişkin ilginç bir görünümü ortaya koymaktadır: “Televizyon korunulması gereken bir şeydir”. Hakan’ın annesinin yukarıdaki açıklamasının bir başka yönü de, okulun “oyalayıcı” işlevidir. Anne, gelişim düzeyi gereği, fiziksel olarak daha hareketli hale gelmiş olan oğlunu oyalamakta zorluk çekmektedir. Çiğdem Çınar, “Okul olmasa çocuğu oyalamakla görevli olacak kişi anne. Bu da çok zor” demektedir (II. Ziyaret). Dolayısıyla, okul, çocuğu televizyondan koruduğu gibi, anneyi de bir anlamda çocuğundan “korumakta”dır.

7. Diğer Kısıtlayıcılıklar

Yukarıdaki kısıtlayıcı aracılık türlerinden farklı ve daha dar kapsamlı olmak üzere başka kısıtlayıcılıklar da saptanmıştır. Aşağıda bu aracılık biçimleri ve bunlara ilişkin bulgular aktarılmaktadır.

a) Kuralın Kaynağını Dışarıda Tutarak Kısıtlayıcılık

Burada kısıtlayıcılık, anababanın kısıtlamaya ilişkin nedenin kendisinden kaynaklanmadığını ortaya koyması yoluyla yapılır. Kısıtlamanın kaynağı, anne ya da baba değildir; kısıtlamanın kaynağı “dışarıda” ve başka bir otoritedir.

Hümeysra, kuralın kaynağını kendisi değil, bir dış “merci” gibi göstererek kısıtlamaya gidebilmektedir: “Ama şey diyorum mesela, seyretmemesi gereken filmlerde bakıyorsa, ‘18 yaşın altındaki çocuklar seyredemez gibi bir kuralı var bu filmin’ diyorum. Gidiyor odasına. ‘Filmde yazıyor’ diyorum ‘ben koymuyorum orda birileri, bilen birileri yasaklıyor bunu’.”

b) Kısıtlama Nedenini Değiştirerek Kısıtlayıcılık

Anababalardan bazıları, kısıtlama amaçlarını, kısıtlama niyetlerinin asıl gerekçesinden başka gerekçelerle gerçekleştirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Muharrem Öztekin, “Bu anlamda [Cem’e] ‘aman, televizyonu kapat’ filan demiyorum. Ne diyorum onun yerine? ‘İşte bu kadar çok izlersen gözün bozulacak’ diyorum. Yani dolaylı yol kullanıyorum” demektedir.³³ “Dolaylı kısıtlayıcılık” kavramıyla anlatılmak istenen, asıl kısıtlama gerekçesi yerine bir başka ve daha kolay

³³ Muharrem’in VI. ziyarette Cem’e gözünün bozulacağına ilişkin bir uyarıyı yaptığı gözlemlenmiştir.

kabul edilebilir bir gerekçeyi öne sürmektir.

Ergün Sevinç de benzeri bir uygulamayı dile getirmektedir: “Televizyonu yasaklamak olmuyor. Uyku saati geldiyse, ‘artık uyku saati geldi; televizyon melevizyon kapamıyor. Hadi bakalım herkes yatağına’ gibi.”

Kısıtlayıcı Aracılığın Sınırları

Anababaların kısıtlayıcı uygulamaların mutlak yararına ilişkin şüpheleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, anababalar, “sınırlandırmanın sınırları” olabileceğini belirtmektedirler. Örneğin, Muharrem Öztekin, Cem’in izlemesinin onaylanmadığı sahneler gösterildiğinde ne gibi durumlar yaşandığının sorulduğu soruya karşılık, şunları söylemektedir:

“Annesi, ‘oğlum bu sana göre değil’ diyor. O da hemen elini gözlerine koyuyor. ‘Seyretmiyorum’ diyor. Yapıyor bunu yani. Kapatıyor gözlerini. Ama ‘sahne geçince bana haber verin’ diyor. Benim için çok önemli değil. Şey düşünmüyorum, yani bu yaşta şöyle bir sahne ile karşılaştığında nasıl bir dünya yaratır kafasında [diye] düşünmüyorum. ... Yani kaçırmanın-göçürmenin çok fazla anlamlı olduğunu düşünmüyorum. ... N’apacak yani? Taklit mi edecek gördüklerini? Edebilir. Görmese de eder. Yani kafasında bir dünya yaratıyor zaten. Ne kadar kaçırırsam kaçırayım, kafasında bir dünya yaratıyor. Bari görsün...”

Muharrem Öztekin, Cem’e annesinin yaptığı uyarılar sırasında “sessiz kaldığını”, ancak Hümeyra’nın olmadığı durumlarda farklı davrandığını belirtmektedir: “[...] Ama annesi yokken ben ‘gözünü kapat’ falan demiyorum. Ama annesi olduğu zaman ‘gözünü kapat’ diyor, ‘sana göre değil bu sahne’ ya da ‘kanalı değiştirelim’ diyor.”

Muharrem Öztekin, daha sonra “televizyon kullanımları” ile ilgili bölümde de görüleceği gibi, oğlunun “arkadaş ve kardeş açlığı” çektiği için televizyon izlediğini, bir

kardeşi olsa durumun böyle olmayacağını belirtmektedir. Muharrem, “Alternatif sunmadığın [sürece] yapacak bir şey yok” diyerek Cem’in televizyon izlemesini haklaştıran, dolayısıyla kısıtlamayı haksızlaştıran bir algısını dile getirmektedir³⁴.

Ekrem Çınar da kısıtlamanın sınırlarını belirlemektedir: “Sizin şu andaki gençliği denetlemeniz imkânsız. [...] İşte ilkokul çağından itibaren bilgisayarlar oradadır. [...] Sen televizyonda öpüşme sahnesini yasakla, o VCD’sini alıp istediğini seyretsin ve sen orda, içerde bilgisayarda ders çalışıyor zannedebilirsin. [...] Şu an için çözüm şu: İkili ilişkilerde doğrunun ne olduğunu hissettirebilmek. Onu kontrol ettireceğim diye bir gaflet içinde olmamak. Yani, çünkü kontrol etmek imkânsız. [...] Yapacak çok fazla bir şeyiniz yok. Yani siz istediğiniz kadar sınırlayın, bu sefer sosyal çevresindeki arkadaşlardan kopacak. [...] Siz ne kadar birey olarak iyi yetiştirin, bir de sosyal çevresiyle uyumlu olmak zorunda.”

Hakan’ın televizyon izlemesine ilişkin genel bir kısıtlayıcı tavrı bulunan Çiğdem Çınar, bununla birlikte, “[Hakan’ın] belli bir dozajda seyretmesinde fayda var. Seyredek zaten. Ne kadar kontrol altına alabilirim ki...” diyerek kısıtlayıcı uygulamalarla ilgili belli bir şüphesi ve/ya da sınırı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anababaların bu konudaki şüphelerinin kısıtlayıcı aracılık uygulamalarını gerçekleştirmelerini engelleyen kimi durumlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durumlar, temelde, çocukların kısıtlamaya gösterdikleri dirençle ve kısıtlamayı gerektirecek koşulların oluşmadığına ilişkin düşünceyle ilgili gibi görünmektedir.

Kısıtlayıcı aracılık olarak kavramsallaştırılan ve içinde kuralların ya da diğer sınırlandırmaların yer aldığı uygulamanın Çisil tarafından tepkiyle karşılandığı, Şenay Sevinç tarafından şöyle ortaya konmaktadır: “O da tabii onda bir şey yarattı. İster

³⁴ Benzer bir biçimde Ekrem Çınar da, Hakan’ın, kardeşi olmadığı için televizyonu arkadaş edindiğini söylemekte, ancak bunu Muharrem Öztekin’in kullandığı çerçevede yapmamaktadır.

istemez. Yani, ‘evet, seyredeceğim onu da’... İstek... yarattı. [...]” Hümeysra Öztekin de, doğrudan ve kesin tavırlı kural koymaların Cem’in kendisini karşısına almasına yol açtığını belirtmekte ve böyle bir tutumun ters tepen bir yönü olduğunu söylemektedir: “‘Yapamazsın-edemezsin’ gibi girdiğimde daha çok ilgi çekiyor çünkü. ‘Hu, bir bakayım anne, şurasından bakayım’, gibi.”

Bu tür kısıtlayıcı uygulamaların Şenay Sevinç ve Hümeysra Öztekin tarafından dile getirilen sonuçları, sözkonusu aracılık çabalarının istenenin tersi yönünde etkileri olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla kısıtlayıcılık, anababalar tarafından tercih edilmeyecek özelliklere de sahip gibi görünmektedir.

Hümeysra Öztekin, “doygunluk noktası”ndan söz ederek kısıtlamanın yararına fazla inanmadığını belirtmektedir. IV. Ziyarete, Cem’in geçen ay içinde “*Space Jam*” kasetini 10-15 defa seyrettiğini, ancak ondan sonra “doyduğunu” ifade etmiş ve “böyle böyle olacak... Kısıtlamanın bir yararı olduğuna inanmıyorum” demiştir. “Doygunluk noktası” için, “orası her neresiyse, oraya kadar çıkıyor; sonra kesiliyor. Örneğin *Pokemon* kalkmadan önce zaten *Pokemon*’u seyretmekten vazgeçmişti; FoxKids’deki çizgi filmleri izliyordu. O çizgi filmlerin saati *Pokemon*’unkiyle çakışıyordu. Bir yandan da bezginlik noktasına geldi herhalde. Onunla ilgili materyallere de ilgisini kaybetmişti. Materyalinde de doygunluk oldu.” Hümeysra Öztekin, bu sözleriyle, kısıtlamak yerine sözkonusu “doygunluk noktası”nı beklediğini anlatmaktadır.

Hümeysra ve Şenay ile yapılan görüşmelerde, özellikle izleme süresi konusunda kısıtlamaya gitmek için özel bazı koşulların oluşması gerektiğine ilişkin bir görüş taşıdıkları izlenimi edinilmiştir. Hümeysra, Cem’in “[...] televizyona bir bağımlılığı olmadığından, [...] izlediklerinde seçici olduğundan” söz ederek şunları söylemektedir: “[...] Yani açar, ama normal bir çocuğun seyredeceği iki-üç böyle keyif alınacak filmden sonra bıkiyorsa orda zaten müdahale [...] gereksiz, yani müdahale etmeye

gerek yok. Cem'in de böyle yani odaklanıp sabahtan akşama kaldığı olmuyor.” Şenay, evde izlenecek programlar konusunda bir kısıtlama olduğunu, ancak süre konusunda böyle bir durum olmadığını söylerken bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Yani henüz o aşamaya gelmedi; hani böyle saatlerce seyredecek de biz müdahale edeceğiz. Öyle bir şeye gelmedik”. Şenay'ın, süre ile ilgili bir düzenlemeye gitmemeleri konusunda getirdiği iki açıklama daha vardır: Henüz Çisil'in [ilk]okula başlamamış olması ve Çisil'in başka etkinlik önerilerini fazla direnmeden kabul etmesi³⁵.

Çiğdem Çınar da, Hakan'ın fazla televizyon izlemediğini ve belli bir miktar televizyon izledikten sonra, televizyonu “kendisinin” kapattığını söyleyerek, kısıtlamanın gerekmediğini belirtmektedir. Muharrem Öztekin, Cem'in izlediği programların içeriğine ve Cem'in televizyon ile kurduğu ilişkiye dair endişe taşımamaktadır:

“Yani çok da vurdu kırıltı şeylerden hoşlanmıyor. Seçiyor yani. [...] İzlediği filmlerde, kahramanın, iyilerin hep kazanmasını da istiyor. Bence iyilerin kazanması, kötülerin cezalandırılması bir çizgi filmde, bir çocuğun gelişimine olumlu şeyler katar, adalet duygusu verir, diye düşünüyorum.”

“Olumsuz gelecek şeyleri zaten kendisi seçiyor gibi geliyor bana. Beğeni düzeyi var, beğeni düzeyi aynı zamanda olumlu ve olumsuzları birbirinden ayırma şeyini de getiriyor.”

Muharrem, Cem'in izlediği çizgi filmlerle kendi çocukluğunda okuduğu çizgi romanlar arasında, verdikleri mesajlar açısından benzerlikler bulmaktadır:

³⁵ Bu konuda Şenay'ın, okul düzeni açısından uygun koşulları sağlamak için televizyon ile ilgili daha fazla kısıtlamaya gereksinim duyulabileceğine ilişkin bir görüşü olduğu izlenimi edinilmektedir. Şenay, Çisil'in başka etkinlik önerilerine fazla direnmemesi konusunda da şöyle söylemektedir: “Çisil, ben ne zaman, ‘hadi yukarı çıkalım, kitap okuyalım yatakta’ [desem], [hiçbir zaman] ‘hayır, televizyon seyredeceğim’ [demiyor].”

“Yani işte adalet duygusunun gelişmesi bence olumlu bir şey. Bence [...] çocukluğumuzda da kitap arasına koyarak okuduğumuz Red Kit’ler, Tommiks’ler, bugünkü çizgi filmlerin benzeri şeyler. Özünde... Ama onların çok yararını gördüğümü düşünüyorum.³⁶”

Muharrem’in, televizyon konusundaki kısıtlamaları fazla gerekli bulmayan bakış açısı, Hümeysra’yı bu konuda daha “yaptırımcı” buluyor olması ile uyumluluk göstermektedir.

“O [Hümeysra] bana göre daha titiz bu konularda. Titiz derken, yaptırımcı demek daha doğru olur. Yani daha sınırlayıcı davrandığını düşünüyorum.[...] Daha az seyretmesi için uğraştığını sanıyorum.”

Hümeysra, Muharrem, Şenay ve Çiğdem, ifadelerinden anlaşılacağı gibi, çocuklarının izleme miktarının müdahale etmeye gerek duyacakları kadar çok olmadığını düşünmekte ve o nedenle de kısıtlamaya gitmediklerini ifade etmektedirler. Dolayısıyla, kısıtlayıcı aracılık, bu nedenle de onlar için öncelikli bir aracılık biçimi değildir.

Bununla birlikte, anababaların kısıtlayıcı aracılık yapmanın gerekli olduğunu hissettikleri, ancak kısıtlama yapmadıkları durumlara bakıldığında, kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının diğer boyutları ile karşılaşılmaktadır. Bazı durumlar, anababaya kısıtlama olanağı tanımış ve anababa kısıtlama gereksinimini hissetmiş, ancak kısıtlayıcı aracılık gerçekleştirilmemiştir. Bunlardan biri “*İkinci Bahar*” sırasında gözlemlenmiştir:

Hümeysra ve Cem, komşuları gittikten sonra *İkinci Bahar*’ı izlemeye devam ediyorlar. Hümeysra, mutfaktan bir şey getirmeye gitmek üzere ayağa kalkıyor, *Ali Haydar*’ın, arabasını tahrip eden *Şecaattin*’i dövdüğü şiddet dolu sahneyi ayakta ve biraz da dehşet içinde seyrediyor: *Ali Haydar*, *Şecaattin*’in üstüne çıkıyor, yüzünü yumrukluyor. *Şecaattin*’in ağzından, burnundan kan geliyor.

³⁶ Muharrem, çocukluğunda okuduğu çizgi romanlardan “adalet” duygusunu öğrendiğini belirtmektedir.

Cem de bu sahneyi tam bir dikkatle izliyor. Hümeysra, sözkonusu sahnenin ortalarında, kendi kendine konuşur gibi “Cem, seyretme aslında...” diye mırıldanıyor. Sonuçta, Cem bu sahneyi sonuna kadar izliyor. Hümeysra, sahnenin sonunda silkinerek “Ben de burada buna takılmış, duruyorum” diyor gülerek ve içeri gidiyor (III. ziyaret).

Bu olay, aslında, başarılı bir “kısıtlayıcı aracılık”, hatta bir “aktif aracılık” örneğine dönüşebilecekken bir “tereddüt” örneği olarak kalmaktadır. Yani Hümeysra, kendi kendine mırıldanarak söylediği sözleri doğrudan Cem’e söyleyebilir ve Cem’in bu sahneyi seyretmesini engelleyebilirdi (kısıtlayıcı aracılık) ya da Cem’in izlediklerine ilişkin bazı açıklama ve yorumlar getirerek (aktif aracılık) ekranda gösterilenleri olumsuzlayabilirdi. Gözlemden sonra Hümeysra ile bu konuda bir görüşme yapılmamış olmakla birlikte, Hümeysra’nın rahatsız olduğu halde Cem’e müdahale etmekte kararsız kalışının olası bazı nedenlerinden biri olarak, Hümeysra’nın, sahnenin içerdiği şiddetin derecesini ve süresini baştan kestirememiş olması gösterilebilir.

Sorunun, ekranda görülen şeyin gerçekten de “seyredilmemeli” diye algılanmasına ve öyle “tanımlanması”na bağlı olabileceği karşıt bir örnekle ortaya çıkmaktadır:

Saat 20:00 sularında, salonda, televizyon açık. Hümeysra üstünü değiştirmek için içeriye gidiyor. Cem salonda. Hümeysra geri geldiğinde televizyonda, TRT1’de, (ziyaret tarihinden 20 gün önce gerçekleştirilen) “Hayata Dönüş” operasyonu ile ilgili görüntüler olduğunu görüyor. Görüntüler, güvenlik güçlerinin mahkûmları yakalamasını ve mahkûmların bağrımlarını içeriyor. Hümeysra bu görüntüleri görünce kumandayı alıyor ve “bunu seyretmeşen daha iyi olur Cem” diyerek kanalı değiştiriyor (IV. Ziyaret).

Araştırmacı daha sonra, Hümeysra’ya neden kanalı değiştirdiğini sorunca, Hümeysra bu görüntüleri daha önce gördüğünü ve mahkûmlardan birinin küfrederek bağırıldığını, Cem’in bunu duymasını istemediğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi, Hümeysra görüntünün devamıyla ilgili bir fikre sahip olduğunda çok daha kararlı davranmakta ve

gerekli olan aracılık eylemini gerçekleştirmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, anababaların, kısıtlayıcı aracılık yapabilmek için kendilerine yayının içeriği ile ilgili ipucu verebilecek bilgilere ihtiyaç duyduklarını söylemek mümkündür.

Kısıtlayıcı Aracılıkla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Kim, Neden Kısıtlıyor?

Bu araştırmada, tüm kısıtlayıcı aracılık biçimlerinin genellikle anneler tarafından gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Örneğin, açık kısıtlayıcılık uygulamasını ödünsüz sürdüren Gül, mekânı düzenleyerek ya da düzenlemeyi sürekli olarak gündemde tutarak (mekânsal kısıtlayıcılık) çocuklarının daha az televizyon izlemesini sağlamaya çalışan Şenay, eşlerinin varlığının televizyon izlemeyi artırdığını gözlemleyerek bu konuda çözüm arayan Hümeysra ve Şenay (üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık), bakıcıyı “Hakan çok televizyon seyretmesin” diye “tembihleyen” Çiğdem, bu bağlamda önemli örneklerdir ve araştırmadaki dört annenin her birinin -farklı oranlarda ve farklı yöntemlerle de olsa- kısıtlayıcı aracılık yaptıkları söylenebilir. Ayrıca anneler, daha önce de belirtildiği gibi, televizyona yönelik olarak da -babalara görece- daha olumsuz tutumlara sahiptirler. Bu bulgular, televizyonun olumsuz etkileri konusunda kaygıları olan eğitimli annelerin kısıtlayıcı aracılık uygulamasına daha çok başvurduğunu gösteren araştırmalar tarafından (Bybee ve ark., 1982; Brown, Childers, Bauman ve Koch, 1990; van der Voort ve ark., 1992; Valkenburg ve ark., 1999) desteklenmektedir.

Kısıtlayıcı aracılıkla ilgili bulgular, anababaların temel olarak şiddet ve cinsellik içeren programlar için çocuklarına kısıtlayıcı yönde davrandıklarını göstermektedir. Örneğin, Çisil’in *Üvey Baba* dizisini izlemesi, dizinin içerdiği şiddet yüzünden,

kısıtlanmaktadır. Kötü ve küfürlü dil de, izlemenin kısıtlandığı bir içerik özelliğini oluşturmaktadır. Örneğin, Hümeýra Öztekin'in bu gerekçeyle kısıtlayıcılık yaptığına gözlemler sırasında da rastlanmıştır. Schmitt'e (2000) göre de, televizyonda şiddet, cinsellik ve kötü dil, anababaların her zaman kaygı duydukları içerik özellikleridir ve içeriğinde bu unsurlar bulunan programların çocuklar tarafından izlenmesi anababalarca kısıtlanmaya çalışılmaktadır.

Kısıtlayıcı Aracılık Biçimleri: Kısıtlama Nasıl Yapılıyor?

Araştırmanın bulguları, anababaların çok çeşitli kısıtlayıcı aracılık biçimlerini uygulamaya koyduklarını göstermektedir. Bunlar şu başlıklar altında incelenmiştir:

- a) Açık kısıtlayıcılık
- b) "Çaktırmadan" kısıtlayıcılık
- c) Açıklayıcı kısıtlayıcılık
- d) Alternatifli kısıtlayıcılık
- e) Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık
- f) Mekânsal kısıtlayıcılık
- g) Diğer kısıtlayıcılıklar ("kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık" ve "kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık")

Ele alınan ilk kısıtlayıcı aracılık biçimi olan açık kısıtlayıcılık, alanyazındaki kısıtlayıcı aracılık kavramına karşılık gelmektedir ve kısıtlama amacının doğrudan gerçekleştirilmeye çalışıldığı aracılık biçimidir. Kısıtlama mantığının ve gerekçesinin çocuğa ifade edildiği kısıtlayıcılık biçimi olarak açıklayıcı kısıtlayıcılık da, açık kısıtlayıcılıkla birlikte kısıtlama niyetini doğrudan iletmektedir. Açık kısıtlayıcılık ve

açıklayıcı kısıtlayıcılık, sözkonusu “doğrudanlık”larından dolayı, “*doğrudan kısıtlayıcılık*” olarak kavramsallaştırılabilirler.

Kısıtlamaya ilişkin niyetin, gerekçeli ya da gerekçesiz olarak, açıkça ifade edilmesi, sözkonusu “doğrudanlık”tan ötürü, anababıyla çocuğu karşı karşıya getirme gizilgücünü taşımakta ve dolayısıyla çatışma ve direnme olguları için uygun zemin oluşturmaktadır. Çatışma, ve direnme olasılıklarından kaçınmak üzere, “çaktırmadan” kısıtlayıcılık, alternatifli kısıtlayıcılık ve -“diğer kısıtlayıcılıklar” başlığı altında değerlendirilen- “kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ile “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık”, anababaların başvurdukları aracılık biçimleridir. Bunlar da, “doğrudan kısıtlayıcılık”ın karşıtı işaret ettiklerinden, “*dolaylı kısıtlayıcılık*” olarak kavramsallaştırılabilirler. Bu kısıtlayıcılık biçimlerinde anababalar, “kısıtlama yapmıyormuş gibi” davranarak kısıtlama amacını “dolaylı” bir biçimde gerçekleştirmektedirler.

Schmitt (2000), annelerle ve çocuklarla ailede televizyon kullanımına ilişkin olarak görüştüğü araştırmasında, annelerin doğrudan kural koymak yerine, “empoze etmemiş olmak” amacını gerçekleştirmeye dönük bir aracılık çabası içinde olduklarını gözlemlemiştir. Çünkü, annelerin, kuralları dayatmak ve uygulamak için her zaman yeterli enerjileri yoktur. Aynı çalışmada, çocuklar, tanımlanmış kuralların fazla olmadığından söz etmektedirler. Krendl ve ark. (1993) da dile getirilmeden uygulanan kuralların varlığını ortaya koymaktadırlar. Kuralı tanımlamadan ya da dile getirilmeden uygulamaya çalışmak, anababaya, çocuğun direnişi ile baş etmek için bir ölçüde yardım edecektir.

“Dolaylı kısıtlayıcılık” olarak değerlendirilen kısıtlayıcılık biçimlerinden en belirginini, “çaktırmadan” kısıtlayıcılıktır. Burada temel olarak, izlenmesi istenmeyen içeriğin çocuğa farkettilmeden, bir başkasıyla yer değiştirmesi sağlanmaya

çalışılmaktadır. Özellikle cinsellik içeren görüntüler ve programlar, “çaktırmadan” kısıtlanmaktadır. Çiğdem Çınar, daha önce de alıntılanan ifadesinde, cinsellik sözkonusu olduğu zaman açıklama yapmadıklarını, çünkü “açıklama yaparlarsa battıklarını” belirtmektedir. “Kuralın kaynağını dışarıda tutarak kısıtlayıcılık” ve “kısıtlama nedenini değiştirerek kısıtlayıcılık”ta, kısıtlamayı amaçlayanın ve kısıtlama gerekçesinin, olduğundan farklı gösterilmesi yolu izlenmektedir. Sözü edilen bu son iki aracılık biçiminde, “çaktırmadan” aracılıkta olduğu gibi, anababanın çocukla çatışması ve çocuğun direnmesi olasılığı azalmaktadır. Çocukların, kısıtlamaya karşı direnme şeklinde görülen tepkilerine, yani kısıtlayıcılığın “geri tepen” yanına, belirli bir davranışı kontrol etmeye ya da kısıtlamaya yönelik girişimlerin, davranışı kısıtlanmaya çalışılan kişinin özgürlüğünü ortaya koyma çabasıyla, istenenin tersi yönde sonuçlanabileceğine ilişkin kestirimlerde bulunan “karşı tepki oluşturma kuramı” (Brehm ve Brehm, 1981) ile yaklaşılabılır.

Dolaylı kısıtlayıcılık biçimlerinden bir diğeri olan alternatifli kısıtlayıcılıkta, başka etkinlik önerilerinin ve farklı içerikteki program ya da kanalların gündeme getirilmesi yoluyla, çocuğun izlemesi istenmeyen içerikten uzak tutulmaya çalışılması sözkonusudur. Alternatifli kısıtlayıcılık olgusu, “yerdeğiştirme denencesi” ile ilişkilendirilebilir gibi görünmektedir.

Yerdeğiştirme denencesi, temel olarak, televizyon izlemenin diğer gündelik etkinlikler arasındaki yerini, etkinliklere harcanan süre bağlamında değerlendirmeye yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Denencenin temel sayıltıları, aynı anda birden fazla etkinlikte bulunulamayacağı ve zamanın kısıtlı oluşu dolayısıyla bir etkinlikle geçirilen sürenin mutlaka diğer etkinliklere ayrılmış sürelerden alınmış olacağı doğrultusundadır (Mutz ve Roberts, 1993). Buna göre, televizyon izleme başka

etkinliklerle birlikte değil, tek başına gerçekleşir ve ne kadar çok televizyon izlenirse başka etkinliklere o kadar az zaman kalır.

Günü 24 saatlik bir süre olarak ele alan ve gün içinde gerçekleşen etkinliklerin süresini bu 24 saat çerçevesinde “hesaplayan” ve dolayısıyla son derece niceliksel bir yaklaşım sergileyen yerdeğiştirme denencesine “niteliksel” bazı açıklamalarla katkıda bulunanlar da olmuştur ve bu katkılar, alternatifli kısıtlayıcılık olgusunu tartışmak için asıl uygun bağlamı yaratmaktadır. Furu (1971), yerdeğiştirme olgusunu, televizyon izleme ve televizyon izlemenin yerine geçtiği etkinlik arasındaki ilişkiyi “fiziksel ve psikolojik yakınlık” ilkeleriyle açıklamaktadır. Fiziksel yakınlık iki etkinliğin aynı fiziksel mekânda oluşuyor olmasına; psikolojik yakınlık ise iki etkinliğin yaşantısal olarak benzer olmasına (örneğin, her iki etkinliğin de aynı derecede doyum vermesine) işaret etmektedir. Bu ilkeler, eğer televizyon izleme bir başka etkinliğin yerine geçecekse, nasıl bir etkinliğin yerine geçeceğinin ipuçlarını vermektedir (Mutz ve Roberts, 1993).

Fiziksel ve psikolojik yakınlık ilkeleri, bu araştırmadaki ana babaların, özellikle bir programın yerine başka bir program ya da kanal önerirken gizil bir biçimde başvurdukları ilkeler olabilir. Burada, anne ya da baba, çocuktan en azından televizyon izlemenin dışında bir etkinlikte bulunmasını istemeyerek, değiştirilmesi istenen, belirli bir programı ya da görüntüyü izleme davranışına fiziksel ve psikolojik olarak en yakın seçeneği önermektedir.

Fiziksel ve psikolojik yakınlık ilkeleri, Elkind’in (1976), Goffman’ın “çerçeve” (frame) kavramından esinlenerek oluşturduğu, çocukların yaşamlarındaki çerçevelerin nasıl işlediği ile ilgili açıklamalarının yardımıyla da ele alınabilir. Goffman, bir dizi kural, beklenti ve anlayışın, tekrarlı bir biçimde oluşan çeşitli sosyal ortamlardaki davranışları düzenlenmek üzere örgütlendiğini öne sürmektedir (Elkind, 1976). Bu bağlamda,

çeşitli “çerçeveler” ve bu çerçevelerle birlikte gelen ortama özgü beklenti ve davranışlar vardır. Örneğin, “yatma zamanı çerçevesi”, anababanın yatma zamanının geldiğini söylemesi ile başlar. Bu “çerçeve”, anababanın, çocuğun biraz daha oturmak için ısrar edeceği beklentisini ve çocuğun, belli bir noktaya kadar durumu protesto etmesinin kabul edilebilir olduğunu bildiği bir itiraz havasına girmesini içerir. Her gün tekrarlanan bir sosyal ortam olarak “yatma zamanı”, aşağı yukarı böyle bir “çerçeve”de gerçekleşir.

Günlük yaşamda, çeşitli çerçeveler ardarda oluşur ve Elkind (1976), çerçeveler arasında geçiş yapmanın, bilişsel sınırlılıkları nedeniyle çocuklar için o kadar kolay olmadığını söylemektedir. Örneğin çocuk, “teneffüs çerçevesi”nden, bambaşka bir yapı içeren “ders çerçevesi”ne kolaylıkla geçemez; yani “teneffüs çerçevesi”nin gerektirdiği davranış, beklenti ve anlayışları, “ders çerçevesi”nininkinin gerektirdiklerine doğru hızla değiştiremez. Bu da, çerçevelerde gecikmelere, gevşemelere ve çatışmalara yol açar. Furu’nun (1971), yerdeğiştirmenin fiziksel ve psikolojik yakınlık koşulunda daha olası olduğuna ilişkin görüşünün alternatifli kısıtlayıcılık olgusuna uyarlanması, “çerçeve” kavramından sağlanan bu katkıyla zenginleştirildiğinde, anababaların, çocuklarına farklı programlar ya da televizyon yerine başka etkinlikler önermelerinin kavramsal dayanakları kurulmuş olmaktadır. Anababalar, izlenmesini istemedikleri program yerine başka program ya da televizyon izleme etkinliği yerine başka etkinlik önerisinde bulunmayı, “başka program” ya da “başka etkinlik”, psikolojik ve fiziksel olarak daha uzak ve “çerçeve” değiştirmek daha zor olduğu için, ancak çaba sarfederek gerçekleştirebilirler. Üstelik, “çerçeve” değişikliği sadece çocukları için değil, kendileri için de geçerlidir ve çerçeve değiştirmek enerji gerektirmektedir.

Ancak, Mutz ve Roberts (1993), bir etkinliğin yerine başka bir etkinlik geçtiğinde, yeni etkinliğe daha fazla ilgi duyulmaya başlanabileceğini, bunun da

“yeniden örgütlenme”yi gerektirebileceğini belirtmektedir. Mutz ve Roberts’in (1993) farklı kitle iletişim araçları arasında öngördükleri bu “yeniden örgütlenme”, farklı etkinlikler için de sözkonusu olabilir. Dolayısıyla, uzun vadede, televizyon izleme yerine farklı etkinliklerin denenmesi, çocuğun zamanla sözkonusu etkinlikleri yeni bir düzenleme içinde ele alması olasılığını taşımaktadır.

Mekânsal kısıtlayıcılık ile üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık, kısıtlayıcılık için uygun ortam yaratma çabasının birer ürünü gibi görünmektedirler. Bu aracılık biçimlerinde, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çocukla karşı karşıya gelinmemektedir. Üçüncü kişiler ve/ya da mekân, çocuğun belirli program ya da içerikleri izlememesi ya da daha az televizyon izlemesi için manipüle edilmeye çalışılmaktadır. Bu çaba, kısa dönemli sonuçlar için olduğu gibi (örneğin, belirli bir anda ekranda çocuk için uygun olmayan bir sahnenin çıkması durumunda, çocuğun bunu görmemesinin sağlanması), uzun dönemli sonuçlar (çocuğun genel olarak daha az televizyon izlemesi, televizyonun çocuğun hayatında önemli yer tutmamasının sağlanması) amaçlanarak gerçekleştirilmektedir.

Araştırmadaki ailelerde televizyonun mekânsal konumuna bakıldığında, bütün ailelerin, televizyonu, evin en temel yaşama alanına yerleştirdikleri görülmektedir. İki televizyon cihazına sahip olan iki ailede (Şirinoğlu ve Çınar), salonda bulundurulmanın dışındaki televizyon, mutfak ya da ebeveyn odasındadır.

Mekânsal kısıtlayıcılıkla ilgili bu araştırmadaki bulgular, anababaların, özellikle Sevinç çiftinin mekânın televizyon izlemeyle ilişkisi konusunda duyarlı olduklarını göstermektedir. Sevinç ailesi, araştırma boyunca televizyonun yerini değiştirdiği gözlemlenen tek aile olmuştur ve bu değişikliğin gerekçesi, ailece daha az televizyon izlemektir. Yapılan ziyaretler sırasında da Sevinç ailesi bireylerinin üst kattaki odalara fazla inip çıkmadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, çocuklar da dahil olmak üzere

herkesin, aşağı katta, mutfakla salonun birbirinden duvar ve kapıyla ayrılmış olmamasının da katkısıyla, aynı biçimde ve aynı yoğunlukta televizyon karşısında kalma olasılığını artırıyor görünmektedir.

Sevinç ailesinde şenay'ın belli bir saatten sonra, özellikle isil'i, "uyku saati geldi" gerekçesiyle üst kata çıkarabilmesi de, aslında, basit bir biçimde oda değiştirmek değildir. Öztekin ailesinin evinde, Cem'in odasının televizyonun bulunduğu salon ile bağlantısı ve iki mekân arasındaki kolay geçişlilik, Cem'in odasına gidişini, isil'inki kadar "geri dönüşsüz" kılmamaktadır. Bu nedenle aslında, Sevinç ailesinin evindeki yapı, şenay'ın anlattığı gibi dezavantaj olduğu kadar avantaj olarak da kullanılabilir. Her ne kadar, temel yaşama alanı olan salonun bulunduğu zemin kat üst kata göre daha çekici ise de, geçişteki fiziksel engeller ve bunların amaçlı bir biçimde kullanılması, mekânın bireyi "televizyondan uzak tutma" işlevini artırabilir.

Bryce ve Leichter (1983), aile üyeleri tarafından görsel ve işitsel olarak daha ulaşılabilir durumda olan televizyon cihazlarının sözkonusu olduğu evlerde, televizyonun daha fazla izlendiğini, ama aracılık için de daha fazla olanağın sözkonusu olduğunu belirtmektedirler. Televizyon cihazının, sosyal olarak yalıtılmış alanlarda olduğu durumlar, aynı zamanda izleyiciyi de yalıtma olasılığı taşımaktadır. Öyleyse anababa, aslında, çocuğun izlediklerine fiziksel olarak "uzak" kalmamalıdır. Bu çerçevede, Sevinç ailesi bir bakıma bir avantaja da sahiptir.

Çocukların odasında televizyon bulunup bulunmaması da, televizyonun fiziksel konumlanması açısından önemlidir (Sherman, 1996). "Çocuk odasında televizyon", büyük olasılıkla, izleme üzerindeki anababa denetiminin gevşemesi anlamına gelmektedir. Araştırma grubundaki çocukların hiçbirinin odasında televizyon bulunmaması ve anababalardan hiçbirinin çocuk odasına televizyon koymak yönünde bir isteğinin ve girişiminin sözkonusu olmaması, dolaylı olarak -ama belki bilincinde

olunmadan- bu yönde bir kısıtlayıcılığın “işlemde” olduğunu göstermektedir. Araştırmada gözlemlenen bu durum, eğitilmiş anababaların çocuklarının odasında daha az televizyon bulunduğuna ilişkin araştırmalarla (örneğin, Sherman, 1996) tutarlılık göstermektedir.

Birden fazla televizyon cihazı sahibi olmak, aile bireylerinin televizyon izlemelerini artırıcı bir etmen olarak değerlendirilebilir. Ancak, evdeki ikinci ya da üçüncü televizyon, bu araştırmadaki ailelerde gözlemlenmemiş olmakla birlikte, önemli bir “kısıtlayıcı yardımcı” olarak da işleyebilir. Anababa, çocuk için uygun olmadığını düşündükleri içerikte programları kendi odalarına koydukları televizyonda izleyebilir ya da her iki televizyon cihazında izlenmek üzere ayarlanmış olan kanallar, aynı gerekçe ve amaçla farklılaştırılabilir.

Okul, fiziksel olarak, “evin dışında olmak” anlamına geldiğinden, çocuğun okula devam ediyor olması, bir kısıtlayıcılık imkânı yaratmakta ve Çiğdem Çınar tarafından okulun bu işlevi vurgulanmaktadır. Ev, bir anlamda televizyon demektir ve dolayısıyla “evde olmak”, başlı başına televizyon izlemeyi kolaylaştıran bir etmendir. Ekrem Çınar, daha önce de alıntılı olduğu gibi, televizyonun Hakan için “arkadaş” anlamına geldiğini ve bu “arkadaş”la, “evde ve yalnızken” daha sık bir araya geldiğini anlatmaktadır.

Evde olma durumu, gerçekten de televizyon izlemeyi artırma gizilgücüne sahiptir. St. Peters ve ark. (1991b), herhangi bir anaokuluna devam etmeyen okulöncesi çocukların diğerlerine göre daha fazla televizyon izlediklerini saptamışlardır. Aynı araştırmanın bulgularına göre, aynı nedenle, 2 yaşındaki çocuklar 4 yaşındaki çocuklardan daha fazla televizyon izlemektedirler. Anaokuluna devam eden çocukların, çocuklara dönük programların yayınlandığı saatlerde ev dışında olmaları da bu sonuca yol açmaktadır.

“Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık” başlığıyla ele alınan bulgular, annelerin dikkat çekici biçimde eşlerine ilişkin yakınmalarını içermektedir. Anneler, özellikle Hümeysra Öztekin ve Şenay Sevinç, eşleri olmadığı zaman, evde daha az televizyon izlendiğini, denetimli olabildiklerini, ancak eşlerinin varlığında, çocukların “önlere ne gelirse izlediklerini” dile getirmektedirler. Bu bulguyla tutarlı olarak Schmitt (2000) de, annelerin, çocuklarının, eşlerinin varlığında, başka zamanlarda izlenmesine izin vermedikleri programları izlediklerini söylediklerini aktarmaktadır. Bu konu, eşler arasında çatışmalara da yol açmaktadır.

Bu araştırmada babaların, eşlerinin şikâyetine yol açan bu tavırları, daha önce ortaya konmuş bazı bulgularla açıklanabilir gibi görünmektedir. Babalar, televizyon konusunda görece daha olumludurlar. Yine babalar, televizyonu dinlenme ve rahatlama amacıyla yoğun bir biçimde kullanmaktadırlar. Zaten, örneğin Hümeysra Öztekin’in yakındığı “eşin kontrolsüz izlemesi vakaları” da, böyle zamanlarda, -Muharrem’in izlemeye “daldığı” zamanlarda- gerçekleşmektedir. Dolayısıyla babalar, televizyona karşı “hoşgörülü” tutumları ve görece yoğun televizyon kullanımlarıyla, annelerin kısıtlayıcı aracılık çabalarının başarıya ulaşmasında engel olarak işlev görebilmektedirler.

Anababalar kısıtlayıcı aracılık uygulamalarının bazı sınırları olduğunu düşünmektedirler. İlk ve temel düşünce, böyle bir olgunun gerçekçiliği ve gerçekleştirilebilirliği ile ilgilidir. Anababalara göre, tam ve mutlak bir kontrol olanaksızdır. Çocuk, uzak tutulmak istenen içerikle, başka yollar aracılığıyla eninde sonunda karşılaşacaktır.

Kısıtlama gerçekleşse bile, anababalara göre, bunun çeşitli sakıncaları olabilir. İlk olarak, böyle bir uygulama, çocuğun toplumsallaşmasıyla ilgili sorunlara yol açabilir, yani çocuğun, arkadaş ortamında sözkonusu edilen bazı televizyon

karakterlerine ve olaylarına uzak kalması, yalıtılmasına yol açabilir. Bir başka sakınca, kısıtlamanın, kısıtlanan içeriğe karşı, amaçlananın aksine, ilgiyi artırmasıdır. Üçüncü sakınca, kısıtlamanın çocukta direnç yaratmasıdır.

Çocukların henüz bağımlılık sayılabilecek kadar çok televizyon izlemiyor olmaları, belirli programları seçerek izliyor olmaları -ya da anababaları tarafından böyle olduğunun düşünülmesi-, okula başlamamış olmaları (henüz zaman ayırmaları gereken ödevlerin, vb. olmaması), belirli bir “doygunluk noktası”na vardıktan sonra belirli program ya da programlara ilgilerini kaybetmeleri ve izlenen programlar arasında olumlu özelliklerde olanların da bulunması, anababaların kısıtlayıcılığı “gereksiz” buldukları durumları betimlemektedir. Televizyonu kullanma gerekçesi “arkadaşsızlık” ya da “kardeşizlik” olunca da kısıtlama, meşruiyet kazanmaktadır.

Anababalar tarafından sayılan kısıtlamama gerekçelerinin bir kısmı, anababaların kısıtlayamamaktan doğan bilişsel çelişkilerini gidermeye yönelik olabilir. Televizyonun aile içindeki yeri, her zaman sorgulanan güncel bir konu olagelmiştir ve anababalar, bu duyarlı konuda yetersiz kalıyor olmaktan korku duyuyor olabilirler.

Araştırmadaki anababalar tarafından dile getirilen, kısıtlayıcılığın çocuk okula başladıktan sonra etkin bir biçimde işleme konacağına ilişkin görüş, başka araştırmalarca da doğrudan ya da dolaylı olarak gösterilmektedir. Erdoğan (1985), anababaların televizyonu onaylamamalarında, televizyon izlemenin, temel olarak, ev işleriyle ev ödevlerini dışlayan yapısının etkili olduğunu belirtmektedir. Jeffries-Fox ve Gerbner (1977; aktaran Gerbner, Gross, Morgan, ve Signorelli, 1980), televizyon izlemeden önce ev ödevlerini bitirmiş olmanın, anababalar tarafından en sık belirtilen kural olduğunu açıklamaktadır. Schmitt (2000) de, ailelerde, ödevle ilgili kısıtlamaların varlığını ortaya koymakta ve “ertesi gün okul varsa çok televizyon izlenmeyeceği”ne ilişkin kurallardan söz etmektedir.

Kısıtlayıcılığın bir sınırı da, kısıtlamak için geçerli bir gerekçe bulunduğu ve bir irade oluştuğu halde, kısıtlayıcılığı gerçekleştirememekle ilgilidir. Anababalar çoğu kez belirli bir programın çocukları için uygun olmadığını, ancak programı izlerken farkedebilmektedirler. Programın uygun olmadığını anlaşıldığı nokta, zaman zaman kısıtlama için çok geç kalındığı noktadır. Çünkü çocuğun izlemesi istenmeyen görüntü, ekranda görünmüş ve geçmiştir; yani kısıtlamayı gerçekleştirmek için gerekli “erken teşhis” yapılamamıştır.

Aslında anababaları “görüntü avcısı” olarak görmek, onların çocukları için zararlı olabilecek görüntüleri yakalamalarını ve ardından da bir filtre gibi görev yapmalarını beklemek pek de işlevsel değildir. Gazetelerde ve televizyon dergilerinde, televizyon programlarının nitelikleri ve çocuklar için uygunlukları hakkında bilgilerin takip edilmesi ve televizyon yayıncıları tarafından programların niteliğini belirtmeye dönük simgelerin yayın sırasında kullanımı, anababanın süzme işini daha önceden yapabilmesine yardım edecektir. Ancak ülkemizdeki gazete ve televizyon dergilerinde yukarıdaki amaçlara uygun yeterli bilginin verildiği söylenemez. Ayrıca, yine ülkemizde, ekranda “koruyucu simge” kullanımına ilişkin hazırlık çalışmaları bulunmakla birlikte, bu çözüm yolu da henüz işleme konulabilecek durumda değildir.

B. Aktif Aracılık

Aktif aracılık, genel olarak, anababaların ya da diğer yetişkinlerin çocuklarla televizyon hakkında konuşmasıdır (Austin, 1993; Nathanson, 2001a). Daha ayrıntılı bakılacak olursa, aktif aracılık, anababanın, programın gerçekliğini tartışmasını, televizyonda izlenen davranışlar hakkında eleştirel yorumlar yapmasını ve televizyonda sunulan bilgilere ek ve destekleyici bilgiler sağlamasını içermektedir (Nathanson,

2001a). Aşağıda, olumlu aktif aracılık, olumsuz aktif aracılık ve açıklayıcı aktif aracılık kavramları çerçevesinde, elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

1. Olumlu Aktif Aracılık

Olumlu aktif aracılık, izlenen programdaki karakterlerin olumlu davranışlarına dikkat çekmeyi; programdaki mesajı onaylamayı; çocukları, karakterlerin davranışlarını örnek almaları konusunda özendirmeyi ve izlenenlerin gerçekçi olduğunu ifade etmeyi içermektedir (Nathanson, 2001a). Burada olumlu aktif aracılık kavramını oluşturan yukarıdaki spesifik davranışlara, “belirli bir programı izlemeyi önermek ve bu konuda yönlendirme yapmak” da eklenecektir. Çünkü, bu da, sözkonusu programın olumlu bulunduğu ve onaylandığının göstergesidir. Ancak, doğal olarak, programı, sahip olduğu düşünülen olumlu özellikleri dolayısıyla değil, programı izlemenin doğuracağı yararları ya da kullanımlar yüzünden önermek, kavramın dışında tutulacaktır. Kavramın dışında tutulacak bir başka olgu da, “izlenenlerin gerçekçi olduğunu açıklama” olacaktır. “İzlenenlerin gerçekçi olduğuna (ya da olmadığına) ilişkin açıklama” olgusu, açıklayıcı aktif aracılık başlığı altında değerlendirilecektir. Böyle bir seçimin yapılmasına ilişkin gerekçeler de açıklayıcı aktif aracılık kavramsallaştırmasına ilişkin gerekçelerle birlikte verilecektir.

Araştırmadaki anababalar arasında, belirli bir programı önererek olumlu aktif aracılık yapanlardan biri Gül Şirinoğlu’dur. Uluç’un izlediği temel program türü olan çizgi filmlerin hepsinin açık ya da örtük olarak şiddet içerdiğini ve *Susam Sokağı* gibi eğitici programların da çok az olduğunu söyleyen Gül, Uluç’u, *Neden Neden Ailesi* ile *Pofuduk Ayı*’yı izlemesi yönünde yönlendirdiğini belirtmektedir.

Gül, *Pofuduk Ayı* çizgi filmini “insancıl ve yararlı” bulduğunu, çizgi filmde “kardeşlik, eşitlik, paylaşım ve duyguları anlama” mesajlarının verildiğini ve Uluç’un bu

çizgi filmde “çok olumlu etkilendiğini” söylemektedir. Gül, *Neden Neden Ailesi*’ni de, “gökyüzünü, dünyayı, çevremizi, doğal olayları çocukların anlayabileceği biçimde anlatan” bir program olarak tanımlamakta ve Uluç’un haftada birkaç defa “anne bugün [...] gezegenlerin adını öğrendim” ya da “yaralı olan bir insana [...] yapılması gerekirmiş” diyerek programdan öğrendiklerini kendisine aktardığını anlatmaktadır. Gürkan Şirinoğlu da, “*Neden Neden Ailesi*’ni sevsin diye” Uluç’u “Aa ben de çok seviyorum, bak burda ne oluyor, filan” diyerek teşvik ettiğini belirtmektedir.

Çiğdem Çınar da “Onu yönlendiriyorum, gösteriyorum bazı şeyleri” diyerek olumlu aktif aracılık yaptığına ilişkin izlenim vermektedir. Çiğdem Çınar’ın, oğlunun izlemesini teşvik ettiği programlar, Gül’ünkinden farklıdır: “Mesela o belgeselleri falan seyretsin istiyorum. Şeyi seyrediyoruz beraber. BBC’yi falan öyle seyrediyoruz.” Ekrem Çınar, Hakan’ı BBC’yi izlemesi konusundaki yönlendirmelerinin gerekçesini şöyle aktarmaktadır: “Bizim onunla ilgili esasında yönlendirmemiz genelde BBC’nin çocuk programlarına... Biraz yabancı dil ağırlıklı bir okula gittiği için onunla sabahları, Çiğdem mesela FoxKids’dense şeyi koyuyordu, BBC’nin çocuk programını. Orda işte çizgi filmler oluyor ama hepsi İngilizce. Şeyler var: Kukla animasyonlar var. [...] Hiç olmazsa kulak dolgunluğu olsun, bazı kelimeler yerleşsin gibi bir telkinimiz oldu.”

Çınar çiftinin, televizyonu, Hakan’ın yabancı dil öğrenmesinde yardımcı bir araç olarak gören yaklaşımları, tanışma ziyaretinde de gündeme gelmiştir. Çiğdem Çınar, Hakan’ın İngilizce konusunda, televizyondan “kulak dolgunluğu edinmesi” üzerinde durarak “bizim gibi sıkıntı çekmesin, kem küm etmesin” demiştir.

Çiğdem’in, yukarıda anlatılan gerekçelerle BBC’ye ilişkin olumlu tutumu ve Hakan’ı yönlendirişi, aileye yapılan son ziyaretteki gözlemlerle de saptanmıştır:

Çiğdem eve geldikten sonra araştırmacının yanına geldi ve hatırını sordu. Saat 18:00 civarıydı. Eline kumandayı alarak kanallar arasında gezindi. BBCPrime’ı

açtı. Hakan ortalarda, belirli bir şey yapmadan dolaşıyordu. Hakan'a birkaç kere "Hakan gel, bak köstebek var, çok tatlı" diye seslendi (V. Ziyaret).

Çiğdem'in yukarıda yer alan, belirli bir içeriğe "dikkat çeken" tavrı, belki daha az planlı olmak üzere diğer ailelerde de gözlemlenmiştir. Bu tavır çocuğu televizyondaki içerikten haberdar etme ve onu izleme ortamına davet etmeyi içermektedir. Aşağıda, haberdar etme ve izleme ortamına davet etmeye ilişkin, tümü Öztekin ailesinden olmak üzere bir dizi örnek yer almaktadır:

Fehime³⁷, Muharrem ve Hümeýra "Mükremín"i seyrediyorlar. Cem içeride, kendi odasında. Dizideki *Ferîştah*, "fantazi"lerinden birini anlatıyor. Bu "fantazi"de *Mükremín*, dizide çizdiği karaktere tamamen zıt bir görünümde: *Mükremín*, "entel" olmuş. İzleyen herkes buna gülüyor. Hümeýra, Cem'e, "Cem, gel; bak, *Mükremín* ne hale gelmiş!" diye gülererek sesleniyor. Cem içeriden koşarak geliyor ve ekrana bakıyor (I. Ziyaret).

atv Anahaber bülteninde, yakınlarda İstanbul'da bir konser verecek olan STOMP grubu gösteriliyor. Bu grup, birtakım nesnelere vurmalı alet olarak kullanarak müzik yapıyor. Grup, atv stüdyosunda da, kibrit kutuları ve plastik bidonlarla küçük bir gösteri yapıyor. Bu gösteri sırasında Hümeýra, oyuncaklarını toplamakta olan Cem'i heyecanla "bunu izlemelisin" diye uyarıyor. Cem, dikkatini televizyona yöneltiyor (I. Ziyaret).

Hümeýra, akşam yemeğini yedirirken, Cem'e "*Pinokyo* saati geldi!" diyerek *Pinokyo*'yu hatırlatıyor (II. Ziyaret).

Fehime, kanallar arasında dolaşırken bir "*Ayşecik*" filmine rastlıyor ve "Cem, bak!" diyor. Filmde iki çocuk var, kucaklarına bir köpek almışlar. Cem ilgisini, bakmakta olduğu komik resimlerle dolu "*Trampet*" dergisinden televizyona çeviriyor (II. Ziyaret).

Fehime, "Uçağa bak Cem!" diyerek STV'deki planöre dikkat çekiyor. Cem de elindeki Batman pervanesini, ekrandaki gibi uçuruyor (II. Ziyaret).

Hümeýra, Cem'e seslenerek, "*Memoli*"nin başladığını haber veriyor (III. Ziyaret).

³⁷ Fehime, Hümeýra'nın kızkardeşidir ve o gün evde konuktur.

Yukarıdaki örnekler, olumlu aktif aracılığın, olumlu tavrı sergileyen basit bir seslenişle bile yapılabileceğini göstermektedir. Bu davetlerin bir kısmı, doğrudan doğruya, çocuğun hoşlandığı bilinen bazı içeriklere dikkat çekmek içindir. Muharrem, Cem'in sevdiği bazı programlar için böyle bir çağrıyı yaptığını aktarmaktadır: "Benim yaptığım tek şey [...] yani onun da hoşuna gidebilecek bir belgeseli gördüğümde onu izlemesi için davet etmek."

Anababalar, bir başkasının dikkatini çekmeye çalışmaksızın, yalnızca kendi beğenilerini yansıttıklarında da olumlu aktif aracılık yapmaktadırlar. Bu tür aracılığı en çok Gürkan ve Hümeýra'nın gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir:

Gürkan, Gül ve Uluç, televizyonda bir film izliyorlar. Film sırasında Gürkan, "Ne kadar akıllılar, değil mi?" ve "Ne kadar ilginç!" gibi yorumlarda bulunarak ve filmde hoşlandığı her halinden belli olarak, çeşitli değerlendirmeler yaptı (VI. Ziyaret).

Hümeýra'nın, televizyonun karşısında olduğunun gözlemlendiği ziyaretlerde, genel olarak, televizyonda gösterilenlerle ilgili olarak olumlu şeyler söyleme, olumlu eleştiriler yapma eğiliminde olduğu görülmektedir. Örneğin, IV. ziyaret sırasında, Turkcell reklamındaki "Turkcell Yaratığı" için ve III. Ziyaret sırasında da Osmanlı Bankası reklamındaki sincaplar için "Çok tatlı; bu reklamı çok seviyorum" gibi yorumlar yapmıştır.

2. Olumsuz Aktif Aracılık

Olumsuz aktif aracılık, olumlu aktif aracılığın tam tersine, televizyondaki karakterlerin davranışlarını olumsuz bulduğunu ifade etmeyi; televizyondaki mesajlarla aynı doğrultuda düşünmediğini göstermeyi; çocukları, karakterlerin davranışlarını

örnek almamaları konusunda uyardı ve izlenenlerin gerçekçi olmadığını açıklamayı içermektedir (Nathanson, 2001a).

Burada yapılacak olumsuz aktif aracılık kavramsallaştırması, “televizyondaki karakterlerin davranışlarını olumsuz bulduğunu ifade etmeyi; televizyondaki mesajlarla aynı doğrultuda düşünmediğini göstermeyi ve çocukları, karakterlerin davranışlarını örnek almamaları konusunda uyardı” kapsayacak, ancak “izlenenlerin gerçekçi olmadığını açıklamayı” kapsamayacaktır. İzlenenlerin gerçekçiliğini açıklama ile ilgili tartışma, daha önce de belirtildiği gibi, açıklayıcı aktif aracılık başlığı altında ele alınacaktır.

Gözlem ve görüşmelerden elde edilen veriler, anababaların, olumsuz aktif aracılık uygulamalarını kısıtlı bir şekilde yansıtmaktadır. Gürkan Şirinoğlu, “Evet, tabii, bu kötü davranış değil mi falan gibi oluyor yani” diyerek Uluç’un televizyondaki bazı olumsuz davranışlar konusunda dikkatini çektiklerini söylemekte, ancak şöyle devam etmektedir: “Evet. Ama yani onun miktarı hakkında bir şey söyleyemeyeceğim.”

Ergün Sevinç de, Çisil’i, uygun bulmadığı programlardan başka programlara yönlendirirken “Görüyorsun, hepsi kötü. Bu, işte şiddet içeriyor; [...] burada reklamlar var. Reklamlar her yerde reklamdır. Burada anlayamayacağın, büyüklerin seyredeceği bir film” diyerek, sözkonusu programların olumsuz yönlerini ortaya koyan bir açıklama yaptığını aktarmaktadır.

Çiğdem, Hakan’ın, bir şeyin zararlı olduğu söylendiğinde ikna olduğunu ve bunun yalnızca televizyon için geçerli olmadığını belirtmektedir: “Bak bu çok zararlı [...] falan dediği[m] zaman bir şeyi, tabii içeriğini kavrayamasa bile zararlı dendiğinde, haa yani tamam, oldu, falan. Bak Pringles’ı da öyle. Bunda çok zararlı madde var; yemesen iyi olur falan deyince [yemiyor].”

Televizyonla kurulan ilişkinin kendisi de daha uzun vadede önemli bir aktif aracılık işlevi görebilir. Hümeysra Öztekin'in, bu anlamda olumsuz aktif aracılık yaptığı düşünülebilir. Hümeysra Öztekin, "Çocukların hayatında örneklerin çok önemli olduğunu keşfettim" diyerek, televizyon izleme konusunda Cem'e örnek olmaya çalıştığını belirtmektedir. Hümeysra'nın, Cem'e, televizyon ile ilgili olarak iki konuda örnek olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, televizyon karşısında aktif izleyici konumuyla var olarak örnek olmaktır:

"[...] Etkin bir seyirci olma rolünü üstlenmeye çalışıyorum onunla seyrederken pasif bir seyirci değil de. Onun da öyle olmasını istiyorum. Yani Cem bazen pasif seyirci oluyor, çizgi film seyrederken özellikle hayatın gerçeği benim orda yemek yapmamı gerektiriyor. Onun yanında olamıyorum ama oradan sesleniyorum. Şunu diyorum: 'Cem çok mu acıktın?' deyip oraya bir şey... O da ya 'evet' diyor, ya da duymuyor. Duymadığı zaman huzursuz oluyorum tabii o pasifize hale geçti diye. Yani etkin seyirci rolü, dediğim gibi, çok seyretmediğim için televizyonu, hayatımda çok etkin olmadığı için, seyrettiğim anlarda o rolü üstleniyorum. Neden böyle yaptı şimdi bu adam ya da niye böyle söyledi filan gibi³⁸... [...] Evet, bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Bilerek yapıyorum yani."

Hümeysra'nın Cem'e örnek olmaya çalıştığı bir başka durum, başarısından ötürü sevinç duyarak anlattığı "tekrar tekrar izleme"yi önleme amaçlıdır:

"Mesela ilk şeyi ben söylemiştim ona. 'İkinci kere seyrediyorum bu programı, bana zevk vermiyor, ne olacağını biliyorum.' Bilerek söylediğim bir şeydi ve tuttu o yoğurt, o maya tuttu, dün de bana aynı tepkiyi verdi yani. Buna devam edeceğim.[...] Zamanının önemli olduğunu, başka bir şeyle geçirebileceği ve öğrenebileceği, yapabileceği, eğlenebileceği halde onu tercih ediyor. Bu bir harcama, yani boşa sarfiyat. Bunu algılaması içindi o sözüm, tuttu ve bundan sonra da o mesajı yine bir yerlerde vermeyi düşünüyorum."

"O dizilerden biri, ikinci kere başka bir yerde yayınlanıyor. Onu yakaladım, 'bunda şimdi ne olacağını biliyorum biraz sonra, ben başka bir işle uğraşacağım, bunu seyretmiyorum, kapatalım istersen' gibi bir şey söyledim. O da karşı çıkmadı ve kapattı. Hatta ne olacağını tahmin ettim. 'Bak şimdi şuradan şu

³⁸ Hümeysra'nın etkin izleyici rolünü üstlenmeye çalışması, aynı zamanda ayrıntıları daha sonra açıklanacak olan açıklayıcı aktif aracılık ile de ilgilidir.

çıkacak, şunu söyleyecek' gibi. Bazen çünkü çizgi filmlerde Cem'in o çocuğun ya da o adamın ne diyeceğini bildiğini farkediyorum. O öğleden sonraki, akşam üzeri bile 6:00-7:30 arasındaki çizgi filmlerde FoxKids'deki. Ya da sabah kuşağında 8:00 ile 9:00 arasındaki, ne diyeceğini bildiğini farkettim. Boşuna böyle sanki bir yere odaklanmış gibi oturduğunu fark ettim, rahatsız etti beni. Boşuna zaman geçiriyor. Gülebilir, eğlenebilir, neşelenebilir, hatta yaramazlık yapabilir. Ya da başka bir şeye odaklanabilirken böyle bir şeye takılması hoşuma gitmediği için birkaç sefer böyle yapınca o da algıladı herhalde. Dün tepki gelince ben korkunç mutlu oldum. 'Şunu kapatalım artık şimdi ne olacağını biliyorum ve benim yaptığım şekilde şu şuna şunu diyecek' gibi bir şey dedi ve kapattı televizyonu, gitti. Yani ama işte 3-4 haftadır ben arasına bunu söylüyorum, yakaladıkça... Böyle çizgi filmlerde de söylüyorum, 'aaa bak ben bunu seyretmiştim' diyorum. 'Bak, şöyle diyecekti değil mi?' 'Evet öyle diyecek, şunu yapacak' diye cevap veriyordu bana, kapatmayı şey yapmıyordu ya da başka bir şeyle oynamayı. Dün ilk defa yaptı, ondan sonra geldi takıldı Ahmet'i çağır Ahmet'i çağır diye.

Spesifik konular dışında, Hümeýra, kendi davranışlarının genel olarak da Cem'e örnek olduğunu düşünmekte ve izleme davranışlarında yaptığı değişikliklerin önemine inanmaktadır: "[...] ben aslında bu programlar çıktığında baştan beri çok seçici davranarak ya da televizyonu odağıma koymayarak, kıyıya kenara bir yere koyarak bunu sağlamış oluyorum. [...] Kendim için. Cem için de, ben öyle olduğum için, zaten o da öyle gibi. Beni örneği görerek yapıyor gibi.[...] Yani hayatın odağına koymaya[rak] ona örnek oluyorsun. Mesela televizyon kökenli espri yapmam çok fazla ben. Bunu da [Cem'in] zamanla öğreneceğini düşünüyorum. [...] Medyatik bir espri benim için iticiyse zamanla herhalde o da öyle bir şey duyar."

3. Açıklayıcı Aktif Aracılık

Nathanson (2001a), olumlu ve olumsuz aktif aracılıkların yanısıra, "nötr" aktif aracılığın da sözkonusu olabileceğini ve böyle bir aracılık biçiminin ek bilgi sağlamak ve içeriği açıklığa kavuşturmak gibi davranışları içerebileceğini belirtmektedir. Ek bilgi sağlamak ve içeriği açıklığa kavuşturmak, doğal olarak, üzerinde durulan içeriğin olumlanmasını ya da olumsuzlanmasını gerektirmemektedir; yalnızca mevcut

görüntünün ve görüntüye bağlı öykünün daha iyi anlaşılmasını sağlamak için başvurulabilecek davranış biçimleridir.

Yukarıda sayılan gerekçelerle, ekranda izlenenleri daha anlaşılır kılmak için bilgi vermek ve açıklamalar yapmak, burada “açıklayıcı aktif aracılık” olarak kavramsallaştırılacaktır. Yukarıda değinildiği gibi, olumsuz aktif aracılık kavramsallaştırmasında yer alan, ancak bu çalışmada açıklayıcı aktif aracılık içinde değerlendirilecek olan bir olgu da ekranda izlenenlerin gerçekçiliğine ilişkin sorgulamadır. Televizyon içeriğinin bir kurgu oluşu, gerçek ile fantazi ayrımını yapmakta güçlükleri olan küçük çocukları zorlamaktadır. Bu açıdan, televizyonda izlenenlerin gerçekçiliği ile ilgili yapılan değerlendirmeler de, onlara izlediklerini daha iyi anlamaları konusunda yardımcı olacağından, açıklayıcı aktif aracılık başlığı altında değerlendirilecektir.

a) Ek Bilgi Sağlamak ve İçeriği Açıklığa Kavuşturmak İçin Açıklama Yapmak

Açıklayıcı aktif aracılığın bir boyutu, yukarıda da açıklandığı gibi, ek bilgi sağlamak ve içeriği açıklığa kavuşturmadır. Çalışmada elde edilen gözlem ve görüşme verileri, anababaların sözkonusu davranışları gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Hümeysra Öztekin, Cem yanındaysa ve onun başka bir yerde olmasını sağlayamıyorsa, “anlatarak ve anlayacağı bir şekilde açıklayarak seyretmeyi” tercih ettiğini söylemektedir: “Mesela çocuğu terk etmiş anne, haberlerde. Yani, niye terk etmiş? Üzülmüş müdür? O çocuk nerde şimdi? Polisler mi bakıyor? Filan, onu sorguluyor. Ben de yani hayata dair bilgiyi vermek istiyorum, ama orda onun da ruhunu zedelememek istiyorum. Açıklama filan getiriyorum; ama böyle şeyleri çok seyretmesin de şimdilik. Belki zamanla birlikte seyrederek, anlatarak...” Hümeysra şöyle devam etmektedir:

“Haberleri birlikte seyrederken nedenlerini, niçinlerini... Mesela bir ara ‘Ya bu Demirel nereye gitti?’ filan demeye başladı. [...] Şeyi yorumlayabiliyoruz birlikte, böyle olmuş, niye olmuş... Sel baskını nedir? Ya da, hortum nedir, deprem nedir? Onları algılayabilir ve anlatabiliyor ama işte bir Show [TV’nin] haberlerinde bunu yapamıyorum. Yapsan bile etkileneceğini ve ruhunun zedeleneceğini düşünüyorum.”

Görüldüğü gibi Hümeysra, açıklama yapmanın, yararına inanmakla birlikte, bazı durumlarda yeterli olmayabileceğini, önceliğin “kısıtlayıcılık”ta olması gerektiğini de düşünmektedir.

Gül Şirinoğlu, Uluç’un televizyonda gördükleri ile ilgili olarak yaptığı açıklamalardan söz etmektedir: “Açıklama yapıyorum tabii yani, soru sorduğunda açıklama yapıyorum. Ondan sonra şu anda ‘rüzgâr nasıl olurmuş anne sen biliyor musun?’ diyor. İşte bana anlatıyor bazen.” Gül, bazı durumlarda da Uluç’u başkalarına yönlendirdiğini söylemektedir: “‘Nasıl olurmuş oğlum, bilmiyorum’ diyorum. Ya da soru sorduğunda mesela, dünya, evren gezegenler, yeraltı, yerüstü; o sorular[ın cevabı] doğrudan babasından alınıyor. ‘Ben bilmiyorum oğlum, babana sor’ diyorum.”

Uluç’un babası Gürkan da bu tür açıklamalar yaptığını dile getirmektedir: “Bazen mesela onun anlayamayacağı, biraz önce söylediğim gibi, hani bir olay geçiyorsa orada yani onun anlayamayacağını tahmin ediyorsam ben, ona ek bilgi verme açısından ‘bak bu böyle oldu da şimdi böyle olacak’ gibi konuşabilirsin. Sadece hani o çizgi filmde geçen olay hakkında oluyor.”

Ekrem Çınar, oğlu Hakan’ın izledikleriyle ilgili sorularına açıklayıcı cevaplar getirdiğini anlatmaktadır: “Bazen soruyor. Evet, yani ‘oradaki neydi?’, işte, bir ara kıtaları, ‘Afrika nerde? Amerika nerde?’ gibi şeyler. Orada duyduğu kelimelerden; ya da Amerika’yla ilgili bir film seyrediliyorsa, işte ‘Amerika nerde? Çok mu uzak? Çok

soruyor arada soruları ama şey yok. Çok derin, çok çok uzun açıklamalar gerektirecek bir sorusuyla karşılaşmadım. Yani anlamadığı bir şey oluyor. ‘O ne?’ diyor. Hepimizin sorabileceği sorular esasında.”

Gürkan Şirinoğlu, oğulları Uluç ile televizyondaki programlar hakkında konuşmanın daha çok eşi Gül tarafından ve özellikle gerçekleştirildiğini belirtmektedir:

“O diyaloglar daha ziyade annesiyle oluyor herhalde. Çünkü hani yemek yedirirken filan o tür diyaloglar oluyor. Gül, Uluç yemek yerken televizyon seyretmesin diye özel bir çabası var herhalde. Hani o zaman karşılıklı diyalog içinde olalım, hani çocuk bana bir şeyler sorsun, ben de ona bir şeyler söyleyeyim.”

b) Değer Aktarımı İçin Açıklama Yapmak

Anababaların yaptıkları açıklamalardan bir kısmı da değer toplumsallaştırmasıyla ilgilidir. Yani, anababalar, “doğru” ve “yanlış”a ilişkin tutumlarını, yaptıkları açıklamalarla çocuklarına aktarmaya çalışmaktadırlar³⁹.

Ekrem Çınar, bu tür bir amacı gerçekleştirmeye çalışan ebeveynlerden biridir:

“Bazen oluyor. Şeyle ilgili, işte yani, bak gördün mü Hakan, n’oldu bak; böyle kötü yaptı. *Gepetto Baba* ne kadar üzüldü, gördün mü? Böyle yapmamak gerekir diye; tartışma ya da konuşma şeklinde değil de. Ben hani, onu vurgulayarak onun daha çok dikkatini çekmeye çalışıyorum eğer beraber seyrediyorsak. Yaa bak gördün mü, şöyle oldu, böyle oldu gibi.”

Ergün Sevinç, yaptığı açıklamayı, programda verilmesi amaçlanan mesajlarla uyumlu duruma getirmeye çalıştığı durumlardan söz etmektedir: “Bir de açıklıyoruz da bazen. Çocuk algılayamıyor bazı şeyleri. İşte bu çocuk şurdan atlayacak; bu çocuklar da kötü çocuklardı zaten. Onlara taş atıyordu ya da elma atıyordu. Böylece filmde

³⁹ “Doğru” ve “yanlış” kavramları üzerinde durmak, daha çok, olumlu ve olumsuz aracılık kavramlarını akla getirmektedir. Yani, “doğru”ların gösterilmesi ve vurgulanması, olumlu aktif aracılığın, “yanlış”ların vurgulanması, olumsuz aktif aracılığın kapsamına girmektedir. Ancak “değer aktarımı”nın olduğu koşul için kurulan kavramsal çerçevede bu iki durum birleşmektedir.

mu yakın?' İstanbul'dan yola çıkıyoruz, 'Amerika'ya mı gidiyoruz şu an?' gibi kafasında canlandırmaya çalıştığı soruları orda gördükleriyle bağlantılı şey yapıyor."

Hakan'ın annesi Çiğdem'in de, BBCPrime'da "Insides Out" adlı yarışma programını izlerlerken, "Aaa, şimdi bağırsakları koydular, şimdi böbrekleri" diyerek yarışma programındaki, büyük ve yapma bir gövdeye yerleştirilen organları saydığı gözlemlenmiştir (V. Ziyaret).

Hümeysra, Cem'e yaptığı açıklamalardan birini şöyle aktarmaktadır: "[Lazer gücünün] bir savaş aleti olduğunu, belki şu an tedavide kullanıldığını filan söyledim belki. [...] Onun zararına kullanıldığında zararı olacağını, insan faydasına kullanıldığında faydası olacağını belirterek bir şey açıkladığımı hatırlıyorum."

Ergün Sevinç de Çisil'in televizyondaki öyküsel akış ile ilgili soruları olduğunu belirtmektedir: "Soruyor. Soruyor. Tabii soruyor. 'Aaa, bu nereye kaçtı, birdenbire yok oldu?' ya da 'bu kim?' Çıkan birisi ya da unuttuğu birisi varsa soruyorlar tabii ki."

Sevinç ailesine yapılan ziyaretler sırasında, açıklayıcı aktif aracılık örneği olarak gösterilebilecek iki olay aşağıda yer almaktadır:

Televizyonda Discovery Channel açık. Çisil ekranda uzun saçlı bir yerli erkek gördü. "Aaa.. Kız kılığına girmiş" dedi. Şenay bunun üzerine, "Yok, onun saçları uzun" diyerek bir açıklama yaptı. (I. Ziyaret).

Discovery Channel'da bir kap içinde kaynatılan yapraklar gösteriliyor.

Çisil : Yaprak...

Şenay : Kaynatıp içiyorlar..

Çisil : Yaprak içilmez.

Şenay : Bazı yapraklar içilir. Meselâ, ıhlamur da yaprak. Kaynatıp içiyoruz.

Çisil : Aaa, evet. Kuzuların derisinden de ayakkabı yapıyoruz. (I. Ziyaret).

Ekrem Çınar, Hakan'ın sorularının ve dolayısıyla kendisinin açıklamalarının çok derinlik taşımadığını da belirtmektedir: "Çok sorusu olmuyor o kadar fazla. [...] Tabii

arzulanan iyiyi koruma, ve kötülerin cezasını bulma şeyini görmesini sağlamak gibi. Öyle bir faydamız olabilir.”

Gürkan Şirinoğlu, olumlu ve olumsuz davranışlara dikkat çektiğini belirtmektedir: “Bu kötü bir davranış değil mi, filan gibi oluyor yani.”

Ekrem Çınar, daha genel bir perspektifte değer aktarımı yapmaya çalıştığını ortaya koymaktadır: “[...] Doğruları, hayatın televizyondaki gibi olmadığını en azından aşılmalı... [...] Yaşamla öğrenmesine çalışıyoruz. İşte mesela arkadaşlarıyla problemi olabileceğini, öğretmenlerine nasıl davranması gerektiğini, paylaşmanın ne olduğunu... Her şey biraz da paylaşmayla alakalı. [...] Benim en çok uğraştığım şey, sevgiyi aşılacak, paylaşmayı aşılacak...”

c) Duygusal Destek Olmak İçin Açıklama Yapmak

Anababalardan bir kısmı, çocuğun, televizyonda izledikleri ile bağlantılı olarak yaşayabileceği duygusal karmaşayı aşmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle açıklama yapmaktadırlar.

“Aile içinde seyredilebilecek dizilerde bile yanında olmak istiyorum çünkü onun kafasında, küçük kafasında yarattığı şeyler, o sormasa bile ben bir şey söyleyerek, arada sızarak daha doğrusu (gülüyor)... Mesela, [...] kocasıyla boşanıyor, çocuğu şahit olarak çağırıyorlar duruşmaya. Şimdi ona şeyi mi soracaklar, annesiyle mi yaşamak istiyor? Gözümüze bakıyor, sanki düşünüyor, biz böyle bir şey yaşasak hangimizle yaşar? Yani olayı alıyor oradan, yoğuruyor, kendisine dönüştürüyor, bir şeyler çıkarıyor. Burda o kadar lüzumsuz bir gerginlik yaşıyor ki... [...] Evet yani kafasında bazen çözemediği, yönlendiremediği yerlerde açmazını giderebileceği bir kaynak. Yani sıkıntı yaşamaktansa ya da yanlış algılama da olabilir bu; birçok şeyden bizim çıkarımladığımız şeyleri çıkarmayabilir, farklı şeyler çıkarabilir diye beraber...” (Hümeysra Öztekin)

“Filmleri [beraber seyretmemizin önemli olduğunu düşünüyorum]. Duyguları biraz açıklamak [için]...” (Şenay Sevinç)

d) Gerçek-Fantazi Ayırımı Yapmaya Yardımcı Olmak İçin Açıklama Yapmak

Anababaların, gerçekle fantaziyi birbirinden ayırmakta zorlukları olduğu için çocuklarına yaptıkları açıklamalarda gerçek-gerçekdışı ayırımına yer verdikleri görülmektedir:

“Mesela *Peter Pan*'da. Küçükken hikâyesini okuyordum. Sonra onun çizgi filmini, mesela seyrettirmiyorum *Peter Pan*'ı. Hikâyede uçuyor *Peter Pan*. Hani gidiyor oradan oraya. ‘Anne ben uçabilirim, balkondan uçacağım şimdi’ dediğinde ben iki sene önce panik yaptım. Dedim ki ‘*Peter Pan* yok.’ O zaman, ‘hayır, yani insanlar uçamaz. Sadece bunlar filmlerde, çizgi filmlerde olur. Gerçek hayatta olmaz. Uçarsan bir daha birbirimizi göremeyiz’, gibi. O nedenle de, çünkü çok güvenilir programlar değil bunların hiçbirisi. Arada bir de program güvenilir olsa bile çocuk hiç tahmin etmediğim bir çıkarımda bulunabiliyor. Hiç tahmin etmediğin bir mesajı alabiliyor. Yani çizgi filmde mesaj yok ama çocuk onu çıkarabiliyor⁴⁰. ‘Anne’ diyor. ‘Sen merak etme’ diyor.

‘Ben ölürsem de doktorlar iyileştirir beni diyor’ gibi. Hayır, işte yok. ‘Bu öldü diyor’. İşte yok. ‘Buradan atladı. Doktorlar onu iyileştirdi. Ben de atlarsam evden doktorlar iyileştirebilir, sen merak etme’ diyor. Yani orada tahmin etmediğimiz mesajlar çıkarabiliyor” (Gül Şirinoğlu)

“Yani ‘gerçek hayatta var mı?’ diye soruyor bazı şeyleri mesela. Gerçek hayatta onun olmadığını anlatıyoruz. Yani onun bir film olduğunu falan. [...] Bu televizyonla da ilgili olabilir ya da okulda kendi arkadaşları arasında konuştuğu bir konu da olabiliyor. Mesela ‘hırsız var mı?’ diyor. ‘Evet var’ diyoruz. Ondan sonra ‘hayalet var mı?’ diyor bazı şeylerde. ‘Yok’ falan diyoruz.” (Gürkan Şirinoğlu)

“Yani o seyrettiği şeyin etkisinde kalmamayı öğretmeye çalışmak. Yani, bunlar film. Zaten araya yapıyoruz tek tük Şenay’la. Filmdir yani, adam ölüyor. Şimdi ölüm, doğum, cinsellik, Allah kavramlarından Çisil bahsetmeye başladı. Şimdi bu kavramların eş karşılıklarını televizyonda gördüğü zaman daha çok... Bu, bu yaşın belki gereğidir. İşte tabii kötü olanları şey yapmaya çalışıyoruz, dediğim gibi, etkilenmesini azaltmaya. Bu böyledir, filmde başrol oyuncusudur. Yarın yine kalkar, evine gider. Hadi biz de film çevirelim istersen. ‘Ah, beni vur’ falan gibi. İki kere yaptık, birkaç kere yaptık. Yapmaya çalıştık. Buna benzer, inandırıcı şeyler söylemeye çalıştık. Ama sonuçta ne olursa olsun, etkilenmesi oluyor.” (Ergün Sevinç)

⁴⁰ Ergün Sevinç de benzeri bir konuya değinmektedir: “[...] Bir filmde ne tür etkileneceğini hiçbir şekilde bilemezsiniz. Genel hatlarıyla farkedersiniz ama [...] bambaşka etkilenir. Siz onun farklı etkilendiğini düşünebilirsiniz.”

Aktif Aracılıkla İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Aktif aracılıkla ilgili bulgular, olumlu aktif aracılık, olumsuz aktif aracılık ve açıklayıcı aktif aracılık olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır.

Alanyazında sözü edilen aktif aracılık uygulamaları, anababaların televizyon hakkında planlı, amaçlı ve kasıtlı olarak görüş bildirmeleri durumuna işaret etmekle birlikte, bu araştırma kapsamında, televizyondaki bir görüntüye ya da programa dikkat çekme ve anlık yorumlar da aktif aracılık başlığı altında değerlendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, genellikle izleme sırasında gerçekleşen kasıtsız yorumlar (“bu ne biçim program!” gibi), alanyazında “odaklanmamış rehberlik” ve “birlikte izleme” kavramları içinde değerlendirilmiştir. Burada, alanyazındakinden farklı bir yaklaşımın takip edilmesinin nedeni, anababaların televizyona ilişkin konuşmalarında çocuklarını yönlendirmeye yönelik belirli bir amaçlarının bulunup bulunmamasının değil, belirli bir yönlendirme amacı taşısın taşımamasın, konuşmaların doğurgularının olası benzerliğinin önemsenmesidir.

Anababaların **olumlu aktif aracılık** yaptıkları -yani, genel olarak onayladıkları ve onaylarını çocuklarına yansıttıkları- programların, çizgi filmler, belgeseller ve bazı çocuk programları olduğu görülmektedir. Çizgi filmler arasında belirgin olarak *Neden Neden Ailesi* ve *Pofuduk Ayı*'nin adları anılmaktadır. Belirli programların dışında, çocuğun hoşuna gideceği düşünülen ya da onu eğlendirdiği bilinen programlara ya da görüntülere yönlendirmenin varlığı da dikkat çekicidir. Bunlar arasında bazı reklamların yer aldığı da görülmektedir.

Anababaların olumlu aktif aracılık yapma nedenlerinin genellikle *eğitsel* olduğu dikkat çekmektedir. Olumlu sosyal davranışların (“kardeşlik, eşitlik, paylaşım, duyguları anlama”), yeryüzüne ilişkin çeşitli bilgilerin ve bir yabancı dilin

öğrenilmesinde, anababalar çocuklarına, uygun buldukları televizyon programlarını önermekte ve çocukların bu programları izlemesi için çaba göstermektedirler.

Austin, Bolls, Fujioka ve Engelbertson (1999), belirli bir program için olumlu aktif aracılığın önemli bir kestiricisinin, ilgili program içeriğine yönelik olumlu tutumlar olduğunu belirtmektedirler. Araştırmamızda da, özellikle *Neden Neden Ailesi*'nin, anababalarının *kendilerinin de* sevdikleri programlar arasında yer alması, anababaların çocuklarına bu programı önermelerindeki bir nedendir. Austin ve ark.'a (1999) göre, olumlu aktif aracılığın önemli bir diğer kestiricisi de televizyondaki belirli bir içeriğin, iyi bir öğrenme aracı olduğu düşüncesine sahip olmaktır. Bu araştırmada da, özellikle annelerin, eğitsel içeriğe verdikleri önem, onların eğitsel içerikli programlar için aktif aracılık yapmalarına yol açıyor olabilir. Stoneman ve Brody (1982; aktaran Stoneman ve Brody, 1983), annelerin, çocuklarıyla birlikte televizyon izlemeleri sırasında babalara göre daha fazla "öğretme" davranışı gösterdiklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla annelerin, herhangi bir programı eğitim amaçlı olarak daha sık kullandıklarını söylemek mümkündür. Bu durum, ailelerde televizyonun eğitim ve öğrenme amaçlı bir araç olarak kullanılabilirliğiyle de tutarlıdır.

Anababaların ve çocuklara yakın diğer yetişkinlerin ortaya koydukları gözlemlenen olumlu aktif aracılık eylemlerindeki bir diğer gerekçeleri de onları *eğlendirmek*dir. "Çocuğun eğlenmesi", televizyonun eğlendirici bir araç olarak kullanımı ile ilişkili görünmektedir. "Çocuğun eğlenmesi", bazı televizyon programlarının çocuğa "ikram edilmesi" ile sağlanmaktadır. Örneğin, Öztekin ailesinde gözlemlenen, belirli programlara ve görüntülere Cem'in dikkatinin çekilmesi olgusu, bu tür bir amaç taşıyor gibidir.

Anababanın çocukla daha çok şey paylaşma isteği de belirli programlar için çocuğa yapılan "çağrı"ları artırıyor olabilir. "Birlikte izleme" ile ilgili bulgularda da

görülebileceği gibi, birlikte izleme, bazı yaşantıları ailece paylaşmak için gerçekleştirilebilmektedir ve böyle durumları yaratmak amacıyla da çocuk, aileyi bütünleyecek kişi olarak, ekranın başına çağrılmaktadır. Yani, çocuğa yönelik olarak yapılan olumlu aktif aracılığın alttan alta işleyen gerekçesi, “ailesel bütünleşmeyi sağlamak” olabilir.

St. Peters ve ark. (1991a) anababaların çocuklarını özendirdikleri programların, çocuk programları ile doğa programları olduğunu bildirmektedirler. Bu araştırmada da, anababaların, çocuklarını izlemeye özendirdikleri programlardan biri, -yukarıda da belirtildiği gibi- belgesellerdir. Özellikle hayvanların dünyasını yansıtan belgesel programları, çocuklar tarafından sevilmiştir. Ergün Sevinç’in, televizyona bağımlılığını “en aza indirmek” için denediğini söylediği yollardan biri de, “sadece bir yeri”, yani belgeselleri izlemektir. Ergün, “Gözüm takılacaksa belgesele takılsın” düşüncesiyle, belgeseli, bir başka programa yeğ tutmaktadır. Ergün, kızı Çisil’e de “başka programlarsa” Discovery’deki belgeselleri önerdiğini belirtmektedir. Bu çerçevede anababaların, belgeselleri, “otomatik” olarak, “zararsız” ve “güvenli” ya da en azından “nötr” buldukları görülmektedir.

Oysa belgeseller, tür (genre) olarak, “gerçeği” yansıtmak konusunda, -özünde öyle olmak zorunda olmadıkları halde-, hiyerarşik olarak daha üst bir pozisyonda algılanırlar (Harindranath, 1998). Bu durum, belgesellerin de kritik bir bakış açısıyla değerlendirilmek zorunda olduğuna işaret eder. Ayrıca belgeseller, hayvanlar arasındaki mücadeleleri ve şiddet görüntülerini içerebilmektedirler. Sözkonusu şiddet de, okulöncesi çocuklar için korkutuculuk gizilgücü taşımaktadır. Anlatisallık, gerçeklik algısını ve dolayısıyla korkutuculuğu artırabilmektedir (Qian, 2001) ve belgeseller, anlatisallık özelliğini güçlü bir biçimde taşımaktadırlar.

Olumsuz aktif aracılık uygulamalarına ilişkin bulgularda dikkati çeken nokta, anababaların kapsamlı bir biçimde olumsuz aktif aracılık uygulamalarından söz etmiyor oluşlarıdır. Ziyaretler sırasında da anababaların olumsuz aktif aracılık eylemlerine rastlanmamıştır. Elde edilen verilerin kısıtlılığı, bu konudaki bulguların yorumlanmasını da güçleştirmektedir. Veri kısıtlılığı da kendi içinde bir bulgu olmakla birlikte, ulaşılan bulgular kısaca özetlenerek yorumlanmaya çalışılacaktır.

Olumsuz aktif aracılık gerekçeleri arasında, yalnızca şiddet, anababalar tarafından açık olarak belirtilmektedir. Şiddet, cinsellik ve kötü dil kullanımı, hatırlanacağı gibi daha çok, kısıtlayıcı aracılık gerekçeleri arasında yer almıştır. Sevinç ailesinde, Çisil'in tercih ettiği *Üvey Baba* dizisi, içerdiği şiddet yüzünden "yasaklanmaya" çalışılmaktadır. Ancak Çisil, bu konuda son derece ısrarcıdır ve ısrarlarıyla anababasını zorlamaktadır. Sevinç çifti, zaman zaman, bu dizi ile ilgili olarak olumsuz aktif aracılık da yapmaktadırlar. Dolayısıyla olumsuz aktif aracılık, herhangi bir başarısız kısıtlayıcı aracılık girişimini takip edebilmektedir. Aracılık girişimlerinin birbirini izlerliğini önermesi açısından, bu durum ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Özellikle Hümeysra Öztekin'in ortaya koyduğu gibi, anababanın televizyonla kurduğu ilişkinin çocuğun televizyonla ilişkisini etkileyeceği düşüncesi, olumsuz aktif aracılık uygulamalarının genel çerçevesini oluşturabilmektedir. Hümeysra tarafından belirtilen görüşe göre, doğrudan doğruya ekrandaki olumsuz davranışlara işaret edip onların olumsuzluğunu vurgulamanın yanısıra, televizyona yönelik olarak genel bir olumsuz tavır sergilemek de, televizyonun ve mesajlarının gücünü zayıflatmaktadır; aracılık, parçalardan oluştuğu gibi, tek bir bütün "tavır"la da var olabilmektedir. Bir olasılıkla aracılık, parçaların toplamından farklı bir şeydir.

Olumsuz aktif aracılık uygulamaları çerçevesinde gündeme gelen bu görüş, aslında tüm aktif aracılık uygulamaları için de sözkonusu olabilir. "Parça"ya karşı

“tavır” yaklaşımı, çocuğun yaşamındaki toplumsallaştırıcıların karmaşık bir biçimde etkileşmesi ve bu etkileşimin denetiminin tümüyle anababanın elinde olmaması dolayısıyla daha gerçekçi bir yaklaşım olarak görülebilir.

Anababanın televizyonla kurduğu ilişkinin çocuğun televizyonla ilişkisi için örnek oluşturacağı görüşü, toplumsal öğrenme kavramıyla yakından ilişkilidir. Ev ortamı, toplumsal öğrenme için kritik öneme sahiptir. Çünkü anne ve baba, çocuğun yaşamında önemli rol modelleridir. Yukarıda ifade edilen “tavır” yaklaşımı, bu çerçeveyi en geniş biçimiyle yorumlamayı içermektedir.

Bu araştırmada **açıklayıcı aktif aracılık** uygulamalarının şu amaçlarla gerçekleştirildiği saptanmıştır:

a) Ek bilgi sağlamak-içeriği açıklığa kavuşturmak: Bu araştırmanın bulguları, çocuğun izlediklerine ilişkin herhangi bir sorusunun, anababasının açıklayıcı aktif aracılık yapmasını tetiklediğini göstermektedir. Sorunun varlığından bağımsız olarak, anababanın açıklama yapma gereği duyması da bu aracılık biçimini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, aktif aracılığın bu boyutunda, hem anababanın hem de çocuğun önemli aktörler olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan araştırmalar (örneğin, Reid ve Frazer, 1980) da, aracılık davranışlarının anababalardan kaynaklandığı kadar, çocuklardan da kaynaklanabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla anne ya da baba, aracılık davranışlarının başlatıcılığının bütün sorumluluğunu üstlenmek zorunda değildirler; çocuklar, kendilerine bunun için çeşitli fırsatlar sağlamaktadırlar.

b) Değer aktarımı: Bulgular, anababaların, olumlu ve olumsuz sosyal davranışlara ilişkin açıklamalar yapmak amacıyla aktif aracılıkta bulduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, anababa, televizyondan kaynaklanarak değerlerle ilgili konuları gündeme getirmekte; yani, televizyonu bir şekilde “sıçrama tahtası” olarak değerlendirmektedir. “Sıçrama tahtası” kavramını kullanan Colder-Bolz (1982) bu

çerçevede, herhangi bir televizyon programının anababaya, çocuğuyla duyarlı insani konuları tartışabilmesi için yeterince fırsat sağladığını ve böyle bir tartışmanın, çocuğun olayları daha geniş bir çerçevede görmesine yardımcı olacağını belirtmektedir. Televizyonda izlenen herhangi bir görüntüden kaynaklanarak gerçek yaşama ilişkin bazı vurgulamalar yapmak fırsatı da, böyle bir amaçla açıklama yaparken bulunmuş olmaktadır. Bu açıklamaların bir işlevi de, bu araştırmadaki anababaların belirttiğine göre, programın kendisinin vermeyi amaçladığı mesajı güçlendirmek olabilmektedir.

c) Duygusal destek olmak: Bulgular, anababaların, çocuklarının televizyondan kaynaklanan korkularını gidermek ve duygularını ifade etmeyi öğrenmelerini sağlamak gerekçesiyle açıklayıcı aktif aracılık yaptıklarını göstermektedir. Cantor ve Mares (2001), çeşitli televizyon programlarının çocukların korkmasına yol açtığını belirleyen bir dizi çalışmayı gözden geçirmiş ve çocukların korkularının bir bölümünün, izledikleri olumsuz olayların (yangın, vb.) kendi başlarına da gelmesiyle ilgili olduğunu aktarmışlardır. Bu doğrultuda, örneğin, -bu araştırmadaki annelerden birinin de belirttiği gibi- anababası boşanan bir çocuğun “dram”ını izlemek, korkutuculuk gizilgücü taşımaktadır. Böyle bir durum, aracılık çabası gerektirmektedir. Araştırmadaki anababaların, duygusal destek amaçlı aracılık etkinlikleri de bu doğrultudadır.

d) Gerçek-fantazi ayrımını yapmaya yardımcı olmak: Araştırmanın bulgularına göre, anababalar, çocuklarının güvenliğini sağlamak için (daha önce aktarılan *Peter Pan* örneğinde olduğu gibi), televizyonda görülenlerin gerçekçiliğine ilişkin açıklamalar getirmektedirler. Ayrıca televizyon programlarının kurgusu, çocukların anlayamayacağı biçimlerde olduğu zaman, gerçek-fantazi ayrımına ilişkin zorluk yaşandığı için, bu durumlarda da anababalar açıklamalarıyla yardımcı olmaktadır.

Açıklayıcı aktif aracılık uygulamalarının ardındaki gelişimsel dayanağı açıklamak için, öncelikle çocukların televizyonu anlama düzeyleri üzerinde durmak gerekir. Bilindiği gibi, küçük çocuklar belirli bir programın içeriğine ilişkin bazı şeyleri anlayabilirler; ancak bu, yetişkinlerin anladığı biçimde değildir. Çocuklar, belli bir yaşa kadar uzun sahneleri ve karakterlerin davranışlarının ardındaki güduları ve niyetleri tam olarak kavrayamazlar; ekranda gösterilmeyen ancak imâ edilen bir eylemden çıkarımlarda bulunamazlar (Condry, 1993). Colder-Bolz ve O'Bryant (1978), Colder-Bolz (1980), Watkins ve ark. (1980), Desmond ve ark. (1985), Valkenburg ve ark. (1998), yaptıkları araştırmalarda, yetişkinlerden, izledikleri programlar hakkında ek bilgi alan ve/ya da bu programların yetişkinler tarafından yorumlandığını duyan çocukların, içeriğe ilişkin daha çok şey hatırladıklarını ve daha çok şey öğrendiklerini göstermişlerdir. Dolayısıyla çocukların, "ek bilgi sağlamak-içeriği açıklığa kavuşturmak" yönündeki anababa yardımından etkili bir biçimde yararlanacakları düşünülebilir. Buradan yola çıkarak, açıklayıcı aktif aracılığın bir işlevinin, *bilişsel* alanda olduğu söylenebilir.

Ayrıca okulöncesi çocuklar, kısmen televizyon içeriğinden ve tekniğinden kaynaklanan nedenlerle gerçek-fantazi ayrımını da yeterince yapamamaktadırlar (Noble, 1983). Gerçek-fantazi ayrımını yapamamanın çeşitli doğurguları vardır. Örneğin çocuklar, televizyonda izledikleri şeylerden dolayı korku tepkileri gösterebilmekte ve dünyanın korkulacak bir yer olduğuna ilişkin inançlar geliştirebilmektedirler (örneğin, Palmer, Hockett ve Dean, 1983). Dolayısıyla, sözkonusu bu yetersizliklerinin, çocukların televizyondan duygusal olarak olumsuz biçimde etkilenmelerine yol açması olasıdır. "Gerçek-fantazi ayrımını yapmaya yardımcı olmak" ve "duygusal destek olmak" amaçlarıyla, çocuklara anababaları tarafından

yapılan açıklamaların bu çerçevede, birbiriyle bağlantılı olarak, hem *bilişsel* hem de *duygusal* işlevleri bulunmaktadır.

“Değer aktarımı” olgusu, toplumsallaştırma çabaları açısından önemlidir ve bu çaba, anababının, televizyondaki programları “bahane etmesi”/ “kullanması” ile ortaya konmaktadır. Anababa, böylece “doğru” davranışları göstermek ve vurgulamak, “doğru” ile “yanlış” davranışlar arasındaki farkları göstermek fırsatını bulmaktadır. Bu durum, “dolaylı öğrenme” ve “gözlemsel öğrenme” olgularıyla ilişkilendirilebilir. Her iki kavram da, bireyin, ödüllendirildiğini ya da cezalandırıldığını gözlemlediği davranışları tekrar etme olasılığı ile ilgilidir (Bandura, 1994). Birey, ödüllendirildiğini ya da cezalandırıldığını gözlemlediği davranışı, kendisi gerçekleştirmeden ve sözkonusu ödüllendirmeye ya da cezalandırmaya kendisi maruz kalmadan da öğrenir. Bu çerçevede örneğin, Ekrem Çınar, “Bak gördün mü Hakan, n’oldu bak, böyle kötü yaptı. *Gepetto Baba* ne kadar üzüldü, gördün mü? Böyle yapmamak gerekir” diyerek oğluyla konuştuğu zaman, programda “cezalandırılan” karakterin ortaya koyduğu davranışların “olumsuz” ve “yanlış” oluşunun altını, bir “aracı” olarak, çizmektedir. Nathanson’ın (1999), anababaları saldırgan içerikli televizyon konusunda aktif aracılık yapan çocukların, saldırganlık içeren bir çizgi film izledikten sonra daha az saldırganlık gösterdiklerini bulduğu araştırması da, bu konuda görgül destek ve tamamlayıcılık sağlayan pek çok örnekten birini oluşturmaktadır.

Lull (1990b), televizyon kullanımlarına ilişkin tipolojisinde, televizyonun ilişkisel kullanımları arasında “sosyal öğrenme” olgusuna da yer vermektedir. Bu çerçevede “sosyal öğrenme”, televizyonun değerler, davranış biçimleri ve toplumsal yaşamın çeşitli yönlerine ilişkin bilgiler veren bir kaynak olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Anababının televizyonda izlenenleri, çocuklarını toplumsallaştırma çabaları içinde, izleme sırasında ya da izleme sonrasında onaylayarak veya reddederek değerlendirmesi

de bu kavram içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla “değer aktarımı” için yapılan açıklama ve vurgulamalar, *sosyal* işlevleri bakımından önem taşımaktadır.

Bu araştırmada açıklayıcı aktif aracılığın, haberlerde, belgesellerde, çizgi filmlerde, çocuk programlarında ve filmlerde gerçekleştirildiğine ilişkin bilgi elde edilmiştir. Özellikle bazı televizyon kanallarındaki haberler, örneğin Hümeysra Öztekin tarafından ortaya konulduğu gibi, içerdiği şiddet ve konuların ele alınışındaki etik sorunlar nedeniyle, çocukların duygusal ya da bilişsel olarak desteklenmelerini gerektiren programlardır. Stoneman ve Brody (1983) de, anababaların, çocuklarına, haberler sırasında, diğer programlar sırasında olduğundan daha fazla soru sorduklarını bildirmekte ve anababanın bunu çocuğun haber içeriğini daha iyi anlaması için yaptıkları yorumuna gitmektedirler. Dolayısıyla, haberler, bu araştırmadaki ve alanyazındaki diğer araştırmaların bulguları ışığında, özel destek gerektiren programlardan biridir.

C. Birlikte İzleme

Birlikte izleme, daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, alanyazında ayrı bir aracılık biçimi olarak da değerlendirilmektedir (Valkenburg ve ark., 1999; Nathanson, 2001a). Ancak bir izleme ortamı betimlemesi olarak “birlikte izleme” ile, birlikte izleme sırasında gerçekleşen bazı etkileşimleri çerçeveleyen bir kavram olarak “birlikte izleme”, zaman zaman aynı kavramsallaştırma içinde kullanılmaktadır. Örneğin Weaver ve Barbour (1992), “odaklanmamış rehberlik” kavramını, “televizyon izleme sırasında ya da sonrasında televizyon hakkında yapılan yorum ve açıklamalar” olarak ortaya koymakta ve şu örneği vermektedir: “Bir baba ve çocukları televizyonda bir yarışma programı izliyorlar. Baba, ‘bu, televizyondaki en aptalca program’ diyor” (s. 237).

Weaver ve Barbour (1992) böyle yorumların, çocukların televizyona ilişkin tutumlarını ve izleme alışkanlıklarını biçimlendirmede önemli bir rol oynadığını belirtmektedir.

Weaver ve Barbour (1992), bu tür yorumların birlikte izleme sırasında sıklıkla gerçekleştiğine ilişkin olarak bazı araştırmaların bulgularına gönderme yapmaktadır. İşte birlikte izleme ile, birlikte izleme sırasında gerçekleşen etkileşimlere ilişkin kavramsallaştırmaların birbiriyle karışması bu notada başlamaktadır. Birlikte izlemenin, birlikte izleme sırasında oluşan etkileşimlerden bağımsız bir yanı ve etkisi var mıdır?

Birlikte İzlenen Programlar

Şirinoğlu ailesinde, ailece televizyon izlemenin son derece az gerçekleştiği, hem Gürkan hem de Gül tarafından belirtilmektedir. Üçü beraber televizyon izleyememekle birlikte (yapılan ziyaretlerde, ailenin hep beraber izlediği gözlemlenen tek bir program olmuştur. VI. ziyaret sırasında Gül, Gürkan ve Uluç, televizyonda bir film izlemişlerdir), Gürkan'ın ve Gül'ün, ayrı ayrı, Uluç'la birlikte izlediği programlar vardır. Gül, *Susam Sokağı*'ni ve TRT-1'deki kes-yapıştır türü etkinliklerin gösterildiği bazı çocuk programlarını, Gürkan ise, *Neden Neden Ailesi*, *Spiderman* ve *Pokemon*'u oğluyla birlikte izlediğini belirtmektedir. Gül'ün herhangi bir programı Uluç'la birlikte izlediği gözlemlenmezken, Gürkan'ın kısmen *Pokemon*'u Uluç'la birlikte izlediği gözlemlenmiştir.

Ekrem Çınar, ailece fazla televizyon izlemediklerini belirtmekte, ancak Çiğdem Çınar, ailece izledikleri programlara örnek olarak *Dadı* dizisini vermektedir. Çiğdem ayrıca, abone oldukları dönemde, Cine-5'te pazar sabahları bazı filmleri birlikte izlediklerini söylemektedir. Çiğdem, genel olarak Hakan'a, izlediği programlarda eşlik ettiğini anlatmaktadır. Bunlar arasında çizgi filmleri, *Neden Neden Ailesi*'ni, belgeselleri ve BBC'deki bazı programları saymaktadır. Çiğdem, belgeselleri ve

BBC'deki programları, Hakan'ı izlemeye özendirdiği programlar olarak belirtmektedir. Ekrem Çınar'ın, Hakan'la birlikte izlediğini söylediği programlar, *Spiderman* ve içerisinde aksiyon ögesi olan programlardır. Aileye yapılan ziyaretlerde, Ekrem'le Hakan'ın birlikte televizyon izledikleri gözlemlenmezken, Çiğdem'in, Hakan'la birlikte *Pokemon* ve BBC'de yayınlanan yarışma programı "*Insides Out*"u izlediği gözlemlenmiştir. Ayrıca Çiğdem, Hakan'ın izlediği diğer programların bir bölümünde de izleme ortamında bulunmuştur.

Öztekin ailesi, Hümeysra'nın söylediğine göre, *İkinci Bahar* ve *Yılan Hikâyesi*'ni, Muharrem'in belirttiğine göre de *Dedem, Gofret ve Ben*'i ailece izlemektedir. Hümeysra, bunlar dışında, "Yani o Pazartesi dizileri[ni izlemek], üçümüz bir arada olursak tabii, ortak etkinliğimiz" diyerek *Yedi Numara* ve *Üzgünüm Leylâ*'yı da beraber izlenen programlar arasında saymaktadır. Hümeysra, kendisi için televizyonun, hayatında "aşırı bir odağı" olmadığını ve birçok programı "ailenin hepsi seyrettiği için" izlediğini söylemekte ve Cem'le birlikte izlediği programlar arasında çizgi filmlerden ve belgesellerden söz etmektedir. Muharrem, Cem'le birlikte izlediği programlar olarak, belgeselleri ve içinde "çocukların olduğu" *Dedem, Gofret ve Ben* gibi dizileri saymakta, birlikte izleme sıklıklarının fazla olmadığını belirtmektedir. Hümeysra, izledikleri dizileri ve yarışma programlarını "Muharrem'le keşfettiklerini" ve o olmadığı zaman da "kaçırdıklarını" (izleyemediklerini) söylemektedir.

Sevinç ailesinde, Ergün ve Şenay'ın belirttiklerine göre, *İkinci Bahar* dizisi, *Kim 500 Milyar İster* yarışma programı ve "çocukların da seyredebileceği" filmler ailece seyredilmektedir. Aile, *Mahallenin Muhtarları*, *İkinci Bahar* ve Discovery Channel'daki belgeselleri birlikte izlerken gözlemlenmiştir. Ergün ve Şenay, çocuklarıyla ayrı ayrı televizyon izlerken gözlemlenmemişlerdir.

Çocuklarla anababalarının birlikte izledikleri bu programlar, “çocuklara yönelik” ve “yetişkinlere yönelik” programlar olarak sınıflandırılabilir. Çocuklara yönelik programlar içinde çizgi filmler ve çocuk programları yer almaktadır. Yetişkinlere yönelik programlar, büyük ölçüde dizilerden oluşmaktadır. Belgeseller, bazı yarışma programları ve “çocukların seyredebileceği” filmler de birlikte izlenen programlar arasındadır.

Birlikte İzlemenin Anlamı

Gürkan Şirinoğlu, ailece televizyon izlemek konusunda şunları söylemektedir: “Yani çok da fazla birarada televizyon seyretmiyoruz. Yani herkes kendi kulvarında koşuyor gibi bir şey. Yani şöyle ailece biraraya gelelim de oturalım televizyon seyredelim görüntüsü çok fazla oluşmadı bizde diye düşünüyorum.” Gül Şirinoğlu, televizyon izlemeyi sevmediğini söyleyerek ailece televizyon izlemenin de kendisi için bir anlamı olmadığını belirtmektedir. Ekrem Çınar da ailece fazla televizyon izlemediklerini dile getirmektedir.

Hümeysra Öztekin, ailece televizyon izlemenin anlamını, “insana dair duyguları birlikte yaşamak” olarak ortaya koymaktadır: “Yani orda [televizyonda] üzülüyor bir kadın, biz de birlikte. Yani bizi birbirimize kaynaştırıyor böyle şeyler. Daha ‘biz’ oluyoruz ‘ben’den çıkıp. Belki de farklı şeyler düşünüyoruz her olayın karşısında, farklı şeyler duyuyoruz, ama o an için ordayız. Çıtırdatıyoruz işte çekirdek; çekirdek çıtlamak gibi bir şey. O sesi duyuyorsun o kadar.” Muharrem Öztekin de ailece televizyon izlemenin anlamını, eşinin görüşlerine paralel biçimde, “paylaşmak” olarak belirlemektedir. Şenay Sevinç de, ailece televizyon izlemenin olumlu etkilerinden “paylaşma” çerçevesinde söz etmektedir: “Paylaşma. Çünkü yani, onun etkileri paylaşıyor, fikirler beyan ediliyor; [...] iyiler- kötüler, doğrular-yanlışlar konuşuluyor.”

Ailece televizyon izlemenin yanısıra “çocuğuyla birlikte televizyon izleme”nin anlamı da anababalar tarafından ortaya konmuştur. Hümevra Öztekin, Cem’le birlikte televizyon izlemenin “fiziksel yakınlık” yaratan boyutunu dile getirmektedir: “Onun orda varlığını biliyorsun, sana huzur veriyor. Ya da mutlu olduğunu biliyorsun, sana huzur veriyor. Ara sıra elini omzuna atıp şöyle bir genleştğini, kucığına yattığını hissediyorsun veya sevgilinle ne hissedersen, kocanla ya da çocuğunla, aynı duygusal sıcaklığı hissediyorsun.”

Öztekin ailesinde, fiziksel yakınlık içinde gerçekleşen birlikte izleme durumları ile karşılaşmıştır:

Cem, Hümevra’nın kucığında videoda *Bugs Bunny* çizgi filmini izliyor. Cem, çizgi filmi daha önce de izlemiş olduğundan olacakları annesine önceden anlatıyor ve Hümevra da gülüyor. Cem, “önceden bilip anlatma” işini çok zevkle ve biraz da gösteriş için yapıyor gibi görünüyor. İkisi de bu şekilde izlemekten çok zevk alıyor gibiler (IV. Ziyaret).

Cem, annesi ve babasıyla *Yılan Hikâyesi*’ni izliyor. Dizide *Memoli*, *Zeyno*’nun türküsüyle uyanıyor. Daha sonra, türküyü söyleyenin *Zeyno* değil, karşı apartmanda camları silen bir başka kadın olduğu anlaşılıyor. Buna, Cem, Muharrem ve Hümevra hep birlikte kahkahalarla gülüyorlar. Cem, bu sahne boyunca, bir annesinin bir de babasının kucığına oturuyor. Muharrem oğlunun saçlarını okşuyor (III. Ziyaret).

Ergün Sevinç ise, birlikte izleme sırasında gerçekleşen fiziksel yakınlığın işlevlerini açıklamaktadır:

“Bizim beraber seyretmemiz de... Bilmem, belki mutlu oluyordur. Yani hep beraber, mesela daha yakındık, sarmaşdolaş. Biri benim kucığımda, biri onun kucığında. Böylece daha güvenli ve daha rahat seyretmiş olduğunu düşünüyorum. Kendi başına korkularıyla başbaşa oluyor, heyecanları[yla]... Biz çok heyecanlanmasını engelleyebiliriz mesela yanındayken. Çok korkmasını engelleyebiliriz. Müdahale ederiz.”

Çiğdem Çınar, oğluyla birlikte televizyon izlemenin “psikolojik yakınlık” yaratan anlamını şöyle açıklamaktadır:

“Ne bileyim, belki de onun şeylerine, ona yakın olmak. Onun, birtakım hayatındaki mesajlara... birtakım, çünkü hep başka yerden mesajını veriyor öyle. Yani birşey söylediğinde onun anlamını değerlendirebiliyorum, analiz edebiliyorum öyle. Yani öyle yapayım diye bir kaygım da yok. Belki işte annelik içgüdüsüyle oluyor. [...] Öyle bir düzen oturdu herhalde.”

Gül Şirinoğlu da, birlikte izlemenin, oğluyla yakınlaşmasında bir rolü olduğunu düşünmekte ve bu yakınlaşmanın Gürkan ile de gerçekleşmesi için çaba gösterdiğini söylemektedir:

“Belki bizi daha da yakınlaştırıyor. Fazla da yakınlaşmasak da iyi olur. Çok fazla bağımlılık oldu tabii yani de. Ondan sonra, onu bir dereceden sonra, onu da koparmak lazım herhalde. Ama tabii şeyi de yapmaya çalışıyorum elimden geldiğince. Çok az başarılı olsam da bu konuda, babasıyla da yapsın. Yapıyorlar da bazen. Hani eğer ikimizden birinin vakti varsa, babasıyla yapmasını tercih ediyorum.”

Ekrem Çınar ve Gürkan Şirinoğlu, çocuklarıyla birlikte izlemenin, çocukların verdikleri tepkileri görebilmek dolayısıyla hoşlarına gittiğini belirtmektedirler. Ekrem Çınar, özellikle aksiyon içerikli görüntülerde, Gürkan Şirinoğlu da *Pokemon*'da çocuklarının verdiği “reaksiyonları” izlemekten “hoşlandıklarını” söylemektedirler.

Birlikte İzlemenin Etkileri

Bazı anababalar, birlikte izlemenin, izlenenler hakkında duydukları “çocuğa açıklama” gereksinimini giderici bir işlevi olduğunu düşünmektedirler. Örneğin, Şenay Sevinç bu konuyla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“Yani yalnız başlarına bir saat, bir film ya da bir çizgi film seyretmelerine taraftar değilim aslında. Yani mümkün olsa hepsi birden konuşarak, paylaşarak, Bir de şeyin faydasına, onu da çok düşünmeden buldum (gülüyor), eee, hani bir film izlerken özellikle, ya da ne bileyim çizgi film de olabilir aslında bu. Çocukların çok düşünerek, sonuçlar çıkararak, bağlantılar kurarak seyrettiklerine henüz inanmıyorum. Dolayısıyla, yani, ‘bu niye burda böyle davranıyor?’... Anlatabiliyor muyum? Orda birtakım açıklamalar [gerekiyor] paylaşmaktan çok; tamam, paylaşmak da gerekiyor da orda birlikte seyreterek; bir de bir şeyleri açıklamak gerekiyor gibi geliyor. [...] Onun için mümkün olduğunca beraber seyretmeye çalışıyorum.”

Şenay Sevinç, birlikte izlemenin temel etkisini şöyle açıklamaktadır: “Bir, çocuğun tek başına çok fazla etkilenebileceği bir şeyin etkisini azaltabilirsin. İki, yani, algılayamadığı bir sürü durumu açıklayabilirsin ona. Kesinlikle.” Şenay, özellikle filmleri çocuklarla birlikte izlemenin, “duyguları açıklamak” gerekçesiyle önemli olduğuna da inanmaktadır.

Gürkan Şirinoğlu, Uluç’la birlikte izlemenin, onun, izlediği şeyi daha iyi anlamasına ve daha çok şey öğrenmesine yardımcı olabileceğini düşünmektedir:

“Evet mesela, orda, ortamda karışık birşey varsa, karışık bir entrika varsa, anlamadığı yeri mesela bana sorabiliyor. Şu şu şöyle olmadı mı, böyle olmadı mı falan diye. Mesela iki tane *Spiderman* var diyelim, kostümlü adam. İşte hangisi gerçek *Spiderman* filan gibi. Orda birtakım şeyler olabiliyor.”

Gül Şirinoğlu, beraber izlerken gerçekleştirdikleri bazı etkinliklerin, Uluç’un bazı beceriler edinmesinde katkısı olduğunu düşünmektedir:

“TRT-1’de çocuk programı var. Onlar kes-yapıştır türü şeyler yapıyor. Biz de makasımızı, kağıdı, tutkalımızı alıyoruz. Onların yaptığını, kalem, şeyi, öğrenmeyi, makas tutmayı, çizmeyi, işbirliği yapmayı, birbirimize yardımcı olabilmeyi...” ... “Birlikte tartışıyoruz. Yani o bana anlatıyor. Duygularını, düşüncelerini ifade etmeyi öğreniyor.”

Gürkan Şirinoğlu, birlikte izlemenin, Uluç'un birlikte izlenen programdan daha fazla hoşlanmasına yol açabileceğini düşünmektedir: "Ha belki bazı şeyleri daha çok sevmesine neden olabilir. Sırf benim hoşuma gittiği için belki [...], onun da hoşuna gidiyor olabilir. Şimdi *Spiderman*'i seyrederken mesela, orda dönen entrikalar, bilmemneler; hepsini anlayabildiğini zannetmiyorum ben onun. Yani Uluç için biraz üst düzeyde kalıyor olay. Ama sırf belki de ben, hani, 'bu çok iyi' falan filan dediğim için, ya da 'heyecanlı' dediğim için, belki onu şey yapıyor olabilir. Yani öyle bir etki olabilir. Yani, ben[...] sevdiğim için Uluç da ondan hoşlanıyormuş gibi mi diyeyim artık, hoşlanıyor mu diyeyim. Öyle davranıyor olabilir."

Ekrem Çınar, birlikte izlemenin Hakan üzerindeki etkilerinin ne olabileceği ile ilgili soruya şöyle yanıt vermektedir: "Muhakkak yani, baba figürü olarak, yani benim hoşlandığım şeylerden o da hoşlanmaya [başlıyor olabilir]."

Birlikte İzlemeyi Etkileyen Etmenler

Anababalarla yapılan görüşmeler, birlikte izlemenin bazı koşulların varlığına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, özellikle çocukların izlediği programlara anababalar tarafından izleyici olarak eşlik edilmesi için geçerli gibi görünmektedir. Gül Şirinoğlu, "...hani ikinci çocuk olmadan önce bazen izliyorduk" diyerek "ikinci çocuk"la birlikte artan sorumlulukların aldığı zamanı vurgulamakta ve birlikte izlemenin *zamanla* ilgili boyutuna değinmektedir. Gül, bu bağlamda şunları da söylemektedir:

"Yani ben Uluç'la seyrediyorsam Gürkan gider, başka bir iş yapar. Diyelim ki mutfaka, bulaşık makinasını boşaltır. Gürkan, Uluç'la televizyon seyrediyorsa, giderim ben bulaşık makinasını... O kadar bol vaktimiz varsa zaten başka işleri yaparız. Yani üçümüz birden hiç olmuyor."

Şenay Sevinç de, çocuklarla birlikte televizyon izlemenin önemine inandığını ancak bunu başka sorumlulukları dolayısıyla fazla gerçekleştiremediğini belirtmektedir:

“[...] mümkün olduğunca beraber seyretmeye çalışıyorum. Ama tabii bu yüzde kaç diyeyim sana, yüzde 70 mümkün olmuyor. Yani ben bir işler yapıyor oluyorum o sırada.”

Ekrem’in, ailece televizyon izleme oranlarının azlığı için getirdiği neden, daha çok, kendisinin televizyonu yalnız izlemekten hoşlanması ile ilgilidir. Yani, *aile üyelerinin televizyonu izleme ortamına ilişkin tercihleri* de önemli bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır.

İzlenen *programın niteliği*, birlikte izleme olgusu ile doğrudan ilgili bir etmendir. Gül Şirinoğlu, “Ben de, ben de, kendim de eğlenirsem birlikte; zaten kendim eğlenmezsen çocuk onu hissediyor” diyerek kendisinin izlenen *programdan zevk almasının* önemli bir kolaylaştırıcı olduğunu söylemektedir. Gül, bu anlamda, izlemekten zevk aldığı ve eğlendiği programlar arasında *Susam Sokağı*’nı, *Bobby*’yi ve *Neden Neden Ailesi*’ni saymaktadır. Çiğdem Çınar da, Hakan’la birlikte *Neden Neden Ailesi*’ni seyrettiğini ve bu programdan kendisinin de bir şeyler öğrendiğini belirtmektedir: “Barkodların nasıl oluştuğunu falan ben oradan öğrendim mesela onunla.” Muharrem Öztekin, herkesin sevdiği programların birlikte izleme için öneminden ve bu programların aslında fazla olmadığından ve “tesadüf”liğinden bahsetmektedir:

“Üçümüzün de hoşuna gittiği birşeyse ve evdeyse, onu birlikte izliyoruz. Kaçırıyoruz, yine *Dedem ve Gofret*⁴¹ olayındaki gibi. Onun dışında da oturduk, hoşumuza gitti, izledik, pek yok. Yani şu anda Show TV’de izlenen

⁴¹ Kastedilen dizinin tam adı, *Dedem, Gofret ve Ben*’dir.

neydi? *Çakmaktaşlar*. O tür şeyler tesadüfen gelirse, birlikte herkesin hoşlanacağı türden şeyler. Olabiliyor ama bunlar çok yaygın değil. Yani, hafta içine böldüğünde haftada bir bile çıkmıyordur böyle birşey.”

Gürkan Şirinoğlu, Uluç’la birlikte izlediği iki programın kendisi için de ilginç olduğunu söylemektedir:

“İkimizin de zevk aldığı *Spiderman* var. Onu ikimiz beraber seyrediyoruz. O beni çağırır, ‘baba *Spiderman* başladı’ falan diye. *Neden Neden Ailesi*’nde çağırıyor beni. ‘Baba, *Neden Neden Ailesi* başladı’ diye. Ben de onu teşvik ediyorum *Neden Neden Ailesi*’ni sevsin diye. ‘Aaa ben de çok seviyorum, bak burda ne oluyor’ filan diye.”

Gürkan Şirinoğlu, neden Uluç’la birlikte *Neden Neden Ailesi*’ni izlediği sorulduğunda şöyle demektedir:

“Daha çok yerbilimleriyle ilgili şeyler gösteriyorlar. Hani benim de ilgi alanım içinde. Yani, işte, yağmur nasıl oluyor? Deprem nasıl oluyor? Volkanlar nasıl patlıyor, falan gibi. Diğer gezegenleri filan gösteriyor. Astronomi de var biraz işin içinde. [...] Benim için de ilginç oluyor, doğru. Bazı şeyleri çok basit olarak nasıl anlattıklarını ben de görmüş oluyorum. Bir yerde bana da [...] yararı olmuş oluyor, öğrencilere belki bunu nasıl anlatabilirim ya da aktarabilirim şeklinde.”

Şenay Sevinç, filmleri çocuklarla birlikte izlemediğini, ancak çizgi filmleri izlemediğini anlatırken, buna neden olan şey hakkında şunları söylemektedir: “Çizgi film, daha sıkıcı geliyor olabilir bana (gülüyor).” Şenay Sevinç, böylece, programı sevip sevmemenin (birlikte) izlemeyi belirleyen yanına işaret etmektedir.

Ekrem Çınar da, oğlu Hakan’la birlikte *Spiderman*’i izlemekten zevk aldığını söylemektedir. Hem Ekrem hem Çiğdem, Hakan’la birlikte izledikleri şeylerin yalnızca televizyondan ya da DVD’den seyredilenlerle kısıtlı olmadığını, sinemada da Hakan’la pek çok filmi (*Hayat Güzeldir*, *Matrix*, *James Bond*, vb.) izlediklerini anlatmaktadır. Ekrem, ayrıca şunları belirtmektedir: “Aksiyon sahnelerini filan beraber onunla

paylaşmayı seviyorum. Dolayısıyla, eee, *Matrix*'den tutun, işte *Taxi* gibi filmleri de. DVD'de aldığımız zaman bile beraber seyrediyoruz.”

Gürkan, yayından kaldırılmadan önce Uluç'la birlikte *Pokemon*'u izlediğini söylerken, bunun nedeni olarak şunu ortaya koymaktadır: “İşte yani... bazan çok şey yapıyor mesela heyecanlanıyordu Uluç, onu seyrederken filan. Onu izlemek de hoşuma gidiyordu açıkçası. Nasıl, nerelerde reaksiyon gösterecek, n'apacak falan gibi.” Ekrem Çınar da, “belki bilinçsizliklerinden”, oğlu Hakan'ın verdiği tepkileri izlemenin hoşuna gittiğini belirtmektedir: “Bazı sahneleri falan beraber seyretmek hoşuma gidiyor. Aksiyon olabilir. [...] Benim hoşuma giden sahneleri onunla beraber paylaşmak. Daha doğrusu onun verdiği reaksiyonları, [...] efektleri ondan almak hoşuma gidiyor.”

Anababalar, bazı programların tekrarlanmasından, izlemekten zevk aldıkları halde şikâyetçidirler. Bu durum, özellikle FoxKids'deki programlar için geçerlidir. Gürkan Şirinoğlu ile Hümeysra Öztekin de FoxKids'deki programların tekrarlanması konusunu dile getirmektedirler. Çiğdem Çınar, oğlu Hakan'la birlikte izlemekten hoşlandığını söylediği *Neden Neden Ailesi*'nin bile tekrarlarından sıkıldığını ve programı böyle durumlarda izlemediğini anlatmaktadır: “Onbeşinci defa olursa seyretmiyorum ben. Ufacık başından anlıyorum. O zaman [seyretmiyorum].”

Anababaların, çocuklarının hoşlandığı programlara katılmalarının yanı sıra, çocukların anababalarının hoşlandığı programlara yöneldikleri de görülmektedir. Ekrem Çınar, bu konuyla ilgili olarak şunları belirtmektedir:

“Benim araba kovalama bilmem ne sahnelerinden hoşlandığımı bildiği için o sahneleri özellikle seyrettiriyor zaten. İkinci kez yayınlanıyorsa, ‘baba bak şu şöyle gidiyor’ ya da işte DVD'de ya da VCD'de de de sırf oraları alıp ‘baba al seyret’ [diyor]. *Taxi*'nin DVD'sini almışlar annesiyle; sırf oraları, geçe geçe, kovalama sahneleri seyrettirdi bana.”

Çocukların, anababalarının izledikleri programları izlemeye başlamaları onların anababalarının tercihleri doğrultusunda toplumsallaşmaları sonucunu doğurmaktadır. Öztekin ailesinde, böyle bir toplumsallaşmanın nasıl gerçekleşebileceği ile ilgili olarak V. ziyaret sırasında gözlemlenen aşağıdaki olay aydınlatıcı görünmektedir:

Muharrem 22:30 dolaylarında eve geldi ve kapıdan girer girmez “Hümeyra, Kanal D’yi açsana” dedi. Kanal D’de Galatasaray-Fenerbahçe futbol maçı vardı. Cem, salonda halının üstünde oyuncaklarıyla oynarken Muharrem maçı seyretmeye başladı. Cem, başını oyuncularından kaldırmadan aralıklarla, birkaç kere “Baba, oynayalım” dedi. Muharrem, televizyona bakmaya devam ederek “Birazdan” diye karşılık verdi. Cem, kamyonunu sürerek babasının ayağının dibine getirerek onu oyununa katmaya çalıştı; ancak Muharrem onunla oynamadı ve maçı izledi. Cem, babasını oyununa katamayınca, onunla, maçla ilgili olarak konuşmaya başladı:

Cem: Baba biz [Galatasaray] kimin takımını yenmeye çalışıyoruz?
Muharrem: Serdarların takımını, oğlum.

(Bir süre sonra....)

Muharrem: Fener gol atamadı oğlum.
Cem: -Biraz da rol yaparak- Yaşasın!
Muharrem: Galatasaray dünya takımı oğlum, Fenerbahçe mahalle takımı.

Cem Öztekin’in maça ilgisi biraz da göstermelidir; babasının oyununa katılmaması, Cem’in, babasının seyretmekte olduğu futbol maçına ilgi göstermesine yol açmıştır. Muharrem oyuna “katılmamıştır” ama Cem, maça “katılmıştır.”

Hümeyra, Muharrem’in futbol maçlarını genelde işyerinde ya da özel bir tesiste izlediğini, evdeyken de Cem’i “olayın içine kattığını” belirterek, yukarıdaki durumun bir geneli yansıttığını göstermektedir. Burada, birlikte izlemenin kaynağı yetişkindir. Yani, yetişkin, izleme ortamındaki çocuğu izleme etkinliğine çekmiştir. Birlikte izlenen program da yetişkinin tercihi doğrultusunda olmuştur.

Anababaların, çocuklarının izleme tercihlerini nasıl etkilediği ile ilgili olarak, Çiğdem Çınar da görüş bildirmektedir. Çiğdem, “Belki de ben sardım bu *Pokemon*’u

başına. Yoksa nerden bilecekti bu?” diyerek *Pokemon* gibi, oğlu tarafından çok ilgi gören bir programın izlenmesindeki etkisini ortaya koymaktadır: “Tabii canım, gösteriyorsun. Tanıtıyorsun. ‘Bak ne var?’ diyorsun.”

Birlikte İzlemeyle İlgili Bulgulara Bakış: Özet ve Yorum

Birlikte izlemeye ilişkin bulguların aktarımı boyunca izlendiği gibi, ailelerde, ailece ya da çocukla birlikte televizyon izleme sıklığı fazla değildir ve birlikte izleme “tesadüfi” olarak gerçekleşmektedir. Araştırmanın bulguları, “programdan zevk alma”nın birlikte izleme için önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Özellikle anneler, çizgi filmlerden “sıkılmakta”dırlar. “Tekrar tekrar yayınlanan çizgi filmler”, özellikle yakındıkları konulardan birini oluşturmaktadır. Babalar, görelî olarak daha fazla çizgi filmi, çizgi filmin kendisinden zevk aldıkları için, çocuklarıyla birlikte izlemektedirler. *Spiderman* ve *Pokemon*, bu gruptaki çizgi filmlerdendir. Hem annelerin hem babaların zevk aldıklarını söyledikleri ve çocuklarıyla birlikte izledikleri çocuklara dönük program, *Neden Neden Ailesi*’dir. *Neden Neden Ailesi*, hem eğlenceli hem de eğitsel içeriği açısından çocuklara ve anababalarına hitap etmektedir.

Birlikte izlemeyi etkileyen bir başka etmen, “zaman”la ilgilidir. Eviçi ve evdışı sorumlulukların getirdiği yoğun tempo dolayısıyla, anababalar, zaman sorunuyla karşı karşıyadırlar; dolayısıyla aile üyelerinin tamamının ya da birkaçının, televizyon karşısında biraraya gelme süresi düşmektedir. Araştırmada bu durum, aşağı yukarı bütün anababalar tarafından ifade edilmiştir. Birlikte izlemeyi etkileyen bir diğer etmen de, “birlikte izlemeden hoşlanıp hoşlanmama” ile ilgilidir. Örneğin, Ekrem, yalnız başına televizyon izlemekten daha çok zevk aldığını ve bunu tercih ettiğini belirtmektedir.

Çocuklarla anababalarının birlikte izledikleri programların hem “çocuklara yönelik” hem de “yetişkinlere yönelik” olanları içerdiği görülmektedir. Sevinç ve Öztekin çifti, çocuklara yönelik programları çocuklarıyla birlikte daha sınırlı bir biçimde izlerken, Çınar ve Şirinoğlu çiftinin bu programları çocuklarıyla birlikte izleme sıklığı biraz daha yüksek gibi görünmektedir. Buna karşılık bütün ailelerde, yetişkinlere yönelik programlar çocuklarla birlikte izlenen programlar arasındadır. Dolayısıyla toplam olarak bakıldığında, anababalar çocuklarıyla birlikte izledikleri programlar, genellikle yetişkinlere yönelik programlar olmaktadır. St. Peters ve ark.’ın (1991a) daha önce de sözü edilen araştırmalarının bulgularına göre, birlikte izleme, temel olarak, anababalar çocuk programlarını değil, çocuklar yetişkin programlarını izlerken oluşmaktadır. Dolayısıyla birlikte izleme, anababanın çocuğun dünyasına değil, çocuğun anababanın dünyasına katılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, Çınar çiftinin, aileye yapılan tanışma ziyareti sırasındaki görüşmede, araştırmacıya, biraz da gururlu bir biçimde “Biliyor musun, Hakan bizimle film izliyor” demeleri, *anababayla birlikte ve çocuklara yönelik olmayan* bir programı izlemenin, bir toplumsallaşma göstergesi olarak yorumlandığının çarpıcı bir göstergesidir. Hakan, anababasıyla birlikte film izleyerek bir anlamda yetişkin dünyasına geçmeye/katılmaya başlamıştır ve bu, anababası tarafından bir bakıma “kutlanmaktadır.” Çocukların izledikleri programların, bu konudaki toplumsallaşma deneyimlerinden etkilendiğine ilişkin görüş, bu araştırmada ilginç ve daha önce değinilen bir gözlemlerle de kanıt bulmaktadır. Cem’in, babasının futbol maçı izlemesi sırasında onun ilgisini çekmeyi başaramayarak maça ilgi göstermesi, bu tür bir toplumsallaşmaya ilişkin ortamsal bir ipucu vermektedir. Cem’in babasını kendi oyununa daveti cevapsız kalmakta, ancak maça dönük ilgisi de dolaylı bir biçimde pekiştirilmektedir.

Annelerin mi babaların mı çocukla daha fazla televizyon izlediğine ilişkin görünüm karmaşıktır. Bir anlamda anneler, çocuklarıyla birlikte daha fazla televizyon izleme olanağına sahip gibi görünmektedirler, çünkü Şirinoğlu ailesi dışında bütün ailelerde babalar, eve annelerden sonra gelmektedirler (Çınar ailesinde, Çiğdem Çınar, bazı zamanlar zaten evde olmaktadır). Yani, annelerin çocuklarıyla geçirdikleri süre daha uzun görünmekte ve bu sürenin birlikte izleme için ayrılan bölümünün, babaların ayırabileceklerine göre daha uzun olması da olasılıklar arasında bulunmaktadır. Ancak doğaldır ki, bununla birlikte, annelerin ev içindeki ve ev dışındaki sorumluluklarının daha yoğun oluşu, bu olasılığın gerçekleşmesini engellemektedir.

Kimin çocuğa izleme sırasında eşlik ettiği kadar, eşlik eden kişinin eşlik biçimi de önemlidir. Bu araştırmada çocuk programlarından eğitsel niteliği olduğu düşünülenler sırasında daha çok annelerin ve çizgi filmler sırasında da babaların çocuklarına eşlik ettikleri dikkati çekmektedir. Schmitt (2000) de çocukların, çizgi filmleri, daha çok babalarıyla birlikte izlediklerini belirtmektedir. Annenin ve babanın çocukla birlikte televizyon izlerken farklı rolleri gerçekleştirdiğini öne süren Brody ve Stoneman (1983), çocukla etkileşimde, babanın “oyun arkadaşı”, annenin de “yönetici” ya da “gözetmen” rolünü üstlendiğini savunmaktadır. Öyle görünüyor ki, babalar, biraz daha “eğlence” yönelimli bir eşlik biçimini gerçekleştirmektedirler. Bu durum, bu araştırmadaki babaların, çocukların izledikleri kimi programlardan zevk alıyor olmaları ile tutarlılık göstermektedir.

Bu durumda, sınırlı da olsa, birlikte izlenen programın niteliğinin ve izleyen çiftin (baba-oğul) özelliklerinin de etkili olduğu düşünülebilir. Bu araştırmada, “babalar ve oğulları”, aksiyon içerikli çizgi filmleri (*Pokemon, Spiderman*, vb.) ya da aksiyon sahneleri olan başka filmleri birlikte izlemektedirler. St. Peters ve ark. (1991a) da, aynı cinsiyetten ikililerin (baba-oğul ya da anne-kız) birlikte izleme için daha olası ikililer

olduğunu göstermektedirler. Birlikte izlemeyi açıklayan bir başka etmen, ortak zevktir; Wand (1968), birlikte izlemenin, program, ortak zevklere hitap ettiğinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, araştırmada gözlemlenen bu durum, aynı cinsiyetten ikililerin benzer zevklere sahip olmasıyla açıklanabilir. Örneğin yetişkin erkeklerin ve erkek çocuklarının, aksiyon içerikli programlara ilişkin tercihleri bilinmektedir (Abercrombie, 1996). Dolayısıyla, bu araştırmada ortak zevk unsuru, “babalar ve oğulları” için geçerli gibidir.

Anneler, babalara göre, eğitsel niteliğinin yüksek olduğunu düşündükleri programları (bazı çocuk programları ya da belgeseller) çocuklarıyla birlikte daha fazla izliyor gibi görünmektedirler. Bu da, Brody ve Stoneman’ın (1983), çocukla etkileşimde, annenin yüklendiğini belirttiği “yönetici” ya da “gözetmen” rolüyle tutarlı bir durumdur. Zira, anneler, sözkonusu programları, babaların tersine, “eğitsel amaçlar”la izlemekte ve çocuklarını bu çerçevede yönlendirmektedirler. Bu durum, araştırmamızın aktif aracılıkla ilgili bulgularıyla paraleldir. Hatırlanacağı gibi, anneler, olumlu aktif aracılık eylemlerini de daha çok eğitsel programlar için gerçekleştirmektedirler.

Anababalar, izlenen programı ve getirdiği yaşantıları paylaşmayı, birlikte izlemenin olumlu özellikleri arasında saymışlardır. Dolayısıyla birlikte izlemenin, anababalar için, duygusal bir anlamı vardır. Schmitt (2000), bu duygusallık vurgusuna paralel olarak, annelerin, bazen yalnızca çocuklarıyla beraber zaman geçirebilmek için televizyon izlediklerini belirttiklerini aktarmaktadır.

Daha önce de aktarıldığı gibi, birlikte izlemenin çocuk üzerinde olumlu etkilerinin yanısıra olumsuz etkileri de gözlemlenmektedir. Birlikte izleme, saldırgan davranışlarla (Nathanson, 1997; Nathanson, 1999), cinsiyet kalıpyargılarıyla (Rothschild ve Morgan, 1987), televizyon karakterlerinin gerçek dünyadaki insanları

temsil edici olduklarına daha çok inanmayla (Messaris ve Kerr, 1984) olumlu ilişki gösterebilmektedir. Salomon'un (1977), çocukların, anneleriyle birlikte izleme sırasında, ekranda sunulanlara karşı daha dikkatli ve açık olmaları olasılığını gündeme getirdiği açıklaması ve Nathanson'ın (2001a), içeriği onaylamadıklarını belirtmeyen anababaların, çocuklarına, alttan alta sözkonu içeriği onayladıkları mesajını veriyor olabileceklerine ilişkin değerlendirmesi, birlikte izlemenin potansiyel olumsuz sonuçlarını açıklamak için kullanılabilir. Eğer bu açıklamaların bir geçerliliği varsa, bu araştırmadaki anababaların, fiziksel ve psikolojik yakınlaşma amacıyla çocuklarıyla birlikte televizyon izlemeleri, bir anlamda risk taşımaktadır. Çünkü böyle bir amaç, anababanın, izlenen içeriğe eleştirel bir biçimde yaklaşmaktan çok, birlikte olunan atmosferin sıcaklığında "sessiz ve pasif" kalmasına yol açabilir. Brody ve ark. (1980) da, birlikte izleme sırasında gerçekleşen fiziksel yakınlığa, konuşma ve tartışmanın eşlik etmediğini göstermektedirler. Dolayısıyla "sessizlik ve pasiflik" olasılığı, alanyazındaki görgül bilgiler ışığında ve televizyon izleme etkinliğinin doğası dikkate alındığında pek de uzak bir olasılık değildir.

Öte yandan, anababaların birlikte izlemeye, çocukları açısından yükledikleri işlev, yukarıda anılan pasif kalma olasılığının dışındaki olasılıkların varlığını da göstermektedir. Anababalar, birlikte izleme sırasında yaşanan fiziksel yakınlığı, çocuklarına "güvende olduklarını hissettirmek" ve onların korkularını engellemek ya da gidermek için; psikolojik yakınlığı da, "çocuğun dünyasına -çocuğun hayatındaki mesajlara- yakın olmak için" yararlı bulmaktadırlar. Bu tür bir bakış açısı, televizyonun olası olumsuz etkilerini dönüştürmek için uygun bir tavrı yansıtmaktadır. Zira bu tavır, sözkonusu amaçlarla harekete geçmeyi, örneğin çocuğa açıklamalar yapmayı içerecektir.

Bu araştırmada, anababalar, birlikte izlemenin, programda anlaşılmayan durumları ve duyguları açıklamak ve çocuğun çeşitli beceriler edinmesine yardımcı olmak konusunda katkısı olduğunu düşünmektedirler. Hatırlanacağı gibi, açıklayıcı aktif aracılık uygulamalarıyla ilgili bulgular, anababalar tarafından, ek bilgi sağlamak-içeriği açıklığa kavuşturmak, duygusal destek olmak ve gerçek-fantazi ayrımını yapmaya yardımcı olmak için çocuğa açıklamalar yapıldığını göstermektedir. İki aracılık biçiminin yukarıda belirtilen işlevleri karşılaştırıldığında belirgin bir rtuşmenin var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla anababaların birlikte izleme sırasında gerçekleştirdikleri açıklama davranışları, açık biçimde aktif aracılık eylemi çerçevesinde değerlendirilebilir. Anababaların, birlikte izleme olgusuna ilişkin olarak belirttikleri bu işlev, aktif aracılığın gerçekleşmesinde birlikte izlemenin rolüne doğrudan doğruya işaret etmektedir.

Sevinç ailesine yapılan ziyaretlerde gözlemlenen aşağdaki iki olay da, aktif aracılığın birlikte izleme ile bağlantısını ortaya koymaktadır:

isil, *Küçük Besleme* dizisini izliyor. şenay mutfakta yemek hazırlıklarıyla uğraşıyor. Saat 19:00 dolaylarında dizi bitiyor ve kanaldaki anahaber bülteni başlıyor. isil hemen yerinden kalkarak annesine doğru koşuyor ve heyecanla, "Anne, şule Hanım'ı yakaladılar! O yaptı zannettiler!" diyor. şenay, "Ama bence anlayacaklar yanlış yaptıklarını" diye karşılık veriyor. (IV. Ziyaret)

İkinci Bahar başlıyor. isil, Tuncay ve şenay diziyi büyük bir dikkatle izliyorlar. Çocuklar adeta televizyona "yapışmış" durumdalar. Dizinin bir önceki bölümü, *Vakkas*'ın, *Ali Haydar*'ın minibüsünü ezmesiyle bitmişti. isil, heyecanla, "Arabayı görecek şimdi" diyor. şenay, "Yok, bu yeni bölüm" diye açıklıyor. Tuncay, hemen "Minibüs nerde?" diye soruyor. şenay, "O adam şey yapmıştı ya, yenisini alacaklar" diyor. şenay, "Dkknı elinden almıştı ya, dükkânı yeniden alacaklar" diye açıklamaya devam ediyor. şenay, çocukların ardarda gelen sorularına yanıt veriyor. Birkaç dakika sonra, şenay, "Gördün mü isil, bak, cezasını buldu *Vakkas*" diyor. (III. Ziyaret)

Görüldüğü gibi, ilk olayda Şenay Sevinç'in dizi hakkında yaptığı yorum, Çisil'in ona aktardığı bilgiyle sınırlıdır. Burada, önemli olan, sözkonusu yorumun yeterliliği ya da yetersizliğinden çok, Şenay Sevinç'in, diziyi izlemesi koşulunda getirebileceği açıklamaların ve yorumların, daha zengin olma olasılığıdır. İkinci gözlem, bir öncekiyle karşılaştırıldığında, Şenay'ın açıklamalarının, daha zengin, anında ve doğrudan olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, birlikte izlemenin kesin olarak farklı bir açıklama ve yorum ortamı sunduğu bir gerçektir. Ekrem Çınar'ın, oğlu Hakan'a izledikleriyle ilgili olarak ne kadar açıklama yaptığına ilişkin soruya, "Biz çok fazla beraber televizyon seyretmediğimiz için, öyle bir oran veremeyeceğim" şeklindeki yanıtı da, televizyona ilişkin açıklamaların ve konuşmaların, birlikte izlemeye bağlı bir yönünü yansıtmaktadır. Şenay Sevinç'in "[...] paylaşmak da gerekiyor da orda birlikte seyrederek; bir de bir şeyleri açıklamak gerekiyor gibi geliyor. [...] *Onun için* mümkün olduğunca beraber seyretmeye çalışıyorum" şeklindeki ifadesi de aktif aracılık ile birlikte izleme olguları arasındaki ilişkinin anne tarafından farkedildiğini doğrudan göstermektedir.

Araştırmadaki babalar, birlikte izlenen programdan çocuğun daha çok hoşlanmaya başladığını düşündüklerini söylemektedirler. Gürkan Şirinoğlu ve Ekrem Çınar, bu yöndeki görüşlerini açıkça ifade etmişlerdir. Televizyonun eğlence ve paylaşma amacıyla kullanılması, bu doğrultuda bir kere daha gündeme getirilebilir. Bu durumda birlikte izleme, bir anlamda çocuğu "uyarmaktadır". Ancak zevk almayı artıran birlikte izleme ortamı, izlenenlere kritik bir bakış açısı ile yaklaşma olasılığını zayıflatmaktadır.

TARTIŞMA

Televizyon, modern yaşam düzenlemeleri içinde evsel (domestic) bir araç olarak ele alınmaktadır (Morley, 1986). Bu nedenle, izlemenin kendisi de evseldir, evden etkilenir, evde biçimlenir ve anlamlandırılır. Televizyon, çocukların yaşamına evin içinden doğar. Dolayısıyla çocuklar için, izlemeye ilişkin pek çok olgu da, ev, evdeki yaşam ve evdeki ilişkiler/etkileşimler bağlamında değerlendirilmelidir.

İzleme ortamının önemli bir bileşeni olarak “anababa aracılığı”, anababanın, çocuğuyla televizyonun “arasına girmesi” olgusunu anlatır. Araya giriş, yani aracılık, televizyonun bilişsel, duygusal ve sosyal etkilerini dönüştürme olanağı sağlar. Bu araştırmada, anababa aracılığı kavramı odağa alınmış ve bu çerçevede, etkileşimlerin aracılık değerleri ve gizilgüçleri incelenmiştir.

Aracılık türleri arasında, çocukla televizyonda izledikleri hakkında konuşmayı ve izlediklerine ilişkin açıklamalar yapmayı gerektiren aktif aracılığın, televizyonun etkilerini dönüştürmede, gizilgücü en yüksek uygulamaları içerdiği söylenebilir. Üstelik **aktif aracılık**, çocukların yaşamlarından televizyonu tamamen söküp atamayacağımızı bildiğimiz günümüz koşullarında, akla en yakın gelen aracılık türüdür. Öte yandan aktif aracılık, kolaylıkla gerçekleştirilememekte ve uygulanması bazı koşulların varlığına bağlı görünmektedir. Aktif aracılık için, her şeyden önce, anababanın kendisinin televizyona ilişkin bazı kaygılarının ve eleştirel bir bakış açısının olması gerekmektedir. Ayrıca anababa, televizyonun, çocuğu üzerindeki olumlu ve olumsuz etki gizilgücünün ve bu etkiyi dönüştürebileceğinin farkında olmalıdır.

Bu araştırmada da, özellikle annelerin televizyona ilişkin olumsuz tutumları, onların genel olarak tüm aracılık eylemlerini, özelde de aktif aracılık eylemlerini ortaya koymaları açısından olumlu bir zemin olarak değerlendirilebilir. Araştırmada,

anababaların eğitim ve eğlence amaçlarıyla olumlu aktif aracılık yaptıkları -çeşitli programları onayladıkları, çocuklarını izlemeye özendirdikleri- görülmektedir; eğitimi vurgulayan anneler, eğlenceyi vurgulayan ise babalardır. Anababaların, şiddet içeriği ile ilgili olumsuz aktif aracılık yaptıkları -izlenenlerin uygun davranışları içermediğini açıkladıkları- saptanmıştır. Anababalar, olası bilişsel, duygusal ve sosyal doğurguları olan açıklayıcı aktif aracılık eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Çocuklarına, izledikleri programlarda anlamadıkları bölümleri açıklamakta, programların ve karakterlerin gerçekliğini onlarla tartışmakta, izlediklerinden kaynaklanan korkularını gidermek için onlara destek olmakta ve onları olumlu değerler doğrultusunda toplumsallaştırmak için televizyon içeriğini kullanmaktadırlar. Aktif aracılıkla ilgili çarpıcı bir bulgu, bir annenin, televizyonu kendi yaşamındaki konumlandırışıyla çocuğuna örnek olabileceğini belirtmesini içermektedir. Yani aktif aracılık, anababalar için, tek tek ve birbirinden kopuk eylemlerin ötesinde bütüncül bir anlam da taşıyabilmektedir.

Televizyonla çocuk arasına çeşitli konuşma ve yorumlarla girmeyi engelleyecek her türlü televizyon kullanım biçiminin aktif aracılığın doğasına aykırı olduğu söylenebilir. Bu araştırmada da saptanan, televizyonun, dinlenme aracı ve çocuk bakıcısı olarak kullanılması olgusu, aktif aracılığın gerektirdiği iletişim ve tartışma ortamının oluşmasını ketleyici rol oynayacaktır. Aynı şekilde, televizyonun aile bireyleri tarafından iletişimden kaçmak için kullanılması da, aktif aracılık amaçları açısından uygun değildir. Televizyonun bilgi edindirme ve toplumsallaştırma kullanımlarının ise, uygun düzeltme ve müdahalelerle, aktif aracılık amaçlarına hizmet eder hale getirilmesi mümkün görünmektedir.

Aktif aracılık, alanyazında bir başka aracılık türü olarak değerlendirilen **birlikte izleme** ile yakından ilişkilidir. Her ne kadar anababanın çocuğuyla birlikte televizyon izlemesi, çocuğun, izlenen programın içeriğinin onaylandığını düşünmesine yol

açabiliyorsa (örneğin, Nathanson, 2001c) ve aktif aracılık yalnızca, birlikte izleme sırasında gerçekleştirilmiyorsa da, programla ilgili tartışmaların büyük bölümünün programı izlerken yapılması (Weaver ve Barbour, 1992) ve çocukların, yalnız izledikleri programları anababalarıyla tartışmama eğiliminde olmaları (Gantz ve Weaver, 1984) birlikte izlemenin, aktif aracılığın, üzerinde durduğu önemli bir zemin olduğunu göstermektedir. Bir annenin, Çiğdem Çınar'ın belirttiği gibi, birlikte izlemek, "çocuğun hayatındaki mesajlara yakın olmayı" sağlamaktadır. Bu zemin ne kadar sağlamsa, aktif aracılık uygulamaları da o kadar gerçekçi, kapsamlı ve etkili olacaktır. Araştırmadaki anababaların da, "aktif aracılık" ile "birlikte izleme"ye birbirine benzer işlevler yükledikleri görülmektedir. Dolayısıyla aktif aracılık eylemleri ile birlikte izleme arasındaki organik bağ, anababalar tarafından da farkedilmiş durumdadır.

Bu araştırmanın bulgularına göre, birlikte izleme, izleme için yeterince zaman varsa ve izlenecek programa, birlikte izleyecek tüm kişiler tarafından ilgi duyuluyorsa daha fazla gerçekleşmektedir. Programın yetişkinlere dönük bir nitelik taşıması halinde, birlikte izleme olasılığı artma eğilimindedir; zira anababalar, çocuk programlarına genel olarak ilgi duymamaktadırlar ve çocuklar da program içeriğinden bağımsız olarak, genellikle anababayla birlikte televizyon izleme istegindedirler.

Anneler, eğitsel içerikli çocuk programlarını çocuklarıyla birlikte izleme eğilimindedirler. Burada hedef, kimi zaman, çocuğun programı izlemesinin sağlanmasıdır (Örneğin Çiğdem Çınar, Hakan'ın BBC'deki çocuk programlarını izlemesini sağlamak çabasıdadır ve oğlunu bu konuda ikna etmeye çalışmaktadır). Babaların çocuklarıyla birlikte bazı çizgi filmleri ya da aksiyon içerikli görüntüleri izlemelerindeki amaç, daha çok birlikte eğlenmektir. Babalar, izledikleri programları eğlenceli buldukları gibi, çocuklarının izlediklerine verdikleri tepkileri izlemeyi de eğlenceli bulmaktadırlar.

Bu araştırmada, evde kablolu yayına sahip olup olmamanın, birlikte izleme açısından dolaylı olarak belirgin bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Başka araştırmalar da (rneğin, Krendl ve ark., 1993), kablo yayınına sahip evlerde çocuklarla anababaların izledikleri programların farklılaştığını göstermektedir. Kablolu yayının sağladığı, “ocuklara özel kanal” olanağı, bu çerçevede, aslında “ocuklara özel yalnızlaştırıcı kanal” anlamına gelebilir. Bu araştırmada da, özellikle şirinoğlu ailesi için söz konusu olan FoxKids kanalı, evdeki yetişkinler ve ocuk için ayrı izleme dilimleri yaratmış görünmektedir. Bu bağlamdaki önemi dolayısıyla, Gürkan şirinoğlu’nun ifadesinden bir kere daha alıntı yapmak yararlı olacaktır:

“Ha, evet o kaset koyma durumu, o pazarlıklar falan hepsi *bitti*. Bize o FoxKids’i seyrettikten sonra, ‘kaset koyacağım’, ‘kaset izlemek istiyorum’, ‘*Pokemon* izlemek istiyorum’ falan Şeyleri *bitti* yani. [...] Bu FoxKids [akşam] saat 8:00’de *bittiği* için ondan sonra [...] ‘illa da şu kaseti de koyun, bunu da seyredeceğim’ demiyor. Ondan sonra zaten anahaber bültenleri filan, 8:00’de başlıyor filan, biz ondan sonra *rahat rahat*, hani...”

Birlikte izlemeye ilişkin ikinci sorun, evdeki televizyon cihazı sayısı ile ilgilidir. Ekrem ınar, Hakan’la aynı anda farklı programlar izlemek istediklerinde, yatak odasındaki televizyonu kullandığını söylemektedir. Hümeyra ztekin, oğluyla kocası arasında bu nedenle oluşan anlaşmazlıklarda “Acaba ikinci televizyon alsak mı?” diye düşündüğünü belirtmektedir. İkinci televizyon olasılığı, özellikle sık yaşanan “televizyon savaşları”nda, hemen ve sıkı sıkı sarılabilir bir seçenek gibidir. Ancak ikinci televizyon, eve bir kere girdikten sonra, artık herhangi bir çatışmayı ozmek için kullanılmayabilir; zira, eve girdikten sonra izleme ortamını değiştirecek yeni doğurgularıyla birlikte gelmektedir. Bu doğurgulardan en önemlisi de, özellikle daha büyük yaştaki çocuklar için, “yalnızlaşan izleme” olacaktır. Bu görüşü desteklemek

üzere Comstock (1990) da, birden fazla televizyon bulunan evlerde birlikte izlemenin azalma eğiliminde olduğunu söylemektedir.

Bu araştırmada da uygulandığı saptanan, “televizyonu çocuk bakıcısı olarak kullanma”nın, birlikte izleme olgusuyla uyumlu olmayacağı ortadadır. Anababanın, çocukla ilgilenemeyeceği ve çocuğun “oyalanması” gereken durumlarda, fiziksel olarak televizyonun bulunduğu ortamdan çekilmesi ve çocuğu “televizyonla başbaşa bırakma”sı, birlikte izlemenin temeli olan, izleme sırasında fiziksel olarak “ortamda olma” koşulunun dışında kalan bir durumu betimler. Böyle durumlarda, bazı anababaların, çocukların televizyonla yalnız kaldıkları süre içinde izleyecekleri programları önceden bilmeleri ve çocuklarını olabildiğince “güvenilir” programlara “teslim etmeleri”, televizyonu çocuk bakıcısı olarak kullanmaktan kaynaklanacak olan olası sorunları azaltmaya yöneliktir. Ancak unutulmamalıdır ki, çocuk, koşulları özenle düzenlenmeye çalışılmış bu durumda bile televizyonu yalnız başına izlemektedir.

Birlikte izlemeyi güçleştiren bu eğilimler sürdüğü ve Gürkan Şirinoğlu'nun dediği gibi, “herkes kendi kulvarında” koşturmayaya devam ettiği müddetçe, kişisel bilgisayarlardan sonra, yalnızca teknolojinin sağladığı katkılar dolayısıyla değil, kullanım biçimlerinin de özendirildiği nedenlerle, bireysel olarak ve yalnız başımıza tüketeceğimiz “kişisel televizyonlar” a da “kavuşma” (!) süreci hızlanacaktır. Böyle bir durumun aracılık açısından doğurguları da, çok çeşitli ve karmaşık olacaktır.

Kısıtlayıcı aracılık kavramı, televizyon izlemeyle ilgili kuralları ve sınırlandırmaları ifade etmektedir. Bu araştırmada anababaların, genellikle açık şekilde kural koyup uygulamadıkları, ancak belirli kısıtlamaları çok çeşitli yollar ve mekanizmalar kullanarak gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bunlar, dolaylı ve doğrudan kısıtlayıcılıklar olarak sınıflandırılırken, kullanılan ölçüt, “kısıtlama niyetini ve amacını açıkça ifade etmek ya da etmemek”tir. Dolaylı kısıtlayıcılıkların, çocukların

kısıtlayıcılığa karşı direnişini bazen “zayıflatmada”, bazen de bu direnişle hiç karşılaşmamada önemli bir katkısı ve işlevi olduğu gözlemlenmektedir.

Kısıtlayıcı aracılık, diğer aracılık türlerinde olduğu gibi, televizyon izlemeyi çevreleyen etkinliklerden ve televizyon kullanım biçimlerinden etkilenmektedir. Araştırmada aile üyelerinin televizyonu çok çeşitli amaçlarla kullanıyor olmaları ve televizyonun bireysel ve kişilerarası birçok gereksinimi karşıladığı gerçeği, en geniş çerçevesiyle, televizyonun izlenmemesini sağlamaya dönük olan kısıtlayıcı aracılık uygulamaları için destekleyici değildir. Bu araştırmada ortaya çıkan, televizyonun çocuklar tarafından arkadaş olarak kullanılması ve bu kullanımın anababaları tarafından “haklı” görülmesi olgusu, kısıtlayıcı aracılık eylemlerini gerçekleştirmeyi bazı durumlarda doğrudan ve hemen “haksızlaştırmaktadır.”

“Ailesel” bir mekân olarak evin fiziksel yapısının ve mekânsal düzenlemelerin kısıtlayıcı aracılık uygulamalarında önemli bir değişken olarak etkili olduğu görülmektedir. “Üçüncü kişileri denetleyerek kısıtlayıcılık” olgusu da, ayrıca araştırılmamış ancak araştırmanın bütün bulgularına “sinmiş” bir durumu bir kere daha gündeme getirmektedir. Bu durum da, babaların televizyonla ilişkisi ile ilgilidir.

Babaların, televizyona karşı görece olumlu tutumları, televizyonu daha dikkatle ve kesintisiz izliyor oluşları ve televizyonu dinlenme ve eğlenme gereksinimlerini doyumak için yoğun ve açık bir biçimde kullanmaları, onları, süregiden aracılık uygulamaları açısından “potansiyel olarak riskli” kişiler grubuna sokmaktadır. Anneler, açık bir biçimde, uygun aracılık davranışları kapsamına giren uygulamaları gerçekleştirirken ya da bu uygulamaları planlarken, eşlerinin televizyonla ilişkilerini dikkate almak ve belki bir de onlar için bir tür aracılık yapmak zorunda kalmaktadırlar. Gerçekten de, annelerin, genel olarak babalara göre, çocuğun, refahını, televizyonla ilişkisi bağlamında da daha fazla düşünmeleri ve bu doğrultuda sorumluluk üstlenmeleri

dikkat çekicidir. Televizyona ilişkin olumsuz tutumları ve televizyonla kurdukları ilişki biçimi, annelerin bu yöndeki davranışlarını kısmen açıklamaktadır.

Öte yandan babalar, *televizyon başında ve gözetmen rolünde olmayarak* çocukla daha fazla zaman geçirme olasılıkları yüksek olduğundan, çocuğun direnişini “kışkırtmaksızın” daha fazla *kendiliğinden* aktif aracılık uygulaması gerçekleştirebilirler. Ancak, *kendiliğinden* aracılık uygulaması da, belirli bir bilinç gerektirmektedir.

ÖZET, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, okulöncesi çocukların ve anababalarının televizyon-ilişkili etkileşimlerinin aracılık gizilgücü, niteliksel bir yaklaşım izlenerek -gözlemler ve görüşmeler yoluyla veri toplanarak- araştırılmıştır. Bu çerçevede, farklı aracılık türleri ve biçimleri, aile yaşamı ve ailedeki etkileşimler bağlamında ele alınmış ve anababaların aracılık uygulamalarını çevreleyen sosyal koşullar incelenmiştir. Araştırma grubunu üst sosyo-kültürel düzeyden gelen, ikisi iki çocuklu ikisi de tek çocuklu dört aile oluşturmuştur.

Bulguların ilk bölümü, aracılık uygulamalarının bağlamsal çerçevesini anlamaya yardımcı olmak üzere, anababaların ve çocukların televizyonda ne izledikleri, anababaların televizyona ilişkin tutumları ve ailede televizyon kullanımının çeşitli özelliklerini ortaya koymaktadır. Çocukların, çizgi filmler ve çocuk programlarıyla birlikte yetişkinlere dönük programları da izledikleri görülmektedir. Anababalar ise, filmler, diziler, belgeseller, haberler, müzik ve spor programlarını izlemektedirler. Anababaların televizyona ilişkin tutumları genel olarak olumsuzdur; anneler, babalara göre televizyona ilişkin daha olumsuz bir tavır sergilemektedirler.

Araştırmanın bulguları, anababaların çeşitli aracılık uygulamalarına başvurduklarını göstermektedir. Televizyon izleme süresinin, zamanının ve televizyonda izlenecek içeriğin sınırlandırılmasına ilişkin uygulamalarla ilgili olan kısıtlayıcı aracılık, anababalar tarafından çok çeşitli şekillerde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Anababaların kısıtlayıcılık için kullandıkları yolların, “doğrudan” ve “dolaylı” olarak iki ana başlık altında değerlendirilebileceği görülmektedir. Ayrıca anababalar, mekânı ve üçüncü kişileri denetleyerek “ortamsal” bir kısıtlayıcılığa da gitmektedirler.

Anababaların, aktif aracılık uygulamaları ile çocuklarına, televizyonda izledikleri programlara ilişkin çeşitli açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Ek bilgi sağlamak-içeriği açıklığa kavuşturmak, olumlu değerleri aktarmak, duygusal destek sağlamak ve gerçek-fantazi ayrımının yapılmasına yardımcı olmak, aktif aracılık uygulamalarının temel amaçlarını oluşturmaktadır. Anababaların, çocuklarıyla birlikte televizyon izlemek yoluyla da, özünde aktif aracılık kapsamına giren bazı amaçları gerçekleştirdikleri görülmektedir. Örneğin, anababalar, birlikte izlemenin, çocukların izledikleri programlarda anlayamadıkları bazı şeyleri ve duyguları onlara açıklamakta kendilerine yardımcı olduğunu belirtmektedirler.

Araştırma bulguları çerçevesinde, birlikte izlemenin, aktif aracılık uygulamaları için önemli bir hazırlayıcı olduğu, ancak düzenli olarak gerçekleşmediği ve daha çok yetişkinlere dönük programlar sırasında olduğu görülmektedir. Birlikte izlemeye anababalarca yüklenen işlev, aktif aracılığın işlevleri ile örtüşür görünmektedir.

Anneler, televizyon konusundaki kaygılarının ve olumsuz tutumlarının da katkısıyla, tüm aracılık uygulamalarının yönetimini daha çok üstlenmiş görünmektedirler. Ayrıca, annelerin ve babaların, aracılık uygulamalarının gerçekleştirilmesinde her zaman birbirini bütünleyici rol üstlenmedikleri ve annelerin, eşlerinin televizyon kullanımına ilişkin yakınmalarının bulunduğu da gözlemlenmektedir.

Televizyon teknolojisindeki gelişmeler ve birlikte izlemeyi azaltan koşullar, aktif aracılık uygulamalarının geleceğine yönelik soru işaretleri doğurmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, aracılıkla ilgili kavramsallaştırmalara dair tartışmalara katkıda bulunmaktadır. Özellikle kısıtlamayı amaçlayan aracılık uygulamalarına ilişkin gözlemler, alanyazındaki -temelde kurallarla ilgili olan- kısıtlayıcı aracılık tanımının sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa, aslında sorun, yalnızca

kuralların varlığı ya da yokluğuyla değil, bunların “nasıl” uygulandığıyla da ilgilidir. Ayrıca, bu araştırmanın ve doğasal araştırma yaklaşımlarını kullanan başka araştırmaların gösterdiği gibi, kurallar, her zaman açıkça ifade edilmemekte, açıkça uygulanmamakta, bunun yerine izlemeye ilişkin bir “gizli kurallar dizisi” işlerliğini sürdürmektedir. Kısıtlayıcı aracılıkla ilgili yeni kavramsallaştırmalar, kısıtlayıcılık amacının “nasıl” gerçekleştirildiğine ilişkin açıklamalarla yeniden düzenlenmek durumundadır.

Alanyazındaki kavramsal geçmişi zaten karmaşık olan birlikte izleme, kendisine, araştırmalara katılan aile bireyleri ve hatta araştırmacılar tarafından yüklenen kaygan anlamlar arasında fazlasıyla çekiştirilmiş ve yıpranmış durumdadır. Birlikte izlemeye, anababalar tarafından, aktif aracılıkla örtüşen işlevler yüklenmesi, artık, birlikte izlemenin, *kendi başına* bir aracılık biçimi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşündürmektedir. Birlikte izleme, bundan sonraki araştırmalarda bir ortamsal değişken olarak çok önemsenmeli, ancak çocuk ve anababa tarafından birlikte izlemeye yüklenen anlam araştırılmadan tek başına bir aracılık göstergesi olarak düşünülmemelidir.

Bu araştırmada gözlemlerin ana amaçlarından olmayan bir konu aile içi iletişim örüntüleri ile ilgilidir. Chaffee ve McLeod (1972), alanyazında çocukların televizyon kullanım örüntü ve miktarının kısmen kişilerarası ilişkiler tarafından belirlendiğine ve kişilerarası etmenlerin çocuğun televizyon içeriğine ve bu içerikle bağlantılı davranışlara ilişkin yorumlarını yönlendirebileceğine ve değiştirebileceğine dair araştırmaların varlığından yola çıkarak, aile içi iletişim örüntüleri ile televizyon kullanımı arasında bağlantı kurulan bir model geliştirmişlerdir. Aracılık olgusu, gerçekten de aile içi genel iletişim örüntülerinden yoğun bir biçimde etkilenmektedir (Lull, 1990a). Ailedeki disiplin uygulamaları, ödül-ceza sistemleri ve çocuk yetiştirmeye ilişkin

tutumlar, aracılık uygulamalarını çevrelemektedir. Aile içi genel iletişim örüntüleri ile aracılık türleri arasındaki ilişkilerin doğasal yöntemlerle araştırılmaya devam edilmesi gerekli görünmektedir.

Bugüne kadar aracılık olgusunu ele alan araştırmalarda, yalnızca anababaların uygulamaları incelenmiştir. Ayrıca, hâlâ, aracılık uygulamalarıyla, bu uygulamaların çocuklar üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiyi açıklayacak bir model geliştirilememiş durumdadır. Bu çerçevede, aracılık uygulamalarının, çocuklar tarafından nasıl algılandığını ve anlamlandırıldığını anlamak, aracılığın çocuklar üzerindeki davranışsal sonuçlarını tam olarak değerlendirmek için son derece önemli görünmektedir. Bu yönde yeni başlamış olan araştırma çabalarının (örneğin, Nathanson, 2001c) hızlandırılması gerekmektedir.

Bu araştırmada “ana-baba-çocuk”tan oluşan çekirdek ailelerle çalışılmıştır. Alternatif aile oluşumlarının hızla çeşitlendiği ve arttığı günümüzde, genelde iletişim araştırmalarında, özelde de aracılık uygulamalarını değerlendiren çalışmalarda ailenin, bu klasik tanımının dışında da ele alınarak incelenmesi zorunluluğu ortadadır. Ayrıca bu araştırma, üst sosyo-kültürel düzeyden gelen aileler üzerinedir ve sosyo-kültürel düzey, aracılık açısından önemli bir değişkendir. Dolayısıyla, farklı sosyo-kültürel düzeyden gelen ailelerin doğasal yöntemlerle incelenerek birbiriyle karşılaştırılması gereksinimi kendini göstermektedir. Yine bu araştırmada sınırlılık oluşturan bir başka nokta, ailelerdeki çocuk sayısı ve kardeşlerin etkisi ile ilgilidir. Aracılık uygulamalarında, anababalar gibi kardeşlerin de etkili olabileceğini ortaya koyan az sayıda çalışma (Haefner ve Wartella, 1987; Wilson and Weiss, 1993) niteliksel yaklaşımla yürütülecek başka araştırmaların sağlayacağı bilgilerle daha da anlamlı hale gelecektir.

Çocuklara ve ergenlere yönelik kanalların ve pazarın gelişimi ve kitle iletişim araçlarının, sözkonusu yaş gruplarındakiler tarafından giderek “yalnızlaşan” kullanımı,

aile dışındaki kişilerin taşıdıkları aracılık değerleriyle ilgili yeni bir gündem oluşturmaya başlamış gibi görünmektedir. “Akran aracılığı” kavramı (Nathanson, 2001b), böyle bir çerçevede ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocukluğun ileri dönemlerinde ve ergenlikte akranların artan önemi, bu kişilerin “aracı” olarak gizilgüçlerinin ne olduğu üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Son söz, televizyonun gündelik yaşamla ayrılmaz bağı bir kere daha vurgulama amacını taşıyacaktır. Çocuğun televizyonla ilişkisinde anababa ve diğer aile bireyleri ile bunların içinde bulunduğu etkileşimsel çerçeve, ancak “gündelik” (daily) olgusu üzerinden kapsamlı bir biçimde anlaşılabilir ve anlamlandırılabilir. İşte bu yüzden de, televizyonun gündelik yaşamla yakın ilişkisi, hâlâ yoğun bir ilgiyi hak etmektedir. Çünkü, “gündelik”, içerdiği örüntülerle, [kendi başına] gizilgücü oldukça yüksek bir sosyal yapılandırıcıdır: “Gündelik, yüzeyde yumuşak görünen, ancak aslında güçlkle yerinden oynatılabilen bir eylemsizlik durumudur. [ve] Gündelik, olayların akışının güvenliğini garantiler” (Bausinger, 1984; s. 343).

SUMMARY

In this research, television-related interactions of preschool children and their parents were studied in order to determine the mediation value of these interactions. Qualitative research techniques -participant observation and interviewing- were used for data gathering. Four families with preschool age children were visited in their homes and observed in the natural flow of their daily lives by the researcher 5 to 7 times for long periods during weekdays. In those visits, the researcher took field notes on television-related interactions of family members. After the visits were completed, the researcher conducted interviews with parents on the details of their attitudes and regulations on television viewing and other aspects of their family life.

The results indicated that several mediation techniques were taking place in the families. In terms of restrictive mediation, it was clear that the parents used direct and indirect ways to restrict their children's television viewing. Forming and stating rules about viewing and restricting while explaining the reasons for restriction were among the direct restrictive mediations. It was seen that restricting without allowing children to know that they are restricted was carried out as a way of indirect restrictive mediation. The other indirect restrictive mediation ways were (a) offering alternative programs, channels or activities substituting the actual program or channel viewed, (b) manipulating third persons other than the parent who tried to restrict. Parents sometimes tried to restrict viewing by implying that the reasons for the rules were different than the real ones.

Results also showed that parents used the physical characteristics of their homes for regulating children's viewing.

In terms of positive active mediation, parents encouraged their children to watch programs such as documentaries and children's educational programs as well as programs which entertain children. Mothers seemed to suggest educational programs more than fathers while fathers were more likely than mothers to suggest entertainment. Sexual and violent content was the main concern for parents. It was determined that most of the active mediation efforts by parents were for providing supplementary information about the programs viewed, explaining values and socialization, providing emotional support and helping children to discriminate between real and fantasy.

Results of the study showed that co-viewing was occasional and occurred during the programs not designed especially for children. Mothers were more likely to watch educational programs with their children while fathers were more likely to co-view cartoons and action-adventure programs. For parents, co-viewing meant physical and psychological closeness and warmth between family members. Based on parents' reports, co-viewing had the same functions as active mediation had for the children, so co-viewing can be taken into consideration as a preparatory stage for active mediation.

KAYNAKÇA

- Abelman, R. (1990). From "The Huxtables to 'Humbards'": The portrayal of family religious television. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s.164-184). Hillsdale, NJ: LEA.
- Abelman, R. ve Courtright, J. (1983). Television literacy: Amplifying the cognitive level effects of television's prosocial fare through curriculum intervention. *Journal of Research and Development in Education*, 17, 46-57.
- Abercrombie, N. (1996). *Television and society*. Cambridge, MA: Polity.
- Alvarez, M., Huston, A. C., Wright, J. C. ve Kerkman, D. (1988). Gender differences in visual attention to television form and content. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 9, 459-475.
- Anderson, D. R., Lorch, E. P., Field, D. E., Collins, P. A. ve Nathan, J. G. (1986). Television on viewing at home-age: Trend in visual attention time with television. *Child Development*, 57, 1024-1033.
- Anderson, D. R. ve Collins, P. A. (1988). *The impact of children's education: Television's influence on cognitive development. (Working paper No.2)*. Washington, DC: US Department of Education, Office of Educational Research and Improvement.
- Andreasen, M. S. (1990). Evolution in the family's use of television: Normative data from industry and academe. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s. 3-55). Hillsdale, NJ: LEA.
- Ang, I. (1996). *Living room wars: Rethinking media audiences for a postmodern world*. London: Routledge.

- Appell, C. T. (1960). Television's impact on middle class family life. *Teachers College Record*, 61, 265-274.
- Austin, E. W. (1993). Exploring the effects of the active parental mediation of television content. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 37(2), 147-159.
- Austin, E. W., Roberts, D. F. ve Nass, C. I. (1990). Influences of family communication on children's television-interpretation processes. *Communication Research*, 17(4), 545-564.
- Austin, E. W., Fujioka, Y., Bolls, P. ve Engelbertson, J. (1996). *Taking on the tube: An examination of parents' media behaviors, attitudes and discussion regarding television*. Association for Education in Journalism and Mass Communication'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Anaheim, CA, Ağustos.
- Austin, E. W., Bolls, P., Fujioka, Y. ve Engelbertson, J. (1999). How and why parents take on the tube. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 43(2), 175-193.
- Bandura, A. (1994). Social cognitive theory of mass communication. J. Bryant ve D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde. (s. 61-90). Hillsdale, NJ: LEA.
- Barcus, F. E. (1969). Parental influence on children's television viewing. *Television Quarterly*, 8, 63-73.
- Barney, W. D. (1973). TV viewing habits of 3, 4 and 5 year old children. *New Zealand Psychologist*, 2(1), 15-27.
- Başal, H. A. (1999). 3-6 yaş çocukların günlük yaşamalarında "televizyon" ve "televizyon" ile ilgili anababa görüşleri. *İletişim Ortamlarında Çocuk Birey*

- Sempozyumu: Bildiriler Kitabı* içinde. (s. 215-241). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Batmaz, V. ve Aksoy, A. (1995). *Türkiye 'de televizyon ve aile*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Bausinger, H. (1984). Media, technology and daily life. *Media, Culture and Society*, 6, 343-351.
- Bechtel, R. B., Achelpohl, C. ve Akers, R. (1972). Correlates between observed behavior and questionnaire responses on television viewing. E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and Social Behavior: Reports and papers (vol. 4)* içinde. (s. 274-344). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- Blood, R. O. (1961). Social class and family control of television viewing. *Merrill-Palmer Quarterly*, 7, 205-222.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1992). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Brehm, J. W. ve Brehm, S. S. (1981). *Psychological reactance*. New York, NY: Wiley.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. ve Sanders, A. K. (1980). Effects of television viewing on family interactions: An observational study. *Family Relations*, 29(2), 216-220.
- Brody, G. H. ve Stoneman, L. (1983). The influence of television viewing on family interaction: A contextual framework. *Journal of Family Issues*, 4(2), 329-348

- Bronfenbrenner, U. (1975). The origins of alienation. U. Bronfenbrenner ve M. Mahoney (Eds.), *Influences on human development* içinde. (s.?-?). Hindsdale, IL: Dryden.
- Bryant, J. ve Bryant, J. A. (2001). *Television and the American family*. Mahwah, NJ: LEA.
- Bryce, J. ve Leichter, H. J. (1983). The family and television: Forms of mediation. *Journal of Family Issues*, 4(2), 309-328.
- Buerkel-Rothfuss, N. L. ve Buerkel, R. A. (2001). Family mediation. J. Bryant ve J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American family* içinde. (s. 355-376). Mahwah, NJ: LEA.
- Burleson, B. R., Delia, J. G. ve Applegate, J. L. (1995). The socialization of person-centered communications: Parents' contribution to their children's social cognitive and communication skills.
- Bybee, C., Robinson, D. ve Turow, C. (1982). Determinants of parental guidance of children's television viewing for a special subgroup: Mass media scholars. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 26(3), 697-710.
- California Assessment Program (1980). *Television and student achievement*. Sacramento: California State Department of Education.
- California Assessment Program (1982). *Survey of sixth grade school achievement and television viewing habits*. Sacramento: California State Department of Education.
- Cantor, J. (1996). Television and children's fear. T. M. MacBeth (Ed.), *Tuning into young viewers: The social science perspectives on television* içinde. (s. 87-115). Thousands Oak, California: Sage.

- Cantor, J. ve Mares, M. L. (2001). Effects of television on child and family emotional well-being. J. Bryant ve J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American child*. (s. 317-332). Mahwah, NJ: LEA.
- Carpenter, C. J., Huston, A. C. ve Spera, L. (1989). Children use of time in their everyday activities during middle childhood. M. N. Bloch ve A. D. Pellegrini (Eds.), *The ecological context of children's play* içinde. (s. ?-?). Norwood, NJ: Ablex.
- Centerwall, B. S. (1995). Television and violent crime. R. L. Delcampo ve D. S. Delcampo (Eds.), *Taking sides: Clashing views on controversial issues in childhood and society*. (s. 180-187). Guilford, CT: Dushkin.
- Chaffee, S. H. ve McLeod, J. M. (1972). Adolescent television use in the family context. G. A. Comstock ve E. A. Rubinstein (Eds.), *Television and Social Behavior: Television and Adolescent Aggressiveness (vol. 3)* içinde. (s. 149-172). Washington, DC: US Department of Health, Education, and Welfare.
- Chaffee, S. H. ve Tims, A. R. (1976). Interpersonal factors in adolescent TV use. *Journal of Social Issues*, 32, 95-115.
- Coffin, T. E. (1948). Television's effects on leisure time activities. *Journal of Applied Psychology*, 32(4), 550-558.
- Colder-Bolz, C. R. (1980). Mediation: The role of significant others. *Journal of Communication*, 30(3), 106-118.
- Colder-Bolz, C. R. (1982). *Family educational use of television*. National Institute of Education. Washington, DC.
- Colder-Bolz, C. R. ve O'Bryant, S. (1978). Teacher vs. program. *Journal of Communication*, 28(1), 97-103.

- Collins, W. A., Sobol, B. L. ve Westby, S. (1981). Effects of adult commentary on children's comprehension and inferences about a televised aggressive portrayal. *Child Development*, 52, 158-163.
- Comstock, G. (1990). *Television and the American child*. New York, NY: Academic Press.
- Comstock, G. ve Paik, H. (1991). *Television and the American child*. New York, NY: Academic Press.
- Condry, J. (1993). Thief of time, unfaithful servant: Television and American child. *Daedalus*, 122(1), 257-276.
- Conventional wisdom about women and internet use: Refuting traditional perceptions*. (April 1998). Vanderbilt.
- Çaplı, B. (2001). Televizyon karşısında çocuk: Türkiye örneği. B. Onur (Ed.), 3. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri: Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk (16-18 Ekim 200)* içinde. (s. 215-228). Ankara: Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Desmond, R. J., Singer, J. L., Singer, D. G., Calam, R. ve Colimore, K. (1985). Family mediation patterns and television viewing: Young children's use and grasp of the medium. *Human Communication Research*, 11, 461-480.
- Desmond, R. J., Hirsch, B., Singer, D. ve Singer, J. (1987). Gender differences, mediation, and disciplinary styles in children's responses to television. *Sex Roles*, 16, 375-389.
- Desmond, R. J., Singer, J. L. ve Singer, D. G. (1990). Family mediation: Parental communication patterns and the influence of television on children. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s. 293-309). Hillsdale, NJ: LEA.

- Dewalt, M. W. ve Erickson, L. (1989). *Children and television*. Eastern Educational Research Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Savannah, GA, Şubat.
- Dorr, A., Graves, S. B. ve Phelps, E. (1980). Television literacy for young children. *Journal of Communication*, 30(3), 71-83.
- Dorr, A., Kovaric, P., ve Doubleday, C. (1989). Parent-child coviewing of television. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 33, 71-83.
- Dubow, E. F. ve Miller, L. S. (1996). Television violence viewing and aggressive behavior. T. M. MacBeth (Ed.), *Tuning into young viewers: The social science perspectives on television* içinde. (s. 117-147). Thousands Oak, California: Sage.
- Elkind, D. (1976). Cognitive frames and family interactions. V. C. Vaughan ve T. V. Brazelton (Eds.), *The family-Can it be saved?* içinde. (s. 269-278). Year Book Mediacal Publishers.
- Elkind, D. (2001). *The hurried child*. Cambridge, MA: Perseus.
- Elliot, R. (1974). Uses and gratification research: A critique and a sociological alternative. J. G. Blumler ve E. Katz (Eds.), *The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research* içinde. (s. 249-268). Beverly Hills, CA: Sage.
- Erdoğan, İ. (1985). Children's media use in a Turkish town. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 29(2), 195-199.
- Eron, L. D. (1963). Relationship of TV viewing habits and aggressive behavior in children. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(2), 193-196.
- Fetler, M. (1984). Television viewing and school achievement. *Journal of Communication*, 34(2), 104-118.

- Field, D. E. (1988). Parent and children coviewing of television: Its extent and its relationship to cognitive performance. (Doctoral Dissertation, University of Massachusetts, 1987). *Dissertation Abstracts International*, 48(9), 2799B.
- Forge, K. L. S. ve Phemister, S. (1987). The effect of prosocial cartoons on preschool children. *Child Study Journal*, 17(2), 83-88.
- Fortman, K. K. J., Clarke, T. L. ve Austin, E. W. (1998). Let's talk about what we're watching: Parental mediation of children's television viewing. *Communication Research Reports*, 15(4), 413-425.
- Friedson, E. (1953). The relation of the social situation of contact to the media in mass communication. *Public Opinion Quarterly*, 17(2), 230-238.
- Furu, T. (1971). *The function of television for children and adolescents*. Tokyo: Sophia University Press.
- Gantz ve Weaver (1984). *Parent-child communication about television: A view from the parent's perspective*. Education in Journalism and Mass Communication'un yıllık toplantısında sunulan bildiri. Gainesville, FL, Ağustos.
- Gerbner, G. (1973). Cultural indicators: The third voice. G. Gerbner, L. P. Gross ve W. H. Melody (Eds.), *Communications technology and social policy* içinde. (s. 555-573). New York, NY: Wiley.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. ve Signorelli, N. (1980). *Media and the family: Images and impact*. Research Forum on Family Issues'da sunulan bildiri. Washington, DC, Nisan.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. ve Signorelli, N. (1994). Growing up with television: The cultivation perspective. J. Bryant ve D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde. (s. 17-41). Hillsdale, NJ: LEA.

- Glesne, c. ve Peshkin, A. (1992). *Becoming qualitative researchers*. White Plains, NY: Longman.
- Goodman, I. (1983). Television's role in family interaction: A family systems perspective. *Journal of Family Issues*, 4(2), 405-424.
- Greenfield, P. M. (1984). Using television to overcome educational disadvantage. J. P. Murray ve G. Salomon (Eds.), *The future of children's television* içinde. (s. 81-86). Boys Town, NE: Father Flanagan's Boys Home.
- Gunter, B. ve McAleer, J. L. (1990). *Children and television: The one eyed monster?* New York, NY: Routledge.
- Gunter, B., Furnham, A. ve Lineton, Z. (1995). Watching people watching television: What goes on in front of the TV set? *Journal of Educational Television*, 21(3), 165-191.
- Haefner, M. J. ve Wartella, E. A. (1987). Effects of sibling coviewing on children's interpretation of television programs. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 31, 153-168.
- Hamilton, R. ve Lawless, R. (1956). Television within the social matrix. *Public Opinion Quarterly*, 20, 393-403.
- Harindranath, R. (1998). Documentary meanings and interpretive contexts: Observations on Indian 'repertoires'. R. Dickinson, R. Harindranath ve O. Lineé (Eds.) *Approaches to audiences: A reader* içinde. (s. 283-297). New York, NY: Arnold
- Harrison, A. ve Scriven, E. G. (1969). TV and youth: Literature and research reviewed. *Clearing House*, 44(2), 82-90.

- Harrison, L. ve Williams, T. (1986). Television and cognitive development. T. M. Williams (Ed.), *The impact of television: A natural experiment in three communities* içinde. (s. 87-142). New York, NY: Academic Press.
- Himmelweit, H. T., Oppenheim, A. N. ve Vince, P. (1958). *Television and the child*. London: Oxford University Press.
- Hobbs, R. ve Frost, R. (1997). *The impact of media literacy education on adolescents' media analysis and news comprehension skills*. International Communication Association'n yıllık toplantısında sunulan bildiri. Montreal, Mayıs.
- Hopkins, N. M. ve Mullis, A. K. (1985). Family perceptions of television viewing habits. *Family Relations*, 34(2), 177-181.
- Huston, A. C., Wright, J. C., Rice, M. L., Kerkman, D. ve St. Peters, M. (1990). The development of television viewing patterns in early childhood: A longitudinal investigation. *Developmental Psychology*, 26, 409-420.
- Katz, E. ve Foulkes, D. (1962). Use of mass media as 'escape': Clarification of a concept. *Public Opinion Quarterly*, 26, 377-388.
- Katz, E., Blumler, J. G. ve Gurevitch, M. (1974). Utilization of mass communication by the individual. J. G. Blumler ve E. Katz (Eds.), *The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research* içinde. (s. 19-32). Beverly Hills, CA: Sage.
- Krendl, K. A., Troiano, C., Dawson, R. ve Clark, G. (1993). "O.K. Where is remote?": *Children, families, and remote control devices*. International Communication Association'n yıllık toplantısında sunulan bildiri. Washington, DC, Mayıs.

- Leifer, A. D., Gordon, N. J. ve Graves, S. B. (1974). Children's television: More than mere entertainment. *Harvard Educational Review*, 44(2), 213-245.
- Levin, S. R. ve Anderson, D. R. (1976). The development of attention. *Journal of Communication*, 26(2), 126-135.
- Liebert, R. M. ve Sprafkin, J. (1988). *The early window*. New York, NY: Pergamon Press.
- Lindlof, T. ve Traudt, P. (1983). Mediated communication in families. Mary S. Mander (Ed.), *Communications in transition : Issues and debates in current research* içinde. London: Praeger.
- LoSciuto, L. A. (1972). A national inventory of television viewing behavior. E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and social behavior: Reports and papers (vol. 4)* içinde. (s. 33-86). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Luke, C. (1990). *Constructing the child viewer: A history of the American discourse on television and children, 1950-1980*. New York, NY: Praeger.
- Lull, J. (1980). The social uses of television. *Human Communication Research*, 6(3), 197-209.
- Lull, J. (1982). How families select television programs: A mass-observational study. *Journal of Broadcasting*, 26(4), 801-811.
- Lull, J. (1990a). *Inside family viewing*. New York, NY: Routledge.
- Lull, J. (1990b). Families' social uses of television as extensions of the household. J. Bryant (Ed.), *Television and the American family* içinde. (s. 59-72). Hillsdale, NJ: LEA.
- Lyle, J. ve Hoffman, H. R. (1972a). Children's use of television and other media. E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and social*

- behavior: Reports and papers (vol. 4)* içinde. (s. 129-256). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Lyle, J. ve Hoffman, H. R. (1972b). Explorations in patterns of television viewing by preschool-age children. E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and Social Behavior: Reports and papers (vol. 4)* içinde. (s. 257-273). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Maccoby, E. E. (1951). Television: Its impact on school children. *Public Opinion Quarterly*, 15(3), 421-444.
- Maccoby, E. (1954). Why do children watch television? *Public Opinion Quarterly*, 18(4), 239-244.
- Marshall, C. ve Rossman, G. B. (1995). *Designing qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- McDonagh, E. C. (1950). Television and the family. *Sociology and Social Research*, 35, 113-122.
- McDonald, D. G. (1986). Generational aspects of television coviewing. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30(1), 75-85.
- McGhee, P. E. ve Frueh, T. (1980). Television viewing and the learning of sex role stereotypes. *Sex Roles*, 6, 179-188.
- Merrill, I. R. (1961). Broadcasting viewing and listening by children. *Public Opinion Quarterly*, 25, 263-276.
- Messaris, P. (1982). Parents, children, and television. G. Gumpert ve R. Cathcart (Eds.), *Inter/Media* içinde. (s. 580-598). New York, NY: Oxford University Press.
- Messaris, P. (1983). Family conversations about television. *Journal of Family Issues*, 4(2), 293-308.

- Messaris, P. ve Kerr, D. (1984). TV-related mother-child interaction and children's perceptions of TV characters. *Journalism Quarterly*, 61, 662-666.
- Meyrowitz, J. (1985). *No sense of place*. New York, NY: Oxford University Press.
- Morgan, M. (1982). Television and adolescents' sex role stereotypes: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 947-955.
- Morley, D. (1986). *Family television: Cultural power and domestic leisure*. London: Comedia Publishing Group.
- Morley, D. ve Silverstone, R. (1990). Domestic communication: Technologies and meanings. *Media, Culture and Society*, 12(1), 31-55.
- Mutz, D. C. ve Roberts, D. F. (1993). Reconsidering the displacement hypothesis. *Communication Research*, 20(1), 51-76.
- Nathanson, A. I. (1997). *The relationship between parental mediation and children's anti- and pro-social motivations*. International Communication Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Montreal, Quebec, Mayıs.
- Nathanson, A. I. (1999). Identifying and explaining the relationship between parental mediation and children's aggression. *Communication Research*, 26, 124-143.
- Nathanson, A. I. (2001a). Mediation of children's television viewing: Working toward conceptual clarity and common understanding. W. B. Gundykunst (Ed.), *Communication Yearbook 25* içinde. (s. 115-151). Mahwah, NJ: LEA.
- Nathanson, A. I. (2001b). Parents versus peers: Exploring the significance of peer mediation of anti-social television. *Communcation Research*, 28(3), 251-274.
- Nathanson, A. I. (2001c). Parent and child perspectives on the presence and meaning of parental television mediation. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 45(2), 201-220.

- Niven, H. (1960). Who in the family selects the TV program? *Journalism Quarterly*, 37, 110-111.
- Noble, G. (1983). Why parents should know about children and television. *Young Viewers*, 6(1), 5-7.
- Paik, H. ve Comtock, G. (1994). The effects of television violence on aggressive behavior: A meta-analysis. *Communication Research*, 21, 124-143.
- Palmer, E. L., Hockett, A. B. ve Dean, W. W. (1983). The television family and children's fright reactions. *Journal of Family Issues*, 4(2), 279-292.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Peri, C. (1997). *Okulöncesinde izlenen televizyon programları ve bu programların eğitsel değeri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Plomin, R., Corley, R., DeFries, J. C. ve Fulker, D. W. (1990). Individual differences in television viewing in early childhood: Nature as well as nurture. *Psychological Science*, 1(6), 371-377.
- Postman, N. (1982). *The disappearance of childhood*. New York, NY: Delacorte.
- Prawd, (1995). The negative effects of television on children. *International Journal of Instructional Media*, 22(3), 255-263.
- Qian, J. (2001). *Reality sense in narrative mediated messages*. International Communication Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Washington, DC, Mayıs.
- Rapaczynski, W., Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1982). Teaching television: A curriculum for young children. *Journal of Communication*, 32(2), 46-54.

- Reid, L. N. (1979). Viewing rules as mediating factors as children responses to commercials. *Journal of Broadcasting*, 23, 15-26.
- Reid, L. N. ve Frazer, C. F. (1980). Children's use of television commercials to initiate social interaction in family viewing situations. *Journal of Broadcasting*, 24, 149-158.
- Reiser, L. N., Tessmer, M. A. ve Phelps, P. C. (1984). Adult-child interaction in children's learning from "Sesame Street". *Educational Communication and Technology Journal*, 32, 217-223.
- Reiser, R. A., Williamson, N. ve Suzuki, K. (1988). Using "Sesame Street" to facilitate children's recognition of letters and numbers. *Educational Communication and Technology*, 36, 15-21.
- Rice, M. L., Huston, A. C., Truglio, R. ve Wright, J. C. (1990). Words from "Sesame Street": Learning vocabulary while viewing. *Developmental Psychology*, 26(3), 421-428.
- Ridley-Johnson, R., Chance, J. E. ve Cooper, H. (1984). Corralates of children's television viewing: Expectancies, age, and sex. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 5, 225-235.
- Riley, J. W.; Cantwell, F. W. ve Ruttiger, K. (1949). Some observations on the social effects of television. *Public Opinion Quarterly*, 13, 223-234.
- Roberts, D. R., Christenson, P., Gibson, W. A., Mooser, L. ve Goldberg, M. E. (1980). Developing discriminating consumers. *Journal of Communication*, 30(3), 94-105.
- Roberts, D. F., Foehr, U. G., Rideout, V. J. ve Brodie, M. (1999). *Kids and the media at the new millenium: A comprehensive media analysis of children's media use*. A Kaiser Family Foundation Report.

- Robinson, J. (1972). Television's impact on everyday life: Some cross-national evidence. E. A. Rubenstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and social behavior: Television in day-to-day life* içinde. (s.410-431). Washington, DC: US Department of Health, Education and Welfare.
- Rosenstein, A. W. ve Grant, A. E. (1997). Reconceptualizing the role of habit: A new model of television audience activity. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 41, 324-344.
- Rothschild, N. ve Morgan, M. (1987). Cohesion and control: Adolescents' relationships with parents as mediators of television. *Journal of Early Adolescence*, 7, 299-314.
- RTÜK (1997). Aile bireylerinin televizyon izleme gün ve saat alışkanlıkları kamuoyu araştırması: Ankara bölgesi. Radyo Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Rubin, A. M. (1979). Television use by children and adolescents. *Human Communication Research*, 5(2), 109-120.
- Rubin, A. M. (1982). *Developmental changes in children's television viewing behaviors and attitudes*. Speech Communication Association'ın yıllık toplantısında sunulan bildiri. Louisville, KY, Kasım.
- Rubin, A. M. (1986). Age and family control influences on children's television viewing. *The Southern Speech Communication Journal*, 52(1), 35-51.
- Rubin, A. M. (1994). Media uses and effects: A uses-and-gratifications perspective. J. Bryant ve D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde. (s. 417-436). Hillsdale, NJ: LEA.
- Salomon, G. (1977). Effects of encouraging Israeli mothers to co-observe "Sesame Street" with their five-year-olds. *Child Development*, 48, 1146-1151.

- Salomon, G. ve Cohen, A. A. (1978). On the meaning and validity of television viewing. *Human Communication Research*, 4(3), 265-270.
- Schensul, S. L., Schensul, J. J. ve LeCompte, M. D. (1999). *Essential ethnographic methods*. Walnut Creek, CA: Altamira.
- Schmitt, K. L. (2000). *Public policy, family rules and children's media use in the home*. Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania. (www.appcpenn.org/mediahome/children/ppfr.pdf)
- Scott, L. F. (1953). A study of children's TV interests. *California Journal of Educational Research*, 4, 162-164.
- Selnow, G. W. ve Bettinghaus, E. P. (1982). Television exposure and language level. *Journal of Broadcasting*, 26(2), 469-479.
- Sherman, S. (1996). A set of one's own: TV sets in children's bedrooms. *Journal of Advertising Research*, 36(6), 9-13.
- Singer, J. L. ve Singer, D. G. (1981). *Television, imagination and aggression: A study of preschoolers*. Hillsdale, NJ: LEA.
- Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1998). Developing critical skills and media literacy in children. *Annals of American Academy of Political and Social Science*, 557, 164-180.
- Singer, J. L., Singer, D.G. ve Rapaczynski, W. S. (1984). Family patterns and television viewing as predictors of children's beliefs and aggression. *Journal of Communication*, 34(2), 73-89.
- Singer, D. G., Zuckerman, D. M. ve Singer, J. L. (1980). Helping elementary school children learn about TV. *Journal of Communication*, 30(3), 84-93.
- Smith, D. C. (1961). The selectors of television programs. *Journal of Broadcasting*, 6, 35-44.

- St. Peters, M., Fitch, M., Huston, A. C., Wright, J. C. ve Eakins, D. J. (1991a).
Television and families: What do young children watch with their parents?
Child Development, 62(6), 1409-1423.
- St. Peters, M., Oppenheimer, S., Eakins, D. J., Wright, J. C. ve Huston, A. C. (1991b).
Media use among preschool children as a function of income and media options. Society for Research in Child Development toplantısında sunulan bildiri. Seattle, WA, Nisan.
- Stein, A. H., Friedrich, L. K. ve Vondracek, F. (1972). E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and social behavior: Reports and papers (vol. 2)* içinde. (s. 202-317). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Stevenson, H. W. (1972). Television and the behavior of preschool children. E. A. Rubinstein, G. A. Comstock ve J. P. Murray (Eds.), *Television and social behavior: Reports and papers (vol. 4)* içinde. (s. 346-371). Rockville, MD: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Stoneman, Z. ve Brody, G. H. (1983). Family interactions during three programs: Contextualist observations. *Journal of Family Issues*, 4(2), 349-365.
- Streicher, L. H. ve Bonney, N. L. (1974). Children talk about television. *Journal of Communication*, 24(3), 54-61.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M. ve de Roos, S. (1998). The impact of cultural children's program and adult mediation on children's knowledge of and attitudes toward opera. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 42, 315-326.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L. ve Marseille, N. M. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: "Active mediation",

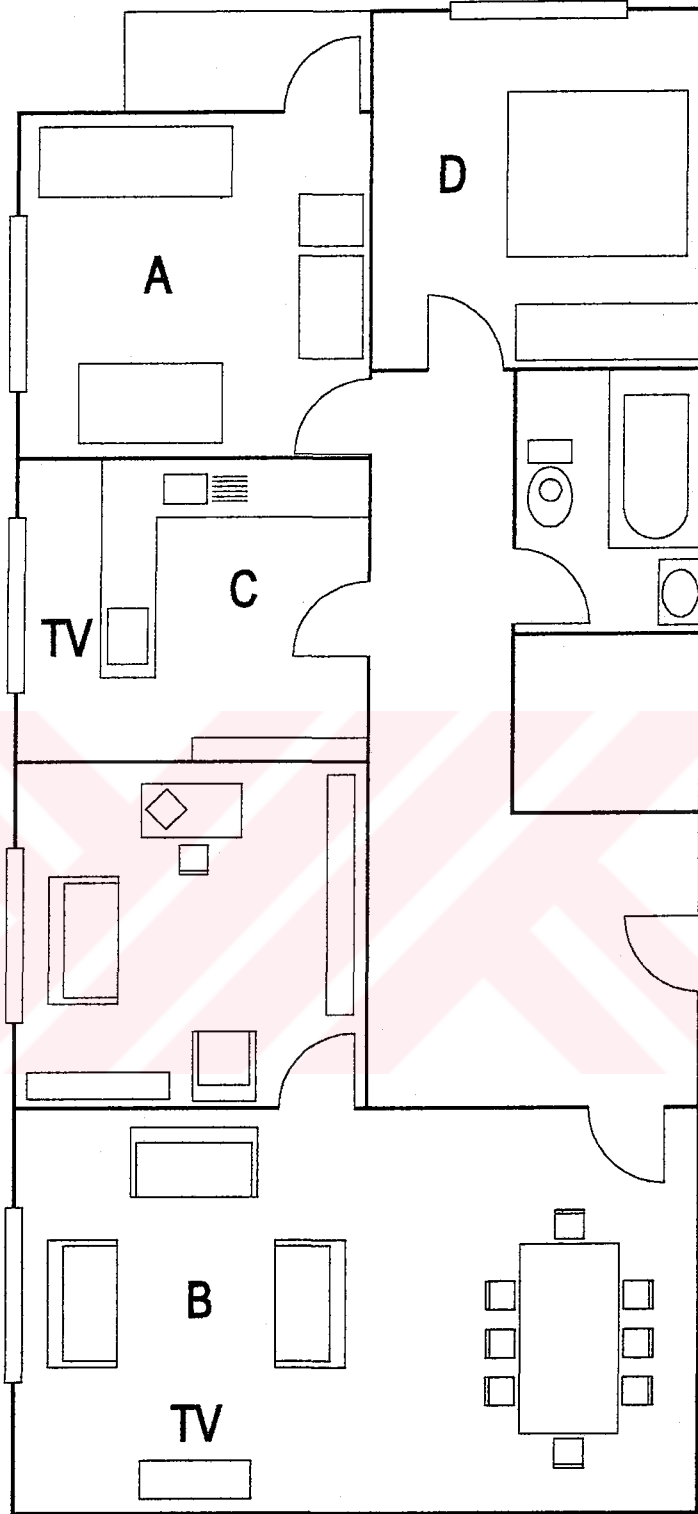
- “restrictive mediation”, and “social coviewing”. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 43, 52-66.
- Van der Voort, T. H. A., Nikken, P. ve van Lil, J. E. (1992). Determinants of parental guidance of children’s television viewing. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 36, 61-74.
- Walker, A. J. (1996). Couples watching television: Gender, power, and the remote control. *Journal of the Marriage and the Family*, 58(4), 813-823.
- Walters, J. K. ve Stone, V. A. (1971). Television and family communication. *Journal of Broadcasting*, 15(4), 409-414.
- Wand, B. (1968). Television viewing and family choice differences. *Public Opinion Quarterly*, 32, 84-94.
- Watkins, Calvert, Huston-Stein ve Wright (1980). Children’s recall of television material: Effects of presentation mode and adult labeling. *Developmental Psychology*, 16, 672-674.
- Weaver, B. ve Barbour, N. (1992). Mediation of children’s televiewing. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 73, 236-242.
- Webster, J. G. ve Wakshlag, J. J. (1982). The impact of group viewing on patterns of television program choice. *Journal of Broadcasting*, 26(1), 445-455.
- Williams, F., Smart, M. E. ve Epstein, R. H. (1979). Use of commercial television in parent and child interaction. *Journal of Broadcasting*, 23(2), 229-235.
- Williams, F., Strover, S. ve Grant, A. E. (1994). Social aspects of new media technologies. J. Bryant ve D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde. (s. 463-482). Hillsdale, NJ: LEA.

- Wilson, B. J. ve Weiss, A. J. (1993). The effects of sibling coviewing on preschoolers' reactions to a suspenseful movie scene. *Communication Research*, 20, 214-248.
- Witty, P. (1961). Televiewing by children and youth. *Elementary English*, 38, 103-113.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zongur, N. (1996). *Türkiye'de aile yapısı ve eğitimi içerisinde çocuklarda yaratıcı düşünce oluşturma bağlamında televizyonun rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

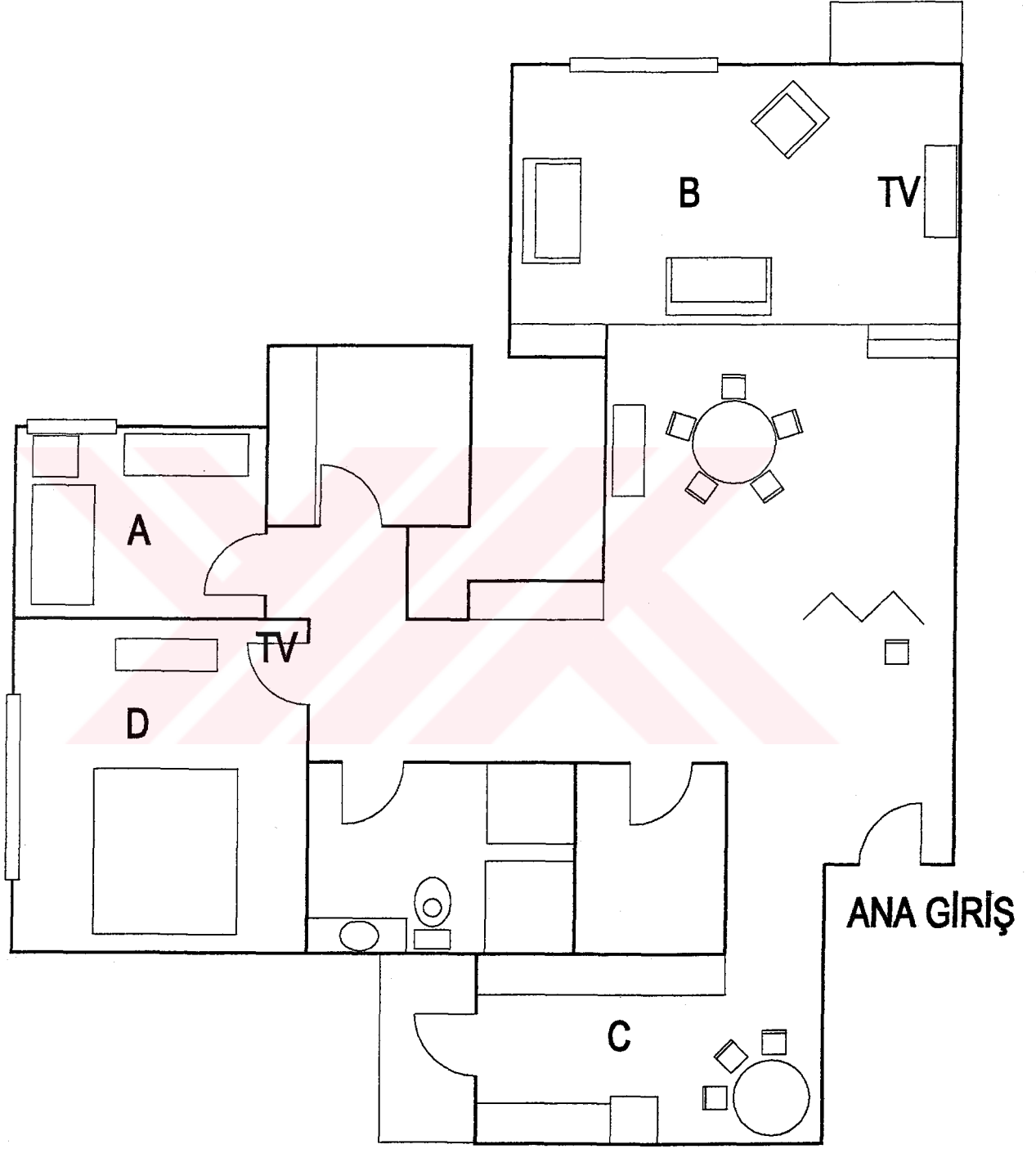
EKLER

ANA GİRİŞ

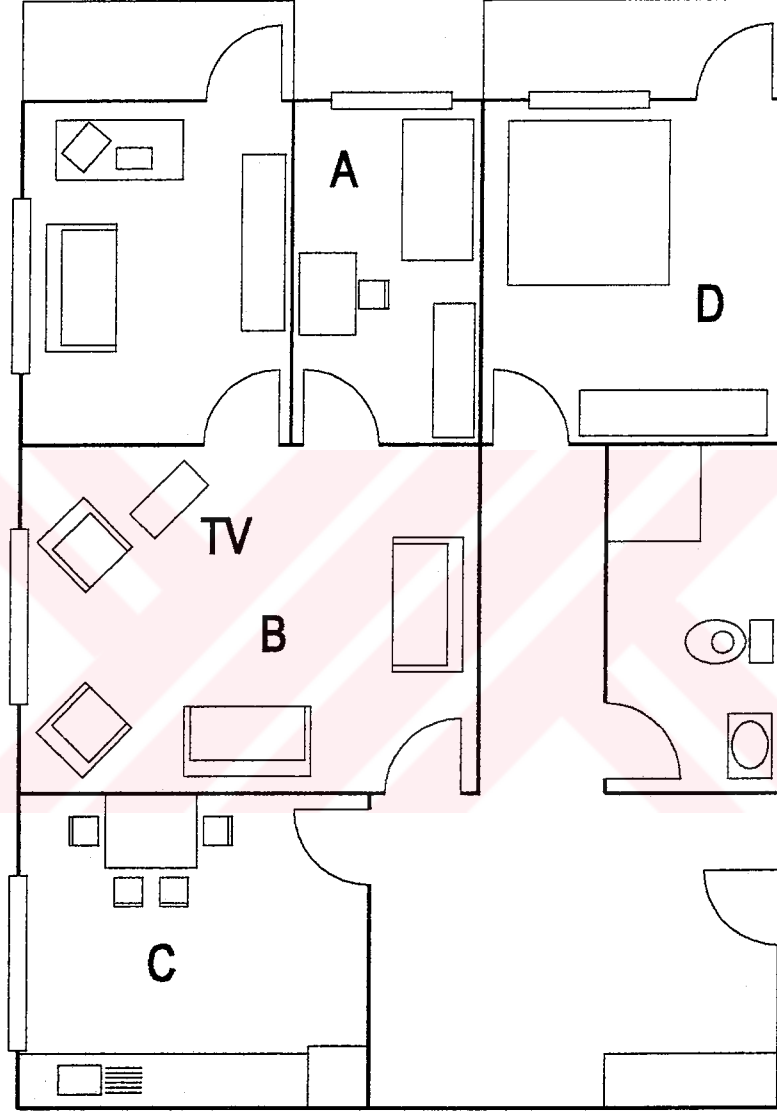
- A : ULUÇUN ODASI
- B : SALON
- C : MUTFAK
- D : ANABABA ODASI

EK1 - ŞİRİNOĞLU EVİ

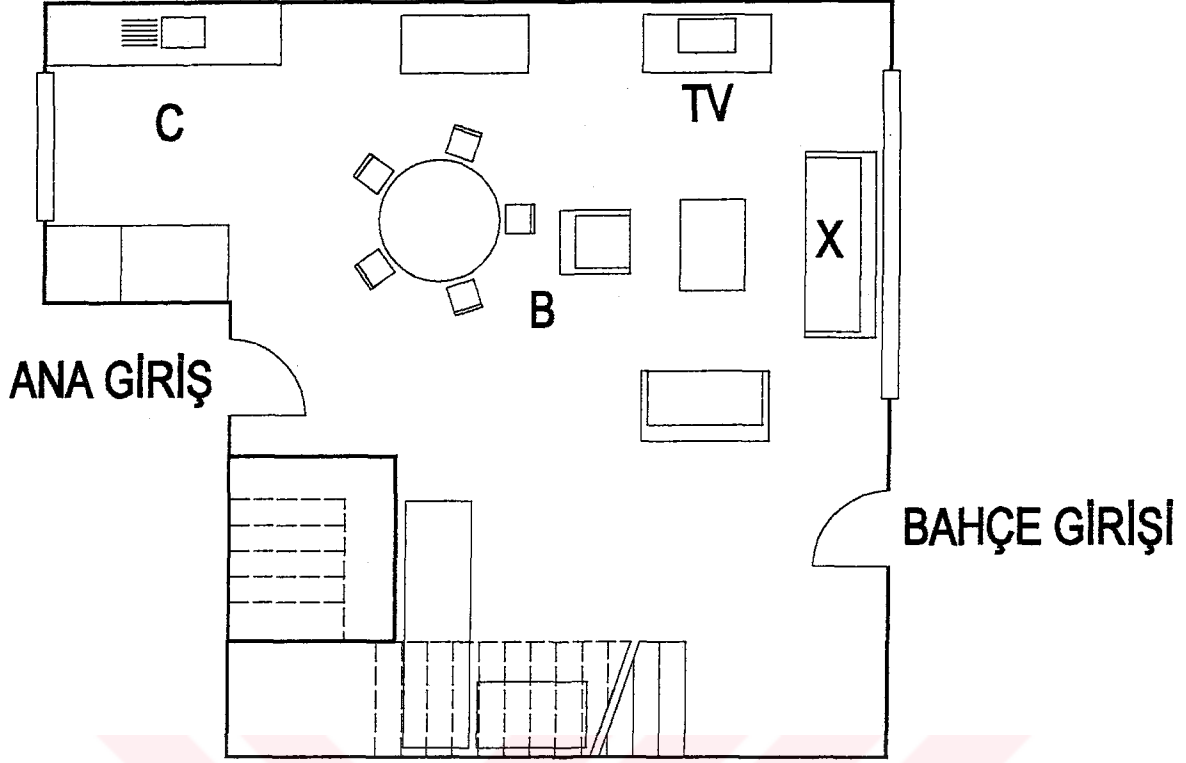
EK2 - ÇINAR EVİ

- A : HAKAN'IN ODASI**
- B : SALON**
- C : MUTFAK**
- D : ANABABA ODASI**

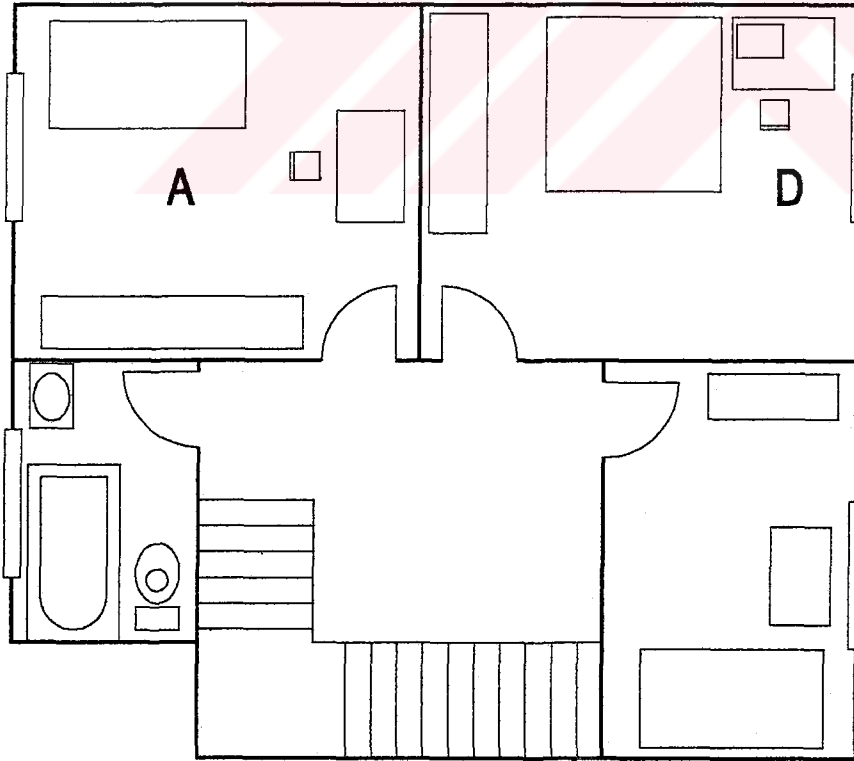
- A : CEM'İN ODASI
B : SALON
C : MUTFAK
D : ANABABA ODASI

EK3 - ÖZTEKİN EVİ

X : TELEVİZYONUN İLK YERİ

ZEMİN KAT

A : ÇİSİL'İN ODASI
B : SALON
C : MUTFAK
D : ANABABA ODASI

1. KAT

EK4 - SEVİNÇ EVİ

Ek 5 - Şirinoğlu Ailesine Yapılan Ziyaretlerin Süreleri, Zamanları, Televizyonda Açık Olan Kanallar ve Yayınlanan Programlar Çizelgesi¹

Ziyaret Saatleri															
Ziyaret no.	17:00	17:30	18:00	18:30	18:30	19:00	19:00	19:30	20:00	20:30	21:00	21:30	22:00	22:30	23:00
I. Ziyaret		17:45	18:40	18:40	19:00	19:00	19:20	19:20	19:20	20:45					
		18:40	TV KAPALI	Pokemon (ATV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI	TV KAPALI
II. Ziyaret		17:30	18:00	18:40	18:40	19:00	19:10	19:10	19:10	19:45					
		18:00	Haberler (BBCWORLD)	Pokemon (ATV)	TV KAPALI	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)	Haberler (NTV)
III. Ziyaret		17:30	18:30	18:30	19:00	19:00	19:00	19:00	19:00	20:20	20:20	20:20	20:20	20:20	20:20
		18:30	TV KAPALI	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)	Pokemon (ATV)
IV. Ziyaret		17:20	18:15	18:30	18:30	19:00	19:00	19:00	19:00	21:20					
		18:15	Yerli Diz (KanalD)	TV KAPALI	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)	Haberler (ATV, BRT, BBCWORLD, NTV)
V. Ziyaret		17:30	20:00	20:00	20:00	20:00	20:00	20:00	20:00	21:00	21:00	21:00	21:00	21:00	21:00
		20:00	TV KAPALI	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)	Haberler (BRT, BBCWORLD)
VI. Ziyaret		19:45	21:05	21:05	21:05	21:05	21:05	21:05	21:05	22:00	22:00	22:00	22:00	22:00	22:00
		21:05	Açıl Susam Açıl (Video)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)	Film (BRT)

¹ Salondaki televizyon dikkate alınmıştır.

Ek 6 - Çınar Ailesine Yapılan Ziyaretlerin Süreleri, Zamanları, Televizyonda Açık Olan Kanallar ve Yayınlanan Programlar Çizelgesi²

		Ziyaret saatleri											
Ziyaret no.	16:00	16:30	17:00	17:30	18:00	18:30	19:00	19:30	20:00	20:30	21:00	21:30	
I. Ziyaret				17:20	18:00	18:30	19:00	19:00	19:30	20:00	20:30	21:00	21:30
				18:30	18:30	19:00	19:00	19:45	20:00	20:30	21:00	21:30	22:00
II. Ziyaret	16:15				18:00	18:30	19:00	19:00	19:30	19:45			
	18:00				18:30	19:00	19:00	19:45	TV KAPALI				
III. Ziyaret	Çizgi Film (FoxKids)				TV KAPALI	Les Misérables (DVD)							
					18:15	18:15	21:00	21:00	TV KAPALI				
IV. Ziyaret													
V. Ziyaret													

² Salondaki televizyon dikkate alınmıştır.

Merhaba. Şimdiye kadar evinize ... kere geldim. Yaptığım ziyaretlerde, özellikle A'nın (çocuğun adı) televizyonda hangi programları izlediğini, izlerken neler yaptığını ve ailenizde televizyonun nasıl bir yeri olduğunu görmeye çalıştım. Zaman zaman sizinle bu konuda sohbet de ettik. Bugün, bu görüşmede, ziyaretler sırasında gözlemlene ve sizinle konuşma fırsatını bulamadığım bazı konularda sizden bilgi almak istiyorum. Bazı konularda da yeniden görüşünüzü soracağım, ziyaretlerde edindiğim izlenimleri doğrulamak ya da yanlışlamak için. Böylece elimdeki bilgiler netleşecek. Şimdi sorularına geçmek istiyorum.

1. Televizyon sizin için ne ifade ediyor?
2. Daha çok hangi programları seyrediyorsunuz? Yalnızca bir program seyretmek durumunda kalsanız bu hangi program olurdu?
3. Televizyon eşiniz için ne ifade ediyor?
4. Eşiniz daha çok hangi programları seyrediyor? Yalnızca bir program seyretmek durumunda kalsa bu hangi program olurdu?
5. Eşinizle kendinizi karşılaştıracak olsanız hanginizin televizyona daha yakın olduğunu söyleyebilirsiniz?
6. Size göre televizyonun A (çocuğun adı) için televizyonun anlamı ne?
7. A, televizyonda ne izliyor? En çok hangi programı seviyor?
8. Genel olarak A'nın televizyon izlemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
 - a) A'nın televizyon izlemesindeki olumlu yönler ne?
 - b) A'nın televizyon izlemesindeki olumsuz yönler ne?
 - c) A'nın izlediği televizyon programlarına ilişkin görüşünüz ne?
9. Televizyonun A'ya olumsuz etkilerini azaltmak için yaptığınız şeyler neler?
10. Evinizde, A'nın televizyon izlemesine ilişkin kısıtlama ve kural var mı?
 - a) "Şunu seyredebilirsin, bunu seyredemezsin" ve "şu saate kadar seyredebilirsin, şu kadar saat seyredebilirsin" diyerek program ve süre kısıtlamalarına gidiliyor mu? Bu konuda kural var mı? Örnek verebilir misiniz?
 - b) Bu kuralları kim koyuyor?
11. A ile birlikte televizyon izliyor musunuz? A ile birlikte televizyon izlemeyi önemli buluyor musunuz?
 - a) Hangi programları birlikte izliyorsunuz?
 - b) Birlikte izlemeyi önemli gördüğünüz programlar var mı?
12. A, size izledikleriyle ilgili soru soruyor mu? Hangi programları izlerken?
13. Siz A'ya televizyon izlerken izledikleriyle ilgili soru sorar mısınız? Açıklama yapar mısınız? Örnek verebilir misiniz?
14. Evinizde televizyonun kontrolü kimin elinde? Sonra kim? Siz kaçınıcı sıradasınız?
15. Haftasonu televizyon izleme haftaiçine göre süre açısından farklılık gösteriyor mu? Bu siz, eşiniz ve A için nasıl?
16. Ailece gerçekleştirdiğiniz boş zamanı etkinlikleri neler?
17. Televizyonun genel olarak ailenizdeki ilişkiler ve iletişimdeki yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
18. A ile birlikte ve ailece televizyon izlemenizin sizin için anlamı ne?
19. Televizyon yarın evinizden çıksa ne olurdu? Gözünüzde nasıl bir manzara canlanıyor?
20. Evinize yaptığım ziyaretlerde evinizin normalini ne derece yakaladığımı düşünüyorsunuz?